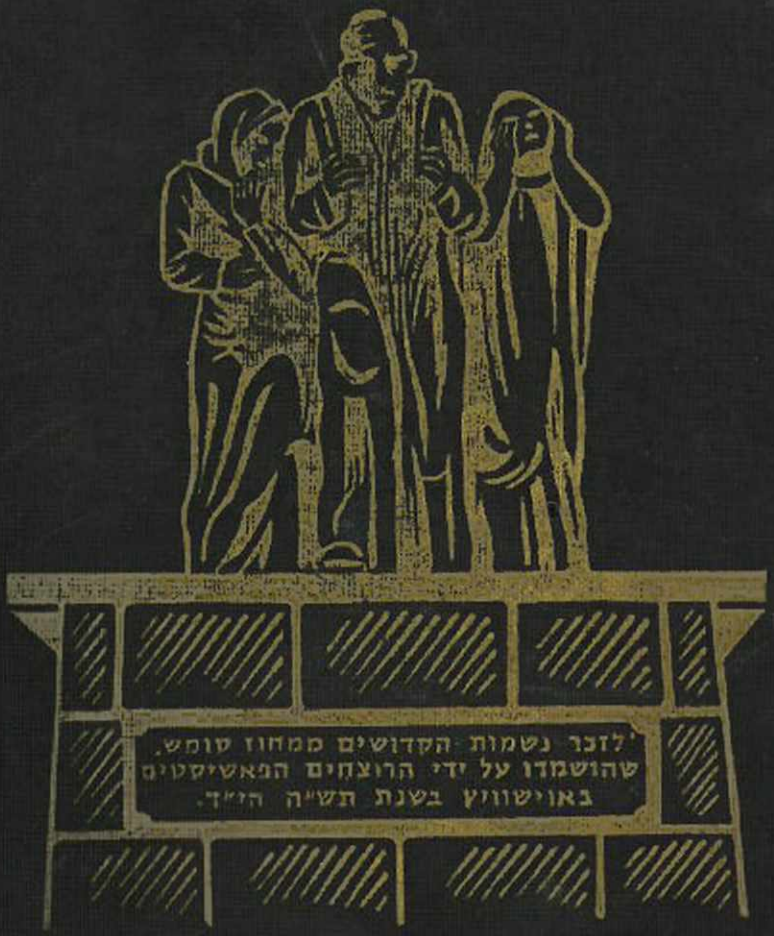
Volt egyszer egy DES...

BETHLEN, MAGYARLÁPOS, RETTEG, NAGYILONDA
és környéke

Volt egyszer egy DÉS...

BETHLEN, MAGYARLÁPOS, RETTEG, NAGYILONDA
és környéke

ELSŐ KÖTET

SZERKESZTETTE:

SINGER ZOLTÁN

KIADJA
A DÉS ÉS VIDÉKÉRŐL ELSZÁRMAZOTTAK LANDSMANNSCHAFTJA
TEL-AVIV P.O.B. 202

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

היתה פעם עיר ושמה דעש...

בטלן, מג'רלאפוס, רטאנ, נאג'-אילונדה והסביבה

בעריכת יחזקאל (זולטן) זינגר

Segédszerkesztő
EFRA BAR DOV

Fedőlap
STERN LÁSZLÓ

©
Copyright by
SINGER ZOLTÁN

נדפס בישראל
Printed in Israel

הוצא לאור ע"י ארגון יוצאי דעש והסביבה בישראל
תל-אביב ת. ד. 202

EDITED BY IRGUN JOCÉJ DÉS USVIVA
Tel-Aviv P.O.B. 202

Szedés: A. Gyéres (volt Linotur) Tel-Aviv — Nyomás: „Árzi" Tel-Aviv —
Klisék: Pikovsky B. M. — Kötés: Krehiát Cholon

Volt egyszer egy

DÉS...

BETHLEN
MAGYARLÁPOS
RETTEG
NAGYILONDA

és környéke

AJÁNLOM E KÖNYVET SZERETETT ÉDESANYÁM, FELESÉGEM ÉS KÉT FIAM EMLÉKÉNEK, — MÁRTIROMSÁGUK 25. ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL, — AKIK MINDNÉGYEN AZ AUSCHWITZI GÁZKAMRÁBAN LEHELTÉK KI KRISTÁLYTISZTA ZSIDÓ LELKÜKET...

Singer Zoltán

ספר הילד של הקרן הקימת לישראל

CHILDREN'S REGISTER
OF THE
KEREN KAYEMETH LEISRAEL
573

יובל זמרוני (זינגר)
דז'

נולד: ט' אדר תרצ"ה
להכנסו בברייתו של אברהם אבינו ע"ה
נדשם ע"י הודיר וידידים

YUVAL ZAMRONI (SINGER)
DEJ

EINGETRAGEN VON SEINEN ELTERN UND FREUNDEN
ANLÄSSLICH DER BRIT MILAH

הלשכה הראשית
של
הקרן הקימת לישראל
ירושלים

ספר הילד של הקרן הקימת לישראל

CHILDREN'S REGISTER
OF THE
KEREN KAYEMETH LEISRAEL

1979

איתמר זמרוני (זינגר)

דל

נולד: כ"ט בשבט תרצ"ד

להכנסו בבריתו של אברהם אבינו ע"ה

נרשם ע"י הוריו וידידים

ITAMAR ZAMRONI (SINGER)

DEJ.

EINGETRAGEN VON SEINEN ELTERN UND FREUNDEN

ANLÄSSLICH DER BRIT MILAH

הלשכה הראשית
של
הקרן הקימת לישראל
ירושלים

BEVEZETŐ

Irta: SINGER ZOLTÁN

Majdnem két esztendei ukrajnai munkaszolgálat után, 1944 tavaszán tértem vissza Désre és négy héttel később már kézenfogva vittem két fiamat a dési gettóba, ahonnan családommal együtt Auschwitzba deportáltak. Édesanyám, feleségem a két fiammal és két testvérem a gázkamrákban pusztultak el.

Egyedül tértem vissza a deportálásból 1945 nyarán. Két lehetőség állott előttem: a teljes kétségbeesés és a halálba menekülés, vagy megkísérelni egy új élet felépítését a lerombolt régi életem romjain. Hosszú töprengés után az utóbbit választottam, mert előbbihez gyáva voltam. Azzal az erős elhatározással és fogadalommal nősültem meg ujra, hogy a múlt emlékei soha nem fognak elhalványulni bennem. Élethivatásomul tüztem maga elé emlékmű létesítését mártirjaink maradandó emlékére és szülővárosom zsidó közössége történetének és tragikus pusztulásának emlékkönyvben való megörökítését.

Előbbi fogadalmamat valósítottam meg, amikor e könyv fedőlapján látható emlékszobor felállítását iniciáltam és egy esztendei megfeszített munka és idegölő harcok után a dési zsidó templom előtti téren — 1947 június 17-én, elpusztult szeretteink deportálásának harmadik évfordulóján, — lélekemelő gyászünnepség keretében az emlékművet lelepleztük. Izsák Márton marosvásárhelyi szobrászművésznek a maga nemében egyedülálló bronzba öntött monumentális alkotása ma ott áll Dés városának szívében a Zsidó Mártirok Terén, örök mementóul az eljövendő nemzedékeknek.

1958-ban érkeztem Izráelbe családommal, előzőleg azonban cionista tevékenységem miatt néhány éven át végigjártam a kommunista rendszer börtöneit és munkatáborait is. Bizonyára, hogy összehasonlíthassam a zsidó sorsot az ukrajnai munkaszolgálatban, a náci koncentrációs lágerekben és a kommunista börtönökben.

Izráelben tovább küzdöttem kitűzött célom megvalósításáért és a Dés és Vidéke Landsmannschaftja megalakítása után, 1963-tól minden időmet és energiámat az Emlékkönyv elkészítésére fordítottam. Miként Fried Miksa barátom az Emlékkönyv bethleni részének előszavában írja: „kemény fába vágta fejszéjét Singer Zoltán és bizonyára sok csalódásban volt része, amíg eljutott művének befejezéséhez". Valóban kemény fába vágtam fejszémet és valóban rengeteg nemvárt csalódásban volt részem.

A könyv megírásához, illetve szerkesztéséhez szükséges anyagok és adatok beszerzése jóformán leküzdhetetlen nehézségekbe ütközött. Hiába utaz-

tam le Désre és hiába jártam be heteken keresztül a megye községeit és falvait, a legtöbb helyen csupán lerombolt templomokat és szétdúlt temetőket találtam. A hitközségek irattárai elégtek és elpusztultak, ugyanúgy mint azoknak tagjai.

A helyi román hatóságok készséggel bocsájtották rendelkezésemre irattáraikat, de azokban igen kevés reánk vonatkozó adatot találtam a régmúlttal kapcsolatban. A pusztulás korszakáról tanuskodó iratokat a menekülő magyar hatóságok elégették vagy magukkal vitték. Csupán a zsidó temetőkben még fellelhető régi sírkövek adtak némi útbaigazítást a zsidók letelepedésére vonatkozóan. És a dési zsidó nagytemplom padlásán felhalmozott papírhulladék között találtam néhány régi füzetet és jegyzőkönyvet.

A magyar zsidósággal általánosságban foglalkozó forrásmunkák mellett, a Szolnok-Doboka vármegye 1922. évi hétkötetes monográfiája és a Gheorghe Manzat görögkatolikus pap 1926. évi Dés város monográfiája állott rendelkezésemre. Mindkettő igen röviden és sok esetben elferdített megvilágításban foglalkozik a vármegye zsidó lakosságával.

Ilyen körülmények között természetes, hogy a szükséges adatok nagyrészét a deportálásból visszajött idősebb korosztályok elbeszélései és a személyes átélések szolgáltatták, mind a dési, mind az egyes községek zsidóságának történetéhez.

Mondhatni az egyetlen felbecsülhetetlen értékű dokumentum, amelyet a megboldogult Singer Jakab még 1945-ben szerzett meg, a Désről deportált zsidók eredeti gettólistája. A lista többek között tartalmazza a lajstromozottak születési évét és helyét, foglalkozását, anyja nevét és a rokonság fokát a családfőhöz viszonyítva. Ebből könnyen rekonstruálhattam a dési deportáltak neveit és a névsorból hiányzó családfőket, akik munkaszolgálatban pusztultak el. Ez lehetővé tette, hogy a dési rész Jizkor fejezetében, elpusztult mártirjainkat teljes nevük és koruk feltüntetésével örökíthessük meg. Annál nehezebb volt e munka az egyes községeknél, mert munkatársaim kizárólag a deportálásból visszatértek emlékezetére támaszkodva állíthatták össze a mártirok névjegyzékeit.

Hiába küldtük éveken át körleveleinket az Izráelben élő és a világban fellelhető Désről és vidékéről elszármazott testvéreinknek és hiába tettük közzé felhívásainkat a magyar, román és héber sajtóban, azokra csak nagyon kevesen reagáltak pozitiven. A szükséges adatok és anyagok beszerzése érdekében, Désre való utazásomon kívül közel másfélszáz helyre utaztam, kétezernél több levelet, levelezőlapot és táviratot írtam és sokezer telefonbeszélgetést folytattam. A legtöbb helyen a legteljesebb indolenciával, közönnyel fogadtak és sok esetben ellenséges visszautasításban volt részem. Tragikomikusan hangzik és szinte hihetetlennek tünik, hogy sok esetben egy-egy fénykép megszerzéséért valóságos közelharcot kellett vívjak, még olyanokkal is, akiktől saját szüleiknek a fényképeit kértem el, hogy azokat az Emlékkönyvben minden díjazás nélkül megörökíthessem. Igen sok azoknak a száma Izráelben és külföldön is, akik még csak válaszra sem méltatták ilyszerű leveleimet.

Eredeti szándékomat, hogy az Emlékkönyv magába foglalja egész Szolnok-Doboka vármegye zsidóságának történetét, rajtam kívül álló okok miatt, sajnos nem valósíthattam meg. Szamosújvár és járása integráns részét képezte vármegyénknek, mind az első, mind a második világháború előtt és

utánna is. A helye tehát ebben az Emlékkönyvben lett volna, még akkor is, ha történetesen Szamosújvárnak és környékének zsidóságát nem a dési, hanem a kolozsvári gettóból deportálták. Ennek megfelelően, kezdetben Szamosújvárral együtt indultunk neki a munkának és az illető anyag feldogozását, egy erre a munkára minden szempontból hivatott személy, névszerint Jicchák Joszéf Kohén Szamosújvárról elszármazott és Jeruzsálemben élő történész készséggel el is vállalta. Nem én és még kevésbbé Kohén Jicchák barátom volt az oka, hogy útjaink később elváltak.

A szamosújváriak ugyanis később önálló Landsmannschaftba tömörültek és annak egyes vezető tagjai úgy találták jobbnak, hogy külön emlékkönyvet adjanak ki Szamosújvár és környéke zsidóságának történetéről. Kohén Jicchák barátom pedig intranzigens magatartásában odáig ment, hogy megtagadta a külön szamosújvári Emlékkönyv szerkesztésében való közreműködését, amennyiben az nem a vármegye többi községeivel együtt kerül feldolgozásra, illetve kiadásra. Ennek ellenére szívből kívánom, hogy e nemes szándékuk megvalósítását mielőbb siker koronázza.

Mindezen nehézségek dacára, hűséges munkatársaim segítségével, sikerült a munkát befejezni. Mind a magam, mind pedig munkatársaim nevében kijelenthetem, hogy a magunk részéről minden lehetőt elkövettünk, hogy minél tökéletesebb munkát végezzünk. És ha mindennek ellenére mégis történtek tévedések, hiányosságok, elírások, kihagyások, ha kimaradt egyes arra érdemes közéleti személyiségek méltatása vagy akár egyes személyek, sőt egész családok felsorolása a névjegyzékekben, úgy ezúton kérjük az érintettek szíves elnézését.

Miként az Emlékkönyv vázlatában közzétett felhívásban már megírtam, Isten a tanúja, hogy nehezen mondtunk le arról, hogy Emlékkönyvünk első kiadványa ivrit nyelven iródjon. Hosszas vívódás után beláttuk, ha azt akarjuk, hogy a könyvet a mi generációnk tagjai kézbe vegyék és elolvassák, nem pedig egyes könyvszekrények polcait diszítsék, az Emlékkönyv első kiadása magyarul kell megjelenjen. Igy mindenki, aki Szolnok-Doboka vármegyéből származott el, mindenki, aki a dési gettóban volt és túlélte Auschwitz borzalmait és igen sokan mások, akik vármegyénkből szórodtak szét a világ minden részébe és nem tudnak héberül, nem csak megvehetik a könyvet azért, hogy gazdag képanyagát nézegessék, de el is olvashatják azt. És reméljük, hogy nem sok idő fog eltelni és magyar nyelvű könyvünket követni fogja az ivrit nyelvű kiadás is, gyermekeink és unokáink nyelvén, az utókor számára.

Meleg köszönetemet fejezem ki munkatársaimnak, akik az egyes községek történetét feldolgozták és megírták. Megkülönböztetett köszönetemet és nagyrabecsülésemet fejezem ki a Bethlenben élő dr. Fried Andor barátomnak, aki felkérésemre, hogy Emlékkönyvünk bethleni részének a megírását elvállalja, a legpozitivebb formában tett eleget. Valósággal megható a válaszlevele, melyben hálásan megköszöni a megbizatást és közli, hogy annak boldogan és maradéktalanul fog eleget tenni, mert életének beteljesülését látja a megtisztelő megbizatás teljesítésében.

Köszönöm mindazoknak, akik az egyes községek történetéhez a Nér-Támidokat és az előszavakat megírták, Ávnéri Weinstein Simonnal, dési volt

tanítómesterem egyetlen életben maradt fiával az élen, akinek jó egészséget, erőt és hosszú életet kívánok, hogy vállalt nemes feladatát, az Emlékkönyv ivrit nyelvre való lefordítását mielőbb megkezdhesse és egészségben befejezhesse.

Köszönöm prof. R. L. Brahamnak, a Désről elszármazott és New-Yorkban élő Ábrahám Pici barátomnak értékes útmutatásait és anyagi vonatkozásban eszközölt fáradozásait a mű kiadása érdekében.

Köszönöm Efra Bar-Dovnak a mű összeállításához nyujtott szakszerű és értékes segítségét.

Köszönöm Gyéres Andreinak, a tel-avivi Linotur nyomda társtulajdonosának a nyomdai kivitelezésben kifejtett önfeláldozó munkáját, akiben nem a vállalkozót, hanem értékes munkatársat ismertem meg.

Köszönöm mindazoknak, akik adatokat és fényképeket bocsájtottak rendelkezésemre, e téren külön kiemelve Jicchák Joszéf Kohén és Édelstein Sulem érdemeit és hasznos szolgálatait.

Végül pedig, soha el nem múló hálámat fejezem ki feleségemnek, Herling Gertrudnak, aki az első perctől kezdve munkámban mellém szegődött és minden segítséget megadott annak elvégzéséhez. Kizárólag neki köszönhetem, hogy művemet befejezhettem, mert amikor a megfeszített munkával járó izgalmaktól idegeim kezdték felmondani a szolgálatot és csüggedni kezdtem, Ő rázott fel letargiámból. Állandó biztatása és bátorítása adott erőt és kitartást munkám befejezéséhez.

Dr. Marton Lajkó barátom egy tivoni találkozásunk alkalmával arra hivta fel figyelmemet, hogy a könyv megjelenése után, sokan lesznek, akik vállamat fogják veregetni és örök hálát fognak igérni. De még nagyobb lesz azok száma, akik kritizálni és talán átkozni is fognak. Ezzel kapcsolatban emlékezetem felidézte a régen tanultakat. A háláchá előirásai szerint minden szombaton és ünnepnapokon a tóra elé járulók kötelesek egy áldást, egy misebéráchot mondatni, amely így hangzik:

„És áldottak legyenek mindazok, akik a zsidó közéleti munkában becsülettel tevékenykednek. Az Uristen fizesse meg bérüket, bocsássa meg bűneiket, gyógyítsa meg sebeiket és küldjön áldást minden kezük munkájára".

Arra a kérdésre, hogy miért jár ezeknek minden egyes „szakasznál" egy-egy külön áldás, a midrás a következő magyarázattal szolgál: „Azért, mert mindazoknak, akik közéleti ügyekkel foglalkoznak, egész életükben átkokban van részük. És ez a kötelező áldás ellensúlyozza és elhárítja az átkokat, melyeket rájuk szórnak."

Azzal az elhatározással bocsájtom útnak Emlékkönyvünket, hogy el fogok viselni minden objektív, de szubjektív kritikát is és talán az átkok is le fognak peregni rólam, mert lelkismeretem tiszta és nyugodt. Szívemet, lelkemet és verejtékemet adtam a munkába minden honorárium nélkül, hogy tőlem telhetően a legszebbet és a legjobbat nyujthassam és úgy érzem, hogy e művel is a közösséget szolgáltam.

נר תמיד

מאת שמעון בן לאאמו"ר יצחק אהרן אבנרי (ויינשטיין)

„אש תמיד תוקד על המזבח, לא תכבה"
(ויקרא ו' ו.)

במס' מנחות דף קי' „אמר רב גידל, אמר רב, מזבח בנוי, ומיכאל שר הגדול עומד ומקריב עליו קרבן". — התוספת מביאים מאמר זה: „מדרשות חלוקין, יש מי שאומר, נשמותיהן של צדיקים, ויש מי שאומר, כבשים של אש (הוא מקריב) והיינו דאמרינן בשמונה עשרה, בעבודה: ואשי ישראל ותפילתם מהרה תקבל ברצון, ויש מי שאומרין: והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל..."

עשרים וחמש שנים עברו מגזירת תש"ד, מאז שנגזר על אחינו בני ישראל בארץ הונגריה, להשמיד, להרוג ולאבד, ובתוכם כעשרת אלפים נפשות ונשמות קדושות במחוז סולנוק־דובוקה (סומש) בטרנסילבניה (זיבנבירגן) הצפונית.

ריכזו אותם בגטו, ביער בונגור, על יד העיר המרכזית דעש, עיר שלא בחינם נקראה בזמנה „ירושלים זעירא", כי מעיר זו הופיעה הדרת קודש וזוהר התורה כזוהר הרקיע זרח על כל המדינה... ואחרי עינויים ואכזריות אשר אי אפשר לתארם במלים, הובילו אותם בקרונות סגורים וחתומים, בכמה משלוחים, כצאן לטבחה, לחצרמות אושויץ, זקנים עם נערים, אנשים ונשים, חתנים וכלות, תינוקות של בית רבן, אשר טעם חטא לא טעמו, עוללים ויונקי שדיים, זכים משלג, חפים מחטא ופשע; מכל המחוז — דעש, בעטלען, מאדיארלאפוש, רעטיאג, אילונדה — ומכל כפר וכפר, היהודים עם רבניהם, דייניהם, מוריהם ופרנסיהם... אינני מזכיר שמות הרבנים, הלא עורך ספר הזכרון יכתוב בדייקנות את פעולותיהם וצדקתם, כולם כאחד, רועים נאמנים לעדתם... (חוץ מהרב הגאון הצדיק מוהר"ר יוסף פאנעט בן לאדמו"ר הבעל כנסת יחזקאל זי"ע, ראבדק"ק אילונדה, הוא על פי עצת אחיו הגדול, נמלט וברח מן הגטו, כמעט עם כל בני משפחתו, ועבר אתם מיער ליער, בעירום ובחוסר כל, ברעבון ובצמאון ובסבל רב, עד אשר הגיעו לרומניה: שבק לן חיים י' אב תשכ"ב באמריקה זצ"ל), כל היהודים מן היישובים הנזכרים לעיל ומכל כפר וכפר שבמחוז, ובראשם אדמו"ר, הרועה הנאמן לעדתו, אשר בצדקתו ובחכמתו עמד משכמו ומעלה מבני דורו, ונהל עדתו הקדושה דעש על מי מנוחות, מרן הרב הגאון הצדיק, לוחם מלחמת ד', מוהר"ר יעקב אלימלך פאנעט זצוק"ל, אשר למרות כל המאמצים וההפצרות, להצילו ולהבריחו לרומניה, לא הסכים, ולא רצה לעזוב עדתו הקדושה בצרה, באמרו: אדוני אבי מורי ואבות אבותי הקדושים, רבני דעש זכרונם לברכה, חיו כאן ברע ובטוב, ואני אעזוב אותם, כאשר הם בצרה? וכך, בחודש סיון, חודש מתן תורתנו הקדושה, בשנת תש"ד (תנקום שפך דמם) נהרגו ונשרפו, נחנקו ונטבעו והושמדו או בכבשוני האש והגאזים, או במחנות השמדה אחרות, על קדושת השם, רק „בחטא" שנולדו כיהודים, על ידי קלגסי הנאצים הרשעים הארורים ימח שמם וזכרם (חוץ מאלה, אשר מצאו מותם על

קה״ש, אחרי עינויים ואכזריות, במחנות העבודה), כל העדות הקדושות האלה נחרבו ושממו.. כמעט שלא נשאר ח״ו זכרם. אולי כעשרה אחוז מהם חזרו, שבורים ורצוצים ונשארו בחיים...

וכך הצליח המן הרשע דזמנינו, היטלר ימ״ש וזכרו, יחד עם קלגסיו, עוזריו וגרורויו הרבים ימ״ש, להשמיד אותם בתוך ששת מיליוני קדושי ישראל, ה׳ ינקום דמם הנקי, שהשפך כמים!

הקב״ה, ברוב רחמיו הגדולים, הטביע בלב האדם, מדת השכחה... אילולא מידת השכחה, לא היה בן אדם, ילוד אישה יכול להתקיים, בזכרו את כל הסבל והצרות אשר עברו עליו כל ימי חייו. לכן גם על המת נגזר שישכח מלב האדם... ובכל זאת, אנו מוצאים בתורתנו הקדושה הרבה פעמים מצוות, לזכור ולא לשכוח! וגם חכז״ל תקנו לומר מדי יום ביומו, אחרי תפלת שחרית שש זכירות, אשר בהן כלולות מצוות לזכור ולא לשכוח!...

„רק השמר לך, ושמור נפשך מאד, פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך וגו׳ ״

„זכור את אשר עשה לך עמלק וגו׳ לא תשכח!״

הנה, אנחנו, שרידי הפליטה, אודים מוצלים מאש, חיים ב״ה כאן בשנת א״ך לתקומת מדינת ישראל (א״ך טוב לישראל) מוקפים ע״י צרי ואויבי עם ומדינת ישראל, שלוש מלחמות עברו עלינו מתקומת המדינה — וברוך השם — מכולן יצאנו מעוטרים בנצחון צבא הגנה לישראל, ובפרט במלחמת ששת הימים תשכ״ז הגענו ב״ה לשיחרור ירושלים עיר הקודש השלימה, עיר שחוברה לה יחדיו, חברון מקום ישיני אבותינו הקדושים, קבר רחל אמנו ע״ה בידינו, וחיילינו האמיצים עומדים על המשמר; על יד תעלת סואז, ברמת הגולן וכו׳ וכו׳, אבל לצערינו ולדאבון נפשינו, כמעט מדי יום ביומו, מיכאל שר הגדול (שרו של עם ישראל) עוד עומד ומקריב נשמותיהן של צדיקים... מחמדי נפשינו, בחורים צעירים, אמיצי לב אשר חרפו והערו נפשם למען הגנת עם ומדינת ישראל, הי״ד ותנצב״ה.

ובימים אלו, קם אחד מבחירי עירנו דעש ה״ה, הנכבד יחזקאל זינגר נ״י, אשר לא הכיר עמל ועייפות, לא חסך מכחו ומאונו, אסף ואסף לקיים מצות: „רק השמר לך, ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך״ ו„זכור את אשר עשה לך עמלק וגו׳ ״, אזר כחו באיסוף הנתונים הדרושים, לקיים המצוה: לא תשכח! ונדבך על נדבך בנה עד אשר הצליח לכתוב ולהביא לדפוס ספר זכרון לרבבות קדושי הקהלות שבמחוז סולנוק־דובוקה, ומוכן להפיצו; למען ידעו דורותינו, ולא נשכח את זכר קדושינו.

הנה, אני כיליד דעש, אשר נשארתי אוד מוצל מאש, ענף אחד מכל משפחתי, נתבקשתי על ידי העורך החבר יחזקאל זינגר, לכתוב ולהדליק נר תמיד לעלוי נשמות הקדושים האלה... הגם שיודע אני את מך ערכי, מה אני ומה חיי, להעלות אפילו על פי, שמות הקדושים האלה, אשר במחיצתם אי אפשר לעמוד, בכל זאת, לא רציתי לעבור על דברי חברי!

מקנא אני בו ושכרו גדול מאד! בטוח אני באלה שמשכורתו תהיה שלימה מאת ה׳ בעד עבודתו הקדושה! והנני קורא לו מעומק לבי הנשבר: יישר כחך, אשרי חלקך, שזכית לזה! ותפלתי לאֵל מלא רחמים, שמהיום והלאה, נתפלל בתפלת שמונה עשרה, רק כמו שהתוספות כתבו באחרונה: והשב את העבודה לדביר ביתך ואשי ישראל, בבית המקדש שיבנה במהרה בימינו, וישראל ישכון לבטח בארצו הקדושה, ואין מחריד, אמן ואמן!

ודברי אלה יהיו נר תמיד לזכר קדושינו הי״ד.

חיפה, ח׳ סיון תשכ״ט

FOREWORD

by

Prof. Dr. R. L. BRAHAM

Measured in historical milestones, the history of the Jewish community of Dej — or Dés as it is known in Hungarian — is a very brief one. Although Jews are known to have lived in the rural communities surrounding the city since the turn of the nineteenth century, they were permitted to settle in Dej itself only toward the end of that century.

Their brief history notwithstanding, the Jews of Dej reflected in a dramatic fashion the rise and decline of Hungarian Jewry as a whole. Following the emancipation of 1867 and the consequent unchaining of the energies and talents of the Jews, they contributed richly not only to the flourishing of the local and national Jewish community but also to the industrialization and modernization of Hungary. The successes of Hungarian Jewry during the pre-capitalist, "liberal era" of Hungary (1867–1918) were to a large extent due to the community of interests *(Interessengemeinschaft)* that existed between themselves and the ruling, landowning Magyar aristocracy. The latter, having steadfastly refused to engage in what they thought were demeaning middle class occupations, opened up new vistas for the Jews in industry, commerce, and finance. This spirit of toleration and cooperation between the Hungarian aristocracy and Jewry became solidified when many noblemen were made silent partners in Jewish enterprises through their enlistment as stockholders or board members. As a consequence of this policy of toleration, Hungarian Jewry considered itself an integral part of the Hungarian nation, and the Magyars, in turn, accepted the Hungarian-speaking Jews as their equals.

While the liberal democratic developments of the pre-World War I era gave new impetus to the process of assimilation which was most clearly visible in Budapest, the Jews of Dej, like those of Transylvania as a whole, continued to cling to their traditional, basically orthodox way of life. They retained the religious, cultural, and socio-economic aspects of the

typical ashkenazi "shtetl" of Central Eastern Europe relying on both Yiddish and Hungarian as their vehicle of communication.

After the end of the First World War, the lifelines of the Jewish community of Dej were severed from those of Hungary and its destiny became intertwined with that of Rumanian Jewry. For a little over two decades, the Jews of Dej shared the fortunes and tribulations of the Jews of Rumania witnessing and suffering the consequences of the increasingly more virulent anti-Semitic measures adopted in response to both domestic and Nazi German pressure.

When the city, together with Northern Transylvania, was re-occupied by Hungarian troops in September 1940, many a Jew had expected the return of the good old days of the pre-1918 era, unaware of the harsh anti-Semitic measures that were adopted in Hungary during the interim period. No sooner had the Hungarian authorities established themselves, than the Jews awoke to the political realities of Trianon Hungary. They were soon made to feel the full impact of the Hungarian anti-Jewish laws of 1938 and 1939 and shared the burdens of the ever exacerbating anti-Jewish measures of the World War II era.

The political-military misfortunes of Hungary and the consequent German occupation of March 19, 1944, unleashed the centrifugal forces that drew the Jewish community of Dej, like those of all Hungarian provincial Jewish communities, into the vortex of the Nazi inferno. It was destroyed within the span of a few months on the very eve of the Allied victory.

The historical responsibility to commemorate the tragedy that befell Jewry during the Nazi era and to rescue the cultural treasures of the Jewish communities for future generations belongs to the survivors. The remnant of the once great Jewish community of Dej and its environs is very fortunate in having in its midst the very dynamic and dedicated Zoltán ("Csima") Singer, who has assumed upon himself the implementation of this historical task. Toward this end, he has assiduously collected for many years the data and documents and illustrative material required. Divided into eleven chapters, this memorial book portrays the drama of an East European Jewish community in a vivid though deeply moving manner. The first nine chapters describe the rise and fall of the community; the last two chapters narrate the fate of the survivors during the post-liberation era.

The merits of this book are intertwined with the self-sacrificing efforts of Zoltán Singer and his handful of collaborators. To them the survivors of the Jewish community of Dej and its environs owe everlasting gratitude.

ELŐSZÓ

Irta: Prof. Dr. R. L. BRAHAM

Történelmi mértékben a dési — románul Dej-nek írták — hitközség története igen rövid. Bár tudjuk, hogy a várost körülvevő falvakban már a XIX. század fordulójától kezdődőleg éltek zsidók, de csak a század derekán kaptak engedélyt Désen való letelepedésre.

Rövid története ellenére, a dési zsidóság drámai módon tükrözi vissza a magyar zsidóság egészének tündöklését és bukását. Az 1867. évi emancipáció és a zsidó energiának és tehetségnek ezt követő felszabadulása után, részt vett nemcsak a helyi és országos zsidó közösség felvirágzásában, de Magyarország iparosításában és modernizálásában is.

A magyar zsidóság sikerei Magyarországnak a kapitalizmust megelőző ú.n. „liberális" korszakában (1867–1918) nagymértékben annak az érdekközösségnek tudhatók be, amely a birtokos arisztokráciával összekapcsolta. Utóbbi ugyanis következetesen elutasította magától a megalázónak tekintett középosztálybeli foglalkozásokat és ezáltal új lehetőségeket nyitott a zsidók érvényesülésének az iparban, a kereskedelemben és pénzügyi téren. A türelem és együttműködés ezen szelleme a magyar arisztokrácia és a zsidóság között még szilárdabbá vált, amikor következményeként számos nemes csendes társ lett zsidó vállalkozásokban, részvényesi jogok és igazgatósági tagságok elnyerése útján. A magyar zsidóság a nemzet szerves részének tekintette magát és ennek viszonzásaképpen, a magyarok egyenrangúnak ismerték el a magyarul beszélő zsidókat.

Míg az első világháborút megelőző korszak liberális-demokratikus iránya új lökést adott az asszimilációs folyamatnak — ami a legnyíltabban Budapesten volt észlelhető —, addig a dési zsidók, az erdélyi zsidóság egészével azonos módon, továbbra is ragaszkodtak hagyományos, ortodox

életmódjukhoz. Fenntartották Közép- és Kelet-Európa tipikus, áskenáz „stetl"-jeinek vallási, kulturális és társadalmi-gazdasági jellemvonásait, érintkezési nyelv gyanánt pedig egyaránt használták a jiddis és a magyar nyelvet.

Az első világháború után a dési zsidó közösség életútja elvált Magyarországtól és sorsa a román zsidóságéval kapcsolódott össze. Valamivel több, mint két évtizeden át, a dési zsidók Románia zsidóságának sorsában és megpróbáltatásaiban osztoztak, tanúi voltak és szenvedtek a fokozódóan erőteljesebbé váló antiszemita rendelkezésektől, amelyeket a belső és nácinémet nyomás egyformán érvényesülő eredményeként alkalmaztak.

Amikor a várost, Észak-Erdéllyel együtt, a magyar csapatok 1940. szeptemberében visszafoglalták, sok zsidó azt hitte, hogy az 1918 előtti korszak régi, jó napjai térnek vissza, mert nem volt tudomásuk a szigorú antiszemita rendelkezésekről, amelyeket Magyarországon időközben életbeléptettek. Alig hogy a magyar hatóságok megkezdték működésüket, a zsidóság ráébredt a trianoni Magyarország politikai realitásaira. Rövidesen rájuk is kiterjedt az 1938-as és 1939-es magyarországi zsidótörvények hatálya és osztoztak a második világháborús korszak állandóan élesedő, zsidóellenes intézkedéseinek terheiben.

Magyarország politikai és katonai rövidlátása és az 1944. március 19-én bekövetkezett német bevonulás szabadjára engedte a centrifugális erőket, amelyek a dési zsidóságot, éppenúgy, mint a többi magyar vidéki zsidó közösséget, a náci pokol örvényébe sodorták. Néhány rövid hónap leforgása alatt — a szövetségesek győzelmének küszöbén — elpusztították.

A túlélőkre nehezedik a történelmi felelősség, hogy megörökítsék a tragédia emlékét, amely a zsidóságra zúdult a náci korszak idején és hogy a zsidóság kultúrkincseit megmentsék a jövendő nemzedékek számára. Dés és vidéke egykor nagy zsidó közösségének maradéka szerencsés, hogy körében tudhatja a dinamikus és hivatástudattal telt Singer Zoltánt („Csima"), aki ennek a történelmi feladatnak a teljesítését magára vállalta. Hosszú éveken át, kitartóan gyűjtötte az adatokat, okmányokat és a szükséges dokumentációs anyagot. Ez a tizenöt fejezetre osztott két kötetes Emlékkönyv élénk, de mélyen megindító módon tükrözi vissza egy keleteurópai zsidó hitközség drámáját. Az első tizenhárom fejezet a hitközségek felemelkedését és elbukását írja le; az utolsó két fejezet a túlélők sorsát beszéli el a felszabadulás utáni korszakban.

A mű megjelenése Singer Zoltán és néhány munkatársa önfeláldozó fáradozásának eredménye. Dés és vidéke zsidóságának túlélői soha el nem múló hálával tartoznak nekik.

DÉS

ÉS KÖRNYÉKE

ZSIDÓSÁGÁNAK ÉLETE
ÉS PUSZTULÁSA

IRTA:

SINGER ZOLTÁN

נר תמיד

מאת אברהם קרן

ברטט וביראת כבוד הנני נוטל לידי את העט, להדליק בו את „נר התמיד" של יהדות עירנו, אשר איננה. ובלבי מקנן הספק, האם אצליח להעלות אור נכון, אור שכולו קודש, אשר יאיר לנצח מעל זכרה של היהדות הנפלאה הזאת — שהרי לאור נר זה יצטרכו לראות, להכיר ולהוקיר בנינו ובני בנינו את אבות אבותיהם, את חייהם, את לבטיהם, את מאבקם על החיים, את שמחתם ואת תוגתם.

בקהילה הקטנה התוססת הזאת מצאת חסידים תמימים, דתיים חרדים, מתבוללים וסתם יהודים שומרי מסורת. וכל הגוונים הללו, — אם נתעלם מהויכוחים הקהילתיים המקובלים בכל מקום — חיו בהרמוניה, שבה גם הציונות הכתה שורשים עמוקים.

מבחינה זו, אולי בלי כוונה תחילה ואופן בלתי רשמי לגמרי, הייתה העיר מחולקת לכמה חלקים. במרכז הקהילתי, ברחוב קודור, אשר היה כעין „גטו מרצון", התרכזו המוסדות הטיפוסיים, המאפיינים כל כך את החיים היהודיים. בקצה הרחוב הייתה דירת שרד של הרבי. מאחוריה — דירתו של המלמד „תלמוד תורה". משמאל היה גר מזכיר הקהילה ומאחוריו — הדיין. בחצר הגדולה, למעלה על הגבעה, שכנו התלמוד־תורה ולשכת הקהילה. רק גדר פשוטה הפרידה את הגוש הזה מבית הכנסת המפואר, שבחצרו היה גר השמש המלומד.

זכרונות ילדותי היפים ביותר קשורים בחצר בית הכנסת. לאלה אשר לא חיו שם קשה להסביר את משמעותה של החצר הזאת — על כל פנים, אמהות מודאגות בשעות המאוחרות של אחר הצהריים, או ערבי שבתות וחגים, ידעו לחפש ילדיהן בחצר בית הכנסת.

מול בית הכנסת שכן האיטליז הכשר. מוסד אופייני לקהילה יהודית, שבו גם קצבים „גויים" תחת פקוחו החמור של „המשגיח".

רק פסיעות אחדות היה עליך להתרחק בכדי למצוא את „בית המדרש", בו התפללו החסידים בעלי הפיאות והזקנים חובשי השטריימלים (האשכנזים התפללו בבית הכנסת הגדול והמפואר). בחצר זו היה ה„מקוה" וה„שכט שטיב" (שם שחטו את העופות) ורכוז נוסף של החיים היהודיים; בחצר זו אפו את המצות לפסח.

צר המקום מלתאר את היופי והקסם של החיים במרכז קהילתי זה, שבו נשכח העוני שהיה מנת חלקן של לא מעט משפחות בעירנו.

סמוך לחצר הזאת הוקם בית כנסת נוסף בשם „פועלי צדק", שבו התפללו, התווכחו

וממנו יצאו להתקפה קהילתית, בעלי המלאכה שרצו להשתחרר מהכבלים החברתיים המקובלים באותם זמנים.

לאורך רחוב קודור ובסביבה הקרובה גרו הרבה משפחות יהודיות. מלבד יחידי סגולה היו כולן מעוטות יכולת ולא אחת מהן נאבקה קשות על פרנסתה היום־יומית.

מרכז קהילתי אחר, שונה לגמרי בצורתו ובאופיו, היה ה„קסינו" היהודי. הוא הוקם במרכז העיר, לעיני כל הגויים, ע"י מספר יהודים אינטלקטואלים, מתבוללים, בעלי עמדות כלכליות וחברתיות בעיר, שהועלבו בקסינו של העיר והחליטו להיות עצמאיים.

בעירנו היתה למושג „מתבולל" משמעות שונה מן המקובלת בדרך כלל בעולם. המתבוללים נחשבו ליהודים טובים לכל דבר. לא יפלא אפוא שאחרי מאבק של שנים מועטות נכבש המבצר הזה על ידי „פלוגת מחץ" של ההסתדרות הציונית והמקום ביחד עם מייסדיו הפך להיות אחד המרכזים החשובים של החיים היהודיים בעירנו.

חוטא הייתי להיסטוריה לולא הייתי מקדיש, ולו גם צר המקום, פרק נכבד לתנועה הציונית בעיר. תנועה זו החלה את פעילותה עוד בשנות העשרים. זעזוע עבר על הקהילה היהודית בעיר, כאשר קבוצה קטנה של יהודים משכילים „נדבקה" מהציונות וגרמה למהפכה במהלך מחשבתו של רוב הקהל. העמדות המבוצרות של החרדים מזה ושל המת־בוללים מזה הותקפו בעקשנות וההסתערות המתמדת הניבה פרי.

המטה הכללי של התנועה היה בבית של ההסתדרות הציונית, שבו היה גם גן ילדים בשפה העברית, ובו פתחו פעילות תנועות הנוער הציוניות למיניהן. רוב הנוער מצא מקומו בבית זה וחונך לערכים חלוציים ולאומיים יהודיים. מכאן יצאנו לכבוש את הקהל לקרנות הלאומיות; מכאן יצאנו לבתי היהודים להביא את הבשורה של התחיה הלאומית. בבית זה חיינו וחשנו את כל המאבקים ואת כל הלבטים של הישוב בארץ ישראל. בבית זה חלמנו את החלום של מדינת היהודים, חלום שזכינו להתגשמותו בימינו.

ידידי, יחזקאל זינגר, עשה מעשה טוב, כאשר בעקביות בלתי רגילה, שאיפיינה אותו כבר אז בתנועה הציונית, הקדיש את זמנו מרצון וללא לאות טרח ואסף פרטים אודות הקהילה הנפלאה הזאת ועל ידי הספר הזה הנציח את זכרה בצורה הראויה לשבח.

תהינה נשמותיהם של יקירינו צרורות בצרור החיים.

גבעתיים, חודש מאי, 1969.

ELŐSZÓ

Irta: HEGYESI ELIÉZER
gyógyszerész
a dési Landsmannschaft társelnöke

A mi generációnkra hárult a feladat, hogy a dési zsidók történetét megírja, arra a generációra, amely a legtöbbet szenvedett, amely átélte minden idők legnagyobb katasztrófáját.

A mi feladatunk, hogy ne engedjük kihúnyni a szívünkben égő örökmécsest, amely éjjel-nappal emlékeztet mártirjainkra. Szellemük talán itt lebeg fölöttünk — nem hagyhatjuk, hogy szemrehányóan nézzenek le ránk, nem lehetünk méltatlanok emlékükhöz.

Mártirjainknak nem adatott meg, hogy velünk örüljenek a kétezer éves galut megszűnésének és ős-új hazánk feléledésének. De néha mintha megszólalna bennünk szeretteink drágán csengő hangja és akkor egyetlen kívánságuk van: éljünk mi azért, amiért ők meghaltak — a zsidóságért.

Nem tudjuk mik voltak szeretteink utolsó gondolatai a gázkamrákban, mire gondoltak kihunyó öntudatuk utolsó fellobbanásában: gyermekeikre, hozzátartozóikra — vagy arra, hogy Isten ne hagyja bosszúlatlan ártatlanul kiontott vérüket. Nem minket választott ki az Ur a bosszúra. A mi erőnkből nem futotta többre, mint felidézni a múlt időket, felidézni a várost, a zsidó utcát. Az emlékkönyv megörökíti a képet, amelyet magunkban őriztünk a dési zsidó közösségről és a zsidó szellemet, amelyben e közösség élt.

Mi, akik ebben a kisvárosban születtünk és laktunk, még frissen emlékszünk a dési szellemre, amely ezt a közösséget mindenkor jellemezte.

Ilyen szellemben szerkesztette meg Singer Zoltán Szamos vármegye zsidóságának Emlékkönyvét és írta meg egymaga Dés város zsidóságának a történetét.

Mindnyájunk szemében Singer Zoltán apostolnak tünik. A dési zsidók megszállottja, aki leküzdött minden akadályt, technikai és anyagi vonatkozásban egyaránt. Éveken keresztül gyüjtötte az anyagot és adatokat, hogy tökéletes munkát végezzen, és hogy maradandó emléket állítson szeretteink-

nek. Ő a dési zsidóság méltó leszármazottja és ezért mindannyian büszkék lehetünk reá.

Ez az Emlékkönyv nem csak hű történelmét tükrözi a dési zsidóságnak, hanem egyben útmutatóul fog szolgálni nekünk, akik még életben vagyunk és erkölcsi forrása lesz az utánnunk elkövetkező generációknak.

Emlékeztetni fog bennünket, gyermekeinket és unokáinkat a mártirhalált halt főrabbink, a szentéletű *Jakob Elimelech Paneth* z.l. utolsó imájára, ami az auschwitzi vasútállomás perronján hangzott el a megérkezés pillanatában.

Könnybeborult szemekkel és fuldokló hangon mondotta: *Mindenhatónk segítsd meg nyájadat és népedet! Könyörgöm add vissza kiválasztott népednek országát, Erec Jiszráelt! Ezzel a szent hittel térek vissza hozzád! Sema Jiszráel Adonáj Élohénu Adonáj Echad!*

Ez a magasztos ima a halál torkában, jellemzi a legtökéletesebben népünk erkölcsi magasságát.

Szolgáljon mementóul mindannyiunk számára mártirhalált halt főrabbink, *Jakob Elimelech Panethnek* utolsó imája, amit az auschwitzi gázkamra küszöbén mondott el és akkor a zsidó nép és országa *Izráel* örökké élni fog!

Befejezésül csak annyit drága Singer Zoltán barátom, hogy

Köszönöm neked!

AZ ELSŐ ZSIDÓK LETELEPEDÉSE DÉS VÁROSÁBAN

Az erdélyi fennsík északi részén, a két Szamos egyesülésétől nem messze fekszik Dés városa, Szamos megye (valaha Szolnok-Doboka vármegye) székhelye.

A városban letelepedett zsidók nyomait kutatva, nem sok adatra leltünk, amely előbbről származna, mint a múlt század dereka. Ellenben a környező falvakban már jóval azelőtt megtelepedtek a zsidók.

Erdély mindenkor híres volt vallási türelméről. Menedékre leltek gazdag földjén protestánsok és kálvinisták, ott fogamzott meg az unitárius egyház, a leghumánusabb keresztény egyház gondolata. És persze zsidók is letelepedtek ott, akár a hazájukat vesztett örmények, vagy a csehországi vallásüldözések elől menekülő morvák.

Nincs pontos adat arról, hogy mikor telepedtek le először zsidók Erdély földjén. Néhány homályos feljegyzés szerint a honfoglaló magyarokkal az akkori Pannoniába bevonuló kabarok, vagy fekete kozárok zsidó hitűek voltak és ezek voltak az első letelepülő zsidók. Déstől két kilométerre fekszik például a kozár település nyomait őrző Kozárvár.

A kazár birodalom vezetői és később az egész nép a VIII. század második felében felvette a zsidó hitet. E birodalom törzseiből váltak ki a fekete kozárok, akikről az egykori krónikaíró megjegyezte, hogy mint „chálicok jártak a csapatok élén". A „chálic" szót természetesen a héber „cháluc" szóval azonosították, amely a csapatok élén járó úttörőt jelenti. A kozárok a honfoglaló harcok után Erdély területén több helyen létesítettek kozár telepeket. Ilyen település volt a már említett Kozárvár is.

Ezek a kozárok az idők folyamán vagy beolvadtak a helyi lakosságba, amikor mindnyájan felvették a keresztény hitet (nincs semmi kézzelfogható bizonyítéka, hogy a röviddel azelőtt felvett zsidóságukhoz különösebben ragaszkodtak volna), vagy pedig összeolvadtak a később bevándorolt zsidókkal.

Az erdélyi hagyományos, valóban zsidónak nevezhető település első nyomait Gyulafehérváron találjuk a XVI. század végéről. Fehérvárról kerültek Désre a rabbiszékbe Jechezkel ben Joszéf Paneth erdélyi főrabbi leszármazottai is. Ezek az első települők szefárd, vagyis spanyol zsidók voltak. Erre mutat az első fehérvári rabbik eredete is. Ezt bizonyítja továbbá az erdélyi zsidók „alkotmánya", a Bethlen Gábor által 1623-ban kiadott ediktum, mely törökországi zsidóknak biztosít letelepedési engedélyt Gyulafehérváron. Ez a kiváltságlevél szabad vallásgyakorlatot és szabad kereskedelmet biztosít a zsidók számára és megengedi nekik, hogy keresztények ruházatában járjanak, továbbá nem kényszeríthetők a többi országokban bevezetett zsidó jel — sárga folt, zsidó sapka, stb. — viselésére Gyulafehérváron.

Más városokban tilos volt letelepedniök a zsidóknak. Ellenben a nagyobb helységek, a vásáros helyek körül sokfelé megtelepedtek a zsidók és a déskörnyéki falvakban már a XVIII. században szép számmal voltak zsidó családok.

A Magyar-Zsidó Oklevéltár ötödik kötetében találjuk például az alábbi adatot: 1655-ben egy Joszéf nevezetű zsidó és egy gyulafehérvári nemzsidó közötti perben két dési nemzsidót választanak meg egy döntőbíróság tagjaiként. A zsidó bizonyos pénzösszeget adott át a nemzsidónak, hogy árut vásároljon érte, ám az illető elitta a pénzt. Az okirat ugyan gyulafehérvári lakosként tünteti fel a zsidót, ellenben a tény, hogy a két választott bíró dési, arra mutat, hogy Joszéf zsidó Désről, vagy Dés környékéről származott, de hivatalosan gyulafehérvárinak tüntették fel, mert az érvényben lévő törvények szerint a zsidóknak csak ebben az erdélyi városban volt letelepedési joguk.

Az 1800-as években mintegy 70 zsidó család lakott már a Déstől három kilométerre fekvő Alőrön. Számos adat szerint már a XVIII. század derekán telepedtek le ott a zsidók — jobbára Máramaroson, Besszárábián és Moldován keresztül az orosz- és lengyelországi zsidóüldözések elől menekülők. 1807-ben avatják fel az alőri templomot és szintén abból az évből való a legrégibb fellelhető sírkő. Jecheszkél ben Joszéf Paneth fehérvári országos főrabbi végzi a községi pinkász — évkönyv — bejegyzéseit. 1824-ben jóváhagyja a templomülések eladását és azután „még hatízben eszközölt bejegyzéseket, az ülések használati joga körül támadt vitákban hozván döntéseket" — írja az 1929-ben kiadott Magyar Zsidó Lexikon. A lexikon a Chevrá Kádisa könyvéről is említést tesz, amelyben szintén Paneth főrabbitól származik az első feljegyzés 1835-ből.

A város körül letelepedett zsidók kereskedők, kézművesek, tímárok, szűcsök, üvegezők, pálinkafőzők, szabómesterek, házalók stb. voltak s

kezdetben csak a vásárok alkalmával volt joguk a városba bemenni. Pontosabban, csak akkor tűrték meg hivatalosan a zsidókat és csak akkor bonyolíthatták le a zsidó kereskedők is különböző megszorításoktól szenvedő kis üzleteiket.

A megtűrés általában csak a nappali órákra szólt, napnyugta után és napkelte előtt tilos volt a városban tartózkodniok. Ugyszintén a keresztény ünnepnapokon se mehettek be a városba. Szombatonként és a zsidó ünnepeken pedig vallási okok miatt nem volt szabad bemenni a városba, a szombat-határ áthágása miatt. De nem is volt miért a városba menni. A zsidó közösség mélyen vallásos életet élt és a későbbiek folyamán részletezett és országos botránnyá dagadt dési „kaftán-per" tanusága szerint a zsidók ragaszkodtak a Lengyelországból magukkal hozott kaftán- és strájmli-viselethez.

Nem mehetünk el megjegyzés nélkül az 1926-ban Gheorghe Mânzat által kiadott „Deés város monográfiája" című munka mellett, amelyben az 1850 előtti évekhez egyáltalán nem illő módon írja le az alőri zsidók életét. Szerinte csak külön engedéllyel volt joguk elhagyni a falu területét, esténként be-beszöktek a városba, különböző üzleteket kötöttek a lakossággal, majd a hajnali órákban visszatértek Alőrbe. Ez a beállítás ellentmond az akkori idők szokásainak, amelyek szerint ott, ahol gettó létezett, estére bezárták a zsidó gettók kapuit és éjjel tilos volt a zsidóknak közlekedni. Ez volt a helyzet mondhatni Európa-szerte, ez volt a helyzet Magyarországon is és nem kétséges, hogy Alőr se volt kivétel.

1818-ban egy Binder Sidó nevezetű alőri lakos tervet nyújtott be a város elöljáróságához egy híd megépítésére. A Dés és Alőr közötti Szamoson ugyanis ezidőtájt csak komp közlekedett. A híd felépítéséhez szükséges összegeket is felajánlotta a városnak kamatmentes kölcsön formájában. Ennek ellenére az elöljáróság a tervet elutasította.

A Magyar Zsidó Lexikon állítása szerint 1834 óta egyes zsidók behúzódtak Désre a környező falvakból és mint városi ingatlanok haszonbérlői éltek Désen. Az első zsidó, akiről a fennmaradt okiratok említést tesznek, Sidó Lázár néven ismert és Alőrről költözött Désre. Az akkori idők tanusága szerint üzlethelyiséget bérelt, vagyis „árendált" a városháza épületének frontszakaszán és ezért „Árendás Sidó"-nak nevezték.

Ekkoriban még az egyes erdélyi városokban törvény mondja ki, hogy szállást adni senki se merészeljen zsidónak és zsidók csak mint vásáros kereskedők mutatkozhattak a városban. Egyes zsidókat ennek ellenére megtűrtek lakosokként különböző helységekben, például vendéglősöket, hogy a nappal tolerált zsidókat elláthassák.

Magyarországon és Erdélyben azonban komoly és eredményes harc

folyik a zsidók polgárjogainak elismeréséért. Az 1839/40-ben megtartott országgyűlés engedélyt ad a szabad királyi városokban a zsidók letelepedésére.

A hatóságok egyre kevesebb ellenállást tanúsítanak a zsidók letelepedésével szemben és amikor az 1848-ik évi első törvénycikk kimondta Erdély lakosainak jogegyenlőségét, a hatóságok kénytelen-kelletlen kezdenek beletörődni, hogy a zsidókat állandó lakosokként is meg kell tűrjék fennhatóságuk alatt. A zaklatások egyre enyhülnek és a zsidók letelepedési tilalma megszüntnek tekinthető. Kossuth Lajos 1848-as forradalma egyenjogúsította a zsidókat és noha a forradalom megbukott, a zsidók — akik életüket áldozták a többi polgárokkal egyetemben a szabadságért és a hazáért — „a haza többi polgáraival jogban és kötelességben" egyenlőségi jogot nyertek.

Eddig csupán vásárokon tűrték meg hivatalosan a zsidókat, vásáros és házaló zsidókként, itt-ott pedig műhelyeket és üzlethelyiségeket bérel-

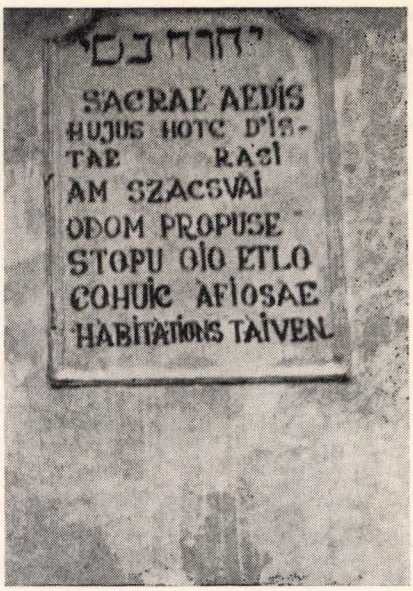

Wolf Bejnis Farkas dési órás sírja Cfáton

A dési református templom, Farkas új toronyórájával

A református templom külső falát díszítő felirat — ADONAJ NISZI

hettek, de nem éjszakázhattak a városban. Az 1840-es évek végén a városi hatóságok egyéni kérelmekre megengedik egyes zsidóknak a letelepedést Désen. Mind többen és többen hagyják ott Alőrt, a már említett Gheorghe Mânzat szerint „előbb a protekciósok, majd a spercesek". Tény, hogy ekkor már egész Erdély területén, a hatóságokkal szemben is véglegesen kiharcolják maguknak a zsidók a letelepedés jogát. Ezzel kapcsolatosan Dés városáról tudni vélik, hogy Ferenc József császár személyesen adta ki az utasítást a városi hatóságoknak, hogy engedélyezzék a zsidók beköltözését. Az ehhez fűződő történet pedig imígyen szól:

Az 1893. évi „Hamagid" 7. számában a 3–4. oldalokon dr. Náthán Friedlaender dési orvos beszámol „Farkas Benjámin dési órás találmányáról".

Wolf Bejnis Farkas — ahogyan a leszármazottai nevezik órás ősüket — a XIX. század derekán élt. A családi hagyomány szerint ő készítette az új óriási toronyórát a dési református templom 69 méteres tornyára.

Mindaddig, míg Wolf Bejnis Farkas leszármazottai el nem hagyták Dés városát, az óra felhúzókulcsa a család tulajdonában volt és a család kötelessége, de főként kiváltsága volt az órát felhúzni.

A családi hagyomány tudni véli, hogy Ferencz József császár látogatásakor Désen, Wolf Bejnis kérvényt mutatott be a császárnak. A kérvényt egy fémlapra írta és a kivésett betűk mögött olajmécsesek világítottak, akár a mai világító reklámok. A kérvényben alázatosan kérte a császárt, hogy erősítse meg a zsidók letelepedési jogát Désen.

Wolf Bejnis Farkas később a Szentföldre költözött és Cfáton temették el.

Szolnok-Doboka vármegye főispánja a századforduló előtt tett szentföldi zarándokútján fel is akarta keresni az öregurat, de már csak a cfáti sírját találta meg, ahová egy csokor virágot helyezett.

A dési református templomnak különben érdekes zsidó vonatkozása van, amiről nemigen tudnak az emberek. A világhírű koppenhágai Kerektoronyhoz hasonlóan, amelyen héber betűkkel szerepel az Isten szent neve, a dési református templomon szintén héberbetűs felírás hirdeti a Mindenható dicsőségét.

A több, mint 500 esztendős templomban — amely 1442-ben épült, pontosan 200 évvel a koppenhágai Kerek-templom előtt — gyönyörű faragott szószék van, Sipos Dávid művészi munkája. A szószékre az építők

Dés város látképe, előtérben a zsidó temető sírköveivel

hálaadásuk jeleként felírták Mose Rábénu jelszavát: „Ádonáj niszi" — Az Uristen az én zászlóm (Smot, XVII/15).

Ezt a két héber szót a templom déli oldalán kívülre is felírták a templomot patronáló Szacsvai nemzetség emlékét őrző felirat fölé.

„Ádonáj niszi" névvel azt az oltárt illette Mózes, melyet az Ámálék ellen aratott győzelem után emelt hálajelként és emlékeztetőül, hogy Ámáléknak még az emlékezetét is mindenestől eltörli az Ur az ég alól.

Ám a napjainkban ismét feltámadt Ámálék és a református templom héberbetűs felírásáról — „Az Uristen az én zászlóm" — nem beszéltek a keresztények az európai nagy üldözések éveiben.

A dési zsidó temetőben még egyenesen állnak a síremlékek, csupán itt-ott van egy-egy lesüppedt, megbillent sírkő. Ez a temető maradt meg a közel százéves virágzó dési hitközség emlékeként.

A PANETH RABBI-DINASZTIA DÉSI ÁGA

A Paneth rabbi-dinasztia tagjai kerek évszázadon át követték egymást a dési rabbi székben. Kerek évszázadon át növekedett szellemi javakban és erősbödött zsidó erkölcsi értékekben e nagyhírű rabbi-család Désen letelepedett utódainak gondos és bölcs vezetése alatt a dési ort. hitközség.

A rendelkezésünkre álló források alapján a Paneth-család eredetét a neves rabbi Jechezkél Paneth országos főrabiig vezethetjük vissza. Rabbi Jechezkél 1783-ban Bielitzben (Sziléziában) született és a leipniki és prágai jesivákon folyatott tanulmányai után Lengyelországba, chászidikus környezetbe került és ennek a mozgalomnak a híve lett. Előbb Ostrik, majd Tarcal rabbija, végül 1823-ban Gyulafehérvárra hívták, az erdélyi főrabbi állás betöltésére. (Halála után olyan jelöltet keresnek a főrabbi székbe, aki magyarul is tud prédikálni. A magyarul is prédikálni tudó főrabbi volt az utolsó és vele megszünt az erdélyi főrabbi állás. Kezdetét vette az asszimiláció.)

Rabbi Jechezkél Paneth, akinek kabalista híre volt és levelezésben állott kora hírneves talmudistáival, közöttük a világhírű Chátám Szofér (Szófer Mózes) pozsonyi rabbival, sokat fáradozott a talmud-tanulás meghonosításán Erdélyben. Kéziratban maradt művei glosszákat tartalmaznak a Talmudhoz és a Sulchán Áruchhoz. Egyetlen kiadott műve a „Máré Jechezkél", mely halála után, 1875-ben jelent meg Máramarosszigeten.

Négy fia és négy leánya volt rabbi Jechezkél Panethnek, aki 1845-ben halt meg Gyulafehérváron.

Fiai:
1. Chájim Becálel tasnádi rabbi.
2. Leibus tarcali rabbi.
3. Jicchák Móse Dés.
4. Menáchem Mendel alőri, majd dési rabbi.

Leányai:
5. Cháncse, férje Joszéf Leib Káháne, Máramarossziget.
6. Bejle, férje Ábrahám J. Rottmann, Tolcsva.

7. Szárá, férje Jehuda Káhán, Máramarossziget.
8. Chává, férje Jicchák Eizik Káháne apahidai rabbi.

I. RABBI MENÁCHEM MENDEL PANETH

A gyulafehérvári országos főrabbi legkisebbik fiát, rabbi Menáchem Mendelt 1848-ban választották alőri rabbinak. Ezidőtájt már közel száz tagból álló zsidó közösség élt Alőrön, három kilométerre Dés városától.

Az 1850-es években kezdték engedélyezni az első zsidók beköltözését Désre és ilyképpen 1862-ben a rabbi családjával együtt Désre költözik, hogy elfoglalja a város rabbi-székét, mint az első megválasztott dési rabbi.

Működése alatt alakult meg a zsidó hitközség Désen; életre hívta a Chevra Kadisa szentegyletet, országos hírű jesivát nyitott és különböző más vallási és szociális intézmények megalakulásának volt a kezdeményezője. Művei 1883 és 1886 között jelentek meg Munkácson:

1—2. „Sááré Cedek" (Igazság Kapuja). A Joré Deával és Oréch Chájimmal kapcsolatos responzumok két kötetben. 1883—1884.

3. „Máágálé Cedek" (Igazság Körei). A Tórával kapcsolatos responzumok. 1884.

4. „Mispát Cedek" (Igaz Törvény). A Chosen Mispáttal kapcsolatos responzumok. 1884.

5. „Ávne Cedek" (Igazság Kövei). Az Even Háezerrel kapcsolatos responzumok. 1886.

Ugyancsak ő kiegészítette szentéletű apja, rabbi Jechezkél Paneth erdélyi főrabbi „Máré Jechezkél" címen kiadott művét.

A nagytudású és bölcs élettapasztalatokkal rendelkező rabbi Menáchem Mendelről mesélik, hogy egyszer eljött a szentéletű rabbihoz egy régi alőri híve, gazdag falusi „bálbosz" és arra kérte, mint a dési jesiva vezetőjét, választana ki leánya részére egy jesiva-bóchert vőlegénynek. Ő hajlandó komoly hozományt adni és három évig étellel-ruhával-lakással ellátni vejét, hogy tovább tanuljon a jesiván. A rabbi beleegyezett a feltételekbe és egy keménykötésű, szép szál legényt választott ki jesivája tanítványai közül.

A chupa után eltelt néhány hónap, majd néhány év és az alőri „bálbosz" ismét a rabbi elé járult. Ezalkalommal panasz volt a száján: a veje azok közé tartozik, akik „késlekednek a kimenetellel és sietnek a bejövetellel". Másszóval már ünnepek után siet megkezdeni a chanukai napokat

(vagyis a chanukakor szokásos „kvitlit" játszik) és egészen purimig késlekedik a chanuka kimenetelével. Mire a rabbi így válaszolt: „Igaz, hogy a fiú kártyázik, de az ő kártyajátékából te kerültél ki nyertesként. Mert ha nem lett volna ez a fogyatékossága, ugyan hogyan gondolod, hogy a leányod ilyen vőlegényt kapott volna, aki jártas a Tórában és tálmud-cháchám, míg te egyszerű, tanulatlan ember vagy." Ezzel megnyugtatta az alőri bálboszt, akinek nem volt többé panasza vejére.

Okos és bölcs ember volt rabbi Menáchem Mendel. A többi között bevezette azt a szokást, hogy a Chevra Kadisa tagjai zájin Ádárkor, Móse

Rabbi Menáchem Mendel Paneth z. c. l. sírköve

Rábénu elhalálozásának évfordulóján „szijumot" tartanak és minden évben ezen a napon a Chevra tíz tagja bőjtöljön felváltva.

1885-ben halt meg és a dési temetőben temették el. Az általa létesített Chevra Kadisa később ohelt (mauzoleumot) emeltetett sírja fölé és elhatározta, hogy halála évfordulójának napján 365 olajmécsest gyújtsanak. Az ország minden részéből évtizedeken át zarándokoltak sírjához hívei, tisztelői és csodálói.

Felesége: Reizel, a tolcsvai rabbi leánya.

Fiai:
1. Móse dési rabbi.
2. Jechezkél József naszódi rabbi.

Leányai:
3. Nechele, férje Berl Berkovits kaczkói rabbi.
4. Tili, férje József Sabatai csernoviczi rabbi.
5. Babele, férje Mordecháj Rappaport munkácsi rabbi.

II. RABBI MÓSE PANETH

Az első dési rabbi elsőszülött fia, rabbi Móse még apja életében a dési helyettes rabbi tisztséget töltötte be. Annak halála után, 1886-ban foglalta el a dési rabbi-széket. Mind vallási, mind világi körökben igen nagy tekintélynek és tiszteletnek örvendett.

Hivatalos volt I. Ferenc József Bécsben tartott koronázási ünnepségeire, ahová négylovas hintón vitték. A hintót később évtizedeken át őrizték egy színben a rabbi udvarán. A király és császár később nemesi ranggal tüntette ki.

Az ő idejében tovább gyarapodott szellemiekben és anyagiakban a hitközség.

1894-ben rabbi Móse Paneth kiadta „Ávodát Hákohánim" (A Kohaniták szolgálata) című művet. A könyvhöz fűződő történet úgy szól, hogy postagalamb hozott egy kéziratot és ledobta a rabbi udvarába. A kéziratot ráv Chájim Hákohén Nikolsburg írta és rabbi Móse Paneth nyomatta ki.

1902-ben Désen jelent meg egy másik műve, „T'kánát Chávurát Menáchem Cion Beir Hákodes Cfát".

Rabbi Móse Paneth csodatevő hírében állott és kiváló, zseniális ember volt. Nevéhez is fűződik csodatettekről szóló néhány történet.

Egyszer elment hozzá reb Rottenberg dési korcsmáros, akinek italmérési engedélye volt és elkeseregte szive bánatát és párnosze gondjait a bölcs rabbi Móse Panethnek: „Rebe lében, minden pénteken kifogy a pá-

linka a hordóból és ott állok a szent szombat beállta előtt pálinka nélkül és pénz nélkül is..." A rabbi erre röviden így válaszolt: „A pálinkád nem fog kifogyni." Reb Rottenberg azonban egyszerű, a Talmudban kevéssé járatos ember volt, nem értette meg a rabbi áldását és elképedt: „Én azért jöttem, hogy áldást kapjak a rabbitól, nem pedig átkot. Igy még rosszabb lesz, ha a pálinkám nem fog kifogyni. Ez azt jelenti, hogy nem lesznek vevőim" — kesergett a rabbinak. A rabbi megnyugtatta: „Menj csak haza és ne aggódj." Reb Rottenberg hazament és végezte ezután is mindennapi munkáját.

Hanem a rabbi áldása megfogant. A pálinkás hordóból nem fogyott ki az ital és reb Rottenberg egyre csak kimért és kimért az italból és új pálinkát nem kellett vásárolnia. És felvitte az Uristen a dolgát és meggazdagodott. Ahogy teltek a napok és évek, felnőttek a fiai és világi nevelést adott nekik. Amikor elmondták ezt a rabbinak, valahogy úgy érezte, mintha ő lenne az oka, hogy a Rottenberg-fiúk világi nevelést kaptak, mert az ő áldása tette lehetővé, hogy fedezzék anyagiakkal taníttatásukat. A körülötte álló híveknek ekkor bölcsen megjegyezte: — Most már világos atyáink — legyen áldott emlékük — mondása: „ne legyen könnyű a szemedben a világi ember áldása", vagyis ne add könnyen áldásodat világi emberre. És bölcs ember célzásból is ért.

Egy más alkalommal péntek délután, a szombatvárás áhítatában — mesélték a hívei — a rabbi éppen elmélyedt a heti szidra egyes nehezebb tételeinek tanulmányozásában, amikor hallotta, hogy kinyílik szobája ajtaja. Mire felemelte a fejét, csupán azt látta még, hogy az ajtó behúzódik valaki mögött. Az ajtó melletti széken azonban ott feküdt egy kaftán, prémmel szegélyezett, méltóságteljes, gyönyörű ünnepi kaftán. A rabbi felállt, az ajtóhoz ment, kinyitotta s a küntlévőktől megkérdezte, ki jött be szobájába. Senki nem látott, senki nem hallott semmit. Ezt a kaftánt Elijáhu próféta hozta — vonta le mindenki a következtetést. A rabbi hosszú-hosszú évekig, haláláig ezt a kaftánt viselte, amely mindig úgy nézett ki, mintha új lett volna.

1903-ban halt meg és apja mellé temették, a dési temető oheljébe.

Rabbi Móse Panethnek három gyermeke volt első feleségétől, Málkától, aki fiatalon elhalálozott. Majd ismét megnősült és elvette Kallus Mór munkácsi földbirtokos leányát, Szárát, aki öt lány- és egy fiúgyermekkel ajándékozta meg.

Fiai:
1. Icig Mechel a Kolél „Ahavát Cion" erdélyrészi titkára.
2. Jechezkél dési rabbi.
3. Menáchem Mendel dési rebe.

Rabbi Móse Paneth z.c.l. sírköve

Leányai:

4. Chává, férje Jehuda Friedländer borgóprundi rabbi.
5. Cipóra, férje Náftáli Horovitz dési mágid.
6. Machtel, férje Báruch Ábrahám Bindiger Dés.
7. Freide, férje Eliézer Niszán Margasich dornavatrai rabbi.
8. Bluma, férje Jiszráél Chájim Frankfurter kassai rabbi.
9. Nechámá Reisel, férje Slomo Judovits Dés.

III. RABBI JECHEZKÉL PANETH

Mint szentéletű, bölcs és a tóratanulásnak élő rabbi foglalta el apja helyét a dinasztia örököseként a dési rabbi-székben.

Az elsőszülött fiú ugyan reb Icig Mechel volt és őt illette volna meg a rabbi-szék, de mert, mint Móse Rábénunak, az ajkaival volt baja, vagyis nem volt szónoki képessége, nem tudta betölteni ezt a tisztséget. Művelt, okos és szentéletű ember volt és a problémát úgy oldották meg, hogy rabbi Jechezkél, aki az 1870-ben alapított Kólél „Áhávát Cion" nászija volt, csak formailag tartotta meg a tisztséget és a valóságban a teendőket átruházta bátyjára, reb Icig Mechelre.

Rabbi Jechezkél Paneth z.c.l.

Rabbi Jechezkél idejében még erősebb fejlődésnek indult a hitközség, elkészül az új, csodálatosan szép és impozáns templom és modern mikvét és kóser vágóhidat építenek. Ő hozza létre a Talmud Tórát és a Máchziké Tórát és országos hírű jesivát vezet Désen néhányszáz tanítvánnyal.

Az első világháború után spanyol náthalázban megbetegszik, melyből felépül ugyan, de súlyos asztmás tünetekkel marad a betegség után. Ezek élete végéig kísérik és erősen akadályozzák a nyilvános szereplésben és beszédek tartásában.

1930-ban halt meg, s apja és nagyapja mellé temették a zsidó temető oheljében. Közvetlenül halála után hívei összegyűjtötték beszédeit és tóramagyarázatait és „Kneszet Jechezkél" címen kiadták Kolozsváron 1931-ben, Weinstein Hersinek, egyik volt tanítványának szerkesztésében.

Ugyancsak e cím alatt adták ki néhány évvel később a magyarázataival ellátott és az egész világon elterjedt igen szép kivitelű pészáchi Hágádát is.

Hivei mesélték rabbi Jechezkélről, hogy három kiváló tulajdonsággal rendelkezett: bölcseséggel, talmudtudással párosult istenfélelemmel és jószívűséggel, amelyeket — szól az anekdóta — még életében szétosztott három fia között. Jószívét Jákov Elimelech dési rabbinak adta, aki Auschwitzba ment és krematóriumban pusztult el híveivel egyetemben, a bölcseséget Joszéf nagyilondai rabbi kapta, aki megszökött a gettóból feleségével és tíz gyermekével együtt a deportálás elől, a talmudtudást és az istenfélést pedig Móse fiának, aki jelenleg Brooklynban viszi tovább a Paneth-dinasztia hírnevét.

Rabbi Jechezkél elhúnyta után rövidesen felesége is követi őt a halálba. Három fiú- és három leánygyermeket hagynak maguk után.

Felesége:	Rivka	
Fiai:	1.	Jákov Elimelech marosújvári, majd dési rabbi.
	2.	Joszéf tekei, majd nagyilondai rabbi.
	3.	Móse, tekei, majd brooklyni rabbi.
Leányai:	4.	Feigis, férje Joszéf Móse Meiseles marosújvári rabbi.
	5.	Masa, férje N. Jehosua Grünwald huszti rabbi.
	6.	Tili, férje N. Freund szászrégeni rabbi.

IV. RABBI JÁKOV ELIMELECH PANETH

1926-tól mint megválasztott dési alrabbi tölti be a marosújvári rabbi tisztséget is, majd apja halála után, 1930-ban átadja helyét sógorának, J. M. Meiselsnek és elfoglalja a dési rabbi székét.

Rabbi Jákov Elimelech Paneth volt a dési hitközség utolsó rabbija egészen a deportálásig. Szívének utolsó dobbanásáig töltötte be funkcióját és az egész vármegye zsidóságának rajongásától övezve, híveinek erős tá-

masza és vigasztalója volt a világégés és zsidóirtás legsötétebb korszakában.

1934-ben néhány hívének kíséretében Palesztinába látogat. Utjának célja, hogy meggyőződjön az ottani helyzetről, saját szemével lássa a jisuv életét. Hat hetet töltött az országban és visszaérkezése utáni első szombaton tartotta meg történelmi jelentőségű beszámolóját a dési nagytemplomban. Utjának állomásait és beszámolóját, amely új irányba terelte további életét, az Emlékkönyv harmadik fejezete részletezi bővebben.

Rabbi Jákov Elimelech Paneth z.c.l.

1944 májusában a vármegye zsidóságával együtt a dési gettóba hurcolják, ahol mindennap, sátorról sátorra járva buzdítja híveit a szökésre. Ő maga azonban a gettóban marad, noha külön futár jött érte és családjáért, a Kolozsváron tartózkodó „Zöldi" személyében, két magasrangú SS-tiszt kíséretében hogy a „svájci transzporthoz" csatolják.

Az auschwitzi gázkamrában pusztult el 56 éves korában — miután két idősebb fiát már elvesztette Ukrajnában — feleségével, négy gyerme-

kével és számtalan hívével együtt, akik követték őt a tűzhalálba, mártírhalált halva Isten dicsőségéért.

Tanítványai és hívei összegyűjtötték hátrahagyott írásait, szónoklatait és tóramagyarázatait és Dov Spitzer rabbi adta ki „Zichron Jákov" cím alatt két kötetben Brooklynban, 1953-ban.

Felesége: Chefcsu, a Csechajver-rebe leánya.

Fiai:
1. Chájim Burách volt dési ros bét-din.
2. Menáchem Mendel volt bánffihunyadi rabbi.
3. Smuél Jehuda volt dési hitközségi anyakönyvvezető.
4. Jechezkél.
5. Joszéf.

Leánya:
6. Lea.

Isten bosszúlja meg ártatlanul kiontott vérüket!

A HITKÖZSÉG ÉS INTÉZMÉNYEI A DEPORTÁLÁSIG

Bár a XIX. század közepe táján már 40–50 zsidó család telepedett le Dés városában, a hitközség formálisan még nem létezett. Egy fél évtizeden át a dési zsidóság csak egy úgynevezett „gyülekezetet" tartott fenn és ebben a gyülekezetben élte közösségi életét.

Hartmann Ferenc rabbihelyettes és anyakönyvvezető

Az istentiszteleteket az első években — öt éven át — magánházakban bérelt szobákban tartják, majd 1855-től egy háromszobás lakást bérelnek a Haller-féle „Szarvas" vendéglő emeleti részén és ott rendezik be ideiglenes imaházukat.

1855-ben a „gyülekezet" Désre hívja meg a szilágysomlyói főrabbi fiát, Hartmann Ferencet, akit rabbihelyettesi és anyakönyvvezetői minőségben a „gyülekezet" élére állít. Hartmann Ferenc jogi végzettséggel rendelkezik és úgy vallási, mint világi tudományokban igen nagy jártasságról tesz tanuságot.

1855 október 7-én fekteti fel az anyakönyvet, amit 1850-ig visszamenőleg kezd el vezetni és amit a gyulafehérvári erdélyrészi főrabbi, Friedmann Ábrahám pecsétjével hitelesít.

A Dési Aut. Orth. Izr. Hitközség

ALAPSZABÁLYAI

DÉSEN
Nyomatott Goldstein Jakab könyvnyomdájában
1922.

A dési hitközség alapszabályainak egy 1922. évi kiadása

Ugyancsak Hartmann Ferenc készíti el az alakulóban lévő hitközség első alapszabályát, amelyet 1862-ben hagy jóvá a magyar királyi belügyminisztérium.

1855 őszén, a „gyülekezet" meghívására, Alőrből Désre költözik be, népes családjával együtt, rabbi Menáchem Mendel Paneth, a gyulafehérvári főrabbi legkisebb fia. Még abban az évben egyhangúlag a „gyülekezet" rabbijává választják meg. Az iktatási szertartást, a városi hatóságok és az egyházak képviseleteinek jelenlétében, nagy ünnepség keretében Hartmann Ferenc végzi.

A „gyülekezet" 1863 elején egy háromholdas telket vásárol meg a Kodor utcában, egy Szabó György nevű földbirtokostól és ezen a telken építik fel az első kőből épült templomot, amelyet egy évvel később, nagy ünnepség keretében

avatnak fel. Ugyanezen a telken építik fel a rituális gőzfürdőt, a kóser vágóhidat, a pászkasütödét, valamint a kóser húscsarnokot is.

A „gyülekezet" egyidejűleg egy kétholdas telket vásárol meg a „Kakas-hegyen", amelyet temető részére kerítenek be.

Az új főrabbi kezdeményezésére 1863 október 10-én tartja meg alakuló közgyűlését a dési Izraelita Ortodox Hitközség, amelynek élére héttagú elöljáróságot választanak, amely a maga keretéből *Hirsch M. Lajost* választja meg a hitközség első elnökének. Az elöljáróság tagjai: Koppel Kohén, Rosenberg Zsigmond, Wasserstrom Áron, Klärmann Adolf, Kallus Jakab és Ordentlich Adolf. A hitközség titkáraul Hartmann Ferencet nevezik ki, aki egyben továbbra is betölti az anyakönyvvezetői tisztséget.

Hirsch M. Lajos az első települők között Nagyiklódról került Désre. Az ugyancsak Szolnok-Doboka vármegyéhez tartozó Nagyiklódon, egy Szamosújvár melletti kisközségben, már a XVIII. század végén, népes zsidó közösség élt. Hirsch M. Lajos szeszgyárat létesít, ami nagy prosperitással indul meg és néhány év alatt hatalmas vagyonra tesz szert. Vagyonának azonban nem sokáig örülhet, mert szenvedélyes tőzsdei manipulációi azt folyton-folyvást csökkentik, míg 1868-ban egy végzetes kimenetelű tőzsdei spekulációjára teljes vagyona rámegy. Amikor ez tudomására jut és Budapestről hazajövet, vonatja a Dés melletti Szamos-hídon lassítani

A kóser húscsarnok ma (száz év után)
államosított húscsarnok

kezd, végső elkeseredésében a folyóba veti magát. Élve mentik ki a félig befagyott folyó vizéből, de lábát egy kiálló sziklában két helyen is eltöri. Vagyonának roncsaiból éveken át külföldön kezelteti lábát, ami a még megmaradt vagyonát is felemészti. Csődbe jut, szeszgyárát elárverezik és néhány év múlva, mint földhözragadt szegény ember fejezi be életét.

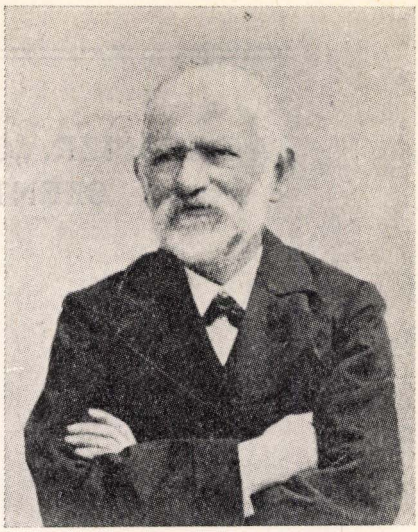
Utódjaként Kallus Jakab, volt alelnök veszi át a hitközség elnöki tisztségét.

Kallus Jakab Lengyelországból menekült Kassára, majd onnan 1851-ben, az első zsidó települőkkel került Désre. Rövid idő alatt a vármegye egyik leggazdagabb zsidó lakosa lesz. A megye legnagyobb fűszer-, vas- és festékkereskedésének tulajdonosa. Üzlete elfoglalja az Európa szálloda földszinti részének összes helyiségeit. A vasútállomás épületével szemben lévő „Rózsahegy"-be vájt két petróleum pincéjének kőfalába vésve, még ma is ott láthatók cégtáblái: Kallus Jakab és Fiai Dés.

Egy egész évtizeden át tölti be a hitközség elnöki tisztségét, tiszteletet és megbecsülést szerezve úgy magának, mint a vezetése alatt álló hitközségnek, melynek anyagi alapjait is megvetette.

CHEVRA-KADISA

1857 elején Paneth Mendel főrabbi és Kallus Jakab hitközségi

Dr. Friedländer Náthán a Chevra Kadisa első főgondnoka (1857)

alelnök kezdeményezésére megalakul a Chevra-Kadisa (Szent-Egylet), amelynek élére dr. Friedländer Náthánt választják meg.

A megválasztott főgondnok (gábe) az időben költözött Eperjesről Dés városába és ő volt az első magánprakszissal rendelkező zsidó orvos a vármegyében. Kimondottan vallásos, istenfélő, jámbor ember volt. Nemcsak szombaton és ünnepnapokon, hanem a hétköznapnak is kora hajnalán, egyik kezében orvosi táskájával, a másikban pedig tálit-bátlival volt látható, amikor a város másik részén lévő lakásáról gyalog ment a templomba, hogy az első „minjánt" elérje. Dr. Friedländer Náthán nemcsak vallásosságáról és kitűnő

A DÉÉSI IZR. „CHEVRA-KADISCHA“
SZENT EGYLET

ALAPSZABÁLYAI.

Alapittatott 1857-ben.

NYOMATOTT GOLDSTEIN JAKAB KÖNYVNYOMDÁJÁBAN DÉSEN 1913.

Az 1857-ben alapított Chevra Kadisa
alapszabályainak fedőlapja

orvosi prakszisáról volt ismeretes, hanem író és költő is volt. Ebbeli tényked ésének ismertetésére könyvünk más részében még visszatérünk.

Dr. Friedländer Náthán két és fél évtizeden át, megszakítás nélkül töltötte be ezt a tisztséget, melyben mindvégig életének második hivatását látta. 1902-ben hosszabb betegeskedés után halt meg és a dési zsidó temetőben óriási részvét mellett temették el.

Utódjaként 1883-ban Klein Dávidot választják meg, aki 1892-ig a legnagyobb odaadással és körültekintéssel látja el tisztségét. Az ő vezetése alatt készül el a Chevra-Kadisa új alapszabálya, amelyet az 1889 október 30-án megtartott rendkívüli közgyűlés hagy jóvá.

1892 őszén Kallus Zsigmond, Kallus Jakab volt hitközségi elnök legidősebb fia kerül a Chevra-Kadisa élére. Apja nyomdokain haladva, nagy buzgalommal lát neki a munkának és két évtizeden át vezeti az egyletet, gyarapítja annak vagyonát és taglétszámát lényegesen emeli.

Őt követi a tisztségben Gerson Ábrahám, rettegi származású fűszerkereskedő, aki négy éven át áll az egylet élén, majt 1916-ban Schwartz Bernáth, ugyancsak fűszer nagykereskedő veszi át a Chevra vezetését. Három évig tölti be tisztségét.

1919-ben Berger Nándort vá-

Berger Nándor
a Chevra Kadisa főgondnoka (1919)

lasztják meg a Chevra-Kadisa főgondnokának. Berger Nándor dési fűszerkereskedő, mint az „Arigász Habajszem" és Juda Grünwald szatmári rabbik tanítványa, már fiatal korában rabbi-képesítéssel rendelkezik. Nagy talmudtudásával és világi beállítottságával városszerte igen nagy tekintélynek örvend. Tíz éven át vezeti a Szentegylet ügyeit, mely abban az időszakban már 322 tagot számlál.

1929-ben Bernád Dezső bőrnagykereskedő kerül a Chevra élére és dinamikus vezetésével három év alatt nagy lendületet ad az egyesületnek.

1932-ben Basch Lajos, tiszteletet keltő szakállt és pájeszt viselő pékmester veszi át a Szentegylet főgondnoki tisztségét. Puritán jelleme és korrektsége által, a városnak úgy zsidó, mint keresztény lakossága körében, általános meg-

Bernád Dezső
a Chevra Kadisa főgondnoka (1929)

becsülésnek örvend. Az ez időtájt már 550 tagot számláló gazdag és sokrétű egyesület élén Basch Lajos 22 évig tevékenykedik. A gettóba vonulásának másnapján, 70 éves korában halt meg. A gettóban temették el, majd a háború után tetemét exhumálták és a zsidó temetőben hantolták el. Családja Auschwitzban pusztult el.

A Chevra-Kadisa főgondnokai mellé, minden választás alkalmával gondnokokat is választottak. Ezen tisztséget, a Szentegylet megalakulásától a deportálásig, a következők töltötték be: Holländer Zálmen, Wasserstrom Áron, Surányi Jenő, Legmann Gerson, Glück Mordecháj és Legmann Berl.

A Chevra-Kadisának mindenkor csak két fizetett alkalmazottja volt: a Chevra sámesze és a temetőőr, illetve sírásó. Az első sámesz a Chevra megalakulásától kezdve, 20 éven át Király Ferenc volt. Utána került a sámeszi állásba Herschkovits Jankl, egy erős fizikumú, két méter magas óriás, akit „Langer Jankl"-nek neveztek. A város zsidó életének mindvégig egyik jellegzetes figurája volt. Ha például emberek egymással veszekedtek és valami nagyon erős kifejezést akartak használni, akkor azt mondták, hogy „Langer Jankl vigyen már el!".

A sámeszeknek, fix fizetésük mellett, egyik legfőbb kereseti forrásuk az „El málé ráchámim"-nak a recitálása volt az Elul hónapban kéver-ávotra a temetőbe járóknak, amiért külön takszát inkasszáltak.

Ötven éven át töltötte be „Langer Jankl" a Chevra-sámeszi állást. Soha nem hagyta magát nyugdíjaztatni. Életének utolsó éveiben, Elul hónap közeledtével, a temetőbe költözött ki és annak „oheljében" rendezte be szállását, mert már nem volt fizikai ereje naponta a „Kakas-hegyet" megmászni. Könyv nélkül tudta megmondani mindenkinek, hogy hol nyugszik hozzátartozója. Életének alkonyán, amikor már látása is erősen megromlott és régen kivándorolt külföldi hozzátartozók érkeztek „kéver-ávotra" a városba, kérdésükre, hogy hol nyugszanak

hozzátartozóik, biztos léptekkel vezette el az illetőket valamelyik már olvashatatlan feliratú sírkő elé...

1939-ben, 99 éves korában halt meg. Óriási részvéttel temették el. Temetésén a város zsidóságának apraja-nagyja megjelent.

A Chevra-Kadisa utolsó sámesza Rosenfeld Dávid volt, aki népes családjával együtt, egész fiatalon, Auschwitzban pusztult el.

★

1878-ban Wasserstrom Áront választják meg a hitközség elnökévé, aki hat évig tölti be ezen tisztséget. Hithű, vallásos, istenfélő ember, foglalkozására nézve női-szabó. Gyermekeit azonban, eltérően az akkori szokásoktól, világi iskolákba járatja és valamennyien intellektuális pályára lépnek. Legidősebb fiát, dr. Wasserstrom Adolfot a dési állami közkórház sebész-főorvosává nevezik ki, ahol ebben a minőségben 26 éven át működik.

A Wasserstrom és vele együtt másik két dési családnak a városban való letelepedéséhez egyébként igen érdekes történet fűződik.

A XIX. század közepe táján orosz katonai egységek vonultak át a városon. Egy pénteki napon két század katonaság a város határában elterülő tanyán verte fel sátrait, ahol néhánynapos pihenőt tartottak. Péntek este, a sötétség leple alatt, három orosz zsidó katona megszökött egységétől és a városba lopózkodva, a zsidó templomba vetődtek be, ahol néhány hithű zsidó éppen tehilemet mondott. Az orosz katonák könyörögve kérték a templomban tartózkodó zsidókat, hogy rejtsék el őket valahol, mert nem akarnak visszatérni egységükhöz. A jelenlévők megkönyörültek a három katonán és három fiatalabb „bálbosz" azonnyomban otthonába sietett és három rend civil ruhát és teljes felszerelést hozott a templomba. A katonák magukra öltötték a ruhákat és tíz napon és éjszakán át a templom pincéjében lévő fáskamrában bújtak el. A három „bálbosz" természetesen étellel és itallal látta el őket.

Az orosz csendőrök hiába kutatták át három napon keresztül a város minden zugát, a szökevényeket sehol nem találták. Három nap után a századok felszedelőzködtek és tovább indultak.

Igy telepedett meg Désen három orosz zsidó katona, akik később hamis papirokkal német-zsidó neveket vettek fel és rövid idő múlva mindhárman megnősültek. Természetesen zsidó szülők lányait vették feleségül és családot alapítottak. E családok egyikének leszármazottja Wasserstrom Áron, akit 1878-ban a hitközség elnökévé választottak. A másik két katona közül az egyik a Hárnik nevet, a másik pedig a Roth nevet vette fel. Mindhárom család a későbbi

évtizedek folyamán örvendetes fejlődésen ment át és a város tekintélyes családjai között foglalt helyet.

★

1884-ben Klärmann Adolf bankigazgató kerül a hitközség élére. Elnökké való megválasztása után néhány nappal húnyt el a hitközség első főrabbija, Menáchem Mendel Paneth. Osztatlan részvét mellett temették el a „kakashegyi" temetőben, ahol sírja fölé később a Chevra-Kadisa egy mauzoleumot építtetett.

A temetést követő egy hét után a hitközség rendkívüli közgyűlést hívott egybe, ahol az elhúnyt főrabbi utódjául fiát, Paneth Mósét egyhangulag választják meg, aki apja életében már a rabbihelyettes tisztségét töltötte be.

1887 július 7-én, Ferencz József király és császár Kolozsvárra látogat, ahol fogadására nagy ünnepségeket rendeznek. Meghívást kapnak a király fogadására a Kolozsvár környéki városok notabilitásai és a különböző egyházak képviselői is. A dési hitközséget Klärmann Adolf elnök és Hartmann Ferenc titkár képviseli.

Még az év novemberében egy különös rendelkezés rázkódtatja meg a dési zsidó közösség életét. Báró Thoroczkay, Dés város rendőr főkapitánya, 1887 november 10-i keltezéssel kiadott végzésével megtiltja, hogy a városban lakó 15 zsidó családfő, akik szombat- és ünnepnapokon lengyel kaftánban és fejükön úgynevezett strájmlival jártak, ezen viseletben nyilvánosság előtt megjelenhessenek.

A dési rendőrfőkapitánynak ezen tiltó végzése nemcsak a dési zsidó körökben vált ki mély elkeseredést, hanem országos viszonylatban is általános felháborodást kelt és a „kaftán-per" néven vonul be a magyar antiszemitizmus gazdag történelmébe.

Ezen különös rendelkezésnek annakidején a maga nemében egyedülálló voltára és érdekességére való tekintettel, fakszimilében közzé tesszük a budapesti „Egyenlőség" című, asszimiláns irányzatú zsidó hetilap ez ügyben közölt cikkeit teljes terjedelmükben.

1889 december hó 29-én, tisztújító és egyben alapszabály-módosító közgyűlést tart a hitközség, melyen Ordentlich Adolfot választják meg hitközségi elnöknek. A közgyűlés egyhangúlag elfogadja a beterjesztett alapszabálytervezetet, amelyet jóváhagyás végett egy magyar és jiddis nyelvű 80 oldalas füzetben, a magyar királyi belügyminisztériumhoz terjeszt fel. A magyar királyi belügyminisztérium 2692. számú végzésében, 1891 január hó 30-i keltezéssel, gróf Csáky hitelesítésében, a módosított alapszabályokat tudomásul veszi és jóváhagyja.

Még abban az évben megnyilik az első négyosztályos zsidó felekezeti elemi iskola. Az iskola igazga-

Egyéni szabadság és — kaftán.

A zsidóság sohasem tudhatja, hogy mily oldalról támadhatnak jóbarátai. Ime itt van Thoroczkay báró, Deés város rendőrfőkapitánya. Policziális cselekedeteit még csak napokkal ezelőtt is a homály fedte és ma rendőri szenialitással neki ment a zsidó kérdésnek tisztán — a zsidók iránti barátságból s jóakaratból Kisütötte, hogy a kaftánban mennyi veszély rejlik a hazai zsidóságra nézve és hogy e veszélyt megelőzze: rendes tárgyalás után a deési zsidóság egy részét eltiltotta a kaftánviselés vagy a mint ő az itéletben kifejezi, «bokáig érő s deréken összemadzagolt remondaszerü öltözéknek« használatától.

Szó, a mi szó: A kaftán és — a főkapitányi szavak szerint — »az ezekhez tartozó kisebb ruhadarabok» és egyéb apróságok nem tartoznak a rokonszenvet gerjesztő népviseletek közé. Rút, visszataszitó külsőt kölcsönöz annak, a ki hordja, és a kaftánnal rendesen vele járó fürtös hajviselet bizarrsága és az igy viselkedő egyénnek félszegsége, szokásai és nyelvjárása bizonyára nagyon is alkalmasak arra, hogy azt, a ki a zsidóságnak a magyar ős elemébe való beolvasztását ohajtja kétségbe ejtse Mert ennek egyik valóban nagy akadálya a kaftán.

És mégis, midőn a deési itéletet végig olvastuk, hát mi, a kik a főkapitánynak mindenben, a mit e ruházatnak a kulturára és nemzetiesedésre való kártékony befolyásáról jellemzésül felhozott, igazat adunk: ez itélet rendelkező részében sulyos jogsértést látunk.

És azt tapasztaljuk, hogy mig a tisztelt báró ur mindenféle indokokat keres, hogy ez itéletet a zsidóság érdekében fekvőnek tüntesse fel: egyről megfeledkezett, t. i. arra is indokot találni, hogy ezt a magyar alkotmányos szabadság elveivel, a polgárok egyéni szabadságára vonatkozó kardinalis jogokkal is összeegyeztesse.

Mert a kaftánt üti — de ezt a polgári szabadság nagy eszméje érzi!

Vajjon mit gondol a főkapitány ur, ha lehetséges volna ugy eljárni, a mint azt ő tette, ha ez mód volna arra nézve, hogy az embereket elavult szokásaikból és ruházatukból kivetkőztessük: vajjon a czivilizaczió és kultura lassu eszköze helyett nem folyamodnának-e államok és társadalmak is ezen amerikai gyorsaságu módszerhez?

Csakhogy az ilyféle eljárás a törvénytelen erőszak jellegét hordja magán; nem egyeztethető össze a modern kor eszméivel és nem hat oly biztosan, oly intenzive, mint a kulturának terjedése.

Mint magyarok átéltünk egy fájdalmas korszakot, melyben ilyféle rendőri intézkedésekkel tépték le a vitézkötést a magyar ember gunyájáról és a szalagot kalapjáról.

Zsarnoki elnyomó cselekedet igy —az elnyomottal.

Magyarország a szabadság hazája; itt nincsen elnyomó, sem elnyomott. Eme szabadság napjának melegitő sugaraitól várjuk, hogy a szabadon fejlődő társadalomban a szabad egyénekben a nemzeti kultura és a haladás iránti hajlamot megérlelelje és hogy az elmaradottsággal együtt a kaftánt is leoldja az emberekről.

Nincs is Magyarországon törvény, melylyel a kaftánt betiltani lehet. Ne is legyen. Nem szorulunk reá Ötven esztendővel ezelőtt még Deésnek minden zsidó polgára kaftánban járt, és ma csak tizenöt van a háromszázból. Pedig mily csekély ötven esztendő az állami lét örökkévalóságában?!

Helytelenitjük Thoroczkay báró itéletét, mert mint magyarok féltékenyek vagyunk alkotmányos szabadságunkra és szabad intézményeinkre. És ha kárát vallja az egész ország is — a mint hogy nem vallja — annak a 15 kaftános zsidónak: kell, hogy az egyéni szabadság »Ne bántsd virág« legyen kereszténynyel, zsidóval szemben egyaránt.

Az a törvényszakasz, melyre az itélet hivatkozik, arról szól, hogy azt, a ki állatseregletet mutat, vagy álarczos menetet rendez engedély nélkül, ha mindez miniszteri rendelettel vagy pedig szabályrendelettel meg van tiltva, büntetés sujtsa.

Állatseregletnek, vagy álarczos menetnek tekintse bár a deési kapitány a kaftános zsidókat, a kih törv. 76. §-át nem alkalmazhatta volna, mert a kaftán ellen ma még világos törvényes intézkedés nincsen. Egyhamar ne is legyen. Nem is lesz, mig az egyéni szabadság uralma e hazában biztositva van.

*

A famozus főkapitányi itélet, melyet két oldalról is beküldöttek hozzánk, sokkal jellemzőbb, semhogy azt nem egész terjedelmében adnók. Ime a szószerinti szöveg:

Az Egyenlőség cikke a kaftán perről

Deés város rendőrkapitányságától.

Sz. 951 8-7

kih.

Deés város rendőrkapitányi hivatala — mint a közigazgatási hatóságok jogkörébe utalt kihágások elbirálására illetékes elsőfoku hatóság — némely izraelita által egyes alkalommal viselni szokott botrányos maskuraszerü öltözék betiltása tárgyában megejtett tárgyaláson eszközölt kihallgatás alapján hozta a következő

Itéletet:

Pável Mózes, Gotlieb Moritz, Klein Salamon, Kohn Moritz, Nadel Osis, Weiszberger Izsák, Klein Gidálji, Kalus Jakob, Fesztinger Sámuel, Panet Ezékiel, Händler Leb, Friedmann Mózes s többi izraeliták folyó évi 2221—87 számu rendőrkapitányi intézkedéssel eltiltott teljesen indokolatlan és semmi némü vallási, nemzeti — avagy honi jelleggel nem biró botrányos maskuraszerü öltözéknek Deés város hatósága területén az utzákon és közhelyeken (zsidó templom kivételével) való további viselésétől — mint az 1879 évi XL. t. cz. 76. §-sában minősithető közrend elleni kihágásnak megfelelő büntetés terhe mellett ezennel végkép eltiltatnak; fenhagyatván az illetőknek ezen itélet ellen esetleg benyujtandó fellebbezési jogaiknak 8 napok alatti elvényesithetése.

Indokok:

A fenforgó botrányos öltözéknek — nevezetesen: széles karimáju prémes fejtakaró, bokáig érő, s derékon összemadzagolt reverendaszerü fekete felöltő, s ezekhez tartozó kissebb ruhadaraboknak a köztérekeni viselése, melyek ugy egyenként — mint összesen a szemlélőre nem csak undoritólag hatnak, hanem szokatlan alakjok és speciális maskura szerü formájok által, az ezeket viselők elleni ellenszenvet nagy mérvben fokozzák s ezáltal többféle botrányokra okot szolgáltathatnak, teljesen indokolatlan és minden jogi alapot nélkülöz: mert a mint Hartmann Ferencz, anyakönyvvezetőnek bevett vallomásából is kitünik, ezen öltözék se nemzeti, se magyarhoni avagy pálesztinai, se pedig a héber vallással egybekötött jellegünek egyáltalában nem tekinthető, mivel ennek viselésére a Muszkaországban üldözött izraeliták megkülönböztetésül a többi lakóktól, mintegy gunyból voltak kényszeritve, s igy az onnan elmenekült s előbb mint metszők, vagy papok Magyarország északkeleti részeire telepedett zsidók ezen öltözéket magokkal hozva, egyes alkalommal tovább is viselték, s igy átszállva némely fanatikus zsidóra, az jelenben is némely alkalommal egyesek által viseltetik. Nem egyszer fordulnak elő utczai botrányok, sőt ilyenek ujabban tudomás szerint készülőben is vannak ezen öltözéket viselő zsidók és az ezt szemlélő keresztények között, mert egynéhány igy öltözködött zsidó az utczán, ha megindul, a gyöngébb idegzetü gyermekeket valóságos félelembe ejtik, mig a vásottabb nagyobb gyermekek kaczaj, kiabálás, sőt dobálás között a zsidók elleni gyülöletnek tért engedve, mint egy álarczos menetet a járó-kelő közönség megbotránkozására kisérik.

Hogy a fenforgó öltözék mennyire ellenszenves és félelmet gerjesztő, jellemzi azon már bevett szokás is, hogy a siró és engedelmeskedni nem akaró kisebb gyermekeket az igy öltözött zsidókkal ijesztik s ebbeli félelmökben — éppen mint az ördög iránti félelmökben — engedelmességre birhatók; minek következtében nem lehet csodálni, hogy ezen gyermekek, ha felnőnek, — a zsidóellenes gyülöletet kitörülhetetlenül hordozzák.

Mennyire indokolatlan ezen ruházat viselése kitetszik egy haladó zsidó által jegyzőkönyvre adott vallomásából is, kik nemcsak hogy annak botrányos jellegét elismerik, hanem határozott kéréssel is lépnek fel a további viselés betiltása iránt, a mennyiben ők is, habár ilyen öltözéket nem viselnek, az ez által időnkint támadó botrányok megtámadások, üldözések és megvetésnek ártatlanul kitéve vannak. — Milyen bigott, ősi hitéhez és vallásához ragaszkodó a zsidó nép, bizonyosan, ha a kérdéses öltözék viselése csak bármi csekély kapcsolatban állana ősi vallásával, vagy nemzeti hagyományával, akkor annak nem hogy ellene volnának, hanem viselése általánosságban eszközöltetnék.

Adatok vannak arra, hogy a deési zsidó hitközség kebelében ezen öltözék viselése ellen a haladó izráeliták mozgalmat indítottak, sőt annyira is mentek, hogy egyesektől a kalap gyanánt szolgáló, nagykariméju prémes fejtakaró el is vétetett, mindezek bizonyitékul szolgálnak arra, hogy a kérdéselt öltözék se vallásos, se nemzeti, se pedig honi jelleggel nem bir, következőleg annak egyesek általi viselése teljesen indokolatlan lévén, maskuraszerü alakjánál fogva a közrend és közbiztonság érdekében betiltandónak találtatott.

Eltekintve attól, hogy általánosságban a zsidóság az illető országban divó öltözéket viseli, miért akar ez az egynéhány Muszkaországból és Galicziából bevándorlott zsidó ettől eltérőleg kivételt tenni akkor, midőn látja, hogy nemcsak ez idegen nemzetiségek, hanem saját hitsorsosai sorában is ezen ruházat viselése legélesebb ellenszenvvel találkozik. — Franczia-, Angol-, Német-, Olasz-, Török- s a többi országokban divó öltözéket viselik, miert akarják ők egynéhányan Magyarországon, a hol existentiájok és egyenjogosultságok talán leginkább respektálva van, a közvéleményt magok ellen zuditani s a közbékét és közrendet ellenszenves különczködéseikkel veszélyeztetni, akkor, midőn ezáltal nemcsak az illetők, hanem az egész zsidóság érdeke és biztonsága vagyon veszélyeztetve. Ha nekik a muszkaországi gunyviselet kedvesebb, mint a Magyarországon élvezett szabadságaik, költözzenek vissza; de a magyarországi polgárok békés egyetértése és a jó viszonyok ily módon czélzott megzavarása magán kedvtelésekért fel nem áldozható. Hogy követeltetnék az idegen nemzetiségek által ezen öltözék respektálása, mikor maga a zsidóság nagyobb része is, általánosságban ellene van s azt botrányos volta miatt kiküszöbölni kivánja.

A zsidóságnak a jelen körülmények között az ellenök minden országban megindított mozgalmak kikerülésének redukálása szempontjából saját létérdekében felette szükséges a kedélyes és a mondhatni öröklött ellenszenv lecsillapitására való tekintetből az országban lakó nemzetek szokásaihoz simulni, nem pedig még a ruházatban is különczkodni, s ezáltal az ellenszenvet még inkább fokozni; mert beigazolt tény, hogy az elharapódzni kezdő antisemitizmusnak alapját ezen a vidé-

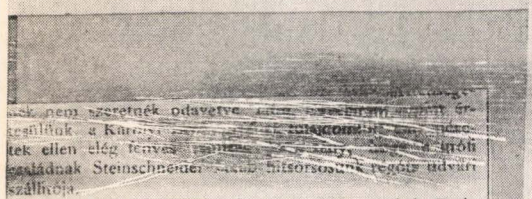
Dés város rendőrfőkapitányának itélete, mely megtiltja a kaftán viselését

ken és városban egyesek által némely alkalommal viselni szokott maskuraszerü Oroszországból importált gúnyöltözék is képezi, — következőleg magának a zsidóságnak biztonsága érdekében is elengedhetlenül szükséges a közhangulatot annyira sértő ruházatnak betiltása, mert erkölcsi kötelesség teljesittetik akkor, midőn alig 15—20 egyén ferde és helytelen szokásaival szemben ezen ruházat betiltásával több mint 300 más izraelita nyugalma nyer biztositást.

Mindezeknél fogva a közrend, közcsend és közbiztonság megóvása czéljából, a teljesen indokolatlan és jogalapot nélkülöző maskuraszerü botrányos ruházatnak Deés város hatósága területén nyilvános helyeken való viselése, mint az 1879. évi XL. t. cz. 76. §.-ában minősitett kihágás, büntetés terhe mellett végkép betiltandó volt.

Deés, 1887. november hó 10-én.

B. Thoroczkay, s. k.
főkapitány.

A deési heczcz. Thoroczkay báró, Deés város főkapitánya november hó 10-én kiadott végzéssel megtiltotta, hogy a városban lakó 15 zsidó család, kik szombat- és ünnepnapon lengyel kaftánba és az ugynevezett straimlival fejükön járnak, miszerint ezen ruházatban az utczán megjelenhessenek. Bizonyára nem vagyunk barátjai a kaftán és straimlinak, de még kevésbé lehetünk szószólói az egyéni szabadság ellen vétő, muszkaszagu ukászoknak. 50 évvel ezelőtt Deésen lakó összes zsidók ilyen ruházatot viseltek, ma már a 300 zsidó közül mindössze 15-en vélik csak ilyen ruházatban megszerezhetni lelki üdvöket. Pedig nincs tudomásunk róla, hogy ilyen ukászok ezt elősegitették volna. Nem szeretjük a straimlit, de gyülölői vagyunk a hivatalos erőszaknak. E főkapitányi rendeletre egyébiránt még visszatérünk.

— **A budai izr. hitközségnek** Ullakon épülőfélben levő templomának épitési költségeihez a főváros pénzügyi bizottsága Országh Sándor dr., orsz. képviselő ajánlatára 3000 frtot utalványozott.

— Rosenberg Sándor és [illegible] eiső kerületében nagy szótöbbséggel [illegible] választották.

Az orsz. izr. sikotnémák intézetének a fővaros a jótékony czélokra előirányzott összegből megmaradt

A deési főkapitány rendelete.

Olvasóinknak annak idején bemutattuk a deési főkapitány rendeletét, melyben néhány deési zsidónak megtiltotta a kaftán és straimli viselését. Midőn ezen rendelettel külön czikkben is foglalkoztunk és a deési főkapitánynak ezen szóban forgó tényét elitéltük, nem az a szempont vezérelt bennünket, mintha mi magunk is szószólói akarnánk lenni ezen viseletnek; de felemeltük szavunkat, mert törvénytelennek láttuk az intézkedést s benne az egyéni szabadság megsértését.

E szempontból indult ki Szolnok-Doboka megye alispánja is midőn a hozzá megfellebezett főkapitányi rendeletet mint semmi nevü jogszabálylyal nem indokolhatót megsemmisitette.

Szolnok-Doboka vármegye alispánja nem is vehetné jó néven, ha azért, mert az egyéni szabadságnak és a törvénynek védelmére kelt — érdemekről beszélnénk. Az elismerés elől és méltán csak avval térne ki, hogy kötelességét teljesitette és szabadelvüségének hódolt.

Az alispán ide vonatkozó határozata a következő:

„Szolnok-Doboka vármegye alispánja.

Sz. 16.779—87.

Deés városa tekintetes rendőr főkapitányának!

Mult évi november 10-éről 151. sz. a. Pánet Mózes és társának itélet alakjában kiadott azon rendelet, melyben a megnevezett s a többi izraelitákat az általuk viselni szokott ruházat viselésétől az 1879. évi XL. t. cz. 76. §-ban előirott büntetés terhe alatt eltiltja, a deési izraelita hitközség előljárósága által közvetlenül hozzám 15,787. sz. a. és Kállus Jakab és társai által a tek. rendőrkapitány urhoz 1019. sz. a. beadott felebbezés következtében vizsgálat alá vevén, azt a megelőző eljárással együtt megsemmisitem, mert ilyen intézkedés **semmi nevü jogszabálylyal** sem indokolható, a rendőrhatóságnak pedig nem áll hatáskörében ilyen tilalmi rendszabályokat felállitani.

Miről az 1039. sz. jelentésével felterjesztett iratok csatolása mellett az érdekeltek értesitése végett értesitem.

Deésen, 1888. Január 5-én.

Szarvady s. k. kir. tan. alispán."

A főkapitány itélete (folytatás), alatta: „A deési heczcz"-ről beszámoló tudósítás

A vármegye alispánjának 1888 jan. 5-i semmisítő határozata

tójául Klein Ignácot nevezik ki, az iskolaszéki elnöki tisztségre pedig Hartmann Ferencet választják meg. Az iskolának mindössze 65 növendéke van. Nincs saját épülete, hanem a rabbi lakásának udvarán lévő 3 szobás lakásban berendezett tantermekben végzik a tanítást. A tanítások csak délelőttönként folynak és délutánra a szobák chéderré változnak, ahol az iskola növendékei igen mostoha körülmények között folytatják a tanulást.

Néhány évvel később a magyar királyság ezeréves fennállását ünnepli a hitközség. A milléniumi jubiláris ünnepség az erre az alkalomra gyönyörűen feldíszített templomban, hálaadó istentisztelettel veszi kezdetét. Az istentiszteleten megjelennek a vármegye és a város hatóságainak reprezentánsai, élükön a vármegyei főispánnal és a város polgármesterével, az egyházak főrendjeivel és a hadtestparancsnokság magasrangú tiszti küldöttsége, katonai díszszázad kíséretében.

Paneth Móse főrabbi nyitja ki a frigyszekrényt, mellyel egyidejűleg a templom udvarán felsorakozott katonai század díszlövéseket ad le. A hálaimák elhangzása után a főrabbi magyarnyelvű magasröptű beszédében méltatja a nap jelentőségét.

Az istentisztelet befejezése után, a hitközség vezetősége a meghívottak tiszteletére díszebédet ad a templom udvarán megterített asztaloknál. Az ebéd befejeztével és a pohárköszöntők elhangzása után, Ordentlich Adolf hitközségi elnök ünnepélyesen bejelenti, miszerint a hitközség legutóbb megtartott közgyűlésén *„elhatároztatott egy korszerű, hatosztályos iskolaépület felépítése"*, amelynek céljára a telket már meg is vásárolták. Felkéri a jelenlevőket, hogy az új iskola alapkőletételi ünnepségére vonuljanak át a szomszédban lévő üres telekre. A hitközség vezetősége, Paneth Móse főrabbival az élen, a vendégsereg kíséretében átvonul a telekre, ahol ünnepélyes keretek között megtörténik az alapkő letételének ceremóniája.

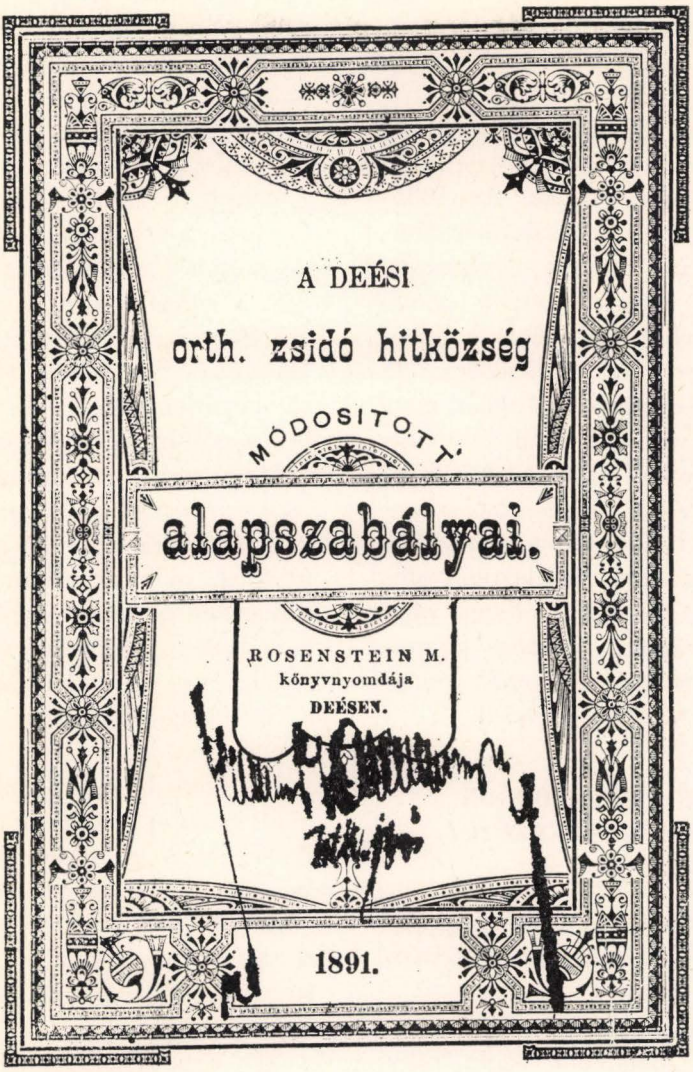
1898-ban a városi hatóságok elrendelik a provizórikus iskola azonnali bezárását, minthogy a helyiségek, túlzsúfoltságuk miatt, tűzveszélyesek és az utóbbi időben járványos megbetegedések is előfordultak, amelyek veszélyeztették a város közegészségi állapotát.

A hitközség vezetősége azonnal nagyszabású gyűjtési akciót indít meg és ezzel párhuzamosan megkezdik az iskola építési munkálatait az erre a célra a Roth Pál utcában megvásárolt nagykiterjedésű telken.

A beindított gyűjtőakció egyik legnagyobb adakozója *Kovács Samu* református pap, aki az iskola céljaira 500 forintos alapítványt eszközölt.

1899 december 25-én, pontosan

tíz évvel az első alapszabályok módosítása után, a hitközség ismét módosítani kénytelen alapszabályait. A benyújtott tervezetet a közgyűlés egyhangúlag magáévá teszi és azt jóváhagyás végett előbb a budapesti izraelita ortodox hitközségek központjához, majd pedig a magyar királyi belügyminisztériumhoz terjeszti fel.

A hitközség módosított alapszabályainak 1891-es kiadása

A közgyűlés ez alkalommal új vezetőséget is választ, melynek élére *Rosenberg Zsigmond* mikeházi földbirtokost választják meg. Az időközben nyugdíjba vonult Hartmann Ferenc helyébe iskolaszéki elnökké Klein Ignác üveg- és porcelán-nagykereskedőt választják, aki egyben a hitközség jegyzői teendőit is végzi.

Ezidőtájt a zsidó lakosság lélekszáma az egész vármegye területén rohamosan növekszik. Az 1885-ben megtartott hivatalos népszámlálás adatai szerint, a vármegye 217.550 lakosa között a zsidók 9.890 lelket számolnak. Ebből 1924 gyermek iskolaköteles, de csak 678-an járnak iskolába, mert az egész vármegye területén mindössze egyetlen zsidó felekezeti iskola működik (ezidőszerint szünetel) Désen, 260 növendékkel. Különösen a falusi zsidó lakosság idegenkedik gyermekeit állami, vagy más felekezeti iskolába járatni, nehogy ezáltal a szombat megszegésére kényszerüljenek.

AZ IZRÁELITA ORTHODOX HITKÖZSÉG FELEKEZETI ISKOLÁJA

Még ebben az évben megnyílnak a gyorsított ütemben elkészült új iskola kapui.

Az abban az időszakban korszerűnek mondható iskola négy tanteremből és egy tanári szobából állott. A bekerített, nagykiterjedésű udvarban három tanítói lakást is építettek.

Az iskola tanítói kara Klein Ignác igazgató-tanítóból és Ábrahám Samu, Weinstein Arnold és Breier Samu tanítókból állott.

1915-ben kétosztályos, úgynevezett polgári iskolát létesítettek, melynek igazgató-tanítójául Izráel Samut hívták meg, aki ezidőtájt a közeli Kozárvár falu román állami iskolájának volt az igazgatója.

A polgári iskola — tantermek és tanítói kar hiányában — állandó nehézségekkel küzdött. Az évvégi vizsgáztatásokra a növendékek Besztercére kellett utazzanak. Három évvel később, 1918-ban, az impériumváltozás következtében a polgári iskola megszünt.

Ugyancsak az impériumváltozás tette szükségessé az iskola tanítókarának felfrissítését is olyan tanítókkal, akik az állam nyelvét tökéletesen beszélték. Igy kerültek a dési elemi iskolához: Salamon Jakab, Perl Jenő, Goldenberg Jenő és kisegitő-tanítóként Kanner Slomó.

1916-ban Berger Nándor, talmudi és világi tudományokban is jártas, Pozsonyban végzett fűszerkereskedő kerül az iskolaszéki elnöki tisztségbe, aki 1942-ig tölti be ezt a funkciót. Utána két éven át Rosenwasser Jenő végzi az iskolaszéki elnök teendőit.

1940-ben, a bécsi döntés következtében, Dés ismét magyar uralom alá kerül, ami szükségessé te-

szi a tanítói kar magyar anyanyelvű tanítókkal való kiegészítését. A hitközség két anyaországbeli tanítónőt hív meg. (Adataikkal nem rendelkezünk.) 1942-ben a tanfelügyelőség Mayer Mihály okleveles nyugdíjas tanítót delegálja kisegítő tanítónak.

1944 május 3-án a dési izraelita felekezeti iskola a hatóságok rendeletére bezárta kapuit és annak növendékei, tanári karával együtt, az auschwitzi gázkamrákban pusztultak el.

Emlékük legyen áldott!

A rendelkezésünkre álló hiányos adatokból igyekszünk az iskola tanítói karáról is képet adni:

Klein Ignác. A XIX. sz. közepe táján, az első zsidó településekkel került Désre. Az iskola megnyitásától halála napjáig töltötte be annak igazgató-tanítói posztját. A 3. és 4. osztályokat tanította földrajzra és történelemre. Szigorú fegyelmet követelő, robusztus egyéniség volt. A pipa soha nem került ki a szájából, amellyel a tanítványai fejére szokott volt koppintani. Ezért a „pipás" becenevet kapta. 1927-ben, 83 éves korában halt meg. Életének utolsó éveiben már csak az igazgatói teendőket látta el. Két fia és unokái maradtak utána. A fiatalabb, dr. Klein Maxi ügyvéd, Kolozsváron lakott

A Róth Pál utcai zsidó felekezeti iskola

és jelentős szerepet töltött be az erdélyi zsidóság életében.

Breier Samu. Egy Tolna-megyei kisközségből hívta meg a dési hitközség 1903-ban. Elvált, gyermektelen, goromba és zárkózott természeténél fogva, nem örvendett nagy szimpatiának sem felettesei, sem pedig növendékei körében. Ezzel szemben kitűnő pedagógus volt és talán ezért tolerálták felettesei, vallástalan, szinte Isten-tagadói mivoltát is. A felsőbb osztályokat tanította számtanra és nyelvtanra. A Kuba-szivart kedvelte, ami előadás közben sem került ki szájából és ezért a növendékei „Gubás"-nak nevezték.

Tanítványai igen sok borsot törtek az orra alá és talán nem érdektelen, ha a sok csínytevésből egy igen kirívó esetről megemlékezünk. Minden nap két keménytojást hozott magával uzsonnára, amelyet nem szokott volt rendesen meghámozni, hanem bicskájával szelte ketté és szedte ki tartalmát. Egy alkalommal tanítványainak egyike a 9 órás szünet alatt a keménytojásokat két nyerstojással cserélte ki. Amikor óra alatt uzsonnázni kezdett és bicskáját belevágta az egyik nyers tojásba, az szétfröccsent az asztalon, mire a terem óriási hahotázásba tört ki. Magában szitkozódott, mert úgy vélte, hogy hazulról nyersen hozta a tojásokat. Csak néhány héttel később, amikor az eset megismétlődött, ébredt fel benne a gyanu, hogy nem-e valamelyik növendéke heccelte meg? De mert az egész osztály állhatatosan tagadott, kénytelen volt az ügy felett napirendre térni.

1935-ben, a nyári vakáció idején halt meg szegény Breier Samu és elhalálozását csak a tanév kezdetének másnapján fedezték fel. Bezárt szobájában hullája már oszlásnak indult. Senki és semmi nem maradt utánna. „Kádist" néhány hónapon át e sorok írója mondott.

Ábrahám Samu. Egy Szamos-megyei kisközségben született. Középiskoláit a naszódi román gimnáziumban végezte. Az első és második osztályokat tanította. 1918-ban, amikor Dés városa is román impérium alá került, tanítói állást vállalt a helyi román állami iskolában is, ahol délutánonként adott elő.

Igen szigorú és fegyelmet követelő, jó pedagógus volt. A nádpálca soha nem került ki a kezéből. Feleségével együtt Auschwitzban pusztult el, de két fia átvészelte a pusztulás korszakát, mindkettő orvos és Franciaországban élnek.

Weinstein Arnold. 1865-ben született egy Zemplén-megyei kisközségben. A híres Sevet Szófer és rabbi Eliezer Löw ungvári főrabbitól nyerte el rabbiképesítését.

Weinstein Arnold
a zsidó iskola volt hitoktatója
sok évtizeden át

Azonban a rabbiszék helyett inkább a hittan-tanári pályát választotta. A hitközség meghívására 1892-ben költözött Désre és azonnal elfoglalta a zsidó felekezeti elemi iskola hitoktatói állását.

Megszakítás nélkül, majdnem fél évszázadon át, növendékeitől és feletteseitől körülrajongva, töltötte be ezen funkcióját. Vallásos, jámbor, istenfélő ember volt, aki úgy vallási, mint világi tudományokban nagy jártassággal bírt. „Chimisre" és „Rásira" tanított, meghonosítva a felvidéki német dialektussal való fordítását a paszszusoknak. Egész generációk kerültek ki a kezei alól, akik felnőtt korukban is a legnagyobb tisztelettel és szeretettel vették körül tanítómesterüket.

1939-ben húnyt el, feleséget, öt fiú- és három lánygyermeket hagyva maga után. Gyermekei, még életében, mindannyian családot alapítottak. A nagy világégésben a családok Auschwitz áldozatai lettek. Egyetlen fia menekült meg, aki itt él Izráelben: Ávnéri (Weinstein) Simon, akire ennek az emlékkönyvnek ivrit nyelvre való lefordítása vár. Weinstein Arnold temetése óriási részvéttel ment végbe, amiről a kolozsvári Uj Kelet 1939 február 15-i számában az alább közölt eredeti tudósítás számol be.

— **Halálozás.** A f. hó 1-én elhunyt Dejen Weinstein Arnold, a hitközségi elemi iskola vallástanitója 73 éves korában. Állását 47 éven át töltötte be közmegelégedésre és mint Talmüd Chochem, kitünő pedagógus, kiváló hebréista és finom modoru, kellemes egyéniség megszerezte és élete végéig megtartotta a hitközség legjobbjainak jóindulatát, barátságát. Temetésén számos gyászbeszéd hangzott el. Elsőnek Weinstein Hermann, a kolozsvári Chászám-Szófer jesiva talmudtudósa búcsúzott zokogó szavaival elhunyt édesatyjától. Paneth Jakab M. főrabbi, Berger Nándor hitközségi elnök, Ordentlich Ferenc Talmud Tóra főgondnok, mindannyian az értékes, vallásos egyéniség kiváló erényeit méltatták. Klein Nándor hitközségi főjegyző, aki az elhunyttal speciálisan szivélyes viszonyt tartott fenn, mélyen meghatódva alkalmazta az elhunytra a zsoltáréneknek szavait: „Szebb voltál más ember fiainál, bájosság ömlött el ajkaidon; azért megáldott téged I-ten örökre" és örök emlékezést biztositva számára búcsuztatta őt a hitközségtől és a hitközség tisztviselői karától. Végül az elhunyt legkisebb fia, Weinstein Ábrahám Chájim, ki nemrég vette el a nagyhirü szilágysomlyói dájen unokáját, zokogta el fájdalmát a családot ért sulyos veszteség fölött és azután a szokatlan embersokaság, közte a tanitványok tömege kisérte el a kidölt mestert utolsó utjára.

Az Uj Kelet nekrológja
Weinstein Arnoldról

Izráel Samu. 1880-ban, egy Szolnok-Doboka vármegyei kis faluban, Kozárváron született. 1915-ben nevezik ki az akkor megnyitott polgári iskola két osztályának igazgató-tanárává. Ez a két osztály, tantermek és tanári kar hiányában — amint erről fentebb már beszámoltunk — állandó nehézségekkel küzd. Néhány szemeszter után be is zárja kapuit és Izráel Samu visszakerül a kozárvári román állami iskolába, mint annak igazgató-tanítója.

Nyolc fiú- és egy leánygyermeke volt. Feleségével és négy gyermekével együtt Auschwitzban pusztult el, közöttük Oszkár nevű fia, aki a város cionista életében jelentős szerepet töltött be. Három fia Izráelben él, egy pedig Párizsban.

Salamon Jakab. 1884-ben született Rettegen, ahol a román nyelvű elemi iskolában kezdte meg tanítói működését. Az 1918-as impériumváltozás után hívják meg a dési hitközség iskolájába, ahol az összes osztályokban a román nyelv tanítója volt. Auschwitzban fejezte be életét. Első házasságából maradt meg két gyermeke, akik idejekorán tengerentúli országokba költöztek.

Klein Jolán (Klein Nándor hitközségi főjegyző leánya). Miskolcon nyerte el tanítónői diplomáját. A deportálást megelőző években a dési izraelita elemi iskola közkedvelt tanítónője volt. Auschwitzban lelte halálát.

Perl Jenő. Az 1920-as években Nagyszebenből kerül a dési iskolához, mint kisegítő hittan-tanár. Mindössze néhány évig tanított, majd családjával együtt Szebenbe költözött vissza.

Goldenberg Jenő. Goldenberg Ávrám dési fodrászmester fia, 20 éves korában foglalja el a tanítói állást, ahol néhány évig mint énektanár működik. Pályáját a kötelező katonai szolgálat vágja ketté. 1917-ben a frontra vezénylik és ott röviddel ezután hősi halált halt.

Kanner Slomo. Reb Chájim Kanner, néhai dési kántor és metsző legidősebb fia. 1899-ben egy lengyelországi kis városkában, Scekován született. 1908-ban apjával együtt került Désre, ahonnan a négy elemi befejezése után a paksi jesivába megy. Apjától örökölt kitűnő hangja és zenei érzéke, zenei pályára predesztinálják, de szülei attól való félelmükben, hogy ez hitehagyást fog maga után vonni, eltiltják a zene tanulásától.

Pakson titokban mégis zongoraórákat vesz, ami hamarosan kitudódik és kidobják a jesivából. Kolozsvárra kerül, ahol szülei ellenkezése dacára beiratkozik a zenei konzervatóriumba. Chumásból és gemóréból ad magánórákat és ebből tartja fenn magát. 1920-ban a kolozsvári magyar opera tagja

lesz, előbb mint kórista, majd hamarosan az opera első szólistájává lép elő.

Ezidőtájt a dési zsidó iskolának nem volt énektanára és mint vendégtanárt hívják meg, aki hetenként kétszer ad énekórát.

A cionista eszmének rendíthetetlen harcosává válik. Az iskola növendékeit titokban megtanítja a Hatikvára, amiért az iskola cionista-ellenes beállítottságú elnöke megtiltja további működését.

1925 őszén a kolozsvári magyar opera a „Rigoletto" premierjére készül, melyben ő kapja a főszerepet. A premiert éppen ros-hásáná estéjére tűzik ki. Szüleire való tekintettel, az utolsó percben lemondja fellépését. A premier elmaradt, mert nem volt aki helyettesítse és Kanner Slomót azonnal menesztik az operából. Az operából való menesztése nyitotta meg előtte az utat további karrierje csúcsáig. Londonba utazik és egy ottani nagytemplomban azonnal főkántori szerződést kap. Többéves londoni működése után egy Johannesburg melletti kis városba hívják meg, ahol kántori állást vállal. Itt megnősül, egy fia is születik, aki azonban néhány nap múlva meghal. Még szerződésének lejárta előtt felfigyeltek rá a johannesburgi hitközség előljárói és rövid idő múlva a johannesburgi nagytemplom főkántori állásába invitálják.

Hetven éves korában nyugdíjba vonul. Ma is Johannesburgban él és gyakran látogatja meg Izráelben élő két testvérét.

Kanner Slomo, aki 1920-ban a Hátikvára tanította a dési zsidó ifjúságot

★

1903 tavaszán gyászba borul a dési hitközség. Hosszas betegeskedés után meghal rabbi Móse Paneth, a hitközség rabbija. Óriási részvét mellett temetik el a dési temető családi „oheljében" apja, rabbi Menachem Mendel Paneth sírja mellé.

A siva eltelte után, a hitközség vezetősége rendkívüli közgyűlést hív egybe, melynek egyetlen pontja az új rabbi megválasztása. Ezen a közgyűlésen bontják fel a rabbicsalád jelenlétében, az elhúnyt

rabbi végrendeletét. E végrendelet első cikkelyében az elhúnyt arra kéri a hitközség vezetőségét, hogy utódjául nem elsőszülött fiát, reb Icig Mechelt válasszák meg, hanem az utána következő reb Jechezkélt. Tudni kell, hogy elsőszülött fiának, reb Icig Mechelnek ugyan minden kvalitása megvan a rabbi-funkció betöltéséhez, de beszédhibája miatt megválasztása nem célszerű.

A hitközség vezetősége, respektálva elhúnyt rabbijának az óhaját, egyhangúlag reb Jechezkél Panethet választja meg a dési rabbi-székbe. Ünnepélyes beiktatását a „slosim" eltelte utánra halasztják.

A két testvér is rendezi egymás között az ügy exisztenciális részét, miszerint reb Jechezkél egyszersmindenkorra lemond a vezetése alatt álló magas és jól dotált tisztségéről, amelyet mint „Kólel" Ahavath Cion erdélyrészi nászija töltött be. A tisztséget formailag ugyan reb Jechezkél tartja meg, a teendőket azonban és az azzal járó dotációt bátyjára, reb Icig Mechelre ruházza át.

Ugyancsak az elhúnyt főrabbi végrendeletének záró cikkelyéből tudja meg a hitközség, hogy a főrabbi még életében egy háromholdas telket vásárolt meg és előlegezett le, egy új és impozáns templom megépítése céljából. A telekre előlegként lefizetett 3.000 koronát teljes egészében a hitközségnek adományozza, azzal a megkötéssel, hogy ez a telek kizárólag a templom felépítését szolgálhatja.

A rabbi által történt telekvásár-

Reb Icig Mechel Paneth lakása és a „Kolél" irodahelyiségei Désen a Kodor utcában

קופת רבי מאיר בעל הנס

RABBI MAIR BAAL HANESS CHARITY

כולל «אהבת ציון» בעיה"ק ירושלם תובב"א ת. ד. 5111
KOLEL «AHAVATH ZION» JERUSALEM Israel P. O. B. 5111
Founded 1870 נוסד תר"ל

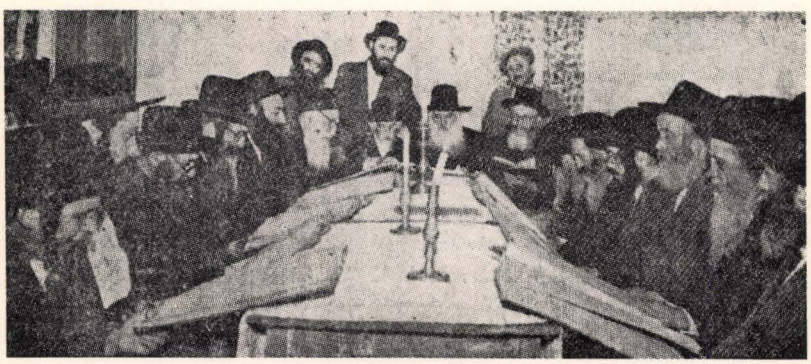
ב"ה

לשנה טובה תכתבו ותחתמו

A HAPPY NEW YEAR

מרן הגה"ק רבינו יחזקאל פנט זצוק"ל
The Late Chief Rabbi JEHESKEL PANET of DEJ President of the Kolel

ישיבת «תפארת משה» אייגע פון די כולל אינסטיטושענס
The Yeshivath „TIFERETH MOSHE" one of the KOLEL'S INSTITUTION
Rabbis & Talmide Chachamim Learning MISHNAHYOTH for the Souls of Departed Members.

A jeruzsálemi Kolél „Ahavath Cion"
újévi üdvözlete 1926-ban

A dési nagytemplom (épült 1909-ben)

lásnak érdekes meséje van. Ugyanis a századforduló elején a rabbinak tudomására jutott, hogy Hermann román esperes alkudozik a szóbanforgó háromholdas telekre, amely közvetlenül a régi zsidótemplom szomszédságában fekszik. Ezen a telken akarta felépíttetni a román görögkatolikus egyház új templomát. A telekért az esperes 4.000 koronát igért, de a tulajdonos nem volt hajlandó 5.000 koronánál olcsóbban eladni. A rabbi titokban két hívét küldte el a telektulajdonoshoz és általuk megvette a telket, akik nyomban át is adták a rabbitól kapott 3.000 koronát előleg gyanánt. Hogy mit jelentett azidőtájt az elhúnyt rabbi 3.000 koronája, azt a telek teljes vételárának nagyságából állapíthatjuk meg.

Még abban az évben a hitközség kifizeti a fennmaradt 2.000 koronát, a telket körülkerítteti és nagyszabású ünnepség keretében leteszik az új templom alapkövét.

1907 pészáchjának félünnepén a hitközség rendkívüli közgyűlésén a magyar királyi belügyminisztérium által jóváhagyott alapszabályokat iktatják be, melynek alapján — Meirovits Jakab elnöksége alatt — új és kibővített vezetőség kerül a hitközség élére.

A közgyűlést követő napokban, két budapesti mérnök terve alapján és Zsikisán János dési építészmester kivitelezésében, megkezdik az új templom építési munkálatait.

1909-ben, ugyancsak pészách félünnepén avatják fel az új templomot, és az ünnepségen az ország

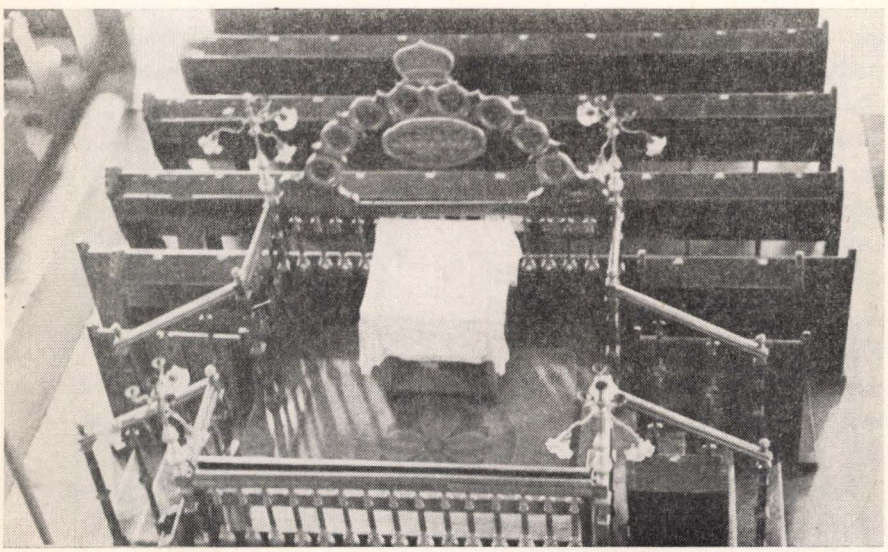
majdnem minden nagyobb ortodox hitközségének elnökei és rabbijai részt vesznek. A vármegyei főispán, a város polgármestere, az egyházak vallási és világi kiküldöttei, a hadsereg magasrangú tiszti küldöttsége és a vármegye notabilitásainak jelenlétében szegezi fel rabbi Paneth Jechezkél, Dés városának főrabbija, a „mezuzát".

Az impozáns, újonnan épült dési nagytemplom azidőtájt az ország legszebb templomai közé tartozott.

Közvetlenül az avatási ünnepség után, a hitközség díszközgyűlést tart, melyen Meirovits Jakabot, a templom építése körül kifejtett hervadhatatlan érdemeinek elismerése jeléül, ismét a hitközség elnökévé és örökös díszelnökévé választják meg. Meirovits Jakab dési bor- és sör-nagykereskedő, a pozsonyi jesiva végzettje, világi tudományokkal párosult nagy talmudtudós és nagykapacitású, prominens egyénisége a város zsidó társadalmának. A templom építéséhez saját vagyonából tízezer koronával járult hozzá.

Ezen a közgyűlésen elhatározták, hogy a hitközség régi templomát, a cca. 250 családfőből álló chaszidikus irányzatú csoportnak adják át, amely a hitközség kebelében és annak égisze alatt külön tagozatot alkot, és a régi templomnak a „Bét-Hámidrás" nevet adják.

Ugyancsak ezen a közgyűlésen hozzák meg azt a határozatot is, hogy a hitközség mindenkori tiszt-

A nagytemplom almemorja (belemer)

A nagytemplom frigyszekrénye

újító közgyűlésén, az új alapszabályokban megállapított „zweite resekul"-t — második elnököt — a „Bét-Hámidrás" tagjai közül választják meg. Ez alkalommal a közgyűlés „zweite resekul"-nak Auspitz Ábrahámot választja meg, aki ezen tisztséget huszonöt éven át, elhalálozásának napjáig töltötte be.

Auspitz Ábrahám 1875 táján Lengyelországból költözött Désre. Ugy vallási, mint világi tudományokban igen képzett, nagykoncepciójú, bankügyletekben nagy jártassággal bíró kapacitás volt. Ő alapította a dési közgazdasági bankot, melynek húsz éven át igazgatója volt. Ennek a banknak tizenegy tisztviselője közül, csak a gépírónő és a szolga volt keresztény. A zsidó tisztviselők, akik közül a legtöbbnek — igazgatójukkal együtt — szakálluk és pájeszük volt, kápelivel a fejükön ültek a hivatalban. Ezért ezt a bankot megyeszerte „kápelis" banknak nevezték.

A templomépítő vezetőség márványtáblája az előcsarnokban

A közgyűlésen megválasztott új vezetőség, illetve képviselőtestület teljes névlajstromát később márványtáblába vésetik és az új templom előcsarnokának a bejáratával szembeni falra helyezik el.

Csodával határos módon, ez a márványtábla még ma is sértetlenül tündököl az elhagyott és árván maradt templom előcsarnokának keleti falán.

1915-ben, a háború kitörése folytán megcsappan a dési zsidóság lélekszáma és a hitközség is nehézségekkel küzd. A hadkötelezeseken kívül igen sok családfenntartó vonul be mint tartalékos, akiknek legtöbbjét rövid kiképzés után a frontokra irányítják.

Ezidőtájt a hitközség elnöke Hirsch Károly tojás-exportőr, néhai Hirsch M. Lajos első elnök legidősebb fia. Másodelnök: Auspitz Ábrahám; gondnokok: Legmann Mendel fűszerkereskedő és Rozmann Tóbiás cipész; a hitközség pénztárnoka: Bernád Farkas bőrkereskedő.

A „Sinyever Rebe". 1915-ben telepedett le Désen rabbi Elimelech Bindiger családjával, két fiú- és két leánygyermekével. A Kodor utca 29. szám alatt egy négyszobás lakásban rendezi be rezidenciáját. Jómegjelenésű, nagytudású, szimpatikus és igen megnyerő modorú ember. Lassankint egész „udvart" alakít ki maga körül. Különösen a Dés körüli kis

Rabbi Elimelech Bindiger
a Sinyever rebe

falvak zsidói keresik fel ügyes-bajos dolgaikkal. A nála tartott Din-Tórákban meghozott bölcs ítéletei révén, a város zsidó kereskedőinek körében is igen nagy népszerűségre tesz szert.

A dési rabbi, látva híveinek lassú elpártolását, egy 1917 augusztus 13-ról keltezett beadvánnyal fordul a hitközség vezetőségéhez, és kéri hogy tiltsa el a „rebét" Din-Tórák tartásától és „seilik" pászkenolásától. Kifejti továbbá, hogy a „Sulchan-Aruch" szabályai szerint is, fentebbi jogokat csak a hitközség megválasztott rabbijai vagy dájenjei gyakorolhatják.

A hitközség vezetősége eleget

tesz rabbija kérésének és hivatalos átiratban felszólítja a „rebét" ilyenszerű tényked ésének a beszüntetésére. A „rebe" nem veszi tudomásul a felszólítást és tovább folytatja működését. Levelet intéz a hitközséghez, melyben kifejti, hogy az arra illetékes hatóságok engedélyezték neki a városban való letelepedést és minthogy felesége és négy gyermeke van, köteles ezek eltartásáról gondoskodni. A rabbi és a dáján a hitközség fizetett tisztviselői és exisztenciájuk biztosítva van.

Már-már kenyértörésre kerül a sor a „rabbi" és a „rebe" hívei között. Előbbiek igen sok borsot törnek a „rebe" orra alá. A rabbi jesiva-növendékei egy alkalommal betörik a „Sinyever" összes ablakait. Egy másik alkalommal, amikor a „Sinyever" a péntek esti ima előtt a mikvébe megy, eldugják a „strámliját" és így a „rebe" télvíz idején kápelivel a fején jelenik meg a mikve udvarán lévő Bét-Hámidrásban.

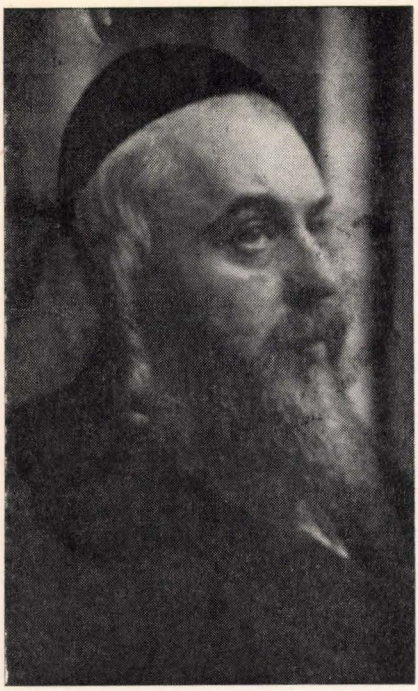
A helyzet a két tábor között kezd tarthatatlanná válni és ekkor a hitközség vezetősége erélyesen közbelép. Din-Tóra elé való járuláshoz kötelezi mindkét félt. A három szomszéd város rabbijai képezik a vallási bizottságot. A Din-Tóra ugyan sokáig elhúzódik, de a végén meghozza döntését. A pszák-din értelmében a „rebe" nem ítélkezhet többé Din-Törákban és nem pászkenolhat „seilikat" a város területén. A „rebe" ugyan igyekszik betartani a Bét-Din ítéletét, „seilikat" nem pászkenol tovább, de Din-Törák tartását elvállalja és azokat a közeli városok egyikében bonyolítja le.

A cívódások a két tábor között még éveken át tovább folynak, míg egy idő múlva a „rebe" belefárad az állandó harcokba és családjával együtt Marosvásárhelyre költözik.

A „Sinyever Rebe" rezidenciája a Kodor utcában

„Borgói rebe". Még a „Sinyever" eltávozása előtt, rabbi Jehuda Friedländer, Móse Paneth volt dési főrabbi veje, az akkori dési rabbi sógora, hat gyermekével együtt Borgóprundról Désre költözik. Nagy talmudtudós, szerény és bölcs ember hírében állt. Exisztenciáját ő is csak Din-Törák tartásával, esküvők, brit-milák és más vallási ceremóniák levezetésével tudta biztosítani, de vele szemben sógora, a hitközség főrabbija, to-

Reb Mendel Paneth, rabbi Móse Paneth második házasságából származó fia

leránsabb volt. Ennek dacára, néhány év múlva visszaköltözött Borgóprundra és elfoglalta előbbi állását.

Reb Mendel Paneth. Rabbi Móse Paneth második házasságából született legidősebb fia. Egy ideig reb Zismannal — aki rabbi Jechezkélnek volt a gábeja — tartottak fenn társas viszonyban egy ima- és tankönyveket, valamint kegyszereket árusító üzletet a Kodor utcában.

Egyik előadója volt a főrabbi jesivájának. Igen kellemes hangja volt. Gyakran imádkozott elő és ő énekelte a „zemireszokat" a rabbi asztalánál. Feleségével együtt Auschwitzban pusztult el. Egyetlen leánya, Lea, Izráelben él, aki a vizsnyici rabbi Hager felesége.

Reb Naftali Horovitz. Rabbi Móse Paneth Cipóra nevű második leányának férje, a rabsitzeri híres rabbi unokája. Nem volt a hitközség tisztviselője, de Paneth rabbi veje lévén, nem kifogásolták dési működését. Vallásos életű, puritán jellemű és mindenki által megbecsült tagja volt a dési zsidó közösségnek.

Reb Naftali Horovitz mágid sírköve a dési temető oheljében

Saját imaházat tartott fenn, amelyet főleg jesiva-bócherek és fiatal chaszid bálbószok látogattak. A mincha imát minden nap délután két órakor kezdték el és az esti órákig húzódott. Különös természeténél fogva lakását csak nagy ritkán hagyta el. Főképpen mint „mágid" volt ismeretes és előadásait szintén a lakásán berendezett imaházban szokta volt tartani. Az 1930-as években húnyt el és a dési zsidó temetőben, a „dájánok" részére épített külön ohelben temették el.

Reb Jankev Holczer a XIX. század második felében került Désre. Előbb magán chédert rendezett be magának az iskola udvarán, majd a hitközség félhivatalos mágidja lett. Fizetését rabbi Móse Paneth főrabbi folyósította. Felkérésére szombat délutánonként a templom előcsarnokában tartja meg magasnívójú felolvasásait, amelyeket nagy publikum látogat. A „Talmud-Tóra" megalapítása után, annak egyik melámedja lesz. Az 1920-as években halt meg Désen. Három fia és két leánya Izráelben él.

Reb Chájem Joszéf Gottlieb. Mint a sztropkói híres cádik unokája telepedett le Désen családjával a századforduló előtti években. Előbb teaüzletet nyitott a dési piactéren, majd később textilüzletté alakította át. Az üzletet felesége, Ráchel és Chánele nevű legidősebb leánya vezették.

Reb Chájem Joszéf Gottlieb visszavonultan élte aszkéta életét, minden idejét a tóra-tanulásnak szentelte. Két fia és két leánya volt, de fiaiban, velükszületett szerencsétlen természetük miatt, nem nagy örömét lelte.

Az 1930-as években halt meg és egyrészt előkelő származása miatt, másrészt pedig mint a tóratanulás megszállottját, a dési temetőben épített „szentek oheljé"-ben hantolták el. Családjának többi tagjai valamennyien Auschwitzban pusztultak el.

Reb Chájem Joszéf Gottlieb sírköve a dési temető oheljében

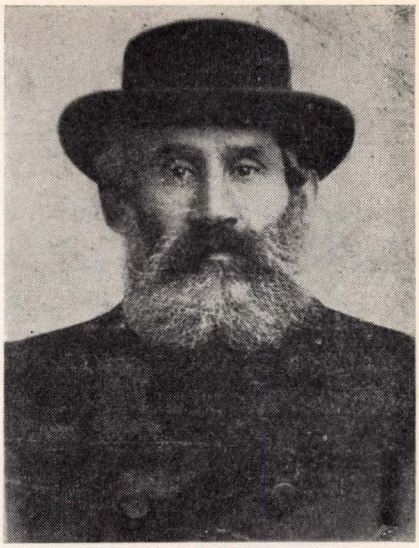
Reb Jankl Schlesinger 1848-ban született egy felsőmagyarországi kisközségben, ahonnan 1880 körül került Désre.

Fia, Schlesinger József és veje, Berger Nándor, a város tekintélyes fűszerkereskedői voltak és mindketten évtizedeken át vezető tisztségeket töltöttek be a dési hitközség életében.

Maga reb Jankl soha semmiféle tisztséget nem vállalt, de élete végéig görcsösen ragaszkodott az évtizedek alatt szerzett „chözukejához", a sófár fúvásához. Minden ros-hásáná és jom-kipur ünnepén görnyedt háttal és állva imádkozott, majd amikor a sófár-bluzolásra került a sor, a templom belemerjénél foglalta el a számára fenntartott helyet.

Ilyenkor „kitlijének" belső zsebében ereklyeként őrzött saját sófárját vette elő és a főrabbi előimádkozására, minden erejét és lelkét beleadva fújta a sófárba a *„Tekiu" „Teriu" „Svurim Teriu"* akkordjait, mindezeket az előírásoknak megfelelően, néhányszor megismételve. Majd amikor a *„Tekiu Gedola"* hosszú akkordja után, kimerülten, de átszellemülve vánszorgott vissza helyére, fejét jobbra és balra bólogatta, amivel a „sekoáchok" megköszönését jelezte.

Fél évszázadon át volt a dési nagytemplom tiszteletbeli báltekieja, míg 1933-ban, 85 éves korában meghalt.

Reb Jankl Schlesinger az örökös bál-tekie

Gyermekei, unokái és dédunokái mind Auschwitzban pusztultak el, egyetlen unokája maradt életben, akinek ez idő szerint egy németországi kis fürdővároskában van kóser panziója.

Hegyesi Adolfné. A dési nagytemplom női szakaszának egyik legjellegzetesebb személyisége volt évtizedeken keresztül.

Az 1872. évben született Désen, Hersch Weinberger, a város első zsidó céh-mesterének legidősebb lányaként. Vallásos, istenfélő, valóságos „cedékeszte" volt. Szombaton és ünnepnapokon az első volt, aki a templomba érkezett és mindig utolsónak hagyta azt el.

Hangos imádkozásával mindig pontosan követte az előimádkozót

Hegyesi Adolfné (Vilma néni) a templom női szakaszának a rangadó nagyasszonya

és ha a későn érkező asszonyok tudni akarták, hogy hol tartanak az imádkozással, akkor csak Vilma nénihez fordultak kérdéseikkel.

A „mázkir-nesumeszok" alkalmával őt állták körül az asszonyok és az ő hangja volt mindenkor a mértékadó jel a sírásra. Ilyenkor hangos volt a női templom az asszonyok sírásától, melyből Vilma néni zokogása csendült ki a legerőteljesebben.

Fivérei, Weinberger Samu és Jónás, hosszú éveken át voltak a dési hitközség elnökei. Leánya, Hegyesi Fráda volt a dési „Aviva" cionista ifjúsági leányszervezet ros-risonája, akit a harmincas években Barna Kálmán, a „Barisszia" ros-risonja vett el feleségül.

Vilma nénit 72 éves korában deportálták, egész családjával együtt. Mindössze egy fia és egy leánya maradt életben. Fia, Hegyesi Lázár gyógyszerész, itt él Izráelben, a Désről és vidékéről elszármazottak Landsmannschaftjának egyik elnöke és a magyar-zsidó jisuv közismert személyisége. Leánya, Sára, idejében kivándorolt Amerikába és most is ott él családjával.

★

1913-ban, a hitközség tisztújító közgyűlésén a következő vezetőséget választják: elnök: Weinberger Samu; másodelnök: Auspitz Ábrahám; gondnokok: Singer Sámuel és Lieber A. Mátyás; pénztárnok: Gottlieb Ch. József. Ugyanakkor egy huszonegy tagú képviselőtestületet is választanak.

Weinberger Samu Désen született. A már említett Hersch Weinberger legidősebb fia. Különböző terményekkel, de főképpen tojás-exporttal foglalkozott. Ortodox beállítottsága dacára, a a „Sulchan Aruch" szabályait nem teljes egészében vonatkoztatta magára. Összeférhetetlen és diktatórikus természeténél fogva gyakoriak a civódások a hitközség berkeiben, ami különösen az új

mikve építésénél és az „érev"-nek a városban való bevezetésével éri el tetőfokát. (Ezzel az eseménnyel a későbbiek folyamán fogunk részletesebben foglalkozni.) És mindennek dacára, Weinberger Samu volt egyike azon dési személyiségeknek, akik leggyakrabban lettek a hitközség elnökévé megválasztva, ami éles eszének, rámenős természetének és a hatóságokkal való mindenkori kitűnő összeköttetéseinek volt betudható.

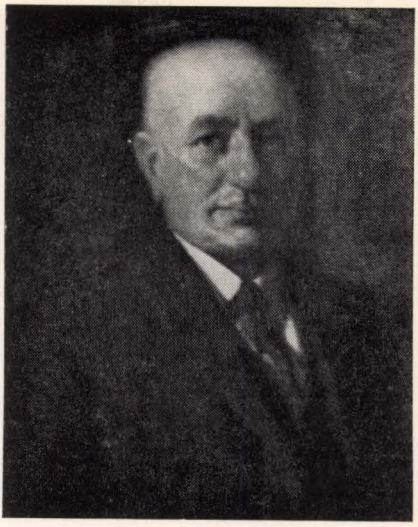
Singer Sámuelt fiatalon, 32 éves korában választották meg a hitközség főgondnokának. 1881-ben Liptószentmiklóson született.

A négy elemi és négy polgári elvégzése után, előbb a huszti, majd a pozsonyi jesivába kerül, ahol 20 éves korában elnyeri a „tuesz-arue" képesítést. 22 éves korában megnősül és Nagybányán telepszik le, ahol sör- és borkereskedést nyit. 1906-ban családjával együtt Désre költözik és ott folytatja előbbi foglalkozását.

Hithű, ortodox, vallásos életével, valamint a kereskedelmi életben gyakorolt korrekt magatartásával, hamar a város zsidó és keresztény társadalmának egyaránt megbecsült tagjává válik.

A hitközségben viselt főgondnoki tisztségét hat éven át mindenki által megbecsülve és a legnagyobb odaadással töltötte be.

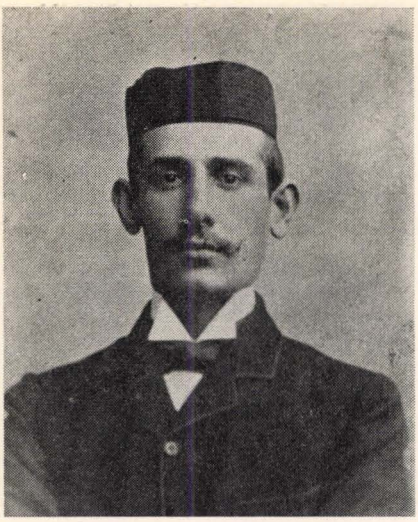
1918 őszén, az akkor Európaszerte tomboló spanyol náthaláz 38 éves korában elragadja az élők

Weinberger Samu
hitközségi elnök (1913)

sorából. Hirtelen halála városszerte osztatlan részvétet váltott ki, amely a temetésen megjelent hatalmas tömeg tiszteletadásában nyilvánult meg.

Feleségét és nyolc árvát hagyott maga után. Kilencedik gyermekét a fiatalon maradt özvegy az apa elhalálozása után hat hónappal szülte meg. Gyermekeinek a maga szellemében, hithű, vallásos úton igyekezett szárnyat adni, amíg életben volt. De a kilenc apró árvának a nevelése és az üzlet vezetése meghaladta az özvegy erejét. Bár szegény mindent elkövetett, hogy gyermekeit apjuk nyomdokain vezesse tovább, ez nem mindegyiknél és nem minden vonatkozásban sikerült neki. Egyik fia, aki minden téren igen messze

Singer Sámuel
hitközségi főgondnok (1913)

esett a fájától és édesanyjának talán a legtöbb gondot és bosszúságot okozta, két dologban követte apja útját. Az egyik, hogy 22 éves korában megnősült, a másik pedig, hogy őt is 32 éves korában választották meg a dési ortodox hitközség elnökének. Talán ezzel a két eseménnyel kompenzálta a fia, a gyerekkorában az édesanyjával szemben elkövetett bűneit?!.. Ez a méltatlan fiú, e sorok írója és az Emlékkönyv szerkesztője.

1920 április 7-én a hitközség rendes évi tisztújító közgyűlését tartja. Ezen a közgyűlésen az új alapszabályok értelmében már csak azon személyek választhatók be az új vezetőség tisztikarába, akiket a jelölőbizottság (ötös-bizottság) a különböző tisztségekre javasol.

A jelölő-bizottság, mely 5 tagból áll és amelyet az alapszabályok értelmében, a minden év chanuka napjaiban megtartandó közgyűlésen választanak meg, képezi az úgynevezett „ötös-bizottságot". Ez az ötös-bizottság a saját kebeléből választja meg elnökét. Ennek az ötös-bizottságnak tartozik a hatáskörébe a chanukától pészáchig terjedő időben

— a hitközség következő évi költségvetésének összeállítása;

— a hitközség tagjaira az évi kultuszadó kivetése;

— a hitközség és annak égisze alatt működő intézmények tisztviselő-karának a fizetését rögzíteni;

— nyugdíjaztatni és új tisztviselőket felvenni;

— végül pedig a minden évben pészách félünnepén megtartandó tisztújító közgyűlést meghirdetni, előkészíteni s levezetni, és ezzel az ötös-bizottság mandátuma meg is szünik.

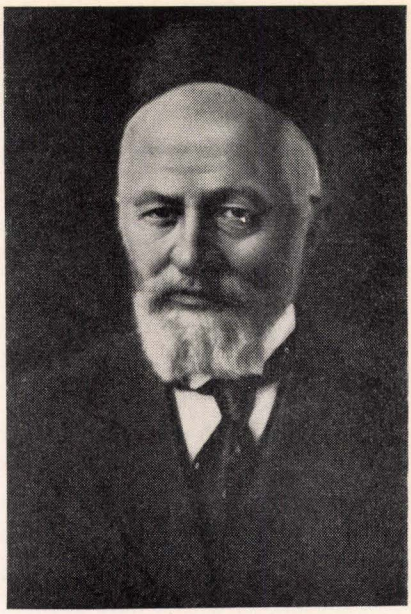
A minden év pészách félünnepén tartandó közgyűlésen, az új alapszabályok értelmében csak olyan személyek választhatók meg az új vezetőségbe, akiket az „ötös-bizottságból" átalakult, úgynevezett „jelölő-bizottság" a különböző tisztségek betöltésére jelöl. Minden tisztségre három személyt jelöl és a közgyűlésen szavazati joggal rendelkező tagok csak ezen három kijelölt személy egyikét választhatják meg.

1919 őszén már Dés városában is tért hódít a zsidó nemzeti gondolat magasztos eszméje. Az ez év chanukáján megtartott hitközségi közgyűlésen a cionisták szervezetten vonulnak fel és győzelemre viszik listájukat. Az új „ötös-bizottság" tagjai valamennyien aktív cionisták és annak elnökéül dr. Ágai Andor ügyvédet választják meg.

Az 1920 április 7-én megtartott hitközségi közgyűlést már ez az új „ötös-bizottság" vezeti le dr. Ágai Andor elnöklete alatt. A lelépő vezetőség megkapja a felmentvényt, majd az „ötös-bizottság" jelölő-bizottsággá alakul át és összeállítja listáját. A cionista tömegek nyomására a jelölő-bizottság többnyire cionistákat jelöl minden betöltendő posztra, úgyszintén a választmány tagjainak helyeire is.

Ilyen körülmények között sikerült az első helyen jelölt Rosenzweig Jakabot a hitközség elnökévé megválasztani. A többi posztokra és a választmányba is többnyire cionisták, vagy a cionistákkal szimpatizáló személyek kerültek be.

Rosenzweig Jakab, tekintélyes fűszer- és gyarmatáru nagykereskedő, a pozsonyi jesiva végzettje, a XIX. század végefelé Felsőmagyarországról került Désre. Nagy talmudtudásával egyesült világi ismeretei, valamint a kereskedelmi életben igen korrekt magatartása

Rosenzweig Jakab
hitközségi elnök (1920)

révén, a város zsidó és keresztény társadalmának egyaránt megbecsült tagja volt. Nem volt ugyan aktív harcosa a cionista gondolatnak, de az első perctől kezdve szimpatizánsa lett az eszmének. Ezzel szemben fiai és vejei valamennyien élharcosai voltak Désen a cionista zászlóbontásnak.

A cionisták győzelme, bár ezen a közgyűlésen teljesnek mutatkozott, nem volt hosszú életű. Az történt ugyanis, hogy a közgyűlés után a Zs.N.Sz. dési helyi csoportjának vezetősége, egy 120 hitközségi tag által aláírt beadványt nyújtott be a hitközség első választmányi üléséhez, melyben az

alább felsorolt pontoknak a megszavazását követelte:

1. Haladéktalanul vezessék be a hitközség égisze alatt működő öt-osztályos elemi iskolába a héber nyelv oktatását;

2. Alkalmaztassék azonnal az iskola tanító-karába egy tanítói oklevéllel rendelkező pedagógus, amelyre a beadvány már személyi propoziciót is tesz Mátyás Sosáná személyében;

3. Valamennyi osztályban az énekórák alatt héber dalokra is tanítsák a növendékeket és az órák befejeztével, az állam himnusza után, a Hátikvá eléneklése is kötelező legyen. E célból kéri Kanner Slomo kisegítő énektanár azonnali alkalmazását;

4. A hitközség nagytemplomában a Keren Kájjemet javára való snóderolás megtiltását illetően hatálytalanító rendelkezést kérnek.

Kiderült, hogy a főrabbi a gyűlés előtt majdnem valamennyi választmányi tagot magához hivatott és igyekezett rávenni őket, hogy ne szavazzák meg a cionisták beadványát, mert az a hitközség teljes „smádolásához" fog vezetni. Többeknek becsületszavát is vette.

Ilyen előzmények után ült össze 1921 április 15-én a hitközség újonnan megválasztott vezetőségének első választmányi ülése, melyen mind a 21 tag megjelent és így az elöljáróságga együtt összesen harmincegyen voltak.

Rosenzweig Jakab elnök nyitja meg az ülést, ismerteti annak tárgysorozatát, melynek első pontjaként felolvassa a 120 tag aláírásával benyújtott beadványt és rövid beszédben kifejti az abban foglalt pontok szükségességét, kérve a megjelenteket, hogy azokat teljes egészében szavazzák meg.

A különböző és viharos felszólalások után, az elnök hét tag kérésére titkos szavazást rendel el. Tizennégyen szavaznak a beadvány mellett és tizenhatan a beadvány teljes elvetését követelik. Utolsónak szavaz az elnök, akinek a szavazócédulák összeolvasása után is joga van szavazatát leadni. Fuldokló hangon jelenti be, hogy bár az ő szavazata nem változtat az eredményen, emelt fővel és tiszta lelkiismerettel a beadvány elfogadása mellett szavaz. Majd bejelenti, hogy a beadvány egy szavazat többséggel, teljes egészében el lett vetve, és levonva ennek konzekvenciáját, bejelenti az elnöki tisztségről való lemondását. Azonnal el is hagyja a termet és ebben követik őt még tizenhárman, akik valamennyien bejelentik tisztségükről való lemondásukat.

Igy bukott meg 1921 tavaszán a dési cionisták első kisérlete, hogy teljesítsék nagy vezérük, dr. Herzl Tivadarnak a III. cionista kongresszuson elhangzott parancsát: „Erobert die Gemeinden!"

A cionisták eme kudarcától vérszemet kapott a chászid és az ortodox körökben meghúzódó hatal-

mas cionista-ellenes tábor. A közgyűlés után közvetlenül egy kiáltványt intéztek a város zsidó lakosságához, melyben a legocsmányabb jelzőkkel illették a cionista vezetőket és óva intették a zsidó szülőket, nehogy engedélyezzék gyermekeiknek a cionista ifjúsági szervezetekbe való belépést.

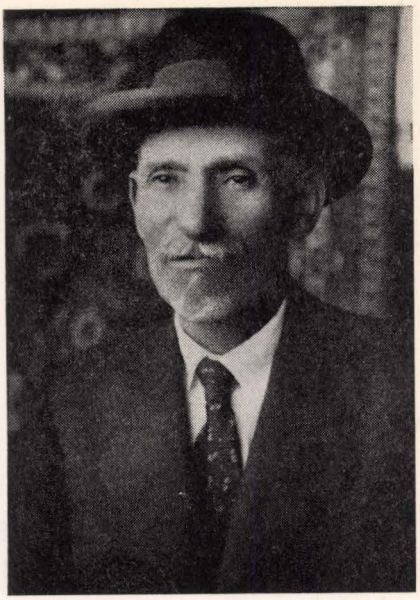
A hitközség berkeiben most már hatványozottabb formát ölt a cionista-ellenes tendencia, a KKL javára való snóderolás továbbra is tilos.

A cionista szervezetek állják a sarat, a hitközségből való kilépéssel fenyegetőzve, állandóan beadványokkal ostromolják a vezetőséget és mindent elkövetnek a további évek folyamán is, hogy ledöntsék ezt a bevehetetlennek látszó várat. De minden kisérletük kudarccal végződik és pontosan két évtizednek kell eltelnie, amíg végre sikerül nekik a várat bevenni.

A lemondott elnök helyébe Weinberger Jónász másodelnök lép és a választmányból kilépett cionisták helyeire a póttagokat kooptálják.

Az új elnök, aki bár nem kimondottan cionista-ellenes beállítottságú és a jóakarat is megvan benne, hogy kompromisszumokkal a két tábort kibékítse, nem tud ellenállni a főrabbi és hívei nyomásának, lassan-lassan beadja a derekát.

A Zs.N.Sz. helyicsoportja ezidőtájt vásárolja meg gyönyörű székházát, melynek két termében imaházat rendez be, majd később héber óvodát nyit meg. (Erről a hatodik fejezetben írunk részletesen.)

Weinberger Jónász hitközségi elnök (1921)

A nagytemplomba járó hithű cionisták egymásután adják el templomüléseiket és már az első szombaton zsúfolásig megtelnek a cionista imaház termei, ahol minden snóderolás a KKL javára történik.

1921 őszén a hitközség rendkívüli tisztújító közgyűlést hív egybe, melyet a cionisták olyképpen bojkottálnak, hogy kultuszadó tartozásaik kifizetését megtagadják, miáltal a közgyűlésen sem aktív, sem pedig passzív szavazati

joggal nem rendelkeznek. Ezen a közgyűlésen a cionisták teljes kizárásával, egyhangúlag újra a régi vezetőséget választják meg, Weinberger Jónász elnöklete alatt.

AZ ERDÉLYI ORTHODOX KÖZPONTI IRODA KONGRESSZUSA DÉSEN

Alább fakszimilében közzé tesszük a kolozsvári Uj Kelet 1922 január 12, február 24 és február 26-i számaiban megjelent tudósításokat, az erdélyi ortodoxia berkeiben duló nézeteltérésekről, amelynek az 1922 február 25-én Désen megtartott kongresszus vetett végett.

Bár az ügy nem tartozik szorosan a dési hitközség történetéhez, de maga az a tény, hogy eme — az erdélyi ortodox zsidóság életében — történelmi jelentőséggel bíró ügy majdnem egy félévszázaddal ezelőtt történt, valamint az,

Február 25-én Désen tartják meg az erdélyi ortodoxia kongresszusát

Kolozsvár, Nagyvárad, vagy Szatmár lesz az ortodox iroda székhelye

Cluj-Kolozsvár, január 12. (Az Uj Kelet tudósitójától). Január 11-én Érmihály falván ülést tartott az ortodox központi iroda tizenöt tagu végrehajtó bizottsága. Ezen értekezlet volt hivatva dönteni az ortodox kongresszus helye és időpontja kérdésében, ugyancsak ezen értekezlet volt hivatva a különböző javaslatokat közös nevezőre hozni és lehetőleg egy kész javaslattal jönni a kongresszus elé. Az értekezleten résztvettek: Teitelbaum Joél (Nagykároly), Fuchs Benjámin (Oradea), Klein Jakab (Halmi), Wesel Albert (Torda), Freund Izrael (Szászrégen) és Hager Mendel visói főrabbik. Világiak részéről résztvettek: Freund Chaim és Frankel Mihály (Szatmár), Mittelmann Jakab és Ullmann Ábrahám (Nagyvárad), Rosenberg Saul (Bethlen) és Danzinger Lajos (Érmihályfalva).

Több hozzászólás után az értekezlet kimondotta, hogy az ortodox kongresszust február 25-én fogják megtartani Désen.

Az értekezlet foglalkozott a felmerült különböző javaslatokkal a központi elnökségre vonatkozólag, majd kimondotta, hogy a kongresszusnak három javaslatot fognak előterjeszteni, mely javaslatok felett a kongresszus lesz hivatva dönteni. A javaslatok a következők: A kongresszus válasszon az iroda élére egy elnököt és alelnököt, vagy elnök és társelnököt, végül a harmadik javaslat, hogy két elnököt és egy ügyvezető elnököt.

Hogy az elnök személye egyházi, vagy világi legyen, annak eldöntésére a kongresszus hivatott. Kimondta azonban az értekezlet, hogy abban az esetben, ha a kongresszus egyházi személyt fog elnökéül választani, élethossziglani időre, ugy az elnök azonnal le kell mondjon állásáról és csak az iroda ügyeinek szentelheti idejét. Azonban ha az elnök csak a rendes hat évi ciklusra lesz megválasztva, ugy jogában van aktiv rabbiállását megtartani. Vonatkozik ezen határozat világi személyre is.

A végrehajtó bizottság a következő hét személyt fogja a kongresszuson az elnöki tisztségre jelölni: Wesel Albert főrabbi (Torda), Klein Jakab főrabbi (Halmi), Mittelmann Jakab és Freund Lajos (Nagyvárad), Lőwi Mór rabbi (Kolozsvár), Freund Chaim és Schwartz Salamon (Szatmár).

Elvben leszögezte az értekezlet, hogy a központi iroda székhelyéül csak Kolozsvár, Nagyvárad, vagy Szatmár jöhetnek tekintetbe.

Az értekezlet annak az óhajának adott kifejezést, hogy ezen kongreszuson jöjjön létre az oly rég óhajtott béke a chasid és askenáz ritusu hitközségek között.

Zamroni.

A dési konferencia megteremtette az erdélyi ortodoxia egységét

Wesel Albert tordai főrabbit választották meg a központi iroda elnökévé, alelnökké pedig Freund Chajimot

Kolozsváron, vagy Nagyváradon lesz a központi iroda székhelye

Cluj-Kolozsvár, február 24. (Az Uj Kelet tud.) A dési országos ortodox konferencia második plenáris ülését tegnap este hat órakor nyitotta meg *Ordentlich* Ferenc. *Szmuk* Mihály (Szi get) az igazoló bizottság jelentését ter jeszti elő, majd *Klein* Jakab halmii főrabbi a választmány által az alapszabálymódositásra kiküldött tizesbizottság jelentését ismerteti. A bizottság célszerütlennek tartja az elnökség választására vonatkozó módositásokat, nem zárkózik el azonban ezelől, ha ennek szükségét látja a konferencia.

Dr. Klein Miksa beszéde

Dr. *Kelin* Miksa (Kolozsvár) hatalmas beszédben, jogi szempontból fejti ki, hogy az alapszabály módositása nemcsak, hogy nem ütközik nehézségek be, de egyenesen szükségesnek mutatkozik. Felhivja a konferenciát, hasson oda, hogy az ortodox hitközségek parlamentje győzők és legyőzöttek nélkül fejezze be békét teremtő munkáját. Az alapszabály odamódositását kéri, hogy a konferencia egy elnököt és két alelnököt válasszon. A maga részéről elnöknek Wesel Albert tordai főrabbit, alelnöknek pedig Freund Chaim (Szatmár) és Löwy Mór kolozsvári rabbit javasolja. A központi iroda székhelyéül Kolozsvár mellett foglal állást. Méltatja Wesel főrabbi, Freund Chájim és Löwy Mór egyéniségeit és kéri javaslatának elfogadását.

A pártok tárgyalása

Freund Izrael szászrégeni főrabbi szólalt fel ezután és kijelenti hogy nincs ellene az alapszabályok módositásának, szükségesnek tartja azonban a kérdés jogi részének a megvilágitását. *Hirsch* Jakab (Nagybánya) javasolja, hogy a választmány külön értekezletre vonuljon vissza és tárgyalja le az alapszabály módositásának, valamint a vezetőségnek kérdését. *Friedmann* Ferenc (Temesvár) ugyancsak az alapszabálymódositás mellett foglal állást és a béke érdekében javasolja, hogy egy a pártok által kiküldendő vegyes bizottság hozzon döntést ebben a kérdésben és reméli, hogy ez alkalommal sikerülni fog megteremteni az erdélyi ortodoxia egységét. *Tischler* Mór felszólalása után Klein halmii főrabbi felfüggeszti a konferenciát és felhivja a pártokat a béketárgyalások felvételére. A vegyes bizottságba delegált áskenáz hitközségi vezetők neveit lapunk tegnapi számában közöltük. Chaszid részről következők vettek részt a bizottság munkájában: *Danzinger* Lajos (Érmihályfalva), *Drummer* Sámuel (Szatmár), *Ullmann* Miklós (Nagyvárad), *Lefkovits* A. (Margitta), *Schönbrun* Adolf (Temesvár), *Spiegel* Mór (Nagykároly) és *Schau* Náthán (Beszterce).

A delegátusok lázas izgalomban, pattanásig feszült hangulatban várakoztak a kiküldött vegyes bizottság döntésére, amely hivatva volt helyreállitani az erdélyi ortodoxia békéjét és megoldani a vezetőség oly nehezen vajudó problémáját.

Helyreáll az ortodoxia egysége

Este félkilenc órakor lépett a pódiumra Fuchs Benjámin nagyváradi főrabbi, hogy előterjessze a bizottság jelentését. Feszült figyelem közepette megrázó erejü beszédben hangsulyozta, hogy a konferencia kezében van letéve az erdélyi ortodoxia létkérdése. Fájdalmas szavakban mutatott rá a széthuzás, az egyenetlenség áldatlan állapotára, amely megmérgezi az erdélyi ortodoxia beteg szervezetét. A delegátusok lelkiismeretére apellál és

kéri, hogy a tizenkettedik órában mentsék meg az erdélyi ortodoxiát és teremtsék meg annak egységes frontját. A pártközi bizottság nevében javasolja: **Wesel** Albert tordai főrabbinak elnökké, **Freund** Chaim szatmári nagykereskedőnek alelnökké való megválasztását. A konferencia kitörő lelkesedéssel és hosszu, percekig tartó tapsviharral fogadta a békés megoldást és meleg ünenplésben részesitette az erdélyi ortodoxia uj elnökeit.

Wesel főrabbi elnöki székfoglalója

Ordentlich Ferenc, a konferencia elnöke enunciálja az egyhangu választás eredményét. Ezután egy öttagu bizottság átnyujtotta a mandátumot.

Ennek megtörténte után **Wesel** Albert tordai főrabbi elfoglalja az elnöki széket és a meghatottságtól remegő hangon tartja meg székfoglaló beszédét. Kifejti, hogy nem kereste ezt a magas megtiszteltetést, de annál értékesebb számára az egyhangu megválasztás aktusa. Isten áldását kéri, hogy minden erejével és egész tudásával szolgálhassa elődjeinek szellemében az erdélyi ortodoxia ügyét.

Üdvözlik az uj elnökséget

Ezután ujra **Fuchs** Benjamin nagyváradi főrabbi emelkedett szólásra és többek között a következőket mondotta:

— Tegnap még chaszidokról és askenázokról beszéltek ezen a konferencián, de most vegyék tudomásul, hogy a megválasztottak nem pártok exponnesei, hanem az egyetemes ortodoxiát képviselik az elnöki székben.

Teultelbaum Joel nagykárolyi főrabbi meleghangu szavakban fejezi ki szerencsekivánatait a megválasztottaknak és köszönetet mond a nagyváradi főrabbinak, hogy bölcsességével és éleslátásával sikerült helyreállitania az erdélyi ortodoxia egységét.

Hirsch Jakab (Nagybánya), **Szófer** Manó marosvásárhelyi főrabbi, **Schor** Chaim bukaresti rabbi, **Freund** Izrael szászrégeni és **Erenreich** Solomon somlyói főrabbik lendületes beszédei után dr. Klein Miksa felajánlja a Zsidó Párt és a Zsidó Parlamenti Klub szolgálatait az erdélyi ortodoxiának.

Weinberger tordai hitközségi elnök **Ordentlich** Ferenc és **Hager** Mendel visó főrabbi felszólalásai után **Wesel** Albert főrabbi, az iroda elnöke köszönetet mond az elhangzott üdvözlésekért és szerencsekivánatokért, majd a konferencia köszönetét fejezi ki a dési hitközségnek és **Weinberger** Jónás elnöknek szeretetteljes vendéglátásukért. Köszönetet mond továbbá Ordentlich Ferencnek a konferencia vezetéséért, akinek sikerült áthidalnia a legkritikusabb pillanatokat is.

Az erdélyi ortodoxia negyedik konferenciája emlekedett, lelkes hangulatban nyert befejezést. Értesüléseink szerint az iroda székhelyét vagy Kolozsvárra, vagy Nagyváradra fogják helyezni.

A központi iroda elnökei

Wesel Albert tordai főrabbi személyében az erdélyi ortodox rabbikar legszimpatikusabb és egyik legkiválóbb vezéralakja került az ortodox központi iroda élére. Bölcsességével, hatalmas tudásával, puritánságával és az egyetemes ortodoxia érdekében eddig kifejtett munkásságával az erdélyi zsidóság minden rétegének osztatlan tiszteletét és szeretetét vivta ki magának.

Az elelnöki székbe **Freund** Chaim személyében egy harcos férfi került, aki tiszta meggyőződéssel küzdött azon a fronton, amelyet magáénak vallott. Ellenfelei körében is a vallásos és mély meggyőződésü zsidó férfiut tisztelték benne. Remélhetőleg ebben a minőségben hozzá fog járulni az egységes ortodoxia megerősitéséhez.

Beszámolónk nem volna teljes, ha eltekintenénk attól a körülménytől, hogy az alelnöki tisztségre **Lőwy** Mór kolozsvári rabbit és Fuchs Salamon nagyváradi delegátus jelöltetése is felmerült a konferencián, akik azonban az alapszabályokból felmerült akadályok miatt visszaléptek jelöltetésüktől. Lőwy Mór rabbi, mint Fuchs Salamon mellett a konferencia nagy többsége foglalt állást, annál is inkább, mert eme két férfiuban a konzervativ zsidóságnak kitünő reprezentánsai kerültek volna a központi iroda vezetőségébe.

Slomo Zamroni

hogy Dés városát jelölték ki e döntő kihatásu kongresszus megtartásának helyéül, kivánatossá teszik a cikkek közzétételét.

Az ügy dési vonatkozását kiemeli a kongresszus két másik aspektusa is. Egyfelől a kongresszust Ordentlich Ferenc, a dési ortodoxia egyik előljárója vezette le, másfelől pedig a dési származásu dr. Klein Maxi kolozsvári ügyvéd közremüködése teremtette meg az erdélyi ortodoxia egységét ezen a kongresszuson és az ő javaslatai alapján választották meg az erdélyi központi iroda új vezetőségét is.

A kongresszus nagy jelentőségét

Néhány nyilatkozat a dési ortodox békekonferenciáról

Wesel főrabbi, Freund Chajim, Szofer főrabbi és Grosz Dávid nyilatkozata a konferencia eredményeiről

Dej-Dés, február 26. (Az Uj Kele tudósitójától.) Désen megteremtették az erdélyi ortodoxia egységét. Az országos konferenciáról megelégedettségtől sugárzó arccal vonultak ki a delegátusok. Askenázok és chaszidok egyaránt. Az általános megelégedettségnek eme derüs atmoszférájában alkalmunk volt megin-terpellálni a központi iroda uj vezetőit és a konferencia két reprezentativ vezéralakját.

Wesel főrabbi nyilatkozata

— A szervezett ortodoxia autonómiájának megőrzése és megerősitése lesz a legfőbb feladatom — mondotta kérdésünkre **Wesel** Albert főrabbi, a központi iroda uj elnöke. — Minden erőmmel azon leszek, hogy a hitközségek belső viszálykodásainak véget vessek és a békét mindenütt megszilárditsam. Nem fogok megfeledkezni a hitközségi alkalmazottakról sem, érdekeiket mindenkor meg fogom védeni, természetesen az illető hitközségek általános érdekeinek szemelőtt tartásával. Hatvannyolc éves vagyok már, de fiatalnak érzem magam abban a tekintetben, hogy erővel és kitartással szolgáljam azt a munkát, amelyet a konferencia bizalma ruházott rám. Az általános fontosabb kérdésekben mindig ki fogom kérni az érdekelt hitközségek véleményét. Remélem, hogy az Uj Kelet publicitásával jóindulatu támogatásban fog részesiteni.

Freund Chaim, a központi iroda alelnöke rövid, de annál sokatmondóbb nyilatkozatban adott programot. Ennyit mondott:

— Emgem nem a chaszidok, hanem a konferencia összessége emelt erre a pozicióra. Én sem tehetek különbséget chaszid és askenáz zsidó között. A zsidóság egyetemes érdekeinek szolgálatában és a tóra igazságának jegyében fogok dolgozni.

A szatmári delegáció a választásról

A következő kérdéseket **Szófer** Manó, Marosvásárhely tudós főrabbijához intéztük.

— Békeszerető embernek ismerem a tordai főrabbit — mondotta. — Nem kételkedem abban, hogy sikerülni fog eliminálnia a hitközségekben duló ellentéteket és elejét tudja venni minden szeparatisztikus törekvésnek. A hitközségek támogatásával minden bizonnyal eredményes lesz az iroda munkája. Freund Chajim személyében is méltó embert állitott a konferencia az iroda alelnöki posztjára.

A szatmári delegáció már kevésbé lelkes hangon kommentálja a választások és a konferencia eredményét. **Grosz** Dávid, a delegáció vezetője a következőket mondja a választásokkal kapcsolatosan:

— Mi természetesen eddigi politikája miatt elleneztük Freund Chajim megválasztását, magasabb szempontokból végül mégis hozzájárultunk megválasztásához, hogy ezáltal biztositsuk az erdélyi ortodoxia békéjének helyreállitását és Wesel főrabbi megválasztását, akiben az igazság bátor védelmezőjét látjuk...

Slomo Zamroni

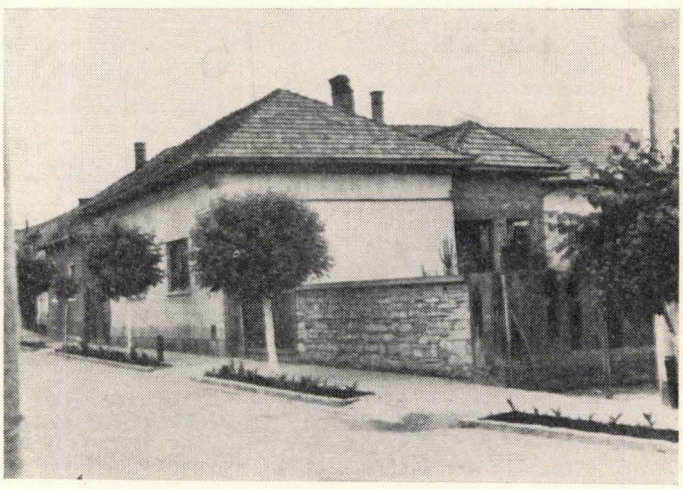
bizonyítja az is, hogy az Uj Kelet külön tudósító kirendelését tartotta szükségesnek Désre, Slomó Zámroni munkatársának személyében és a lenyomatban közölt tudósítások mellett hosszú hasábokat szentelt ennek a kongresszusnak, amely létrehozta az erdélyi ortodoxia egységét.

1922 tavaszán ismét tisztújitó közgyűlést tartanak. A cionisták ezen sem vesznek részt. Ezen a közgyűlésen Berger Nándor fűszerkereskedőt választják meg elnöknek, kinek vezetése alatt a cionista ellenes éra még hatványozottabb mértékben tovább folytatódik.

MACHZIKÉ TÓRA

1922-ben alakul meg reb Jicchák Krapper vezetése alatt a Chevre Machziké Tóra. Előbb a Kodor utca 51. szám alatt bérelnek ki egy több épületből álló komplexumot, melyben chédereket rendeznek be és melámedokat alkalmaznak, többnyire olyanokat, akiknek azelőtt magán chéderjük volt.

A tanítványok többsége chaszid szülők gyermekei és az egylet mindenkori vezetősége is a Bét-Hámidrás embereiből kerül ki: a Szánderek, Rosenwasserek, Wirzbergerek, Gottliebek és az Auschpitz-család tagjai. Az egylet külön alapszabályokkal rendelkezett és büdzséjüket részben tandíjakból, részben pedig adományokból és rendes havi tagsági díjak inkasszálásából fedezték. Az első időkben az egyletnek hat állandó chéderjében folyt a tanítás, délelőtt és délután, hat melameddel és néhányszáz növendékkel. Az udvar

A Machziké Tóra épülete

egyik épületében állandó imaház is be volt rendezve.

Az 1930-as években a közölt képen látható épületet vásárolta meg az egylet és ide költöztették át a chédereket. Az épület itt is külön imaházzal és hatalmas udvarral rendelkezett, a nagytemplom hátamögötti telken. A szépen prosperáló egylet működésének a deportálás vetett véget.

TALMUD TÓRA

1923-ban alakult meg a hitközség égisze alatt, de külön vezetőséggel és külön alapszabályokkal rendelkezett. Alapító tagjai: Rosenzweig Jakab, Ordentlich Ferenc, Berger Nándor és Schlesinger Jakab voltak, akik egymást váltva töltötték be az egylet elnöki tisztségét.

1925-ben a hitközség tulajdonát képező nagytemplom mellett lévő üres telken építették fel az alanti képen látható épületet, melyben három tantermet rendeztek be. A tantermek egyikében cca. 300 ülőhellyel szép imaházat létesítenek. Néhányszáz állandó tanítványa volt, többnyire áskenáz szülők gyermekei. Melamedjei reb Juda Mózes, reb Mose Glück, Weinstein Arnold és fia, Áron Jicchák Weinstein voltak. A tanítási módszer igen magas nívójú volt, de csak chimist és rásit tanítottak. A napi imákat fordítással mondatták el naponta.

A Talmud Tóra kebelében működött a Chevra Tiferet Báchurim. Ennek a szigorúan karitatív programmal megalakult egyesületnek célkitűzései közé tartozott:

— a szegényebb szülők gyer-

A Talmud Tóra épülete (ma szövetkezeti áruraktár)

Hirsch Dávid
a Poálé Cedek elnöke (1924)

mekeinek tandíjmentességet biztosítani;

— a szegényebb gyermekeket ima- és tankönyvekkel ellátni;

— a gyermekek testneveléséről gondoskodni, mely célból sportoktatót vettek fel különböző sportágakra;

— amikor a gyermekek befejezték az alsóbbfokú tanulást, a jó tanulóknak lehetővé tenni tanulmányaiknak jesivákban való folytatását.

Az egylet állította össze a Talmud Tóra évi költségvetését és gondoskodott annak előteremtéséről is. A hitközségtől rendes évi szubvenciót kaptak, rendes havi tagsági díjakat és a tehetősebb tanítványok szüleitől tandíjat is inkasszáltak.

Egy különleges bevételi forrásuk onnan volt, hogy minden szombatra több jómódú bálboszt hívtak meg a templomukba, akik a Tóra elé járulásuk alkalmával az egylet céljaira nagyobb összegeket snóderoltak.

Szombat délutánonként *Friedländer Jehuda* tartott magas nívójú „drusekat", mely előadásokat a tanítványokon kívül, a város zsidóságának minden rétegéből összesereglett vendégek is élvezettel hallgattak.

Ennek az áldásos intézménynek az ajtaját is a deportálások zárták be örökre, és mint a képen láthattuk, az épület ma az O.C.L. Alimentara raktárhelyiségeit szolgálja.

POÁLÉ CEDEK

1924-ben alakult meg, mint a dési zsidó kisiparosok segélyező egyesülete. Alapító tagjai: Hirsch Dávid cipész, Salamon Adolf női szabó, Stern Géza cipész, Friedmann Mór katonaszabó, Zelmanovits Jakab bádogos, Rozman Tóbiás cipész, Rosenthal Ignác szűcs és dr. Weinberger Manó nagyiparos voltak. Az egyesület megvalósítója és első elnöke Hirsch Dávid cipész volt, aki rendkívüli agilitásával, kitűnő szervező képességével és nagyfokú áldozatkészségével az egyesületet rövid idő alatt

a dési zsidó kisiparos társadalom második otthonává tette.

1925-ben a Bét-Hámidrás közvetlen szomszédságában, a nagytemplommal szemben szép templomot építettek. A templomban cca. 250–260 ülőhely volt a földszinti részen, míg a karzaton cca. 150 női ülőhely.

Hétköznapokon reggel és este is volt minján, szombat és ünnepnapokon pedig a templom mindkét részét az ájtatoskodó kisiparosok és azok családtagjai zsúfolásig töltötték meg.

A templom előcsarnokában állandó chédert rendeztek be, ahol főképpen a zsidó iparosok gyermekei folytatták tanulmányaikat. A melámedok, Herschkovits Mordecháj és Chájem Szrul Moskovitz voltak. Volt az egyletnek egy állandó mágidja, Bieber Dávid talmudtudós személyében, aki egyben az egylet titkári teendőit is végezte. Szombat délutánonként, a périk tanulás után, a mágid felolvasásokat tartott a heti szidrából a növendékeknek és az egylet tagjainak.

A deportálásból visszatért dési zsidó kisiparosok már csak a lerombolt templom omladékait találták meg.

Az 1928 pészách félünnepén megtartott hitközségi választásokon Ordentlich Ferenc dési szesznagykereskedő kerül a hitközség élére. Ordentlich Ferenc 1883-ban született Désen. Apja, Ordentlich Adolf, a XIX. század végefelé volt a dési hitközség elnöke. Az új elnök ortodox, hithű zsidó. Világi beállítottsága dacára, ortodox körökben Erdély-szerte nagy tekintélynek örvendett. Dinamikus és fáradhatatlan egyéniség volt, aki a hitközségben viselt tisztségét és sokrétű más altruista tevékenységét hivatásának tekintette.

Ordentlich Ferenc hitközségi elnök (1928)

A különböző megyei és városi hatóságokkal kitűnő kapcsolatai voltak és így a város és a környező falvak zsidósága őt kereste és kérte meg ügyes-bajos dolgai elrendezésére. Ajtaja, szíve és zsebe is mindenkor és mindenki részére nyitva

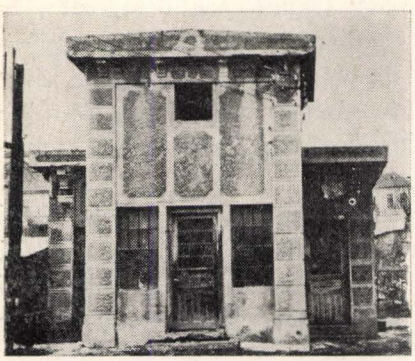
állott. Legidősebb leányát, Ilonkát, Meirovits Cheszkelhez adta férjhez, aki az erdélyrészi vallásos cionista szervezeteknek egyik megalapítója volt, azonban őmaga soha nem tudott megbarátkozni a cionista gondolattal. Ez talán annak volt betudható, hogy odaadó híve volt a Paneth rabbi-dinasztiának és így politikai megnyilatkozásaiban a rabbi befolyása alatt állott. Ilyszerű beállítottsága természetesen kielégítette úgy a chászid, mint az ortodox körökben helyet foglaló anticionisták táborát, mely körülmény a hitközség feletti uralmát egy egész évtizedre biztosította.

Objektiven megállapíthatjuk, hogy ezen tízéves uralmának a hitközség sokmindenben pozitiv hasznát látta. Az ő évtizedes vezetése alatt evickélt ki a hitközség nyomasztó adósságaiból és ő konszolidálta hosszú időre a hitközség anyagi helyzetét is. Egy hatalmas biztosítási tranzakciót kötött a „Foncière" társasággal és ezen üzlet keretében biztosította a hitközség összes tisztviselőinek a nyugdíj-alapját.

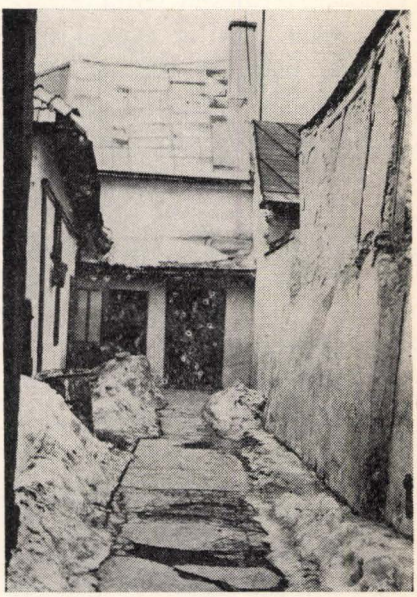
A hitközség régi, omladozó rituális fürdőjét újjáépíttette és egy minden igényt kielégítő modern gőz- és kádfürdővé alakította át.

A Bét-Hámidrás udvarán a régi, elavult „Sechtstib" helyébe egy új, modern kóser vágóhidat építtetett.

Az 1930-as évek elején a vármegyei és városi hatóságoknál kijárta, hogy engedélyezzék a városnak dróttal való körülkerítését, miáltal megteremtette az úgynevezett „érevet". Ez időtől kezdve a zsidóknak Dés városában szabad

Az új kóser vágóhid (épült 1929-ben)

A ma már elhanyagolt fürdőépület bejárata

volt tárgyaikat a szombati napokon is magukkal hordani.

Ezt a műveletet azonban már az első perctől kezdve a város különböző egyházainak elöljáróságai ellenséges szemmel nézték. A keresztény társadalom kihívásnak és arcátlanságnak minősítette a dolgot.

Az „érev" mindössze alig egy évig tartott, mert 1932-ben a fővárosból Désre küldött vasgárdista rohamcsapat egy szombati napon lerombolta a kerítéseket, mire a rabbinátus azonnal megszüntette az „érevet".

1930 nyarán, hosszas betegeskedés után meghal rabbi Jechezkél Paneth. Elhalálozása a város zsidó és keresztény társadalmában egyaránt osztatlan részvétet vált ki.

Temetésére Erdély majdnem valamennyi hitközsége elküldte delegációját és valamennyi erdélyi rabbi is eljött. A dési temető oheljében a részére fenntartott helyen, apja és nagyapja mellé temették.

Közvetlenül a slosim letelte után a hitközség vezetősége, Ordentlich Ferenc elnökkel az élen, egy delegációt meneszt Marosújvárra, hogy átadják a hitközség meghívását rabbi Jákov Elimelech Panethnek, aki ezidőtájt a marosújvári rabbi tisztségét töltötte be. Rabbi Jákov Elimelech Paneth még apja életében, 1926-ban dési alrabbinak lett megválasztva és ő volt a dési rabbiszék várományosa.

A rabbi a marosújvári hitközség vezetőségével még annakidején kötött megállapodás értelmében, azonnal átadja helyét sógorának, rabbi Joszéf Meiselesnek, és nyomban megkezdi Désre való átköltözésének előkészítését.

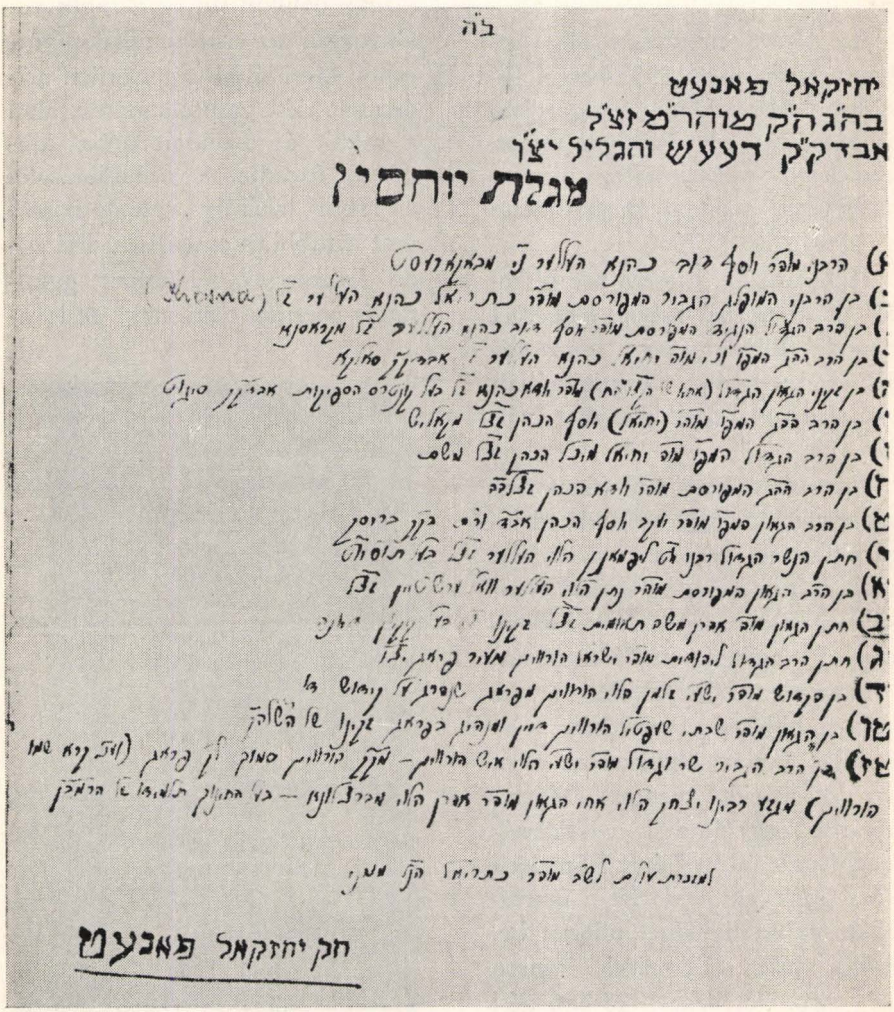
Néhány héttel később, egy vasárnap délután fut be a rabbi különvonata, az erre az alkalomra a rabbi hívei által gyönyörűen feldíszített dési vasútállomásra, ahol a rabbit és családját népes küldöttség fogadja. A vasútállomástól a rabbi lakásáig vezető hosszú utat a rabbi és családja a dési zsidó fiákkeresek feldíszített gumirádlis kocsiján teszi meg. A lova-

Rabbi Jechezkél Paneth sírköve a dési temető oheljében

kat kifogva, a rabbi hívei és a jesiva-növendékek vontatják végig a kocsikat a város utcáin és főterén keresztül, a nagytemplom bejáratáig. Az útszakasz, melyen a rabbi és családja kocsija haladt, telve volt a város zsidó társadalmának apraja-nagyjával, akik virágerdővé változtatták az átvonuló kocsisort.

Az ünnepélyes fogadás, a vármegye és a város reprezentánsai-

Rabbi Jechezkél Paneth egy sajátkezüleg írt „Megilat jachaszim"-ja

nak jelenlétében, a zsúfolásig megtöltött nagytemplomban ment végbe. Itt tartotta meg az új főrabbi egy órán át tartó, gyönyörűen felépített székfoglaló beszédét.

Ezt követően a hitközség vezetősége a templom mellett lévő Talmud Tóra nagytermében 200 személyes bankettet rendezett, amelyen a hatóságok és az összes egyházak reprezentánsai részt vettek. Pohárköszöntőjükben üdvözölték és áldásos munkát kivántak a város új főrabbijának. Ez a felemelő ünnepség igen emelkedett hangulatban, a hajnali órákban ért véget.

A hitközség vezetősége, a lenti képen látható, impozánsan berendezett hatszobás lakást bocsátotta a rabbi és családja rendelkezésére, közvetlenül a nagytemplom mellett.

Az új főrabbi beiktatása után nagy lendületet vesz a hitközségi élet. Továbbra is Ordentlich Ferenc az elnök, akinek nimbusza azonban az „érev"-ügy kudarca folytán hanyatlani kezdett. (U.i. a hitközség igen jelentős összeget invesztált ebbe a rosszul sikerült vállalkozásba, ami alapjaiban rendítette meg a hitközség pénzügyi helyzetét.)

A hitközség 1933 tavaszán megtartott közgyűlésén az ellenzék, Weinberger Samu kezdeményezésére, bizalmatlansági indítványt terjeszt az „ötös-bizottság" elé.

Az új rabbilak a Talmud Tóra udvarán

A 160 hitközségi tag által aláírt beadványban arra kérik a közgyűlést, hogy a lelépő vezetőségnek ne adja meg a felmentvényt mindaddig, amíg az „érevre" bűnös könnyelműséggel elpazarolt összeget vissza nem térítik a hitközség pénztárába.

A közgyűlés az indítványt szavazat-többséggel elveti és a lelépő vezetőségnek a felmentvényt megadja. Ezzel szemben vizsgáló bizottságot küld ki az „érev"-ügy tisztázására azzal az utasítással, hogy a vizsgáló bizottság négy héten belül tartozik az ügyet kivizsgálni és jelentését az újonnan megválasztandó vezetőség elé terjeszteni.

A közgyűlés, mint az előrelátható volt, a lelépő vezetőséget egyhangúlag újraválasztotta. Köztudomásúvá vált, hogy a közgyűlés ezen „salamoni" döntését az új főrabbi sugalmazására hozta meg.

A kiküldött vizsgáló bizottság rövid néhány nap alatt lefolytatta a vizsgálatot és benyújtotta jelentését, melynek alapján megállapíttatott, hogy az „érev"-ügy körül nem történtek szabálytalanságok és az abban résztvevők — Ordentlich Ferenc hitközségi elnökkel az élen — jóhiszeműen és a város zsidó társadalma érdekeinek figyelembe vételével jártak el.

A vizsgáló bizottság eme jelentése után a kedélyek lassanként lecsillapodtak és az „érev"-ügy végleg lekerült a napirendről.

JAKOV ELIMELECH PANETH PALESZTINÁBAN

1934-ben rabbi Jákov Elimelech Paneth Palesztinába látogat. A Dés és vidéke 1963 szeptemberi számában jelent meg Singer József rendőrőrnagy alábbi visszaemlékezése a rabbi nagy visszhangot keltett szentföldi útjáról.

„Mikor napjaink sokat vitatott kisebb-nagyobb vallási kérdéseit látom kiteregetve újságjaink hasábjain, önkéntelenül is a Tóra ötödik könyvének arra a mondatára gondolok, hogy „és menj el a Bíróhoz, aki abban az időben Biró lészen és kérd meg róla és megjelenti tenéked az igazi itéletet".

„Aki abban az időben Biró lészen." Aki napjaidban él, aki megérti korunk kérdéseit. Aki minden értelemben kortársunk.

Ha lehetne, ha még lehetséges lenne, ráv Jákov Elimelech Paneth z.l. volt dési főrabbihoz is fordulnék napjaink vallási kérdéseivel. De ki tudja megszólaltatni a holtakat? Ki tud választ kapni a rég elköltözöttektől a ma problémáira?

Pedig ő talán mindnyájunkat kielégitő választ tudott volna adni. Azért hiszem ezt, mert . . . De inkább leirom elejétől fogva, miért hiszem ezt.

Jesivájának tanítványa voltam hosszú éveken át. Akkor megismertem, mint Mestert, mint Tanítót. S alijjázásom után, mikor

1934-ben meglátogatta Palesztinát, megismertem mint nagy embert is.

Harmincnégy tavaszán érkezett a haifai kikötőbe a Transzilvánia hajóval s összes dési hivei összesereglettek a rabbi fogadására. Mint volt tanítványának, nekem jutott a megtiszteltetés, hogy fogadjam. Amint a Szentföldre lépett, a főrabbi „sehechjánu" áldással lehajolt és megcsókolta őseink földjét.

Első kérdését hozzám intézte: Hű maradtál-e a valláshoz? Csak emlékezel-e a „Tárjág micvot"-ra vagy itt Eretz Iszráelben is mindennapjaidhoz tartoznak?

— Rabbi — válaszoltam —, ezen a földön őseink nyelve a gyermekeink anyanyelve s a fiúk vezetik apáikat a templomba. S nekem még fiúi kötelességeim vannak, mert még nőtlen vagyok . . .

A főrabbi palesztinai útjának több célja volt. Meg akart győződni az itteni helyzetről, saját szemével látni a kibucok életét, a jisuv életét . . . Akkor már megkezdődött a németországi zsidók vesszőfuttatása és a főrabbi látta, hogy csak sírok, tömegsírok várakoznak a zsidókra Európa földjén.

A főrabbi rendelkezésére álltam abban a hónapban és elkisértem útjaiban. Mély meghatottsággal és áhitattal lépegetett a négy szent város: Jeruzsálem, Cfát, Hebron és Tverja utcáin. Ezeken a helyeken az erdélyi „Kolél" ügyeit is intézte. Meglátogatta a különböző

Joszéf Singer fogadja a főrabbit a haifai kikötőben

kibucokat, — a többi között a baloldali Mismár Háemektől kezdve a vallásos kibucokig. Nézelődött, szemlélt, kérdezett — és nem nyilatkozott. De zarándokútja egyszer véget ért.

Elutazása előtt kissé szorongva tettem fel neki a kérdést:

— Rabbi, hogyan látja az országot? Hogyan látja jelentőségét a zsidóság jövőjének szempontjából?

— Csalódtam — de kellemesen. És hazaérkezésem után minden igyekezetemmel azon leszek, hogy elősegítsem vallásos rétegek alijjázását is . . .

Válaszán felbátorodva szemé-

lyes kéréssel is fordultam hozzá: — Nősülni akarok és arra kérem a főrabbi urat, beszélje rá „et b'chirát libi", szivem választottját, hogy jöjjön ki Palesztinába. És jövendő apósomat, hogy engedje ki és adja ránk áldását. A főrabbi a megbizatást sikeresen elintézte és egy évvel később már Izráelben megesküdtünk.

1936-ban feleségemmel megérkeztem szülővárosomba. Kissé izgatott voltam, attól féltem, hogy esetleg katonaszökevénynek nyilvánitanak, noha angol útlevéllel utaztam és az angol mandátóriusi rendőrség egyenruháját viseltem. De semmi baj nem történt.

Akkor újságolták el nekem az emberek, milyen beszédet tartott a főrabbi a visszaérkezése utáni első szombaton. Palesztinai útjáról szóló beszámolóját azzal kezdte, hogy úgy járt, mint a Petorbeli Bileám, Beor fia „és megfordította az Ur az átkot a szájában áldásra" :

מה טובו אוהליך יעקב משכנתיך ישראל...

Utazása előtt a főrabbi felfogása az volt, hogy a cionista mozgalom részvevői vallástalanok. És bizonyára Palesztinában sincs másként. Akkor mondotta ezt, mikor Désen megalakult a Poálé Mizráchi. Alapító tagjai közül elsőként alijjáztam. Mostani véleménye az eseményeket világosan látó nagy embert tükrözte.

Láttam kibucokat, baloldaliakat és jobboldaliakat — mondotta a főrabbi — és annyi jesivát, bét hamidrást, Talmud Tórát, hogy ha száz évekig élnék, se látnék többet a világon. Kár, hogy ellene voltunk a vallásos rétegek, a hithű fiatalok utazásának. Az Eretz-Iszráel-i jisuv összetétele is más lenne ma, vallásosabb lenne. Alakulásában az ország azt a formát veszi fel, amilyen tömegek fognak alijjázni. Ezért az a véleményem, hogy a vallásos ifjúság vigye oda ki magával, mély Istenfélelmét. Boldog az az ember, aki az Igéret Földjén imádkozhat a Messiás eljöveteléért. Mondom én is a Zsoltáros szavaival:

מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכונה...
אחישה מפלט לי מרוח סעה מסער.

„Vajha valaki nekem szárnyat adna, mint a galambnak! Elrepülnék és nyugodnám... Sietnék kiszabadulni e sebes szélből, e forgószélből..."

Sajnos, ráv Jákov Elimelech Panet z.l. dési főrabbit elkapta az auschwitzi sebes szél, a pusztító forgószél... Legyen emléke áldott!

CSIZMADIÁK TEMPLOMA

Még az 1925. év közepe táján, egy több családból álló chászid csoport kivált a Bét-Hámidrás templomának kötelékéből és egy külön egyesületet és templomot nyitott hívei számára.

E célra egy nagy helyiséget béreltek. A helyiség a dési Csizma-

diák Egyesületének a tulajdona volt, melyben a hét minden keddjén a csizmadiák hetivásárukat tartották. Innen eredt ezen új „zászlóbontók" neve: „Csizmadiások", akik egyébként a szatmári rebe, reb Jajlis Teitelbaum híveiből rekrutálódtak. Vezérük, reb Fülöp Majse dési lisztnagykereskedő volt. A hitközségnek rendes kultuszadót fizető tagjai maradtak, mert a hitközség alapszabályai értelmében joguk volt külön imaházat létesíteni. Magatartásuk azonban, úgy a hitközséggel, mint különösképpen annak főrabbijával szemben, kihívó és ellenséges volt. Az utasításokat Szatmárról kapták és igen sok borsot törtek a szegény megboldogult utolsó dési főrabbi, Jákov Elimelech Paneth orra alá.

ROS BÉT-DIN

Alig csendesült el az „érev"-ügy körül keletkezett vihar, 1934 tavaszán egy újabb „párásá" zaklatta fel a dési zsidó közösséget. A főrabbi beadványt intézett a hitközséghez, melyben arra kérte a vezetőséget, hogy elsőszülött fiát, Chájim Baruch Panethet a hitközség Ros Bét-Din-nek alkalmazza, ami egyben az alrabbi tisztséget is jelentse.

A hitközség akkori vezetősége, méltányolni akarván rabbijának kérését — melyben főképpen a jó apának nemrég kiházasított fia exisztenciális jövőjéről való gondoskodását vélte látni —, rendkívüli közgyűlést hívott egybe, hogy az alapszabályok előírásainak megfelelően, a közgyűlés döntsön az ügyben.

Hetekkel a kitűzött közgyűlés dátuma előtt, erős ellenzéki propaganda indult meg a főrabbi fiának felvétele ellen. A szatmári rebe hívei a röpcédulák ezreit nyomatták és osztogatták a zsidó lakosság között, fantasztikusnál fantasztikusabb megszövegezésekkel. U.i. a főrabbi legidősebb fia néhány évvel azelőtt kis botlást követett el és ezért a chaszid körök, de különösen a szatmári hívek, nem tartották méltónak ezen tisztség betöltésére, de különösen nem a dési rabbiszék utódlására.

A cionisták viszont, a Poálé Cedek tagjaival egyetértve, azért ellenezték a felvételét, mert fölöslegesnek tartották egy ilyen funkció kreálásával, a hitközség amúgy is felduzzadt büdzséjét még jobban megterhelni. Különösképpen, amikor a hitközségnek a főrabbi mellett egy hivatalos dájenje is van.

Ilyen előzmények után ült össze a rendkívüli közgyűlés, amelyet határozatképtelenség miatt kétízben elhalasztottak.

Az alapszabályok értelmében ugyanis rabbik, dájenek, tanítók és sakterek felvételénél a közgyűlés csak az esetben határozatképes, ha azon a szavazati joggal rendelkező tagok többsége jelen van.

Az ellenzék a közgyűlésről való távolmaradásával adott kifejezést annak, hogy ellenzi a felvételt. A főrabbi kérése ezekután ad acta lett téve, de a kedélyek nem nyugodtak meg és a csatározások tovább folytak.

Még az év chanukáján megválasztják a hitközség „ötös-bizottságát". Minthogy az ellenzék ezen a közgyűlésen sem vett részt, az „ötös-bizottság" minden tagja a főrabbi híve volt.

Ezzel szemben az 1935 pészách félünnepén megtartott tisztújító közgyűlésen, melyre az ellenzék teljes számban felvonult, a „jelölőbizottság" egy téves sakkhúzása következtében új vezetőség kerül a hitközség élére. Elnöknek a harmadik helyen jelölt Singer Emil fűszer nagykereskedőt választják meg. Az új elnök, dűlőre akarván vinni a Ros Bét-Din ügyet, a közgyűlés tárgysorozatába iktatja a főrabbi kérését, amire lehetőséget ad neki az a tény, hogy ezen a közgyűlésen a szavazati joggal rendelkező tagok többsége jelen van.

A közgyűlés a főrabbi kérését nagy szavazattöbbséggel elveti.

Ez a váratlan fordulat óriási örömet vált ki az ellenzék soraiban és mély elkeseredést azok táborában, akik teljesíteni akarták a főrabbi kérését.

A kedélyek tovább forrnak a hitközség berkeiben. A főrabbi hívei peticiót nyújtanak be az Ortodox Központi Irodához, melyben szabálytalannak nyilvánítják a közgyűlés határozatát és kérik annak megsemmisítését.

A főrabbi, személye elleni kihívásnak minősíti az új elnök „sakkhúzását", mellyel — szerinte szabálytalanul — lehetőséget szolgáltatott az ellenzék táborának, hogy kérését elvessék. Ki is jelenti, hogy amíg a hitközségnek Singer Emil lesz az elnöke, nem teszi be a lábát a hitközség nagytemplomába.

1935 végén Singer Emil hitközségi elnök hirtelen meghal. Egy szombat reggel, a templomba indulása előtt szívszélhűdést kap, ami azonnal végez vele. Aránylag fiatalon és teljesen váratlanul érte a halál. Ritkán volt beteg és a szivével soha semmi baja nem volt. Orvosa megállapítása szerint a szívszélhűdéshez nagyban hozzájárult az a tény, hogy a főrabbi valóban betartotta szavát és a Singel Emil elnöklete alatt, hat hónapon keresztül, egyetlen szombaton se ment a templomba. A lakásán csinált magának minjánt hívei köréből. Az elnök emiatt sokat bánkódott és az a tény, hogy éppen egy szombati napon, a templomba való indulása előtt érte a szívszélhűdés, valószínűvé tette orvosának e megállapítását.

Temetése óriási részvét mellett ment végbe. Tetemét a nagytemplom udvarán ravatalozták fel, ahol a főrabbi nyitotta meg a

gyászbeszédek sorozatát. De a bölcs hírében álló főrabbi ez alkalommal nem tudott felülkerekedni önmagán. Gyászbeszédét azzal kezdte, hogy az utóbbi időben mély szakadás állott be közte és az elhúnyt között... „De én megbocsájtok neki — mondotta a főrabbi — és egyben én is bocsánatot kérek tőle".

A főrabbi után a kápolnok-monostori rabbi lépett a ravatal elé és búcsúzott elhúnyt sógorától. Beszédét, az elhúnyt tetemére mutatva, imígyen fejezte be: „Hen" seló hájá cedek, vö„láv" seló hájá cedek vöcedek! Ezzel akarván replikázni a dési főrabbi előtte elhangzott szavaira.

Néhány héttel később átirat érkezett az Ort. Központi Irodától, melyben arról értesíti a hitközség vezetőségét, hogy helyet adott a benyújtott petíciónak és a főrabbi kérésének az előző közgyűlés tárgysorozatába való beiktatását alapszabály-ellenesnek nyilvánítja. A hitközség vezetőségét — a főrabbi kérésének újbóli letárgyalása céljából — egy újabb közgyűlés egybehívására utasítja.

A hitközség vezetősége, egyrészt hogy eleget tegyen az Ort. Központi Iroda utasításának, másrészt pedig, hogy az időközben megüresedett elnöki helyet betöltsék, 1935 december 25-re rendkívüli tisztújító közgyűlést hív egybe, melynek tárgysorozatába iktatják a főrabbi kérését is.

Singer Emil hitközségi elnök sírköve a dési temetőben

A közgyűlést megelőzően mindkét tábor tartózkodik minden előzetes propaganda kifejtésétől, mert a nemrég oly tragikus hirtelenséggel elhúnyt elnök még alig kihűlt teteme körül elterjedt misztikum rányomja bélyegét a város zsidóságának hangulatára.

Ez a közgyűlés, az általános érdektelenség jegyében, csendesen zajlik le és azon a dési főrabbi legidősebb fiát egyhangúlag Ros Bét-Dinné választják meg. Paneth Chájim Baruch egyben az alrabbi tisztségét is betölti.

A tisztújítás alkalmával új elnökké újra és egyhangúlag Ordentlich Ferencet választják meg.

Ordentlich Ferencnek ez az érája még öt évig tartott. Zökkenésmentesen tartja kezében és irányítja a hitközség kormánykerekét. Bár országszerte antiszemita kilengések dúlnak, a Cuza-Goga kormány egymásután adja ki zsidóellenes intézkedéseit, Désen ez idő alatt a zsidóknak semmi bántódásuk nem történik. Bekövetkezik a bécsi döntés és Somes vármegyéből ismét Szolnok-Doboka vármegye lesz.

A második világháború fergetegében állunk. Szlovákiában, Lengyelországban már deportálják a zsidókat, de a dési hitközség választmányi ülésein még arról folynak viták, hogy vajon engedélyezhető-e a templomban a Keren Kájjemet Löjiszráél javára való snóderolás?!

1941 chanukáján a hitközség közgyűlést hív egybe, az új „ötös-bizottság" megválasztására. A cionisták, Singer Zoltánnal, a Zs.N.Sz. dési helyicsoportjának elnökével az élen, szervezkedni kezdenek. Egyességet kötnek a Poálé Cedek, zsidó kisiparosok egyesületével és a „Csizmadiák" templomával. Egységesen, jól megszervezve vonulnak fel a közgyűlésre, amelyen átütő győzelmet aratnak. Az újonnan megválasztott ötös-bizottságba a cionisták részéről Rosenzweig Cheszkel, Noé Nándor és Singer Zoltán, a Poálé Cedek részéről Rozmann Emil, a „Csizmadiák" részéről pedig Fülöp Móse kerültek be. A bizottság elnökének Singer Zoltánt választották meg.

Az új ötös-bizottság ilyszerű alakulása miatt a hitközség elnöke és alelnöke, be sem várva az új tisztújítást, lemondanak tisztségükről. Ennek folytán az új választásokig az ötös-bizottság elnöke veszi át a hitközség vezetését is.

Az ötös-bizottság munkájának megindulásával új éra veszi kezdetét a dési ort. hitközség életében. Az új vezetőség forradalmi intézkedéseket eszközöl a hitközség teljes rendszerében, ügyvitelében, melyre Erdély-szerte felfigyelnek az ortodox hitközségek.

Első intézkedésük gyanánt törlik a hitközség évtizedek óta fennálló tiltó rendelkezését, a nagytemplomban a K.K.L. javára való

Ifj. Singer Zoltán
az ötösbizottság és a hitközség elnöke (1941)

snóderolást illetően. Ezzel egyidejűleg törlik az ugyancsak évtizedek óta bevezetett igazságtalan és antiszociális, úgynevezett „gabella" rendszert. A hitközség szükségleteit kultuszadó formájában vetik ki tagjaira, vagyonuk és jövedelmük arányában.

Az ötös-bizottság megkezdi az új költségvetés összeállítását és a fentebbi határozat értelmében, a tagok megadóztatását. Az új költségvetésben évi 24.000 lejt irányoznak elő a Keren Hájeszod és évi 12.000 lejt a Keren Kájjemet Löjiszráél cionista alapoknak. A hitközség egyes tisztviselőinek fizetését az új költségvetési évben csökkentik, míg a tanítók és kisfizetésű tisztviselők járandóságait lényegesen felemelik. A hitközség tucatnyi nyugdíjasának eddig juttatott járandóságot olyképpen emelik fel, hogy az szerény megélhetésüket biztosítsa.

Az ötös-bizottság eme intézkedéseit a város zsidó társadalmának minden rétege általános megelégedéssel kíséri. A hitközség tisztviselői zokszó nélkül veszik tudomásul az új intézkedéseket, mert azokban az igazság és előrelátás jeleit látják. Még magasrangú tisztviselők is, akiknek a fizetését az ötös-bizottság csökkentette, megnyugvással törődnek bele a határozatba.

A múltban a tisztviselők 20 és 50 lejes részletekben kapták a fizetésüket. Nem egyszer fordult elő, hogy csütörtökön a főrabbi a hitközség kóser húscsarnokába ment és a mészárosoktól a hitközségnek járó „gabella" kontójára előlegeket vett fel, hogy a szombati szükségletekről tudjon gondoskodni családja részére. Most viszont, az új éra kezdetétől, valamennyi tisztviselő minden elsején zárt borítékban, házhoz szállítva kapja meg járandóságait.

Egyesek nem is tudják minek vélni ezt a hatalmas változást, ami ily rövid idő alatt végbement a hitközség pénzügyi helyzetében és csodákról rebesgetnek.

A lelkek is megbékülnek, az új elnök és a főrabbi között rövid idő alatt a legmélyebb barátság fejlődik ki és együttműködésük a legharmonikusabb formát ölti. A pészách előtti „Sábát Hágádol"

171/1942 sz. ב"ה Dés, 1942. március hó 15.

Mélyen tisztelt Cim!

Hitközségünk bevételeinek és különösképpen gabellajövedelmének rendkivüli megcsappanása és ezzel szemben a legnélkülözhetetlenebb kiadások óriási növekedése, hitközségünket a legválságosabb helyzetbe sodorta. Ezen sajnálatos körülmény inditotta képviselőtestületünket arra, hogy — más válaszút hiányában — az ujonnan megválasztott ötös bizottság javaslatára és tervezetének megfelelően, 1941 április hó 1-i érvénnyel **a gabella rendszert, mint olyat teljesen megszüntesse és azt kizárólag csak a kultuszadó törlesztésének céljából alkalmazza.**

Elhatározta ugyanis, hogy az eddigi adózási rendszertől eltérően, ezentúl a hitközség egész évi szükségletét a hitközségi tagokra **— vagyonuk és jövedelmükhöz mérten —** kultuszadóban kivetteti és annak törlesztését az eddigi rendszeren kivül, a vágatás alkalmával is lehetővé teszi és az ekképen történt **gabella befizetéseket teljes egészükben minden tagnak a kultuszadó számlájára jóváirja.** Ezen szociális adózási rendszerrel elérjük azt, hogy a kivetési kulcs alsóbb osztályába cső, gyengébben szituált tagok, különösképpen pedig a nagyobb családuak, a **gabellával egyidejüleg minden más hitközsègi járulékaikat is,** u. m. kultuszadót, Kimche Depiszchet, szociális pótadót (Omzsa) stb. **lerójják** és minden szegényember nyugodt lelkiismerettel hajthatja nyugovóra fejét, hogy a mai vészterhes időkben, amikor százakra menő családok máról holnapra kenyértelenekké válnak, a jótékonyság szent oltárán erejéhez mérten és minden különösebb megterhelés nélkül áldoz.

Jól felfogott érdeke tehát minden tagnak de különösképpen a közép és alacsonyabb adófizető osztályhoz tartozó tagoknak, hogy — eme a hitközsègi èletben korszakalkotó rendszert — szivvel lélekkel támogassa, mert ezzel vezetőségünk egyszersmindenkorra véget vett az eddigi rég elavult antiszociális adózási rendszernek, miszerint a hitközségi jövedelem gerincét és lelkét képező „gabella" befizetése névtelenül történt és semmiféle hiteles eszköz vagy adat nem állott rendelkezésre, amiből megállapitható lett volna, hogy tagjaink külön—külön mennyivel járulnak hozzá a hitközség terheihez gabella cimen. Ezen hiányosság természetesen lehetetlené tette azt, hogy a nagyobb családú szegény néposztály által nehezen fizetett gabella fillérei más hitközségi tartozásba betudhatók legyenek. De lehetetlené tette azt is, hogy a hitközségi teherviselés a szegény és módosabb tagok között megfelelően kiegyensúlyoztassék.

Minthogy azonban tagjaink a kultusz- és pótadó kivetése során bizonyos kategóriákba vannak csoportositva, természetes, hogy a törlesztés célját szolgáló vágatási dijak is annak megfelelően osztályoztatnak. Ezen elv alapján három törlesztési osztályt állapitottunk meg, és pedig:

I. osztályba a P. 12—60 kultuszadót fizetők soroztatnak
II. „ „ „ 61—200 „ „ „
III. „ „ „ 200—800 „ „ „

A vágatási dijak tehát ezen csoportositásnak megfelelően a következők:

csirke 1 kg.-ig I. oszt. P. 0·50 II. oszt P. 1.— III. oszt. P. 1·50
tyuk és ruca „ „ P. 1·— „ „ P. 2·— „ „ P. 3·—
liba és pulyka „ „ P. 2·— „ „ P. 4·— „ „ P. 6·—

Ezen szociális módszer technikai keresztülvitelének, illetve a könyvelés megkönnyitésének elősegitése céljából, **csak azt a csekély áldozatot kèrjük** m. t. Cimtől, **hogy az egyidejüleg kézhez kapott könyvecskét a gabellajegyárúsnak mindég felmutatni sziveskedjék.**

Megjegyezni kivánjuk, hogy a könyvecske felmutatásának elmulasztása esetén **sem lesz a vágás megtagadva,** azonban a felmutatás minden tagnak saját jól felfogott érdeke, **mert különben a befizetett gabella összeg nem lesz javára elkönyvelve és az összeg őt illetően károsodásba megy.** A visszajáró „kóser-beschita"-jegyek összegyüjtése révén egyébként minden tagnak módjában lesz a könyvelés helyességéről bármikor meggyőződést szerezni.

Ha valamelyik tag a reá kivetett teljes évi kultusz- és pótadóját akár egy összegben való lefizetéssel, akár pedig gabella törlesztéssel kiegyenlitette, ez a könyvecskébe be lesz vezetve és annak felmutatása ellenében ingyen vágathat.

Hittestvéri üdvözlettel:

A Dési aut. orth. izraelita hitközség

Képviselőtestülete nevében:
Elnök helyett
Fülöp Elek s. k.
főgondnok.

Ötösbizottsága nevében:
Ifj. Singer Zoltán s. k.
elnök.

Klein Nándor s. k.
hitközségi titkár.

alkalmával, a főrabbi szokásos drósejában magasztalja a hitközség új vezetőségének csodálatos programját és erőfeszítéseit annak megvalósítása érdekében, s Isten áldását kéri további munkájukra.

1942 pészách félünnepén az ötös bizottság az alapszabályokban előírt rendes évi tisztújító közgyűlését tartja meg, melyen a cionisták ismét győzelmet aratnak. Ez alkalommal nem volt szükség előcsatározásokra, mert az ötös-bizottságnak a megválasztásától eltelt idő alatt kifejtett munkája többet jelentett minden propagandánál.

A jelölő bizottság a hitközség elnökéül továbbra is Singer Zoltánt akarja jelölni, aki azonban — fiatal korára hivatkozva — a jelölést nem vállalja és a maga helyébe Fülöp Eleket ajánlja. Ezzel szemben eleget tesz a jelölő bizottság kérésének, és elvállalja a másod-elnöki tisztséget.

A közgyűlés a jelölő bizottság javaslatait a különböző tisztségekre óriási többséggel megszavazza, mely szerint a dési ort. hitközség vezetősége 1942 áprilisában az alábbiakból állott:

Elnök I.: *Fülöp Elek*
Elnök II.: *Ifj. Singer Zoltán*
Főgondnok: *Izsák Herman*
Gondnok: *Rosmann Emil*
Pénztárnok: *Rosenzweig Cheszkel*
Ellenőr: *Rosenfeld Samu*
Ellenőr: *Kappel Ábrahám*

Fülöp Elek
hitközségi elnök (1942)

Iskolaszéki elnök: *Rosenwasser Jenő*

A fenti elöljáróságon kívül egy 21 tagból álló képviselőtestület lett megválasztva. A 29 fentebb megválasztott 80 százaléka a cionista szervezetek aktív tagja volt.

Két és fél évtizednek kellett eltelnie, hogy a dési ort. hitközség berkeiben posszibilissá váljon a cionista gondolat. Auschwitz krematóriumainak kéményei bontakoztak már a horizonton és csak most kezdte belátni a dési zsidók egy része, hogy a zsidóságnak az Erec Jiszráélba való visszatérés lehet az egyedül üdvözítő útja.

Albert Lázár
a hitközség deportálás előtti utolsó elnöke

Ennek jegyében indította meg az új vezetőség munkáját, melynek minden ténykedése most már csak ezt az egyedüli utat egyengette.

Néhány hónappal később, 1942 június első napjaiban kezdtek érkezni a bethleni hadkiegészítőtől a kötelező munkaszolgálatra való behívók.

A hitközség közvetlen vezetőségéből Singer Zoltán, Rosenzweig Cheszkel és Izsák Herman vonulnak be, ami érzékenyen érinti a hitközség munkáját. 1942 június 20-án a főrabbi két idősebb fia is, a Ros Bét-Din és a hunyadi rabbi, a több mint hetven dési behívottal együtt, apjuk áldása kíséretében indul el oda, ahonnan vajmi kevesen jöttek vissza.

1943 pészách félünnepén tartja a dési ort. hitközség utolsó tisztújító közgyűlését. Ezen a közgyűlésen egyhangúlag Albert Lázár fűszer nagykereskedőt elnöknek, Eidinger Ferenc vaskereskedőt pedig másod-elnöknek választják meg.

Nyomasztó hangulat uralkodik a város zsidó társadalmában. A munkaszolgálatra elhurcolt sokgyermekes családok kenyérkereső nélkül maradnak. A zsidó kereskedők a különböző zsidó-ellenes intézkedések miatt, nem tudják üzleteiket kellőképpen áruval ellátni. A zsidó kisiparosok nem kapnak megrendeléseket, a keresztények kerülik őket, a zsidóknak pedig már nem áll módjukban megrendeléseket eszközölni.

A hitközség súlyos anyagi gondokkal küzd. Csak nagy nehézségek árán tudja tisztviselőinek és nyugdíjasainak a járandóságokat folyósítani. Az OMZSA veszi pártfogásába a nincstelen családokat és csodákat művel.

Ezen katasztrófális helyzetben nagy gondot okoz a hitközségnek az a tény, hogy a szukot ünnep küszöbén egyetlen „etroggal" sem rendelkezik. Csoda történik! A dési származású, Budapesten élő Nisszel vendéglősnek sikerül nagy nehézségek és óriási anyagi áldozatok árán, Párizsból négy darab

etrogot hozatni. Ebből kettőt a budapesti hitközségeknek, egyet Nagyváradnak, egyet pedig származási városa hitközségének juttat el, természetesen fantasztikusan nagy beszerzési ár ellenében.

Minthogy a dési hitközség pénztára ezidőszerint teljesen üres volt, Albert Lázár elnök a saját zsebéből fizet ki 10.000 pengőt egyetlen etrogért, amelyet a közösség rendelkezésére bocsájt.

Szukot ünnep első napjának hajnalán, a dési zsidóság aprajanagyja már sorban áll és egyenként járulnak a templom előcsarnokának asztalához etrogot bencsolni. Luláfok és seinik nem jelentettek problémát, mert a Dés határán lévő nádas tavakból és a Szamos partján lévő fűzfákról már jóelőre beszerezték ezeket a kellékeket. Még hosáná rábára is jutott belőlük mindenkinek a „klápoláshoz".

Miután a dési zsidók befejezték az etrog-bencsolást, a templom előtt várakozó taxi vitte az etrogot Besztercére és onnan vissza, Désen át Kolozsvárra. A kizárólag erre a célra, az egész ünnep tartamára kibérelt taxi megállott a közbeeső községek és falvak templomai előtt is, ahol a zsidók már felsorakozva álltak és várták a taxi érkezését.

Igy utazott az egy etrog egész szukot ünnepének és félünnepének minden napján. Igy oldotta meg a szamosvölgyi zsidóság az etrogbencsolás parancsát, az 1943. év szukot ünnepén, akkor még nem is sejtve, hogy legtöbbjüknek ez lesz utolsó találkozása az etroggal...

A HITKÖZSÉG VALLÁSI TISZTVISELŐKARA

Dájánok

Reb *Jicchák Wirzberger* 1830-ban született, mint a felsővisói sakter legidősebb fia. Ifjú éveit Nagyszöllősön, a híres reb Smelke jesivájában töltötte. 1865-ben telepedett le családjával együtt a Dés melletti Kozárvár faluban, ahol

Reb Jicchák Wirzberger, dáján sírköve a dési temető oheljében

kocsmát nyitott. A kocsmát felesége vezette, ő pedig gyerekeket tanított chimisre és rásira.

1885-ben a dési hitközség egy delegációt készül meneszteni Lengyelországba, hogy onnan dájánt hozzanak Désre. Amikor ez rabbi Móse Paneth tudomására jut, magához hivatja a hitközség elöljáróságát és lebeszéli őket a delegáció elküldésének szándékáról. Azt tanácsolja az elöljáróságnak, hogy ha mindenképpen dájánra van szükségük, úgy vegyék fel a kozárvári kocsmárost, reb Jicchák Wirzbergert.

Az elöljáróság a rabbi tanácsát elfogadva, meghívja reb Jicchákot Désre és felajánlja számára a dájáni állást. 1885 őszén reb Jicchák bezárja kozárvári kocsmáját és családjával együtt Désre költözik, ahol nyomban meg is kezdi funkciójának gyakorlását.

Hamarosan kiderül, hogy a rabbinak igaza volt. Din-Tórákban hozott bölcs ítéletei és a „seilik" paszkenolásban kiadott értelmes döntései következtében, a vármegye zsidósága a legnagyobb bizalommal fordul a dájánhoz ügyesbajos dolgaival. Döntéseit respektálják és ítéleteiben megbiznak.

Reb Jicchák négyszer házasodott. Szemüveget életében nem hordott. 1925-ben, 95 éves korában halt meg. A dési temetőben, egy azidőtájt épített új ohelben helyezték örök nyugalomra. Négy házasságából mintegy 80 unokája maradt meg, akikből 30 a világban szétszórtan, 50 unokája pedig Izráel államában él.

Reb *Beris Sanczer,* dáján.

1886-ban született. A bánffihunyadi sakter legidősebb fia. 1924-ben került Désre, ahol feleségül vette Ch. M. Traub leányát, aki reb Jicchák dájánnak volt egyik unokája. Közvetlenül reb Jicchák elhalálozása után vette fel a hitközség dájánnak.

Nagy talmudtudós, jámbor és istenfélő ember volt. Az egész város zsidó társadalma a legnagyobb szeretettel és respektussal vette körül. Életének utolsó éveiben gyógyíthatatlan betegségben szenvedett, s a gettóba is már tolókocsin vitték be. Feleségével és öt fiúgyermekével Auschwitzban pusztult el. Két leánya visszatért Auschwitzból. Az egyik Amerikában, a fiatalabbik pedig Petách-Tikván, az ugyancsak dési származású Zálmán Szánder, a petach-tikvai Moácá Dátit magasrangú tisztviselőjének a felesége.

Reb *Chájim Baruch Paneth,* Ros Bét-Din.

Rabbi Jákov Elimelech Paneth Dés utolsó főrabbijának elsőszülött fia, akit 1935 december 25-én választottak meg Ros Bét-Dinnek és aki egyben, mint a dési rabbiszék várományosa, az alrabbi tisztségét is betöltötte. Megválasztásának körülményeiről már előbb

részletesen beszámoltunk. Csak alig néhány évig gyakorolta funkcióját, többé-kevésbé minden különösebb zavar nélkül.

1942 júniusában munkaszolgálatra vonult be, Ukrajnába került, ahonnan soha többé nem tért vissza. Felesége és öt gyermeke Auschwitzban pusztult el.

Sakterek és másgiáchok

Feljegyzéseink szerint, a XIX. század közepe táján, amikor még csak néhány zsidó család lakott Dés városában, vágatnivalójukkal Alőrbe jártak ki, ahol azidőtájt egy többszáz tagból álló, népes hitközség működött, rabbival és két sakterrel.

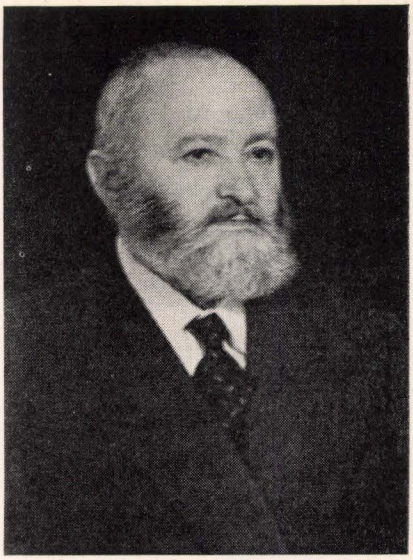
Reb *Leib Herschkovits.*

Csak 1863-ban, miután az első dési hitközség megalakult, szerződtették le reb Leibot első sakterként. Hogy honnan került Désre és hogy hová került Désről, arról nincsenek adataink.

Reb *Cheszkel Izráel.*

Alőrön született 1840-ben, ahol apja és nagyapja is, már a XIX. század elejétől, a falu sakteri teendőit végezték. Reb Cheszkel egész fiatalon nősült meg és 1867-ben vette fel a dési hitközség, előbb mint bál-tefilát és másgiáchot, majd később sakteri teendőket is végzett.

Vallási és világi tudományokban nagy jártassággal rendelkezett. 1930-ban, 90 éves korában halt meg Désen, feleséget, öt fiú- és négy leánygyermeket hagyva maga után. Feleségét 78 éves korában deportálták Auschwitzba. Gyermekeik is hosszú életkort örököltek szüleiktől. Egyik leányuk Mexikóban él és 84 éves, másik leányuk pedig most töltötte be 87. életévét Los-Angelesben.

Reb Jicchák Hassel
a legidősebb dési Izráelben

A fenti képen látható reb Jicchák Izráel, reb Cheszkel Izráel elsőszülött fia. 1880-ban született Désen, ahonnan 1911-ben Felső-Visóra nősült és egy nagy fakitermelő vállalatnak lett az igazgató-tulajdonosa. 1929-ben feleségével és nyolc gyermekével együtt Argentinába vándorolt ki, ahol a Hassel nevet vette fel és rövid idő alatt nagy vagyonra tett szert.

1964-ben alijjázott feleségével és Bné Brákban telepedtek le. Mindketten fiatalosan, teljes szellemi frisseségben élik az amerikai nyugdíjasok életét. Nyolc gyermekük és huszonhat unokájuk él szétszórtan a világban és minden vágyuk, hogy valamennyiüket még életükben maguk köré gyűjtsék Izráel államában.

Reb Jicchák Hassel (Izráel) ez év augusztus 13-án töltötte be 89. életévét. Ő az Izráelben élő dési származásúak legidősebb tagja, mely tény determinálta számunkra, hogy könyvünkben az ő életútjáról is írjunk.

Reb *Berl Mózes.*

Még a századforduló előtt került Désre, ahol a hitközség, mint saktert alkalmazta. Egy Máramaros megyei kisközségből jött Désre családjával, de rövid néhány év múlva, hat gyermekével együtt kivándorolt Amerikába.

Reb *Mose Hersch (Gottlieb) Weinberger.*

Ugyancsak a századforduló előtt költözött Debrecenből Désre, ahol előzőleg mint a debreceni hitközség kisegítő saktere működött. A dési hitközség mint saktert és báltfilet alkalmazta, de rövid idő múlva, családjával együtt Palesztinába vándorolt.

Reb *Áron Zélig Grün.*

1878-ban született a Beszterce-Naszód megyei Oláh-Szentgyörgy községben. A századforduló után került Désre és reb Cheszkel Izráel sakter egyik leányát vette feleségül. Miután a sakteri működéshez szükséges képesítést elnyerte, hosszú éveken át kérvényezte a dési hitközségnél sakterként való alkalmazását. Kérését azonban minden esetben elutasították. Meirovits Jakab akkori elnök, nem tudni mi oknál fogva, ellenezte felvételét. Néhány éven át mint önkéntes sakter tevékenykedett, de ezért a hitközség semmit nem juttatott részére. Ezzel szemben az akkori főrabbi, Paneth Móse aki igen kedvelte, néhány éven át saját fizetéséből havi öt forintot folyósított számára.

1908-ban történt, hogy felvételi kérését már negyedik esetben iktatták a hitközség közgyűlésének tárgysorozatába. Ezen a közgyűlésen Meirovits Jakab elnök, betegsége miatt nem jelenhetett meg és így a közgyűlést dr. Berkes Salamon alelnök vezette le. A közgyűlés reb Áron Zélig kérését megszavazta és az időtől kezdve, már mint a hitközség fizetett alkalmazottja működött. Vallásos, istenfélő, jámbor ember volt. Szombatonként, évtizedeken át, ő imádkozott sáchriszt és ő végezte a Tóra-felolvasást. Hangja nem volt valami megnyerő és talán ez volt az oka annak, hogy oly sokáig ellenezték felvételét. Ő volt ezzel szemben az egyedüli saktere a dési

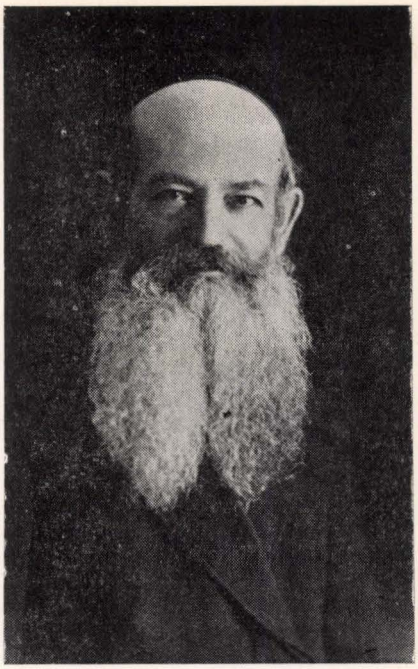
hitközségnek, aki négy évtizeden át kitartott funkciójában. 1944-ben, feleségével és két gyermekével Auschwitzban pusztult el. Két fia és egy lánya valahol Amerikában él.

Reb *Chájem Kanner,* kántor és sakter.

1876-ban, egy lengyelországi kis városkában, Kolbosuván született. 1908-ban költözött Désre családjával, ahol előbb a hitközségnek azidőtájt felépült, impozáns nagytemplomának lett a kántora, majd később másgiáchja és saktere is. Csodálatos hangjával, kitűnő megjelenésével és jó modorával rövid idő alatt meghódította a város zsidóságát. Valósággal élményt jelentettek a péntek esti és szombati előimádkozásai, mely alkalmakkor az ájtatoskodók a hatalmas templomnak úgy férfi, mint női részlegét zsúfolásig megtöltötték. Az őszi ünnepek alkalmával a vármegye községeiből és messzi városokból is eljöttek meghallgatni reb Chájem szívhez szóló Ávinu Málkénuját, vagy Unöszané-Tókefjét.

Meg is irigyelték a dési hitközséget híres kántoráért. Különböző nagyvárosok hitközségei csábítónál csábítóbb ajánlatokkal halmozták el. Ő azonban valamennyit visszautasítja és kitart anyahitközsége mellett.

1922-ben olyan ajánlatot kap egy németországi város hitközségétől, amelynek már nem tud ellenállni. Fájó szívvel vesz búcsút hitközségétől és családjával együtt Németországba költözik. Előbb egy kisebb város templomának lesz a kántora, de rövid idő múlva Berlinbe invitálják, ahol a nagy hitközség főkántorává szerződtetik.

Reb Chájem Kanner
a dési hitközség hirneves kántora

Amikor 1936-ban már veszélyes volt Berlin utcáin szakállas zsidónak végigmenni, Nagyváradon élő egyik lányának unszolására, otthagyja állását és családjával együtt Nagyváradra költözik. Néhány évvel később, amikor Hitler hordái már Nagyvárad utcáin is végig-

masiroznak, nem kerüli el végzetét. Leányait sikerül idejében külföldre szöktetnie, őt magát és feleségét azonban a nagyváradi gettóval Auschwitzba deportálják, ahonnan többé nem tér vissza. Két leánya ma is Izráelben él, legidősebb fia pedig, Slomo, akiről fejezetünk elején már részletesen írtunk, Johannesburgban lakik.

Reb *Sije Wertzberger.*

1895-ben, a beszterce-naszódi Szászlekence községben született. 1925-ben került a dési hitközséghez, mint sakter és bál-tfile. Kellemes hangjával és megnyerő modorával hamarosan a város zsidó társadalmának kedvenc sakterbácsija lett.

Bár nagyon szegény ember volt, aki tizenegy gyermeknek kellett kenyeret keressen, ami nem nagyon tellett egy sakteri fizetésből, mégis hivatása mellett egyik legfőbb gondja a szegények istápolása volt. Minden ünnep előtt felkért egy előkelő bálboszt, akivel együtt bejárta a város tehetősebb zsidó családjait és tőlük természetbeni és pénzadományokat gyűjtött. Ezeket az adományokat maga vitte el és osztotta szét minden ünnep előtt azon nincstelenek között, akikről tudta, hogy nem rendelkeznek az ünnepi szükségletek beszerzéséhez szükséges anyagiakkal.

Feleségével és tizenegy gyermekével együtt deportálták, akik közül mindössze két fia tért vissza.

Reb *Hersch Rosenfeld.*

1899-ben született Désen. 1928-ban vette fel a hitközség saktern ek. Reb Herschnek elvei voltak, melyeknek egyike, hogy ő csak szárnyast volt hajlandó vágni. A nagy vágóhídra soha be nem tette a lábát. Emiatt sokszor volt nézeteltérése a hitközség vezetőségével, de azért állásából nem mozdították el.

Feleségével és hat gyermekével együtt Auschwitzban pusztult el.

Reb *Ancsel Dászkál* és reb *Jeruchem Harfenesz.*

Előbbi Kozárvárról, utóbbi pedig Telcsről került Désre az 1930-as években. Mindketten másgiáchokként működtek és szükség esetén sakteri teendőket is végeztek. Mindketten Auschwitzban pusztultak el családjukkal együtt.

A HITKÖZSÉG VILÁGI TISZTVISELŐKARA

Klein Nándor.

Klein Nándor 1881-ben született Désen. Középiskoláinak elvégzése után, Pozsonyban nyerte el rabbi-képesítését, de nem a rabbi pályát választotta hivatásául. 1905-ben megnősült és nyomban elfoglalta a részére felajánlott hitközségi jegyzői tisztséget. E tisztség mellett évtizedeken át hittantanára volt a dési magyar, majd az impériumváltozás után, a román gimnáziumnak.

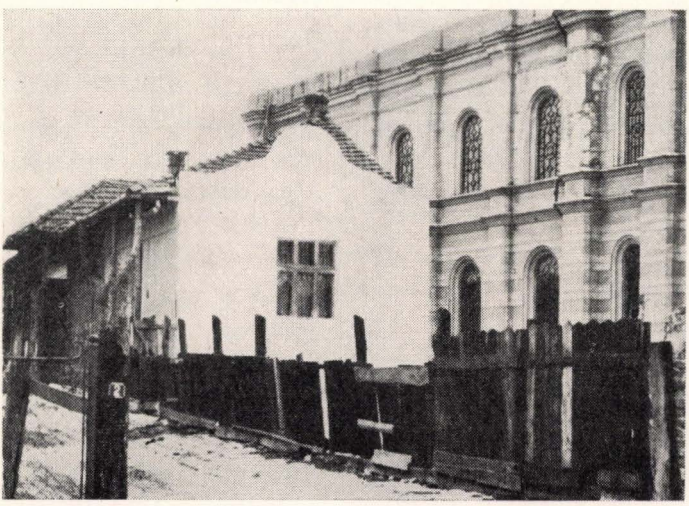
Talmudikus és világi tudományokban egyaránt nagy jártassággal és kitűnő szónoki képességgel rendelkezett. Vallási kérdésekről írt cikkei Erdély-szerte nagy feltűnést keltettek. Az Uj Kelet „Ez történt" rovatának — Nechemja Hákkáton név alatt — állandó cikkírója volt.

Négy évtizeden át töltötte be tisztségét. Szorgalmával, egyenes jellemével és lelkiismeretességével a mindenkori elnökök és a hitközség tagjainak legnagyobb elismerését érdemelte ki.

Miután második felesége is már előzetesen elhalálozott, egy fiával és egy lányával Auschwitzban fejezte be életét. Két idősebb fia, Klein Jenő gyógyszerész Beér-Séván, Klein (Keren) Ávrahám pedig, mint a Szochnut magasrangú tisztviselője, Givátájimban él.

Klein Nándor
a hitközség jegyzője
évtizedeken át

A hitközségi iroda épülete a nagytemplom mellett

A hitközség irodájának tisztviselői karához tartoztak még: Hirsch Bertus, férjezett Markovits Zoltánné titkárnő, Fesztinger Chájim és Waldmann Manó írnokok. Valamennyien Auschwitzban lelték halálukat.

Reb *Slajme Májer.*

1887-ben, egy lengyelországi községben, Butelkán született. A századforduló elején került Désre, ahol családot alapított.

1910-ben, mint sámesz került a hitközség szolgálatába. Később a hitközség inkasszánsa és ingatlanainak adminisztrátora lett, de a sámeszi teendőket mindvégig ő látta el.

Három és fél évtizeden át töltötte be funkcióját. Talmudtudós, okos és kötelességtudó tisztviselője volt hitközségének.

Népes családjával együtt Auschwitzban pusztult el. Csak legidősebb leánya menekült meg, akit idejében adott férjhez és aki ma is Brooklynban él, valamint egyetlen fia, Nachman Zeév Májer, aki a bné-bráki postánál teljesít szolgálatot.

TEMPLOMOK ÉS IMAHÁZAK

A Kodor utcában lévő Nagytemplomon, Bét-Hámidráson és a Poálé Cedeken kívül még a következő 11 imaház működött a város területén:

Reb Slajme Májer a hitközség adminisztrátora évtizedeken át

Talmud Tóra

A Széchenyi tér 5 szám alatt lévő chéderjük két nagy termében volt berendezve az imaház. Csak szombaton és ünnepnapokon voltak istentiszteletek.

Ide főképpen a Talmud Tórában és a zsidó iskolában tanuló ifjak jártak, azok tanítói és melámedjei, de igen sok balbósz is idejárt imádkozni.

Az előimádkozást és a Tórafelolvasást többnyire a tanítók és a melámedek végezték. A heti „haftórát" váltakozva az iskola és a chéder növendékei olvasták fel.

Az imaháznak külön női szakasza is volt, mindkét teremben cca. 250 férőhellyel.

Máchziké-Tóra

Előbb a Kodor utca 51., majd később a Deák Ferenc utca 28. sz. alatt lévő chéderek helyiségeiben volt az imaház berendezve. Itt is többnyire a chéderek melámedjei és növendékei imádkoztak, de nem csak szombaton és ünnepnapokon, hanem hétköznapokon is. Ide jártak imádkozni az egyesület mindenkori vezetőségének családtagjai is. Szombaton és ünnepnapokon a nők részére külön terem volt berendezve, mindkettőben cca. 200 férőhellyel.

Bocherek Bét-Hámidrása

A Kodor utca 11. szám alatt, a régi rabbi-lakban volt a Bét-Hámidrás, ahol hétköznapokon és ünnepnapokon egyaránt folytak az istentiszteletek.

Főképpen a jesivák növendékei és azoknak előadói jártak ide, de igen sokan a dési ifjak vallásos rétegeiből is. Gyakran a főrabbi is itt imádkozott, de csak a hétköznapokon.

Reb Náftáli Horovitz

A Hunyadi utca 2. szám alatt lévő saját lakásán rendezett be magának külön imaházat reb Náftáli Horovitz dési mágid. Saját hívei és fia, reb Lise jesiva-növendékei imádkoztak itt.

A különös az volt ebben az imaházban, hogy hétköznapokon a mincha imát már az ebéd utáni órákban kezdték el és a minchamááriv imák között mindennap misnájesz-tanulás folyt.

Reb Móse Fülöp

Reb Jajlis Teitelbaum, szatmári főrabbi dési híveinek vezetője, reb Móse Fülöp hozta létre ezt a imaházat. A „csizmadia-társulat" színjében béreltek ki egy nagy termet és ezért nevezték el ezt az imaházat „csizmadia" templomnak.

Külön részt rendeztek be a nők részére a szombat- és ünnepnapokra, mindkét teremben cca. 200 férőhellyel.

Cionisták

A Veér utca 1. szám alatt lévő saját székházuk két helyiségében még 1920-ban rendezték be maguknak állandó imaházukat a dési cionisták.

Istentiszteleteket csak szombaton és ünnepnapokon tartottak. Két és fél évtizeden át, egészen a deportálásig állott fenn az imaház, melynek főgondnoka mindvégig Feig Henrik volt. Szombatonként, ugyancsak a kezdettől, mindvégig Izráel Manó, a megboldogult reb Cheszkel Izráel sakter egyik fia imádkozott elő és ő végezte a Tóra-felolvasást is. Itt minden snóderolás csak a K.K.L. javára történhetett.

Az őszi ünnepekre külön báltfileket alkalmaztak és külön termet rendeztek be a nők részére. Ilyen alkalmakkor mindkét helyiséget zsúfolásig megtöltötték a dési cionista ájtatoskodók.

Rottenberg

A Rákóczi tér 7. szám alatt lévő emeletes házuk egyik kétszobás földszinti lakásában rendeztek be imaházat a Rottenberg-testvérek.

Az imaházat elhúnyt édesapjuk, Rottenberg Áron emlékére létesítették még a századforduló kezdetén. Csak szombaton és ünnepnapokon voltak istentiszteletek, ahová nők csak „mázkir nesumesz"-hoz jártak.

Az előimádkozást péntek estén-ként Dux Vilmos banktisztviselő, szombaton és ünnepnapokon pedig úgy az előimádkozást, mint a Tóra-felolvasást is Lefkovits Leopold sóraktáros, a megboldogult Rottenberg egyik veje végezte.

Mintegy 30–40 család imádkozott itt a környező utcákból.

Bélahegy

Az egyesült Szamos túlsó oldalán, Dés és Alőr között volt az imaház. A Bélahegy alatt lakott Kaufmann Ferenc fűszerkereskedő feleségével és hét gyermekével és az üzlet mellett lévő helyiségében (ami azelőtt raktár volt) rendezte be imaházát.

A városnak ez a része igen messze esett a nagytemplomtól és ezért ide járt imádkozni az a 20–25 család, amely ezen a környéken lakott. Istentiszteletek csak szombaton voltak, de ha valakinek „Jahrzeit"-ja volt, akkor hétköznapon is összeállították a „minjánt".

Szegény Kaufmann Ferenc hiába volt istenfélő és vallásos ember, még csak hírmondónak se maradt meg senki családjából, pedig mindössze 42 éves volt. Feleségével és hét gyermekével együtt (a legidősebb akkor töltötte be 16-ik életévét) az auschwitzi gázkamrákban pusztultak el. Legyen emlékük áldott!

Bujdosi Hirsch

Elhúnyt feleségének emlékére, saját házának egyik szobájában, a Bánffy utca 31. szám alatt létesítette ezt az imaházat a századforduló elején, a Bujdosról Désre költözött Hirsch Ábrahám fakereskedő.

Az 1930-as években az imaházat a Rózsahegy alatt erre a célra kibérelt tágas nagy helyiségbe költöztették. Ide járt imádkozni szombaton és ünnepnapokon az a cca. 30–35 család is, amely a vasútállomás környékén lakott.

Vágóhíd

A vágóhíd környékén, a Sétatér utcában, előbb a Hochstadt-lakásban, majd később egy kibérelt szobában létesítette ezt az imaházat az a cca. 30–40 család,

amely a városnak eme részén lakott.

Istentiszteletek csak szombaton voltak.

Hersch-Domokos

A Kossuth Lajos utca 41. szám alatti lakásának egyik szobájában rendezte be imaházát reb Hersch, az 1920-as évek körül.

Domokos községből költözött be Désre és ezért nevezték el imaházát Domokosnak. Reb Hersch egyszerű földműves ember volt, gyermektelen és ezért minden örömét a templomában lelte.

Csak szombaton és ünnepnapokon volt „minján" és ide jártak imádkozni a Kossuth Lajos utca és a dési kaszárnya környékén lévő utcák 40–50 családja.

DÉSAKNA

Déstől három kilométerre fekvő község, melyben a híres désaknai sóbányák voltak. A századforduló előtt 30–40 zsidó család lakott a községben, kereskedők, kisiparosok és kocsmárosok.

Még a XIX. század második felében rendezett be imaházat saját lakásának két szobájában néhai Schwartz Menyhért fűszerkereskedő.

Schwartz Menyhért elhalálozása után fiai, Samu és Móritz, továbbra is fenntartották az imaházat. Csak az 1920-as években szüntették meg, miután a község zsidó lakosainak legnagyobb része Désre költözött és már nem igen volt egy „minjánra" való ember.

JESIVÁK

Az első jesivát rabbi Menáchem Mendel Paneth volt alőri, majd dési főrabbi nyitotta meg Désen 1862-ben, néhány növendékkel, akik vele egyidőben költöztek be Désre. Ros-jesivája Feuerstein Juda elsőszülött fia Farkas volt, aki később az első modern könyvkötészetet nyitotta meg Désen.

Rabbi Menáchem Mendel elhalálozása után a jesiva további vezetését az örökébe lépett fia, rabbi Móse Paneth vette magára, de az ő ideje alatt is kis kapacitású maradt és hirneve sem növekedett.

Az első nagy jesivát Désen rabbi Jechezkél Paneth nyitotta meg, az 1910-es években, negyven növendékkel. Növendékei az első időkben Désről és a környező falvakból rekrutálodtak. Amikor később hire járt a dési jesiva magas nivójának, már nem csak a környező falvakból és városokból, hanem az ország minden részéből jöttek a növendékek, a tóra iránti tudásszomjuktól vezérelve a hires dési főrabbi jesivájába.

A túloldali tabló 1926-ban készült és a dési jesiva akkori előadóit és tisztikarát mutatja be. A kép kö-

A dési nagy jesiva és menza alapítói és vezetői (1926)

zepén a jesiva nagy megalapítója, rabbi Jechezkél Paneth, alatta pedig két oldalán a jesiva két kisegítő előadója, az elsőszülött fia Jákov Elimelech, aki ezidőtájt az alrabbi tisztséget töltötte be Désen és veje rabbi Joszéf Móse Meiseles, aki később a marosujvári rabbi széket vette át sógorától.

Ezidőtájt a jesivának már több mint 250 növendéke volt, akik részére külön menzát létesítettek a Kodor utca 58 szám alatt, de ennek dacára a távoli városokból jött szegénysorsú növendékek tovább étték napjaikat a jómódu vallásos dési „bálboszoknál".

A főrabbi elhalálozása után, 1930-ban a jesiva felvette nagy megalapítója nevét *„Kneszet Jechezkél"* és vezetését az apja örökébe lépett rabbi Jákov Elimelech Paneth vette át és vezette a legnagyobb elánnal deportálásának napjáig.

Reb Lise Horovitz jesivája

Egy kisebb létszámu jesivát tartott fenn saját lakásán, apjának reb Naftalinak segítségével. A jesivának ő maga volt a vezetője és apja mellett kisegítő előadója. Növendékeit alaposan megrostálta és csak kitünő fejű bochereket vett fel, akik később különböző jesivák előadóivá váltak.

Sinyever rebe jesivája

Ugyancsak saját lakásán tartott fenn egy 15—20 növendékből álló kisebb jesivát a „sinyever rebe". Rebejüknek Désről Vásárhelyre való elköltözése után, növendékei oda is követték őt, az 1930-as években.

Rabbi J. Móse Meiseles jesivája

1918 körül kivált apósa rabbi Jechezkél Paneth nagy jesivájából, melynek egyik előadója volt és önálló kis jesivát létesített saját lakásán. Növendékeinek száma 20–30 volt. Miután apósa rabbi Jechezkél Paneth 1930-ban meghalt és sógora rabbi Jákov Elimelech Paneth a volt marosujvári rabbi, elhunyt apja székét foglalta el Désen, rabbi Meiseles bezárta dési jesiváját, Marosujvárra költözött és ott elfoglalta a részére felajánlott rabbi tisztséget.

Növendékeinek egy része követte őt Marosujvárra, másik része pedig a dési nagy jesivába ment át, amit már rabbi Jehosua Grünwald, a nagy dési jesiva megalapítójának legifjabb veje vezetett mindaddig, amíg a huszti főrabbiszéket el nem foglalta. Miután rabbi Jehosua Grünwald Husztra költözött, a dési nagy jesiva vezetését reb Berl Sánczer, akkori dési dáján vette át rabbi Jákov Elimelech Paneth, Dés utolsó főrabbijának igazgatása alatt.

Rabbi Jehuda Braun jesivája

Csak rövid néhány évig tartott fenn Désen egy kis jesivát 30–40 növendékkel, majd Désről Nagyiklodra költözött, ahol a Joint által létesített és támogatott nagy jesivának lett a vezetője. Ez a jesiva Tóra Vöderech Erec néven alakult meg, ami egyben szakmára is tanította növendékeit, a jesiva mellett létesített nagy asztalosüzemben.

CHÉDEREK

Reb Mordche Leib

Szentmargitáról költözött Désre a XIX. század végén. Kitünő melamed volt és egyben a város első és legnagyobb talmud tudósai közé tartozott. Az Apaffy-utca 23 szám alatti lakásának egyik szobájában, még az első világháború előtt egy kis imaházat is fentartott, amit 20–30-an látogattak, de csak szombatonként.

Reb Mordche Leib (Mojcher Szforim) egyébként ima és kegyszerek árusításával is foglalkozott saját lakásán.

Reb Jicchák Kappel

Magyar-Nemegyéről került Désre 1910-ben. Istenfélő jámbor ember és nagy cádik volt. Előbb magán-chédert nyitott, ahová csak serdülő korban levő, nagyobb gyerekeket vett fel.

Szigorú melámed volt és a fegyelemnek minden vonalon való

betartását követelte meg tanítványaitól. A Machziké Tóra megalakulása után becsukta magán-chéderjét és az új alakulat kötelékeibe lépett.

1867-ben született Magyar-Nemegyén, Ádár hó 9-ik napján és meghalt Désen 77 évvel később, ugyancsak ádár hó 9-én.

Temetésén rabbi Jákov Elimelech Paneth tartott szívbemarkoló heszpedet, melyben kiemelte, hogy a talmud magyarázatai szerint, az Ég teljesíti a nagy cádikok kívánságait és magához szólítja őket, mielőtt a rossz bekövetkezik. Reb Jicchák Kappel a deportálásoktól megszabadult ugyan, de kilenc gyermekéből mindössze csak egy jött vissza a náci pokolból.

Reb Gedalje Freund

Ennek a kiváló embernek és később kiváló melamednek Désen való letelepedése igen érdekes körülmények között történt. Az 1880-as évek körül, mint az Osztrák-magyar hadsereg fiatal századosát osztották be Désre, az ott állomásozó egyik gyalogezredhez. Egyik szombat este elment rabbi Móse Paneth akkori főrabbi „selesidesz" (slosá-szeudot) asztalához és az ott látott ceremonia nagyon megtetszett neki. Kis idő mulva kilépett a hadsereg kötelékeiből, illetve nyugdijaztatta magát és családját is Désre költöztette. „Bál-Sive" lett és a főrabbi hiveihez szegődött.

Később a rabbi udvarán lakást bérelt magának és egy chédert nyitott. Csak különlegesen vallásos családok gyermekeit vette fel, akiket chimisre és rásira tanított.

Reb Móse Rosenberger

Már 1900-ban, az első chéderek között kezdte meg dési működését, a Kodor utca 17 szám alatt. Nagyobb gyermekeket tanított gemore- és tojszefeszra. Jó előadó és a fegyelmet szigoruan megkövetelő melamed volt.

Tanítványainak száma 40–50 között váltakozott.

Reb Avrum Josef Werzberger

A Kodor utca 24 számú lakásán rendezte be chéderjét 1916-ban, 20–30 tanítvánnyal. Chimis és rásira tanított. Hosszú vörös szakállt hordott, nagyon szigorú, de egyben nagyon jó, daliás megjelenésü melámed volt.

A későbbi idők folyamán ő is a Machziké Tóra egyesületéhez csatlakozott.

Reb Duved Leib

A Szalka utca 13 szám alatt volt berendezve chéderje, ahol csak három éves korukig tanította a gyerekeket álef-bétre. Ez amolyan ovodának nevezhető chéder volt.

Amikor tanítványai betöltötték három éves korukat, ott a chéder-

ben megrendezett ünnepség keretében vágták le hajukat, miközben a chéder padlásáról különböző édességek hullottak a gyerekek elé és ez lekötötte a gyerekek figyelmét, így a hajvágási műveletek simán és zökkenésmentesen folytak le.

Reb Bencion Wolf

A Kodor utca 9 szám alatti kis vályog-lakásának egyik szobájában rendezte be chéderjét, ahol igen mostoha körülmények között tanította szegényebb szülők 15–20 gyermekét, minimális tandíj ellenében.

Reb Mordche Herschkovits

Vallási és világi tudományokban egyaránt igen müvelt ember és elsőrangu pedagógus volt. Növendékeit jól megválasztotta. A tanítást minden héten a heti szidrával kezdte meg.

Tanítványait ő maga mindennap sportoltatta, még futballozott is velük. Hetenként kétszer a Szamoshoz vitte tanítványait és ott úszni tanította őket. Később feladta chéderjét és a Machziké Tórához szerződött.

Reb Smil Elje

A Kodor utca 57 szám alatt volt a chéderje, ahol 40–50 tanítvánnyal rendelkezett. Többnyire 5–7 éves gyerekeket tanított chimis és rásira.

Erősen sánta és nagyon szigorú ember volt, a nadrágszijja mindig ütésre állt készen a kezében és azzal verte a rosszalkodókat. Elve volt, hogy a gyerekeket csak ütlegeléssel lehet jó útra téríteni.

Reb Mendele

A Kodor utca 17 szám alatt volt szépen berendezett chéderje. Nagyon szimpatikus és közszeretetnek örvendő melámed volt. Minden szülő a legszivesebben hozzáadta volna gyermekét, de nem tudott minden kérésnek eleget tenni. Igy is minden szemeszterben 70–80 tanítványa volt, akiket két turnusban tanított chimis- és rásira.

Reb Majer Katzkoer

A közeli Kackóról költözött be Désre és ezért maradt rajta a „katzkoer" elnevezés, különben vezetékneve Márk volt. A mestersége sírkőfaragás volt, de emellett chédert is fentartott, a Kodor utca végében.

Többnyire 25–30 nagyobb gyereket tanított gemore- és tojszefeszra.

Reb Mordche Grün

A Kodor utca 33 szám alatti lakásán volt két külön szobában berendezett chéderje. Cca. 30–40 közepes korú gyermeket vett fel, akiket chimis- és rásira oktatott. Később a Talmud Tóra megalakulása után bezárta chéderjét és annak lett egyik állandó tanítója.

Reb Chájem Szrul Moskovitz

Vallási és világi tudományokban egyaránt jártas, müvelt és okos ember volt. Somkerékről költözött be Désre az 1930-as években, ahol azelőtt füszerüzlete és chéderje is volt.

A Poalé Cedek iparos egyesület szerződtette, ahol a zsidó kisiparosok különböző korú gyermekeit tanította az álef-bésztől kezdve a gemore-tojszefeszig. A chéderjét a Poalé Cedek imaházának előcsarnokába rendezték be, ahol szombat délutánonként előadásokat tartott az iparosoknak a heti szidráról.

Feleségével, hét gyermekével és unokáival együtt Auschwitzban pusztult el.

Reb Jicchák Jankev

A Szalka utca 5 szám alatti chéderjében 25–30 tanítványa volt, akiket chimis- és rásira tanított.

★

Városunknak az ebben a fejezetben felsorolt öt jesivájában, tizennégy chéderjében, Máchzike Tórájában, Talmud Tórájában és a zsidó felekezeti iskola osztályainak hittan óráin naponta cca. 1.800–2.000 apró és felcseperedett gyermek szivta magában a zsidó tan fenkölt tanításait.

Könnyen alkothatunk tehát képet magunknak, hogy milyen vallásos zsidó élet lüktetett ebben a kis szamosmenti városkában, amelyben a lakosoknak közel az egyharmad részét zsidók alkották.

Sajnos mindezzel csak a múltat akartuk bemutatni és megörökíteni a mai és az utánunk következő generációknak. Hogy tudják, emlékezzenek és soha el ne felejtsék ennek az egykori kis zsidó városkának a létezését, amelynek zsidó lakosságát kegyetlenül kiirtották, több mint kilencven százalékát, apráikkal és nagyjaikkal együtt, az auschwitzi krematóriumokban égették el.

A megmaradt hat-hét százaléknak csak a kisebbik része él Izráel ős-új hazájában, a többiek szétszóródtan a világ négy sarkában élnek és talán a mesiás jövetelére várnak, hogy egyesüljenek egykori honfitársaikkal . . .

A ZSIDÓ UTCA JELLEGZETES FIGURÁI

Nem volna teljes ez a fejezet, ha nem emlékeznénk meg arról a néhány igen jellegzetes figuráról, akik a hosszú évtizedek folyamán igen gyakran szóbeszéd tárgyát képezték a dési zsidó utcában, humort, kacajt és igen sokszor könnyeket csalva ki annak lakóiból.

Chájem-Tám.

Már a nevében benne van személyének jellegzetessége. Egy örökké mosolygó arcú, hosszu, rendezetlen szakállt és vállig érő pájeszt viselő agglegény.

Hogy kinek a fia-borja volt és

mikor és hogyan került Désre, azt örökös homály fedi. A századforduló elején tűnt fel a városban. Ugy 30 év körüli lehetett és a Kodor utca egyik roskadozó házának pincéjében rendezte be tanyáját.

Már a kora hajnali órákban a templom ajtaja előtt várta annak megnyitását. Az első „minjántól" kezdve, végigasszisztálta az összes „minjánokat" és főkóstolója volt az úgynevezett „tikun"-osztásoknak, amiket a „Jahrzeitosok" hoztak magukkal reggelenként. A „lechájem, di nesume zal hubn ájn álie" áldást mindig elsőnek, nagy hangon és igen gyakran mondotta el.

Chájem-Tám volt a Kodor utca vízhordója azokban az időkben, amikor még a legtöbb házban nem volt vízvezeték és a sarki kútból hordották a vizet. A vízhordásért pénzt soha senkitől nem fogadott el, hanem azokban a házakban, amelyeket ő látott el a szükséges vízmennyiséggel, ette felváltva a „napokat". A péntek esti és szombati lakomát mindig a rabbi asztalánál fogyasztotta el, hangos „zemirot" kísérete mellett. Minden esküvőn, brit-milán és bár-micván a rabbi „slepjéhez" tartozott.

Auschwitzban pusztult el, állítólag 72 éves volt.

Reb Simen Ragner.

Óradnáról került Désre, a századforduló utáni években, de már akkor 50 év körüli lehetett. Senkije és semmije, még lakása sem volt. Egész vagyona két kaftánból és két streimliből állott. Életének legnagyobb részét a templomban, vagy a bét-hámidrásban töltötte, ahol egész nap tehilemet mondott. Rendkívül vallásos ember volt, az éjszakát is legtöbbször a templomok padjain aludta át. Ágyban soha nem aludt és minden hétfőn és csütörtökön bőjtölt. Hétköznapokon is kaftánban, szombaton és ünnepnapokon pedig mindig streimliben járt.

A tikun-osztásnál soha nem hiányzott. A kora hajnali óráktól a nagytemplom és bét-hámidrás között pendlizett, hogy egyetlen alkalmat se mulasszon el. De ő nem volt híve a „lékáchnak". A tikunnak csak az első részét, a „bromfnt" kultiválta. Ezt azonban mérték nélkül. Az esküvőkön és minden más szertartáson, ahol alkohol nem hiányzott az asztalokról, megjelent és a kaftánja két zsebében mindig két üres üveget hozott, amelyekbe a maradék italokat raktározta el a nincstelen napokra.

Az 1930-as évek egyik hajnalán a nagytemplom előcsarnokának egyik padján találták holtan. Mellette az üres pálinkás üveg és a tehilem volt.

Reb Icigl Temoner.

Valahonnan egy jémeni városkából vándorolt be Magyar-

országra és a századforduló előtti években Désen telepedett meg. Magányos és zárkózott természeténél fogva, soha nem jelent meg nagy nyilvánosság előtt.

A bét-hámidrás volt az öröklakása. Ott töltötte a nappalokat és legtöbbször az éjszakákat is, a tehilem és a talmud-fóliánsok mellett. A hét legtöbb napját átbőjtölte és csak a péntek esti és szombat déli lakomáknál jelent meg a rabbi, vagy valamelyik chaszid bálbosz asztalánál.

Alacsony termetű, görnyedt hátú ember volt, akinek testsúlya nem lehetett több 40 kilónál. 1935-ben, erev jom-kipur napján találtak rá holtan a temető oheljének egyik sarkában.

Reb Smil Chuszed.

A XIX. század második felében, állítólag az első zsidó települőkkel került Désre. Feleségét és két gyermekét korán eltemette és ebbeli bánatában kissé meghibbant. Magábazárkózott, istenfélő, szent ember volt. Életének nagy részét tanulással és tehilem-mondással, a bét-hámidrásban töltötte. Az 1920-as években halt meg, a bét-hámidrás előcsarnokában, 80 éves korában.

Kulsz Ájdem

Nevét soha, senkinek nem mondotta meg, családi nevét talán őmaga se tudta. Zéligne szólították. Egyedülálló együgyű aggleg ény volt, aki egy Máramaros megyei kis falucskából jött Désre a századforduló elején. A Kodor utcai házaknál dolgozgatott, fát vágott, vizet hordott és az udvarokat takarítgatta. Leggyakrabban a rabbi udvarán volt látható.

Volt ugyanis a rabbinak egy szintén egyedülálló, vénleány szakácsnője, aki körül Zélig forgolódott, amíg a baj megtörtént és a szakácsnő már anyai örömöknek nézett elébe.

1918-at írtunk és a spanyol náthaláz egymásután szedte áldozatait a város, a megye és az egész ország területén. Egy napon a főrabbi magához kérette a hitközség vezetőségét és azt a tanácsot adta, hogy a hitközség adoptálja Zéligetet és sürgősen házasítsa össze az általa állapotossá tett, Szure nevű szakácsnőjével. Tanácsát a főrabbi azzal indokolta, hogy a Talmud előírásai szerint, a járványos megbetegedések idején egy „szgile" ilyen jótetemények gyakorlása, ami elháríthatja a veszedelmet a város zsidósága felől.

A hitközség vezetősége magáévá tette a főrabbi tanácsát és néhány nap múlva, egy pénteki napon chupát állítottak fel a zsidó temetőben, ahol a város zsidóságának apraja-nagyja jelenlétében, a főrabbi adta össze az ifjú párt. Szombaton este, a Talmud-Tóra udvarán megterített asztaloknál tartották meg az esküvői lakomát, amelyen a város zsidóságának

színe-java megjelent. A nászajándékokat a megjelentek pénzadományokban rótták le, amiből teljes felszerelést és berendezést vásároltak az ifjú párnak, a hitközség által díjmentesen rendelkezésükre bocsátott lakásuk részére.

Igy kapta az ifjú pár a „Kulsz Ájdem" elnevezést és néhány hónap múlva meg is jött a trónörökös, akinek nagy brit-milát rendezett a hitközség a nagytemplomban, az újszülöttnek pedig az Ábrahám nevet adták.

A járvány ekkor már valóban megszünt a városban és halálesetek se fordultak elő többet.

Reb Burách.

Alőrön született néhai rabbi Mendele Paneth idejében, de már fiatal korában elvesztette szüleit és magára maradt. Az első állandó zsidó „snorerje" volt Dés városának. Alőrből gyalogolt be reggelenként Désre és végigjárta a zsidó üzleteket és házakat, de egy krajcárnál többet senkitől sem akart elfogadni. Hibbant agyú öregember volt már, amikor az 1920-as évek egyik napján a Dést és Alőrt összekötő Szamos-híd alatt holtan találták.

Bolond Sári.

Dési szegény szülők egyetlen leánya volt, aki már fiatal korában meghibbant. Nem volt ugyan közveszélyes bolond, de életének nagyrészét a dési elmegyógyintézetben töltötte.

Amikor az elmegyógyintézetet Désről Máramarosszigetre költöztették, öreg szülei magukhoz vették és a Kodor utcai lakásukban tartották.

Az utca iskolás és chéder gyermekeinek a réme volt. Nem bántott szegény senkit, csak őt bántották a gyerekek. Kövekkel dobálták meg, amikor két veder vízzel a kezében, naponta többször vonult végig a sarki kúttól a lakásáig. Ilyenkor artikulátlan sírásától lett hangos az utca, amíg szülei érte nem jöttek és haza nem vitték. Életét mégis a szigeti elmegyógyintézetben fejezte be.

„Kuser Cházer Fiszl"
„Hop Hop Marcilop"
„Jaszele Kakas"

Három hibbantagyú kéregető. Kik voltak és honnan kerültek Désre, nem tudni. A dési Kodor utcában volt mindhármuknak egy-egy berendezett kuckója és innen indultak ki kéregető útjukra, minden hó elején. Vonaton és gyalogszerrel bejárták a közeli falvakat és városokat és a hónap utolsó napjait mindig Désen töltötték.

Ilyenkor fantasztikus öltözetükben vonultak végig a város utcáin, a gyerekseregek kíséretében és kőzápor közepette. Csak olyan zsidó üzletekbe és házakba mentek be kéregetni, ahol „mezuza" volt az ajtókon. A város vala-

mennyi gyermekének a rémei voltak, sok szülő velük ijesztgette gyermekeit, ha azok rosszalkodtak.

A hitközségnek is sok baja volt miattuk a hatóságokkal, amelyek igen gyakran a dési bolondokházába, vagy a rendőrség celláiba zárták be őket.

Zsigi

Senki sem tudta mikor és hogyan került a városba 1941—42 körül ez a furcsa, fiatal orosz-zsidó menekült, aki a Gestapo börtöneiben megörült és megnémult. Csendes ember volt, csak néha-néha örülten felkacagott, mintha a náci és a szovjet terror közötti hasonlóság mulattatná. Zseniálisan rajzolt, müvésziesen tudott hegedülni és több nyelven értekezett irásban, főleg a fiatalokkal, akik kedvelték, de kerülték is hátborzongató kacagásáért.

(A történelmi hűség kedvéért meg kell említsük, hogy eme néhány zsidó bolondon kívül, megvoltak a városnak a maga keresztény bolondjai is. Ezek közé tartoztak: „Hoppálé", „Duka", „Mikaj Valér", „Rila" és még sokan mások.)

A SZOCIÁLIS-KULTURÁLIS EGYESÜLETEK ÉS AZOK INTÉZMÉNYEI

A dési szociális egyesületekről és azok intézményeiről szóló beszámolót a Nőegylettel kell megkezdjük.

IZR. JÓTÉKONYCÉLU NŐEGYLET

Az Ujvári Péter szerkesztésében 1929-ben megjelent Magyar Zsidó Lexikonban, annak 196. oldalán találunk említést arról, hogy 1889-ben alakult meg Désen az első *Izraelita Jótékonycélú Nőegylet* és annak ifjúsági egyesülete *Leány-Egylet* néven. Sajnos nincsenek feljegyzéseink arról, hogy kik voltak ezeknek az egyesületeknek a megalapítói, vezetőségi tagjai és mi volt működésük terrénuma.

Tudomásunk van azonban az Izraelita Jótékonycélú Nőegylet újjáalakulásáról, amely 1914. évben történt, közvetlenül az első világháború kitörése után. Ennek iniciátora Rabbi Paneth Jechezkél felesége, Pollák Malka volt és alapító tagjai közé tartozott Weinberger Samuné, Kallus Zsigmondné, dr. Berkes Salamonné, Friedmann Izsákné, dr. Lázár Lajosné, Viegner Samuné, Klein Nándorné, Singer Sámuelné, Hegyesi Adolfné, Hirsch Dávidné, dr. Ágai Andorné, Schlesinger Józsefné, Meirovits Jakabné, Weinstein Arnoldné, Gottlieb Józsefné, Lampel Lajosné, Schwartz Béláné, dr. Brüll Vilmosné, dr. Székely Áronné, Schönblum Jenőné és Zelmanovits Lajosné.

Alakuló gyűlésüket 1914 november 23-án tartották meg ünnepélyes keretek között a zsidó felekezeti iskola termeiben, amelyeket a város zsidó asszonyai zsúfolásig megtöltöttek.

Az alakuló közgyűlésen egyhangúlag Weinberger Samunét választották meg az új nőegylet elnöknőjéül és ezen tisztségét a város zsidó társadalmának meleg szeretetétől övezve, élete végéig a legnagyobb odaadással töltötte be.

Weinberger Samuné (Giza néni)
a nőegylet évtizedeken át volt elnöknője

Az egyesület alelnökei: dr. Weinberger Manóné, dr. Ágai Andorné, Meirovits Jakabné és Hirsch Dávidné, főtitkára pedig Jónász Elemér volt. Az egyesület külön alapszabályokkal és jogi személyiséggel rendelkezett.

Az egyesület működése igen sokoldalú, de mind kizárólag karitatív jellegű volt: szegények istápolása pénz- és természetbeni adományokkal, szegény szülők lányainak kiházasítása és kelengyével való ellátása, szegény zsidó családoknak a téli időszakra tüzelőanyaggal való ellátása, stb. stb.

Büdzséjét rendes havi tagsági díjakból, az ünnepek előtti rendkívüli pénz- és természetbeni gyűjtőakciókból, a templomokban való snóderolásokból és jótékonycélú rendezvényekből állították össze.

Eseményszámba mentek az évenkénti purimi és chanukai jelmezes báljai a városháza dísztermében, amelyeken teljes számban jelentek meg a város keresztény notabilitásai is, valamint a hadsereg tisztikara, ezredparancsnokukkal az élen.

A mindig gazdag büffét a város zsidó asszonyai adományozták és így ezek a rendezvények minden-

Az „Iglói diákok" egyik jelenete a nőegylet műkedvelő előadásán Fried Andor, Hochstadt Béla, Bernstein Dezső és Weisz Miklós (1922)

Weisz Ilus és Rosenfeld Jolán a nőegylet egyik purimi bálján (1924)

kor a legnagyobb anyagi és erkölcsi eredménnyel zárultak. Igaz ugyan, hogy a főrabbi ezeket a rendezvényeket minden purim és chanuka előtt drósejában „ászerolta", de ez sem változtatott sokat a dolgokon, mert a Zsidó Nőegylet báljai ennek dacára a város legsikerültebb rendezvényei voltak.

Az 1920-as években, egy erre a célra kibérelt nagy helyiségben, a nőegylet kóser népkonyhát létesített, ahol a téli hónapokban naponta néhányszáz ebédet szolgáltak fel mindenkinek, aki azt igénybe óhajtotta venni, vagy a meleg fogásokat családja részére haza kívánta szállítani. Nem alkalmaztak megkülönböztetést és ezért igen sok keresztény család is igénybe vette a zsidó jótékonyság eme szolgáltatásait.

Hogy a népkonyha minél kisebb rezsivel működjön, úgy a főzést, mint a felszolgálást, mosogatást, takarítást stb., mindennap másmás 5–7 zsidó asszony látta el, önkéntes alapon.

A mindennapi kenyeret, a szombati és ünnepnapi kalácsot a város zsidó pékmesterei szolgáltatták díjmentesen. A rituális előírások betartásáról a főrabbi gondoskodott egy-egy állandó „másgiách" által, de igen gyakran ő maga jelent meg a konyhán és ellenőrizte az előírások szigorú betartását.

Az 1930-as években alakította meg özv. dr. Székely Áronné (Eszti néni) a nőegylet ifjúsági leánycsoportját, melybe többnyire olyan zsidó családok leányai tömörültek, akik vallási vagy más okok miatt nem voltak tagjai a külön-

A nőegylet aggmenháza a Kossuth Lajos utcában

Dr. Székely Áronné (Eszti néni) hittantanárnő, a leánycsoport megalakítója

böző cionista ifjúsági szervezeteknek.

Tevékenységük kultúrelőadások, teaesték és főképpen műkedvelő előadások rendezésében merült ki. A cionista szervezetekből és a cionista alapok munkájából kivonták magukat. Ez a leányegyesület képezte egyébként a nőegylet „hinterlandját" és a rendezvényeikből befolyt jövedelmek a nőegylet mindenkori költségvetését gazdagították.

1933-ban az Izr. Jótékonycélú Nőegylet az előző oldalon látható, hat szobából álló épületet vásárolta meg a Kossuth Lajos utca 58. szám alatt, egy Rauser nevezetű román alezredestől. Ebben az épületben — melynek nagy udvara és kétholdas kertje is volt — rendezte be korszerű aggmenházát, amelynek berendezését teljes egészében a Joint adományozta.

Az aggmenház rövid néhány év alatt meg is telt elaggott és egyedülálló asszonyokkal és férfiakkal. Az aggmenháznak külön kóser konyhája is volt, gyönyörű étkezőterme és külön könyvtára.

A dési Izr. Jótékonycélú Nőegyletnek a maga nemében egyedülálló és három évtizeden át tartó áldásos működésének a deportálások vetettek véget, lakóinak hamvait, az áldott emlékű Giza nénijükkel és Eszti nénijükkel együtt, az auschwitzi krematóriumok kéményein keresztül fújta el a szél.

ZSIDÓ KISIPAROSOK SEGÉLYEGYESÜLETE

Előbbi fejezetünkben beszámoltunk már a Poálé Cedek, zsidó kisiparosok templomáról. Ebben a fejezetben a dési kisiparosok szociális és kulturális téren kifejtett tevékenységét ismertetjük.

A dési kisiparosok egyesülete nemcsak templomot épített, hanem szociális támogatást is nyújtott mindazon tagjainak, akik betegségük, elaggottságuk, vagy pedig rossz anyagi helyzetük miatt az egyesülethez fordultak.

Jelentős alaptőkével, úgynevezett „Gemilat Cheszed" kamatmentes kölcsönpénztárt nyitottak, melynek alapító tagjai és egyben az alaptőke jelentősebb adakozói: Lilienthal Sándor, Neisz József, Rosenthal Ignác, Csillag Mór, Hirsch Dávid, dr. Weinberger Manó, Friedmann Mór, Salamon Adolf, Lieber A. Mátyás, Polover Jakab, Rozmann Tóbiás, Stern Géza, Léb Adolf, Friedmann Simon, Salamon Jakab, Zelmanovits Samu és Sámuel Ármin voltak.

A segélypénztár alaptőkéje annak megindulásakor 100.000 lej volt. Ezt az összeget a dési zsidó kisiparos-társadalom köreiben beindított nagyszabású gyűjtőakció keretében jegyezték le, melyhez a Joint egy 25.000 lejes hosszúlejáratú kamatmentes kölcsönt nyújtott.

Lilienthal Sándor, Friedmann

Izsák, Neisz József, Rosenthal Ignác, Salamon Adolf és Friedmann Móric egyenként egy-egy 10.000 lejes alapítványt eszközöltek, a többit a város kisiparosai adományozták.

A segélypénztár, megalakulása pillanatától, minden kisiparosnak, aki kölcsön iránti kérést nyújtott be és két jótállóval rendelkezett, 1.000-től 5.000 lejig terjedő kamatmentes kölcsönt nyújtott, amit 20 hónap alatt kellett egyenlő havi részletekben visszafizetni.

Ez a segélypénztár működésének egész ideje alatt nagy segítségére volt a dési zsidó kisiparosoknak egzisztenciájuk megteremtésében és fenntartásában.

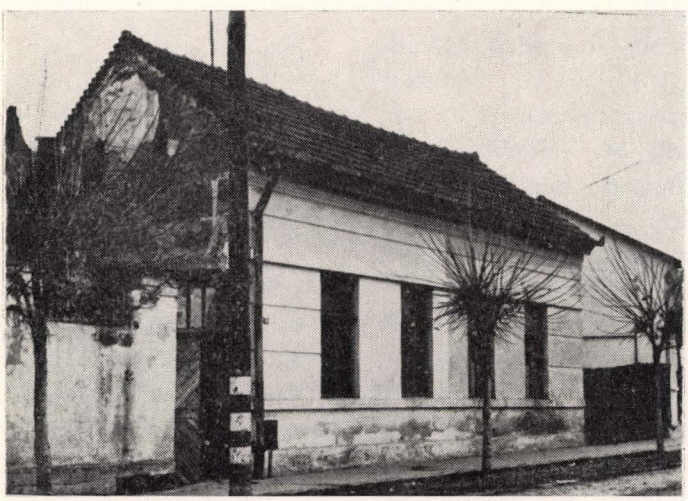
A segélypénztárnak egy külön alapja is volt, melyből ünnepek előtt pénz- és természetbeni juttatásokkal segítette a beteg és a sokgyermekes szegénysorsú iparostársait.

1930 körül az alábbi képen látható épületet vásárolták meg a Kodor utca 21 szám alatt, ahol korszerű aggmenházat rendeztek be elaggott és család nélkül maradt zsidó kisiparosok részére. Az aggmenház saját kóser konyhával, cipészettel és szabóműhellyel rendelkezett, melyben a még munkaképességgel rendelkező aggok toldozgattak és foldozgattak.

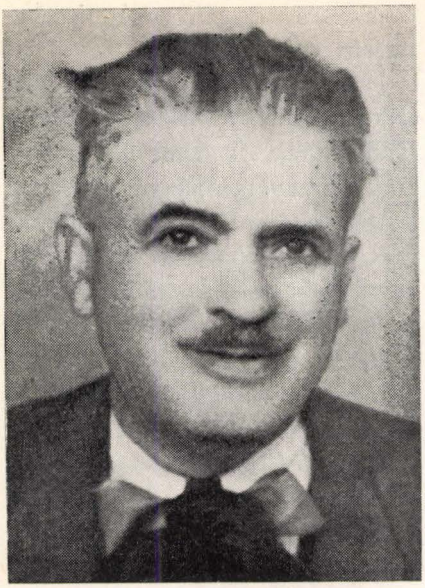
A zsidó kisiparosok aggmenházát is, lakóival együtt, az 1944 májusában bekövetkezett deportálás likvidálta.

ZSIDÓ KISHITELBANK

A Joint hathatós erkölcsi és anyagi támogatása mellett kezdte meg működését 1930 elején a

A kisiparosok Kodor-utcai aggmenháza

Friedmann Mór a Kishitelbank „szürke eminenciása"

Zsidó Kishitelbank. Alapító tagjai voltak: Friedmann Izsák nagyiparos, Rosenthal Ignác, Hirsch Dávid, Friedmann Mór, Weinberger Samu, Weinberger Jónász, Katz Mihály, Rosenthal Mihály, Ordentlich Ferenc, dr. Weinberger Emánuel, Rosenzweig Vilmos, Rosenzweig M. Jehuda, Rosenzweig Cheszkel, Basch Lajos és Stern Géza.

Az alakuló közgyűlést 1929 őszén tartották, melyen egy 15 tagú elnöki tanácsot és egy öttagú felügyelőbizottságot választottak.

Az elnöki tanács elnökéül Friedmann Izsák nagyiparost, a felügyelőbizottság elnökéül pedig Friedmann Mór katonaszabót választották meg. Utóbbi hosszú éveken át a Kishitelbank „szürke eminenciása" volt, akinek jóváhagyása nélkül egyetlen kölcsönt sem folyósítottak.

Az elnöki tanács azonnal megkezdte a részvények jegyzési akcióját a Désen és környékén élő tehetősebb zsidók körében, amelynek eredménye folytán rövid néhány hónap leforgása alatt, a bank alaptőkéje a duplájára emelkedett és így zavartalanul folytathatta tovább működését.

Külön említést érdemel egy keresztény örmény kereskedő, *Merza Menyhért* gesztusa, aki egymaga 25.000 lejes alapítványt eszközölt.

A bank alapszabályának egyik sarkalatos programpontja volt az 1.000-től 5.000 lejig terjedő kölcsönök folyósítása zsidó kisiparosoknak és kiskereskedőknek, minimális kamat mellett, havonkénti törlesztésre, maximum húsz havi időtartamra, két jóbonítású kezes jótállása mellett.

A későbbi idők folyamán, a bank alaptőkéjének emelkedése arányában, a kölcsönök összegét 10–15.000 lejig emelték fel. Természetes, hogy mindenki, aki kölcsönért folyamodott, 1–2 részvényt kellett jegyezzen, amit a kölcsönadott összegekből hoztak levonásba. Igy a Kishitelbank, amely különböző más banküglyletekkel is foglalkozott, 1935-ben már 600 részvényes taggal rendelkezett.

Bár a bank alapszabályai nem írták elő, igen sok esetben keresz-

tény kisiparosoknak, kiskereskedőknek és különösképpen katonatiszteknek is folyósítottak kisebb-nagyobb kölcsönöket.

A Kishitelbank első igazgatója Barna Kálmán, a későbbi idők folyamán Hirsch Márton, működésének utolsó éveiben pedig Riegler Sámuel volt. A bank tisztviselőkarához tartozott: Dux Vilmos, Fürszt Bözsi, Ábrahám Pici, Pollák Rózsi, Hersch Rózsi, Dux Duci és Salamon Nechemjené.

A Kishitelbank áldásos működésének a deportálás vetett véget.

ÁRVAGONDOZÓ

Ugyancsak a Joint égisze alatt működött a helyi árvagondozó egyesület is, melynek északerdélyi központja, dr. Schwarcz Miksa és dr. Neumann Jenő ügyvédek vezetése alatt, Kolozsváron székelt. A dési helyicsoport élén dr. Ágai Andorné, dr. Lázár Lajosné és özv. dr. Székely Áronné állott. Az egyesület kizárólagos célja az árvák istápolása volt.

Dr. Hirsch Gyula gyermekorvos volt az Árvagondozó dési helyicsoportjának önkéntes orvosa, aki halála napjáig a legnagyobb odaadással és lelkiismeretességgel töltötte be ezen tisztségét, minden honorárium nélkül.

Az északerdélyi központnak saját tulajdonát képező nyaralótelepe volt Észak-Erdély és Bukovina határán, a Kárpátok alján

Dr. Hirsch Gyula az Árvagondozó orvosa

fekvő és gyönyörű fenyvesekkel szegélyezett Tihucán.

Minden év nyarán ezen a telepen töltötték ingyenes vakációjukat az északerdélyi városokból és falvakból az arra rászoruló árvagyermekek.

Közölt képünk egy Désről 1934 nyarán Tihucára érkezett árvagyermek csoportot ábrázol; a kép közepén dr. Lázár Lajosné és özv. dr. Székely Áronné láthatók, leányaikkal: Évával, Erzsivel és Bözsivel.

Az Árvagondozó nemcsak az árvagyerekek egészségi állapotára és nyaraltatására ügyelt fel, hanem gondoskodott iskoláztatásuk-

ról, szakmai kiképzésükről, valamint ruháztatásukról is.

LINAT CEDEK (SLAJFSTIB)

Ezt az egyesületet 1925-ben hozták létre, egy 6 szobás bérelt lakásban, a Kodor utca 47 szám alatt. A szobákat ágyakkal, ágyneművel és szekrényekkel rendezték be és azt a kizárólagos célt szolgálták, hogy a Désen átutazó vándor koldusok ingyenes szállást kapjanak.

Ennek az igen hasznos intézménynek a létesítéséhez és fenntartásához szükséges anyagiakat Hoffmann Jakab gazdag dési magánzó nagyösszegű alapítványából hozták létre.

Vezetői reb Mose Elje Sámuel és Weinstein Jakab voltak. A „slajfstib" gondnoka mindvégig reb Smuel Kohén volt, minden honorárium nélkül.

KÓSER KATONA-KONYHA

1933-ban létesítették a katonakonyhát, amelynek egyedüli feladata a Désen állomásozó két ezredben tényleges katonai szolgálatukat teljesítő vallásos, a kóser koszthoz ragaszkodó katonáknak a rituális előírások szerint készített ételekkel való ellátása.

A konyha vezetői és patronusai Fehér Bence, Gottlieb Lejbi és Kappel Ábrahám voltak. A konyha fenntartásához szükséges anyagiakról Kappel Niszim és Herman gondoskodott, és annak büdzséjéhez a hitközség is havonkénti szub-

A dési árvagondozó nyaraló csoportja Tihucán (1934)

venciót adott. A zsidó kereskedők és mészárosok természetbeni adományokkal járultak hozzá a katona-konyha működéséhez.

A meleg ételeknek a kaszárnyákba való eljuttatását és szétosztását Edelstein Sulem és Izsák Ejzik végezték.

MEVA SZANDIKOT

A századforduló elején, Gershon Ábrahám és Weinstein Arnold alakították meg a Meva Szandikot egyesületet.

Egyedüli hivatása a szegény szülők fiúgyermekeinek a brit-miláját megrendezni, gondoskodni illő formában a megfelelő szeudák megrendezéséről és előteremteni az újszülöttnek kelengyével való ellátásához szükséges anyagiakat.

Nevezettek vezették be, hogy a nagytemplomban és a bét-hámidrásban minden ilyen alkalommal meggyújtsák a falon elhelyezett villany-táblát, és a táblába helyezett feliratok jelezték, hogy kinél és hol van aznap brit-milá, amely egyben a „szeudára" való meghívást is jelentette.

MÁTÁN BESZÉTER

A Mátán Beszéter, úgynevezett titkos segély-egyesület, amelyet a bécsi döntés után hoztak létre és amelyben az összes dési ifjúsági szervezetek részt vettek.

„Konspirativ" alapon működött, amelynek vezetőségét a tagokon kívül senki nem ismerte és tagjai is csak egymás közt érintkeztek a legnagyobb titokban és csak álneveket használva.

Feladatuk volt pénzadományokat gyűjteni, de csak nőtlen emberektől és a cionista szervezetek tagjaitól. Naponta osztották szét a gyorssegélyeket az arra rászorultaknak. Beszervezték az összes zsidó orvosokat, akik díjmentesen kezelték a szegény betegeket és akikhez többnyire csak az éj leple alatt látogattak. Ezeknek a betegeknek gyógyszerszükségleteiről is az egyesület gondoskodott.

O. S.

A Joint égisze alatt kezdte meg működését az 1935-ös évben az Organizația Sanitară. Ennek a szervezetnek az élén dr. Weinberger Manóné és Riegler Sámuel állott. Feladata ingyenes orvosi kezelés és gyógyszer szolgáltatása az arra rászorultaknak.

Az egyesület a hitközség épületében tartotta rendelő óráit, ahol a zsidó orvosok felváltva teljesítettek szolgálatot. Az egyesület titkárnői Ábrahám Leóné és Schlésinger Sándorné voltak.

OMZSA

1940-ben, a bécsi döntés után, terjesztette ki a budapesti székhellyel működő Országos Magyar

Schönblum Jenő
az OMZSA ügyv. elnöke

Zsidók Segély Akciója néven működő és a magyar belügyminisztérium által elismert jogi személyiséggel rendelkező egyesület tevékenységét, az „anyaország"-hoz csatolt területekre is.

Az egyesület dési helyicsoportja élén dr. Ágai Andor elnök és Schönblum Jenő ügyvezető elnök állott; utóbbi volt az egyesület hajtó motorja.

Ebben az időben már igen sokan vették igénybe az egyesület különböző élelmiszer, ruházati és pénzbeli segélyeit.

Az OMZSA keretében szükségessé vált egy kóser népkonyha felállítása, mert a Nőegylet népkonyhája 1940-ben, anyagiak hiányában, kénytelen volt bezárni kapuit. A népkonyha irányítását Weinberger Samuné útmutatásai szerint, Fehér Bence és titkárai, Edelstein Sulem és Izsák Ejzik végezték.

A népkonyhában minden nap felváltva, önkéntes zsidó asszonyok végezték a főzést, kiszolgálást és minden más munkát. A konyha naponta cca. 1.200 ebédet készített, melynek nagyrészét ott helyben fogyasztották el a rászorulók, másik részét pedig önkéntes munkaerők szállították haza azoknak a betegeknek és elszegényedett családoknak, amelyek különböző okok miatt nem tudtak, másrészt pedig szégyeltek a népkonyhába elmenni.

A szükséges nyersanyagok beszerzése ebben az időben már nagy nehézségekkel járt. A különböző zsidóellenes törvények többek között megtiltották a zsidóknak, hogy d.e. 10 óra előtt a piacokon vásárolhassanak élelmiszert a parasztoktól.

Az éj leple alatt járták a zsidó ifjak a közeli falvakat, ahol többnyire a román parasztok adták el készségesen árujukat és igen sok esetben pénzt sem akartak elfogadni portékájukért. Az így „bevásárolt" nyersanyagokat hajnalra már a román parasztok szekerei ingyenesen szállították be a népkonyha udvarára.

A népkonyha fenntartásához szükséges összegek egyrészét a még tehetős zsidók adták össze OMZSA

adó címen, másik részét pedig a Joint természetbeni juttatásai fedezték.

1944 tavaszán már erre az intézményre sem volt többé szükség, mert a dési zsidóság apraját és nagyját a „Bungur"-erdőben felállított gettóba szállították.

A DÉSI ZSIDÓSÁG KULTURÁLIS ÉLETE: INTÉZMÉNYEI, KIADVÁNYAI, ALKOTÓI STB.

Amikor a dési zsidóság kulturális életéről számolunk be, disztinkciót kell alkalmazzunk és külön kell válasszuk a világiakat a vallásiaktól, úgyszintén a Cionista Szervezet és a cionista ifjúsági szervezetek nemzeti beállítottságú, Palesztina-centrikus gazdag tevékenységét. Éppen ezért, a Zsidó Nemzeti Szövetség dési helyicsoportjának, valamint a cionista ifjúsági szervezetek kulturális tevékenységéről és intézményeiről külön fejezetben fogunk részletes képet nyújtani.

ZSIDÓ TÁRSAS KÖR

Az 1920-as évek végén, amikor már a magyar dzsentrik úri kaszinójába és a román bojárok polgári köreibe, valamint a román tisztikaszinóba nem vettek fel zsidókat és a már bent lévő régi zsidó alapító tagokkal szemben diszkriminációt kezdtek alkalmazni, megérlelődött az a gondolat, hogy a zsidók különálló kört kell létesítsenek.

E gondolatot hamar tettek követték és a dr. Ágai Andor ügyvéd és bankigazgató iniciativájára, 1930 tavaszán a zsidó intellektuális körök értekezletre gyültek össze, amelyen elhatározták, hogy a fentnevezett klubok tagjai valamennyien kilépnek klubjaikból és különálló úgynevezett Zsidó Társas Kört fognak életre hivni.

Ennek az elhatározásnak volt a végrehajtója dr. Ágai Andor ügyvéd. 1930 október 15-én, a dési zsidó felekezeti iskola termében megtartott alakuló közgyűlésen, egyhangulag kimondották a Dési Zsidó Társas Kör megalakulását. Ezen a közgyűlésen jóváhagyást nyert egy helyi zsidó jogászokból álló bizottság által előre elkészített alapszabálytervezet, amelyet másnap az arra illetékes dési román hatóságokhoz nyujtottak be 25 aláirással. A helyi hatóságok nem gördítettek akadályokat az új zászlóbontás elé, ellenkezőleg felkarolták azt és a legjobb referenciák kiséretében továbbították Bukarestbe a Román Belügyminisztérium illetékes osztályához. Rövid néhány hét alatt meg is érkezett a Belügyminisztérium hivatalos válasza, mely a kérést jóvá-

Dr. Ágai Andor
a Zsidó Kaszinó elnöke

hagyta és megadta az engedélyt az új egyesület megalakítására, egyben jogi személyiséget biztosítva az új alakulatnak.

Ilyen előzmények után tartotta meg a Dési Zsidó Társas Kör alakuló közgyűlését 1930 év december 11-én, ugyancsak a zsidó elemi iskola termeiben, amit a város zsidó társadalma ezalkalommal zsufolásig megtöltött és a közgyűlésen egyhangulag egy 21 tagból álló választmányt választottak meg és a kör elnökéül óriási lelkesedéssel dr. Ágai Andort nevezték ki.

Az új elnök, aki az alakulat iniciátora volt, a legnagyobb aktivitással fogott hozzá a szervezési munkálatokhoz. Néhány hét sem telt el és egy erre a célra igen megfelelő épületet béreltek ki a város főutcáján, a román gimnáziummal szemben levő és dr. Gogomán Antal bankigazgató tulajdonát képező, hat helyiségből álló és gyönyörű udvarral rendelkező épületet.

Az épület korszerű berendezéséhez szükséges tőkét, az elnök saját szakállára folyósította az igazgatása alatt álló Gazdasági, Ipari és Kereskedelmi Bank kasszájából, egy hosszulejáratu kölcsön formájában, amit a választmány néhány jóbonitásu tagja zsirált.

1931 januárjában nagy ünnepség keretében a Dési Zsidó Társas Kör meg is nyitotta kapuit. A termeket igen kényelmes, legmodernebb bútorzattal rendezték be, a ruhatártól kezdve a toalettig minden ragyogott. Külön olvasóterem, gyűlésterem, tágas játékterem, billiárdterem és két kisebb helyiségből álló étkezőterem. A nyári időszak folyamára pedig beszerezték a fenyvesekkel körülzárt kerthelyiség kerti asztalokból és székekből álló bútorzatát is.

A Társas Kör mindezeken kivül egy jól összeválogatott könyvekből álló kölcsönkönyvtárat létesített, amelynek egy részét megvásárolták, másik részét pedig a tagok adományozták. Kétszer hetenként voltak a könyvtárórák, amikor is a tagok, egy külön minimális havi tagságidíj és egy egyszer és min-

denkorra szóló kaució ellenében, kétszer hetenként 2—2 könyvet vihettek magukkal. Az olvasóterem tágas foteljeiben, a nap minden időszakában olvashatók voltak a belföldön és kölföldön megjelenő napi- és hetilapok, folyóiratok és képeslapok, bármilyen irányzathoz és felekezethez tartoztak.

A kör könyvtárnokai Hochstadt Dezsőné, Fürszt Bözsi és Dávidovits Erzsi voltak. A kör ruhatárosa előbb Kleimann Hugó, majd pedig Wig Ilonka volt.

Néhány nappal a kör megnyitása után tartotta meg a választmány első gyűlését. Ezen a gyűlésen választották meg a kör tisztikarát egy évi időtartamra, később pedig az alapszabályok ilyszerű intézkedése folytán, a kör minden évben közgyűlést hivott egybe. Ezen a választmányi ülésen igazgatónak Nóé Nándort és Hirsch Ernőt, pénztárnoknak Fenyő Bélát, ellenőrnek Weinberger Lajost, cenzornak pedig Hárnik Simont és Rosenwasser Jenőt választották meg.

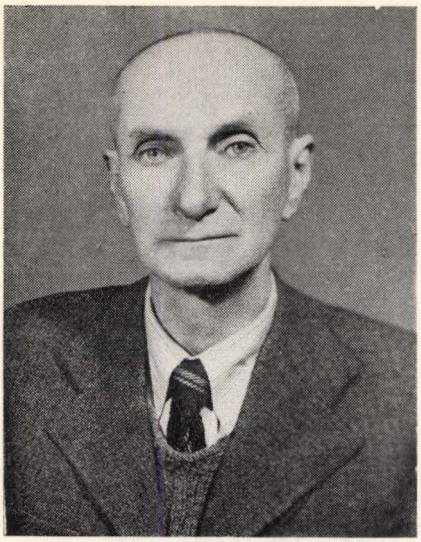
A kör alapszabályainak 2. paragrafusa kimondotta ugyan, hogy a kör tagja lehet minden Dés és környékén lakó, nagykorú, büntetlen előéletű, román-zsidó állampolgár, nemre, foglalkozásra, politikai beállítottságra és társadalmi állásra való tekintet nélkül, aki felvételét kéri és azt két választmányi tag ajánlja. Ennek dacára

Noé Nándor
a Zsidó Kaszinó igazgatója

kivételeket is alkalmaztak és felvettek tagjaik sorába néhány keresztény magyar és román filoszemitizmusáról ismert személyt is. A bejegyzett tagoknak vendégeket is jogukban állott magukkal hozni. Ilyen esetekben a vendégek beírták nevüket és személyazonossági igazolványuknak számát egy erre a célra külön felfektetett vendégkönyvbe, amit a vendéglátó tag ellenjegyzett. Alapszabályainak 5. paragrafusa értelmében a kör zártkörű társaságot képezett.

Minthogy a kört a gyakorlatban Zsidó Kaszinónak titulálták és a mindenfajta kártyajátékok a szombati napokon sem szüneteltek, az ortodox vallásos körökben nem jó szemmel nézték a Zsidó Kaszinó lé-

Weinberger Lajos
a Zsidó Kaszinó ellenőre

tezését és emiatt a főrabbival az élükön mindent elkövettek, hogy azt betiltassák. Ilyszerű kisérleteik azonban minden alkalommal kudarcba fulladtak.

Zsidó nemzeti vonatkozásban is negatív álláspontot foglalt el a kör vezetősége. Bár elnöke bőkezüen adakozott minden cionista akcióra, de hajthatatlanul ragaszkodott azon elvéhez, hogy a kör falai között semmi néven nevezendő politika nem folytatható. Bár a kör olvasótermében és könyvtárában megtalálható volt mindennemű és irányzatu napi- és hetilap, a cionista irányzatu Uj Kelet, Népünk, Múlt és Jövő mellett, az asszimiláns irányzatu Egyenlőség, Szinházi Élet, valamint a magyar és román pártok lapjai is, de a Keren Kájjemet perselyek az első időkben tilosak voltak. Csak a későbbi idők folyamán, amikor a kör választmányába mind több és több aktiv cionista tag került be, szavazat-többséggel vívták ki azt a határozatot, hogy a játékterem minden asztalára egy-egy kék-fehér Keren Kájjemet persely helyezendő el.

1937-ben, a Goga-Cuza pártjának uralomra jutása után, kezdett szemet szúrni a dési hatóságoknak a város főutcáján levő Zsidó Kaszinó és ezért félő volt annak minden pillanatban bekövetkezhető betiltása.

Perhaita Sándor volt ebben az időben a dési rendőrség parancsnok-helyettese, aki egyébként az első perctől kezdve tagja és mindennapos vendége volt a Zsidó Kaszinónak. Az ő sugalmazására jött létre egy tranzakció a Zsidó Társas Kör és a Zsidó Nemzeti Szövetség dési helyi csoportjának vezetősége között.

A Zsidó Nemzeti Szövetség vezetősége bérbeadta a zsidó kaszinónak a félreeső Crisan-utca 1 szám alatt levő, saját tulajdonát képező székházának nagyrészét, annak tágas udvarával együtt és az átköltözés néhány nap alatt meg is történt, elhárítva ezáltal annak veszélyét, hogy a hatóságok a Zsidó Kaszinót fentemlített okból betiltsák.

Ez az egyébként a kaszinó szempontjából idillikusnak mondható

állapot is csak néhány évig tartott. 1942-ben a magyar hatóságok kisajátították a Zsidó Nemzeti Szövetség, illetve a Zsidó Kaszinó székházát, a kaszinót pedig a volt „Emke" kávéház egyetlen helyiségébe költöztették át, amelyben azidőtájt egy kóser zsidó vendéglő volt.

Mindezen üldöztetések dacára a dési Zsidó Kaszinó volt majdnem másfél évtizeden át, a Dés és környékbeli zsidó társadalomnak a második otthona.

Nem volna teljes a Zsidó Kaszinóról szóló beszámolónk, ha nem emlékeznénk meg az itt közölt képen látható Back Dezsőről.

Amint azt már beszámolónk kezdetén megemlítettük, a Zsidó Kaszinónak étkezőtermei is voltak, ahol a napnak minden időszakában étkezni lehetett. A kaszinó főpincére, a mindenki által jólismert és közkedvelt Back Dezső volt. A Zsidó Kaszinó megnyitása előtt hosszú éveken át a „Hungária", illetve a „Romania" kávéház és étterem főpincére volt. Ezt a tisztséget még megboldogult apjától, a néhai Náci bácsitól kapta örökségbe.

Ahogy a Zsidó Kaszinó megnyitotta kapuját, otthagyta másfél évtizedes munkahelyét és átvette a kaszinó vezetősége által részére felajánlott főpincéri állást.

Nem az anyagiak csábították erre a lépésre, mert egzisztenciája

Back Dezső a Zsidó Kaszinó bérlője és főpincére

a város legnagyobb kávéházában, mint annak legszakképzettebb pincérének egész életére biztosítva volt. Jó zsidó szíve determinálta ezen cselekedetét, mert tudta és érezte, hogy neki a helye zsidók között van.

Főpincéri dotációjául kapta meg a zsidó kaszinó éttermének a bérletét, amit feleségével együtt, a megboldogult Hánival vezetett és tartott fenn mindvégig.

Mint kisegítő pincért hozta magával Albert Jenőt is a Zsidó Kaszinóba, akinek a neve talán zsidó hangzású, de keresztény szülők gyermeke volt. Albert Jenő gyerekkorától kezdve Back Dezső neveltje volt. Előbb mint pikoló dol-

Albert Jenő
a Zsidó Kaszinó pincére

gozott a keze alatt, majd felszabadulása után kisegítő pincérként követte mindenüvé gazdáját. Mint főnöke, ő is szimpatikus, kötelességtudó és szolgálatkész tagja volt a Zsidó Kaszinónak, amiért mindketten a legnagyobb megbecsülésben részesültek, úgy a mindenkori vezetőség, mind pedig a vendégek részéről.

1944 tavaszán, másfélévtizedes működése után a dési Zsidó Kaszinó is bezárta kapuit. Tagjainak legnagyobb része az auschwitzi gázkamrákban pusztult el.

Albert Jenő, ha rajta múlott volna, oda is követte volna gazdáját. E sorok írója 1967-ben, amikor az emlékkönyvhöz szükséges dokumentációs adatok beszerzése végett Désre utazott, felkereste őt egy éjszaka a „Romania" étteremben, ahol mint főpincér folytatja tovább működését és egy üveg bor mellett együtt siratták el a régmultat.

DÉSI ZSIDÓ SZEMÉLYISÉGEK

A könyv népének neveznek bennünket és ez a név kötelez. A zsidóság nem dicsekedhet grófi és bárói előnevekkel, amelyeket harci érdemekért osztottak valaha az uralkodók, mert mi nem a fegyverek harcterén, hanem az örökértékű szellemi alkotások mezején szereztünk érvényt energiánknak, képességeinknek és tehetségünknek. A dési zsidók ezen a téren is megadták szerény hozzájárulásukat a zsidóság egyetemes erőfeszítéséhez és nem a mi feladatunk kiértékelni, milyen fokot sikerült elérniök.

Dés zsidóságának kulturális tevékenységét kutatva, igen hiányos adatok állnak rendelkezésünkre. Mintha egy óriási tűzvészben az égnek törő lángokból lassan alászálló pernyéket igyekezne összeszedni két gyenge kis gyermekmarok — ennyit adatott meg kimenteni a nagy világégésből, a nagy zsidóégetésből.

Dr. Náthán Friedländer dési orvos az első, akiről említést kell tennünk. Sokrétű tevékenysége va-

Dr. FRIEDLÄNDER NÁTHÁN

orvos, *Deésen,*

született 1819-ben Péchujfaluban. Szülei, az akkor divó szokás szerint, csakis a talmud tanulására szoritották őt s igy husz éves koráig hazánk és Galicziának több talmudiskolájában fordult meg. Tarnopolban megismerkedett néhány ifjuval, akik bölcsészettel is foglalkoztak s midőn ő is ez előtte ismeretlen világba bepillantott, ellenállhatatlanul felébredt benne a vágy a világi tudományok elsajátitása iránt. Visszatért hazájába, hogy a tanuláshoz fogjon s három hónap alatt sikerrel le is tette a gymnazium első négy osztályának tantárgyaiból a vizsgát s belépett az ötödik osztályba, hol a tanárok sokban segitették a nyomorral küzdő, de el nem lankadó ifjut. Gymnáziumi tanulmányai befejezése után rabbiképző intézet hiányában orvosi pályára készült. Mint egyetemi hallgató élénk részt vett a 48-as mozgalmakban s egy tette örök emléket biztositott neki ugy a zsidóság, mint az összmagyarság szivében. Midőn ugyanis Pest, Veszprém és Pozsonyvármegye nemzetőrségi bizottsága visszautasitották a jelenkező zsidókat, Friedländer »Ein Wort des Bürgers an den Bürger« czimen megirt német nyelven egy megkapó költeményt, melyért a pesti zsidó hitközség husz arany tiszteletdijban részesitette őt s mely költemény a kormánynak későbbi magatartására a zsidókkal szemben kétségtelenül befolyással volt, 1848. évi junius 10-én megnyitotta a zsidók számára eddig elzárt, a nemzetőrségbe vezető utat s egy hónappal később Friedländer már megkezdte müködését mint honvéd segédorvos. Leforditotta Petőfi egynehány költeményét német nyelvre s maga is irt többeket, melyek mindmegannyian a haza lángoló szeretéséről tanuskodnak. Később bejárta a világot, Londonban meg is kinálták őt egy tanári székkel, de szive mindig visszavonzotta őt hazájába. 1864. év óta Deésen működik s aki ismeri őt, bálványozza az öreget, aki jelenleg, 77 éves korában sem szünik meg embertársaiért, hazájáért fáradozni.

טרויען מוסטען זיא פֿערלאסטען
הוין אונד פֿעלדער, וואַהל בעכיט;
דירפֿען וויר זיא דאפֿיר האסטען,
דאס זיא דעם האנדעל וך פֿערטרויט?

פֿרייליך זינד יעטצט שאָנערע צייטען,
פֿאָן יענען סצענען קיינע שפּור;
דאָך פֿערציהט דען ארמען לייטען,
נעזוואָהנהייט ווירד לייכט צור נאטור.

אונד האבט איהר עס דענן נאכיט פֿערגעסטען,
דאס צום האנדעל איהר איהן דראָנגט?
זיינע קינדער וואָללען עסטען,
אונד איהר האבט איהן זאָ בעענגט;

נעשפּעררט זינד איהם דיא נאהרונגס־וועגע,
דיא אונס אללען אָפֿפֿען שטעהען,
אונד אייער מיטלייד ווירד ניכט רעגע,
איהם זאָ מאנכעס נאכצוהעהען?

יעמאנד אין דיא לאקקע שטאָסטען
אונד אלס שמוטציג איהן פֿערשרייען,
דאס איהר מעהר דענן בלוט פֿערנאָסטען,
זעלבסט אין נאָטט קאנניס קוים פֿערציהען,

ווער פֿערווייזט דען יוד' צום האנדעל?
ביזט ניכט ד ו א עס, פֿאָמער כריסט?
אונד דוא טאדעלסט זיינען וואנדעל,
שמפּסטט איהן וועגען טרוג אונד ליסט?

וונד האט איהם דיא האנד גבוגדען,
וועי פֿאָן ארבייט איהן פֿערשיכט?
מאנכעס איהר וואָהל נון נעשהאונדען,
דאָך ארבייט־שיא ניכט זאָ לייכט.

דרום קין וואונדער, ליעבע ברידער!
דאס מאנכער יודע ארבייט שיים,
נעבט איהם נור דיא רעכטע וויעדער,
אונד טהאָטיג ווירד ער מיט דער צייט.

אָפֿפֿנעט נור דעם לעבענס וועגע
אָפֿפֿנעט זיא פֿיר יעדערמאנן,
דאנן ווירד, וואהרליך, אייך דער טראָנע
אללעם לייסטען, וואס ער קאנן.

שטראפֿט דען וואוכער אונערביטטליך,
שווער זאָלל ביסען דער בעטרוג,
דאנן ווירד אויך דער שורקע דטטליך,
איין „האנדלעה" ערנרייפֿט דען פֿפֿלוג.

דאנקענד פֿאָללט אייך דאנן צו פֿיסען
יעדער, דער עס רעדליך מיינט,
דענן דער נוטע ווירד ניכט ביסען,
ווייל איין שופֿט אלס יודע ערשיינט.

טוגענד ווירד דאנן ניכט מעהר דולדען,
וועגן איין פֿרעפֿלער וואס בענעהט,
„יעדער ביסט פֿיר זיינע שולדען",
וויא עס אין דער ביבעל שטעהט.

דרום, אָ האָרט, אום נאָטטעפֿוללען!
מאכעט אייך דער פֿרייהיט וועדטה.
הענ מיט אייטלען גלויבענס־נרילללען,
יעדער גלויכע זייא נעעהרט!

ווילל אין מאנן צור פֿאהנע שווערען,
פֿראנט דאנן ניכט, אָב יוד' אָב כריסט;
איזט זיין וואנדעל נור אין עהרען,
זייא עד פֿריינדליך אונס נעגריסט.

דער אונגאר־נאטע גלאָנצט דאנן וויעדער,
דעס אלטען, נראָסען רוהמעס וועדטה,
מאפֿפֿער טרעטען ווייר זיא ניעדער,
דיא אלטע שמאך, דיא איהן עגטעהרט.

ד ע ע ש, עש"ק ויקהל־פקודי תרנ"ט לפ"ק.
דר' נאטהאן פֿ ר י ע ד ל אָ נ ד ע ר.

דער 15. מאַרץ 1848

אונד דיא יודען.

בײם אונגאַרישען פֿרייהײטס־קאַמפֿף אים
יאהרע 1848 וואַהרען בעקאַנטליך צור נאַציאָנאל־
גארדע קיינע יודען צוגעלאַסטען. אוים דיעזעם אנ־
לאַסטע שרײבט דער הײטע אין ד ע ר ש ל ע ז י ע ר
גרײזע יידישע שריפֿטשטעללער דר׳ נאַטהאַן
פֿ ר י ע ד ל ׳ א נ ד ע ר נאָך אלם יונגער מאַן
אין שטאַטם געדיכט, דאם ער אונם צום אבדרוק־
קע אײנזענדעט. עם לויטעט ווי פֿאָלגט:

זיר נעכיבט פֿרעהײט בידנע,
אין דער שאַטן, גאָלדענען ציט!
הין זינד אללע פֿרייהײטס־וירנער,
קאָששוטהס מוטה האט אונס בעפֿרייט.

רייכעט פֿרינדליך אײך דיא האַנדע,
עס לעכע האָך דיא בריודערשאַפֿט!
אײנג ווערדען אללע שטאַנדע,
פֿעדרן זיא דיא ליידענשאַפֿט.

לאַסטט נומעהר אין אײדע מיטטע,
ווער צור פֿרייהײטס־פֿאהנע שווערט;
מאכט עס, ווי דער פֿרייע בריטע:
אים מענשען זיא דער מ ע נ ש נעהערט.

„ניכט זאָ", ווידדען מאכע זאַנען,
„דער יודע טיעט צום האַנדעל נור,
וואַפֿען קאַנן ער נימער טראַגען,
ווער פֿערוואַנען אידם דען שוואַך!

„האַבזוכט איט אידם אַנעבאָרען,
פֿיר ג׳אָטעם האט ער קיינען דינ,
דעם גאָלדע האט ער זיך פֿערשוואָרען,
אללי זיין שטרעבען איט גמוינען."

ניכט זאָ אייליג, ליעבע ברידער!
אינעלעגט, וואס אידר טהוט;
שליעסט ניכט אוים יענע נליעדער,
אוך דער יוד׳ האט וואַרמעם בלוט.
מאַנכער איט וואָהל צום בעטרינגען,
וואָהל צום שאַבער הינגעינט;
דאָך דירפֿען אידר עס שטרענג ניכט רינגען,
דענן דיא נ אָ ט ה האט עס ערצוינט.

דאס דיא יהדן בויערן וואַרען,
בעצוינם אונס קלאר דאס אלטע בוך;
„ליעבע אַרבייט, האַסטע וואַרען"
איזט דעם תלמודס ליעבלינגס־שפרוך.

דאָך, עס וואַרען נרויזע ציטטען,
אונר אידאַעל וואַרד צערשטרייט;
נאך דעם שאָפֿפֿערס וויזעם ליישען
צערשטיעט דאס פֿאָלקבען וויט אונד בריט.

אונד דא וואַהדען זיא נעסיבען
פֿאָן אָרט צו אָרט, פֿאָן לאַנד צו לאַנד;
וועגן זיא אייך מאַכמאל וואָ נעבליעבען,
וואר עס זעלטען פֿאָן בעשטאַנד.

Dr. Friedländer hazafias költeménye az 1848-as forradalomról

lójában illőbb méltatást érdemelne. Több korabeli újság és folyóirat munkatársa volt és irásai meg jelentek a többi között a németnyelvű Der ungarische Israelit-ben és a jiddisnyelvű Allgemeine Jiddische Zeitungban. Sokoldalúságára mi sem jellemzőbb, mint hogy számontartott jiddis író és költő volt, a pesti németnyelvű lapban a Jewish Timesről és az amerikai Harpers Weekly-ről ír sajtószemlét, ő volt a dési Chevra Kadisa első főgondnoka és „mellékesen" ő volt az első — igen kiterjedt — magánprakszissal rendelkező zsidó orvos a vármegyében.

Budapesten 1896-ban az ezeréves Magyarország ünnepségeinek alkalmából kiadott „Magyar Zsidók a Milléniumon" emlékalbumból az előző oldalakon lenyomatban közöljük dr. Friedländer Náthán rövid életrajzát, utána pedig egy német-jiddis nyelvű versét, amelyben síkraszáll a zsidók fegyverfogási jogaiért az 1848-as forradalomban, s amelyért 20 arany tiszteletdíjat kapott a pesti hitközségtől. Budapesten 1899 március 14-én a fentemlített jiddis lapban ismét kinyomtatták ezt a hazafias költeményét.

Dr. Friedländer Náthán 1902-ben halt meg.

Dr. Bárd Oszkár költő, író és orvos, dr. Wettenstein Viktor egyetlen fia. Galgón lakott és az asszimiláns irányzat hive volt. Felesége azonban minden péntek este gyertyát gyujtott és sokat adományozott jótékony célra. Bárd Oszkárnak 1917-ben jelent meg az első verseskötete. Ugyanakkor Kolozsváron szépirodalmi lapot szerkesztett, „Haladás" címmel. 1920-tól több színdarabját előadta a kolozsvári Magyar Színház: Halál és még több (3 felvonásos színdarab). A csoda (egyfelvonásos misztérium) Sylvio lovag, A professzor úr, Citera (3 felv.). Taposó malom c. színművét Pesten is bemutatták, Berlinben pedig kiadták könyvalakban. 1924-ben „Mi lesz velünk?" címen adta ki verseit. Későbbi műveiről sajnos nem sikerült adatokat összegyüjteni.

Két fia volt, akik fehér karszalaggal teljesítettek munkaszolgálatot. Kisebbik fia, Erik, apja és nagyapja nyomdokain haladva szintén az orvosi fakultáson tanult. 1942-ben a kolozsvári Hója erdőben végzett munkaszolgálat ideje alatt egy óriási farönk ráesett és szétzúzta mellkasát. Temetése sárga karszalagos tüntetéssé lett Kolozsvár utcáin. Bárd Oszkárt fia elvesztése vitte korai sírba az auschwitzi deportálások előtt.

Székely Béla, prof. dr. h. c., író és pszichológus, született Bethlenben 1892-ben. Egész fiatalon kezdte újságírói müködését és cionista aktivitását. Nagyváradon, majd Pesten dolgozott különböző

lapoknál, Kolozsváron dr. Marton Ernővel résztvesz az Uj Kelet megalapításában, melynek első igazgatója volt, később a Keleti Ujságot és az 5 Órai Ujságot szerkesztette. Az erdélyi Zs.N.Sz. és K. K. L. főtitkára; megszervezte az Aviva leány-mozgalmat. 1926-ban visszatért Magyarországra, ahol a jeruzsálemi központ megbizásából a Keren Kájjemet ujjászervezését irányította és megszervezte a Magyar Zsidók Pro-Palesztina Szövetségét. Évtizedeken át a Múlt és Jövő munkatársa s a Zs.T.I. magyarországi tudósítója volt. 1938-ban Buenos-Airesben telepedett le és azóta kizárólag tudományos munkát fejtett ki. Megalapította az argentin Sigmund Freund intézetet és több egyetem előadó tanára lett, továbbá pszichológiai fakultásokat létesített a Bahia-i és Buenos-Aires-i egyetemeken.

Jelentékeny irodalmi és tudományos műveiből csupán a fontosabbakat említjük: Számvetés (versek), A vajudó ország (tanulmány a Palesztinában tett látogatása után), Szedzsera (színdarab), Mittelmann ártatlan (egy zsidó jusztisz-mord leleplezése), Az antiszemitizmus és története (közel 400 oldalas tanulmány a Tabor kiadásában), A te gyermeked, A gyermekévek szekszualitása. Tudományos könyveit több nyelvre lefordították. Argentinában több könyvet írt a pszichoanalizisről, ki-

Prof. dr. Székely Béla pszichológus

adott egy átfogó Enciklopedikus Szótárt és egy könyvben feldolgozta a náci háborús bűnösök nürnbergi perét.

1955-ben halt meg Buenos-Airesben.

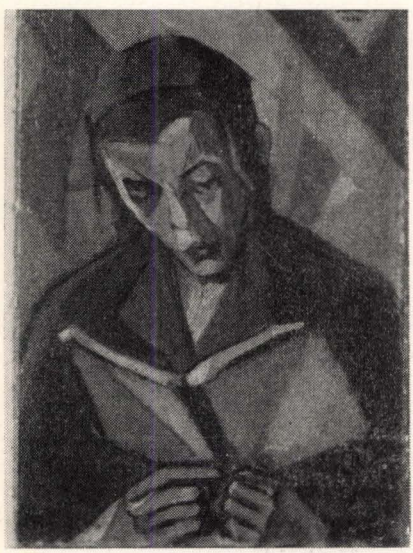
Randolph L. Braham (Ábrahám) született Bukarestben 1922-ben. Elemi és középiskolai tanulmányait Désen, egyetemi tanulmányait New-Yorkban végezte. A háború alatt a nagybányai hadkiegészitő X/2 muszos századában szolgált. 1959 óta a The City College of the City University of New-York kinevezett tanára.

A pusztulás korszaka magyar-

Lázár Éva festőművésznő

zsidó vonatkozású eseményeinek egyik leghivatottabb kutatója. Számos könyve jelent meg e tárgykörben, a többi között „Eichmann

Lázár Éva: Imádkozó bócher (1934)

és a magyar zsidóság pusztulása", „A magyarországi zsidók katasztrófája" (jegyzetelt bibliográfia), és „A magyar zsidóság pusztulása" című impozáns művei, valamint számtalan cikke és tanulmánya a pusztulás korszakáról, a szovjet zsidóság helyzetéről stb. Az Egyetemes Zsidó Lexikon (Universal Jewish Enciclopedia), az Encyclopedia international (Grolier) és más lexikonok, zsidó és történelem-kutató újságok, lapok és folyóiratok munkatársa. New-Yorkban jelentek meg Románia, Magyarország és Izráel nevelési rendszereiről irott tanulmány-kötetei.

Élénk közéleti tevékenységet fejt ki az amerikai zsidóság, különösen a magyarszármazásu zsidók körében. A Dés és vidékéről elszármazottak Landsmannschaftjának diszelnöke.

Lázár Éva festőművésznő, dr. Lázár Lajos ügyvéd leánya 1914-ben született Désen. Szopos festőművész dési festőiskolájában, majd a nagybányai festőtelepen, az erdélyi festészet világhírű központjában forrott ki tehetsége. Mesteri ecsetkezeléssel festett kubista irányzatu olajfestményei művészi elmélyülését tükrözik. A művészeti lapok hasábjain közölt képeivel igyekezett áttörni a kisvárosi ismeretlenség homályát. Erőteljes szénrajzaiból sajnos egy sem maradt fenn. „Élet és elmulás" című szénrajza fiatal leányt ábrázolt megha-

jolva, mögötte ugyanaz az alak — öregasszony képében, halálfejjel. Mintha megérezte volna korai halálát, több képe foglalkozik az elmulással és szinte minden művét pesszimista világlátása befolyásolta. Legismertebb képei: Imádkozó bócher (1934), Fogy a gyertya (1935), Öregasszony (1936), Ezt nem vállalom (1943).

Képeinek javarésze elveszett a deportálás idején. Fiatal életét Auschwitzban fejezte be, ahol szintén nem tudta megtagadni festővoltát és egy szines rongyért kenyerét is odaadta. Nem látva

Lázár Éva: Fogy a gyertya (1935)

kiutat a deportálás szenvedései elől, nekiszaladt a magasfeszültségű árammal telt szögesdrótnak.

Élt 30 évet.

Majrovits Méir Jehuda az erdélyi cionista mozgalom egyik megalapítója

Majrovits Méir Jehuda (Lébus) 1895-ben született Désen. Apja Majrovits Jakab a dési hitközség elnöke volt 1909-ben. Rendkivül nagyműveltségű ember volt, a zsidó nemzeti gondolat rendíthetetlen harcosa. Nevét mindenki ismeri, aki magyarul olvasott és kapcsolatban állt a cionista mozgalommal. Egyike volt az erdélyi cionista mozgalom megalapítóinak és egész nemzedékeket nevelt fel és tanított cionizmusra és héber nyelvre.

1937-ben megjelent és nagy visszhangot keltett regénye, a „Hazatérés" a vallásos cionizmus megváltó, messiási eszméjét hirdeti. Izzó zsidóság-tudat lüktet könyvének mély átérzéssel megírt lapjaiban, amelyben a zsidóságtól eltávolodott, majd Erecbe hazatért

kortársunk életútját tárja az olvasók elé.

1919-ben héber kurzust (ulpánt) szervez Erdélyben, 1920-ban szerkesztője a Chájim Chádásim — Uj Élet című cionista lapnak, amely az első ivritnyelvű újság volt Erdélyben, résztvesz a „Tóra és cionizmus" című időszaki lap, és a Cionista Szövetség „Uj Kor" című lapjának szerkesztésében. Fontos szerepet játszott az erdélyi cionista munkában és dinamikus tevékenységének csak a deportálás vetett véget. Vele pusztult Auschwitzban 16 éves leánya, Luci. Egyedül felesége, szül. Mandel Boriska tért vissza és folytatja férje nemzetépítő munkáját. 1966 óta Izráelben él.

Harsányi Zimra — írói néven Anna Novac —, dr. Harsányi Jenő dési ügyvéd leánya megrendítő lágernaplójában félelmetes mélységekig tárja fel az emberi lélek számtalan rétegeződésű összetevő elemeit és páratlan művészi tökéllyel ábrázolja az ábrázolhatatlant: Auschwitzot. Életrajzát saját szavaival adjuk vissza:

„Nőnek, zsidónak, szegénynek és Erdélyben születtem — egy

Majrovits Méir Jehuda látnoki regénye a zsidó nemzeti ujjászületésről

Harsányi Zimra auschwitzi lágernaplója

olyan tartományban, amelynek lakossága (románok, magyarok és németek) háromnyelvű. Ez az oka, hogy sosem sikerült meghatároznom „nemzetiségemet" és anyanyelvemet.

Gyermekkoromat fasiszta diktatúra alatt töltöttem el, ifjúságomat proletár diktatúra alatt és a kettő között — a változatosság kedvéért — kerek egy évig megjártam Auschwitzot.

Romániába visszatérve, színésznőnek indultam, majd elhagytam a színpadot a színpad kedvéért, amikor felfedeztem, hogy egyetlen hű szenvedélyem — a párbeszéd.

1950 és 1963 között tucatnyi színdarabot írtam, közülük többet számos színpadon bemutattak, több nyelvre lefordítottak és Állami Díjra érdemesítettek. Egy évvel később kizártak az Irók Szövetségéből, mint revizionistát, anarchistát, individualistát, stb.

Három éve felváltva Berlinben és Párizsban élek.

Három színdarabomat a német televízió sugározta és lágernaplóm, „Ifjúságom szép napjai" (magyarul: „A téboly hétköznapjai") megjelent Franciaországban, Németországban, Olaszországban, Hollandiában és Magyarországon.

Hitler elrontotta gyermekkoromat, Sztálin elrontotta ifjúságomat — ezért fenntartom magamnak a jogot, hogy saját belátásom sze-

---

Je suis née femme, juive, pauvre, et en Transylvanie — une région dont les habitants (roumains, hongrois et allemands) mélangent trois langues. C'est pourquoi je n'ai jamais réussi à préciser ma „nationalité" et ma langue maternelle.

J'ai passé mon enfance sous une dictature fasciste, ma jeunesse sous une dictature prolétaire, et entre les deux — comme divertissement — j'ai fait une année d'Auschwitz.

Revenue en Roumanie, j'ai débuté comme actrice, et j'ai quitté la scène pour la scène, en découvrant l'unique passion qui m'est restée fidéle: le dialogue.

Entre 1950 et 1963 j'ai écrit une douzaine de pièces — dont plusieurs jouées sur de nombreuses scènes, traduites en plusieurs langues, et qui m'ont valu le prix d'Etat. Une année plus tard, j'ai été exclue de l'Union des Ecrivains, balayée de la scène — comme révisionniste, anarchiste, individualiste, etc...

Depuis trois ans je vis alternativement à Berlin et à Paris.

Trois de mes pièces ont été transmises par la Radiotélévision allemande, et mon journal de camp „Les beaux jours de ma jeunesse" a été publié en France, Allemagne, Italie, Hollande, Hongrie.

Puisque c'est Hitler qui a gâche mon enfance et Staline ma jeunesse, je me réserve le droit de gâcher — ou de réaliser — ce qui me reste par mes propres moyens.

Lázár Bandi-Mordecháj grafikus

Áron Dávid Braun
a „Di Jiddise Stime" szerkesztője

rint rontsam el — vagy valósítsam meg — azt, ami még megmaradt."

(Egy színdarabja francia nyelven írt előszava ez az életrajz, s a szerző elnézését kérjük a fordítás pontatlanságáért.)

Lázár Bandi-Mordecháj 1922-ben született Désen. Bátyja, Lázár Tibi hatására, aki Máágán kibuc alapítói közé tartozik, már fiatalon tagja a Hábonim cionista ifjúsági szervezetnek. 1949-ben érkezik Erecbe, miután 11 hónapot töltött Cipruson. Csatlakozott ő is Máágánhoz, majd az Ichud Hákibucim kiadványainak, a magyar *Hét*nek és számos héber újságnak lett a grafikusa. 1967 óta a *Bámácháné,* az izráeli hadsereg hetilapjának grafikai szerkesztője.

Áron Dávid Braun Ilondán született. 1933-ban egész fiatalon, 19 éves korában kiadott Désen egy hetilapot „Di Jiddise Stime" címmel, amely egy évig rendszeresen megjelent. A lap az erdélyi ortodox zsidóság mérsékelt rétegének a felfogását tükrözte, nemzeti vallásos irányzattal. Kevésszámú munkatársai közé tartozott Nagyiklód főrabbija, ráv Chájim Jehuda Braun, S. J. Gross, az erdélyi Águdász Jiszroél titkára (jelenleg Kneszet-tag) stb. 1936-ban meg-

jelent egy tanulmánya az ortodox zsidóság problémáiról.

Reich Ráchel született Mantel Rózsi, egy dési talmudtudós leánya volt és szigorúan vallásos nevelésben részesült. 1935-ben, közel 50 éves korában alijjázott egyedül és minden kisérlete, hogy családját is Palesztinába hozza, kudarcba fulladt. Közszeretetnek örvendett mind Désen, mind Haifán, ahol háza mindenkor nyitva állott az új olék és nincstelenek előtt. Családja csak 1954-ben bekövetkezett halála után fedezte fel magyarul írott verseit. Itt közöljük egy versrészletét, amely nemes lelkét tükrözi.

Reich Ráchel költőnő

Gyermekeim bizonyára ezt mondják...

Jó, hogy él az édesanyánk,
Van ki értünk sírjon,
Van ki az Istenhez értünk
Fájó könnyet,
Szép imákat küldjön.

Azért kellett elszakadnunk,
Legyen majd ki Erecben
A szent falat látogassa,
Aki övéiért, népéért
Kérő könnyeit hullassa...

(Haifa, 1944)

1915-ben M. Mendel Paneth rabbi egyik veje, *Nisszel Sámuel* kiadott egy héber-magyar nyelvű könyvet „Mövászér Tov — Jó Híradó" címmel, amelyet a kolozsvári Weinstein és Friedmann nyomdában nyomtattak. Nisszel Sámuel 1919-ben Budapestre költözött és egy igen jónevű kóser vendéglőt nyitott.

1930-ban *Ábrahám Jicchák Auschpitz* „Esel Ávrahám" címmel adott ki Désen egy tóra-magyarázatot.

1911-ben az Alőrön lakó *Semája Lév* kiadta Désen a pozeni David Tibli írásait.

1933-ban *Ábrahám Dávid Herschkovits* kiadja Désen a Zvariz-i ráv Mesulám Fájvus írásait.

1942-ben a dési *Jehosuá Cvi Weinstein* adott ki egy könyvet Kolozsváron a Bráchát traktátusról „Birchát Jehosuá" címmel.

1929/30-ban megjelent a jesivák lapja *Hátorá* címmel, 1932-ben pedig *Ámud Hátorá* címmel.

Tudomásunk van arról, hogy 1930 előtt megjelent Désen egy folyóirat *Hájesiva* címmel. A havonként megjelenő lap homiletikus és talmudista pilpul-szerzeményeket közölt, valamint beszámolt a jesivák életéről.

1933 körül, *Feuerstein Sándor* szerkesztésében megjelent egy *Di Woch* című hetilap, amely igen rövidéletű volt.

1936-ban *Majrovits Méir Jehu-*

בעזהי"ת

ס פ ר

בי יגני מבי"א את עבדי צמח זכרי' נ'

שני חלקים

על התורה - ולקוטים

בעזרת השם יתברך החונן לאדם דעת
לקשתי קבצתי חברתי אחת לאחת למצא
חשבון צדק מדברים נעימים וקו' להבין צדק
תדברון, לתיעלת צאצאי ולתפארת בעלי בתים,
יגעתי ומצאתי את שאהבה נפשי

הקטן מנחם מענדל דייטש בן ר' יהונתן בנימין אלטער זיל
ממדינת זיעבענבירגן, יבעת בארץ הקדושה עיר פתח תקוה יע"א

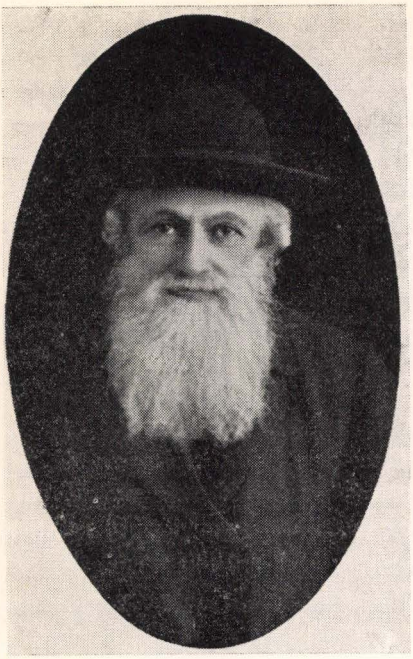
בשנת בישועה וברחמים לפ"ק

ד ע ש

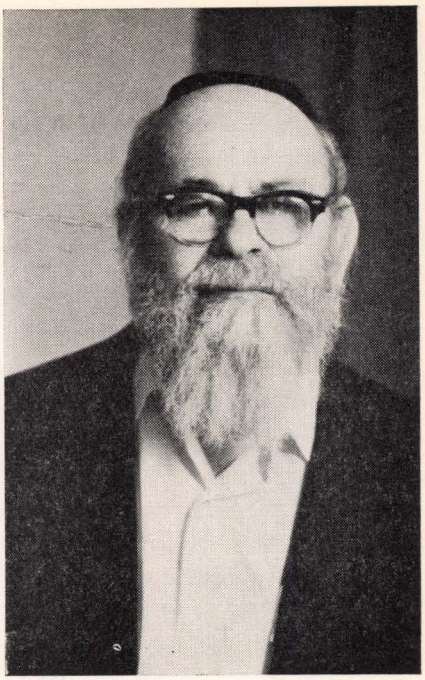
בדפוס המשובח והמפואר של
מו"ה מרדכי מארקאוויטש נ"י

Tipografia „Orient", Dej - 1939.

Deutsch Menáchem könyvének fedőlapja

Deutsch Menáchem a „Mevi Cemach" szerzője

Teszler Jermije, a két kiadást megért „Emlékezz és ne felejts" című emlékkönyv szerzője

da és *Altmann Bernáth* közös szerkesztésében megjelent egy füzet héberül és magyarul „Torá v'Ávodá" címmel. A füzetnek nem volt kifejezetten cionista jellege, noha szerkesztői aktív cionisták voltak.

Deutsch Menáchem 1860-ban született Ispánmezőn és a bethleni, majd a dési jesivába került, rabbi Mendel Panethhez. 1936-ban — 76 éves korában — négy fiú- és három leánygyermekével alijjázott. „Mevi Cemách" című tóramagyarázatait Désen adták ki 1939-ben. A könyv ajánlását Jákov Elimelech Paneth dési főrabbi írta. Deutsch Menáchem 82 éves korában halt meg és a Hár Házejtimen van a sírja. Egyetlen fia, Deutsch Eliézer Jeruzsálemben él. Unokái közül legtöbben Izráelben, néhányan pedig Sao Pauloban és Szamosújváron élnek.

Teszler Jermije, Désről Kolozsvárra elszármazott likőrgyáros, aki jelenleg Jeruzsálemben él, 1957-ben emlékkönyvet adott ki a deportálásról (Dés—Kolozsvár, Auschwitzon át Jeruzsálemig).

Két kiadást megért „Emlékezz és ne felejts" című hébernyelvű

könyvében a magyar zsidóság és vele együtt családja nagyrészének pusztulását siratja. A könyvben számos oldalt szentelt tekintélyes és nagykiterjedésű dési családjának, amelyből senki sem menekült meg. Kivételt csupán ő képezett Bluma leányával és Siju fiával, akik átvészelték a pusztulás korszakát és Jeruzsálemben élnek.

Volt egyszer egy Dés... És a dési zsidók élték mindennapi életüket, harcolták mindennapi harcukat életükért és magasabb ideáljaikért — újságokat adtak ki és szervezkedtek, vallási és nemzeti vonalon... Egy könyv 1915-ben, egy újság 1920-ban... És nem akármilyen újság: az első hébernyelvű lap Erdélyben!... Aktív zsidó élet folyt Désen és ha nem is volt mindenki cionista, a zsidó nemzeti gondolatnak mély gyökerei voltak a városban. A pezsgő vallási életről a fent idézett lapok tanuskodnak, a cionista életről pedig egy külön fejezetben számolunk be.

Mielőtt a fejezetet lezárnók, vegyük még számba röviden a város zsidó személyiségeit, akik ugyan nem voltak aktív cionista vezetők, sem a vallásos zsidó közéletben nem vittek vezető szerepet, de a város notabilitásai közé tartoztak.

המבמת

הרב הגאון הגדול המפורסם צדיק מושל ביראת
אלקים טהורה שלישלת היוחסין כקש"ת מו"ה
יעקב אלימלך פאנעט שליט"א
אב"ד דק"ק דעש והגליל יצ"ו.

בעה"ת

הנה יד שלוחה אלי מאת ידידי הרב המופלא ומופלג בתורה ויראה טהורה זקן שקנה חכמה ובינה ותורה מו"ה מנחם מענדל דייטש נ"י שהי' דר בגלילותינו ולעת זקנתו אין למושב לו בארץ הקדושה ועתה עלה ברצונו השיב להוציא לאור חדושי תורה אשר העלה בכתב אשר פיו יקבנו בשם "מביא צמח" ובקש ממני הצעיר לתת הסכמתי, ועיינתי מעט בפי מסרת הפנאי בתוך הכתבים ומצאתי בהם דברים יקרים מעולפת סגירים בנוים על אדני האמת עם הקדמות מרבני קשישאי ע"כ אמרתי גם ידי תבין עמו בפרט שהי' תלמיד חביב למרן זקיני גאון קדוש ישראל בעל שערי צדק ז"ע ולדידי חזו לי כתי"ק של מרן זקיני זצ"ל אשר עוד בבחרותו עטרו בעטרת החבר והפלג מאד בשבחו, כל מן דין סמוכו לנא אי'הו יאי ומלתא יאי לאדפוסי אדרא ישושמו רבים ותרבה הדעת עדי יבא שילה שלו יקהת עמים בביא.

דברי הבאעה"ח ג' לס' זאת חקת התורה "בעורתך" לפ"ק דעעש יצ"ו.

ה"ק יעקב אלימלך פאנעט

Jákov Elimelech Paneth dési főrabbi ajánlása a „Mevi Cemach"-hoz

Ha kimaradt valaki, csak a gyarló emberi emlékezet a hibás — s ha összevissza lépnek elő a lapokról a dési zsidó személyiségek, ezért is az emlékezet a felelős, s a felsorolás sem fontossági, sem rangi sorrendet nem igyekezett felállítani.

Dr. Láng Viktor. Csákigorbóról került Désre a századforduló elején. Táblabírói rangban lévő törvényszéki elnök Désen 1902-től 1914-ig. Ortodox, vallásos és szigorúan szombattartó ember volt. Szombatonként soha nem jelent meg hivatalában, amiért sok borsot törtek az orra alá és nem egyszer akarták ezért meneszteni az állásából.

Dr. Wettenstein Viktor. Galgóról került Désre. Vármegyei főállatorvos volt, hivatalát 1909-től 1920-ig töltötte be, amikor nyugdíjba vonult. Nagyot hallott ő is, meg felesége is, ezért a mozielőadásokon mindig hallható volt, amikor felolvasott feleségének. Egyetlen fia dr. Bárd Oszkár volt.

Dr. Wasserstrom Adolf. A dési állami közkórház sebész főorvosa volt és 26 éven át működött ebben a minőségében. Wasserstrom Áron volt dési hitközségi elnök legidősebb fia, 52 éves korában halt meg.

Dr. Tüköri Lajos. Fogorvos volt Désen, még a századforduló előtt. Rendelője a római katoli-

Dr. Wasserstrom Adolf
a dési kórház sebész főorvosa

kus templom épületének első emeleti részében volt. Halála után két leánya vezette tovább rendelőjét.

Dr. Berger Vilmos. Csengerből került Désre a XIX. század végén. Orvos és fogorvos volt és egy ideig a Chevra Kadisa félhivatalos orvosa. Hosszú ferencjóska-szakállt viselt. Első felesége elhúnyta után egy keresztény tanárnőt vett feleségül. Ő maga nem keresztelkedett ki, de fia és leánya keresztvíz alá kerültek. Deportálás előtt halt meg, özvegye és gyermekei Budapesten élnek.

Farkas Mór, fogász. Szintén a XIX. század vége felé került Désre, s bár nem volt orvosi diplomája, igen jólmenő rendelője volt.

Dr. Szörényi Gyula
dési fő-állatorvos

Az 1930-as évek körül Bukarestbe költözött és ott is halt meg. Két fia Amerikában él.

Dr. Szörényi Gyula. Hosszú évekig Dés fő-állatorvosa volt. Felesége aktiv közéleti tevékenységet fejtett ki a Nőegyletben. Egyik fia, Géza, Izráelben, másik Romániában él.

Dr. Brüll Vilmos. A századeleji háziorvos mintaképe lehetett, de gyermektelen, minden társadalmi élettől visszavonuló és eléggé fösvény ember hírében álló gyermekorvos volt.

Dr. Engelberg Oszkár. Bethlenből költözött Désre és előbb a Poliklinika főorvosa volt, majd magánprakszist folytatott. Túlélte a deportálást és jelenleg mint nyugdíjas, egyedül tengeti életét Désen.

Dr. Gárdos Béla. Fogorvos, családjával együtt Auschwitzban pusztult el.

Dr. Jónás József. A harmincas években nyitotta meg fogorvosi rendelőjét, amely a legelegánsabb volt Désen. Felesége és egyetlen fia az auschwitzi halálgyárba került. Háború után ismét megnősült, jelenleg családjával együtt Németországban él.

Dr. Apfel Bertalan. Ugyancsak az 1930-as évek körül nyitott rendelőt Désen. Feleségével együtt — gyermekük nem volt — a deportálásban pusztult el.

Dr. Szinetár Dezső. Az 1920-as évek végén nyitotta meg orvosi rendelőjét. Mint belgyógyász, komoly hírnévnek örvendett. Nőtlen volt és 1942-ben Romániába szökött, s onnan a Struma hajóval Palesztinába indult. Mint ismeretes, a hajót hosszú és keserves bolyongás után elsüllyesztették, valószínűleg a németek.

Dr. Bíró László. A harmincas években nyitotta meg nőgyógyászati rendelőjét. Első felesége, Erzsike, egyhetes egyetlen gyermekével együtt a gázkamrában pusztult

el. Ő maga munkaszolgálatban vészelte át a pusztulás korszakát és a háború után ismét megnősült. Jelenleg a dési állami kórház röntgenológusa és családjával együtt Désen él.

Izrael Oszkár. A huszas évek végén nyitotta meg fogászati rendelőjét, amely a legjobban menők közé tartozott. Nagy közszeretetnek örvendő tagja volt a dési zsidó társadalomnak. A Barisszia oszlopos tagja, szive és zsebe mindig és mindenki előtt nyitva állt. Jótékonyságáról legendák keringtek. Feleségét és egyetlen leányát Auschwitzban pusztították el, őt a magyar csendőrök lőtték agyon szökés közben.

Dr. Joszepovits Károly. Törpe növésű, púpos, igen jónevű és jófejű ügyvéd volt, irodáját még a század elején nyitotta meg Désen. Vadházasságban élt egy keresztény nővel, de ő nem keresztelkedett ki. Sem cionista, sem pedig zsidó célokra nem adakozott. Egy anekdótát mesélnek róla, az eset állítólag a dési törvényszék folyosóján zajlott le. Egy peres ügyben dr. Ágai Andornak volt az ellenfele. A tárgyalás szünetében odaszólt neki a daliás dr. Ágai: „Ha nem tompitod le a hangodat, a mellényzsebembe duglak!" Mire dr. Joszepovits: „Akkor a mellényzsebedben több eszed lesz, mint a fejedben!"

Dr. Lázár Lajos. Ügyvéd, aki az impériumváltozáskor nem akart felesküdni a román kormánynak. Nem bírta a román nyelvet, de nem is akarta megtanulni. Pereit más zsidó ügyvédekkel tárgyaltatta. Felesége a dési zsidó Árvagondozó élén állott és szintén a deportálásban pusztult el. Két lánya közül az egyik, Lázár Éva festőművésznő volt.

Dr. Lebovits Lici. Jónevű, roppant értelmes zsidó ügyvéd, aki igen kevés közéleti tevékenységben vett részt. Baloldali nézeteket vallott. Feleségével, fiával és leányával Auschwitzban pusztult el. Egyike a többszáz dési családoknak, akikből hírmondó sem menekült meg a náci vérengzés után.

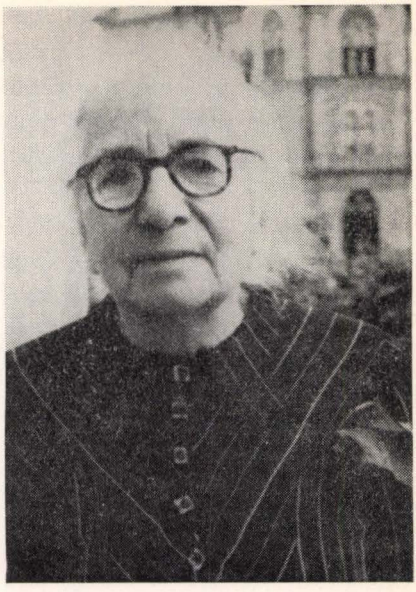
Dr. Schwimmer Jenő. Dési ügyvéd, a Gazdasági, Ipari és Kereskedelmi Bank jogtanácsosa és dr. Ágai ügyvédi irodájának társvezetője volt.

Dr. Schwimmer Zsiga. A Barisszsiának volt a tagja, a háború előtt ügyvédi irodát nyitott Désen. Jelenleg Kolozsváron él, törvényszéki bíró.

Dr. Őhlbaum Béla. Szamosújvárról költözött Désre és közös ügyvédi irodája volt dr. Weinberger Ernővel, a Zs.N.Sz. egykori főtitkárával, a háború előtti évek-

Hirsch Zsigmond körjegyző

Kertész Mártonné (Ilonka néni) az erdélyi cionista élet nagyasszonya

ben. Dr. Őhlbaum jelenleg Los-Angelesben él.

Hirsch Zsigmond. Körjegyző volt a megye egy-egy járási központjában, előbb Zalhán 1902-től, majd Bálványos-Váralján, Szász-Nyiresen és végül Mikeházán, 1936-ig, amikor is nyugdíjaztatását kérte és beköltözött Désre. A volt zsidó körjegyző szintén Auschwitzban fejezte be életét. Két leánya és egy fia Izráelben él.

Weinberger Lajos. Évtizedeken át Dés város levéltárnoka volt. Szintén Auschwitzban pusztult el feleségével együtt. Egyik fia, Ernő, ügyvéd Désen, másik fia, Lázár, Svájcban él.

Kertész Mártonné, sz. *Weinberger Ilonka.* Weinberger Samu volt dési hitközségi elnök első feleségétől született egyetlen leánya. A századforduló elején, egész fiatalon ment férjhez Kolozsvárra. A háború előtti erdélyi cionista élet egyik legmarkánsabb cionista nagyasszonya. Alapító tagja és évtizedekig vezetőségi tagja az erdélyi WIZO-nak, a kolozsvári WIZO elnöke, az országos K.K.L. kuratórium alelnöke és negyed évszázadon át Kolozsvár fáradhatatlan K.K.L.-biztosa. A vészkorszak idején Bergen-Belsenbe került, ahonnan fiával, dr. Kertész Miklós ügyvéddel Kolozsvárra tért vissza.

Az Erdély-szerte ismert és szeretett Ilonka néni 80 éves korában, 1967-ben halt meg Kolozsváron és nem adatott meg neki, hogy évtizedes munkájának célját, élete álmának megvalósulását, Izráel államát saját szemeivel láthassa.

Dr. Rosenberg József. A század elejétől magyar királyi közjegyző volt Désen, és közjegyző maradt az impériumváltozás után is 1930-ig. Apja, Rosenberg Zsigmond, hosszú éveken át a dési hitközség elnöke volt a századforduló előtt.

Nős volt, de gyermektelen. Nagy műveltséggel rendelkezett. Feleségével együtt a deportálásban pusztult el.

Dr. Havas Márton. Ügyvéd, a dési Polgári Bank igazgatója volt 1930-tól 1940-ig. Feleségével és leányával együtt Auschwitzban pusztult el.

Gyuri nevű fia átvészelte a deportálást és Bukarestben él.

Dr. Klein Maxi. A dési zsidó felekezeti elemi iskola igazgató-tanítójának, Klein Ignácnak a fia. Miután feleségül vette Kallus Zsigmond volt dési hitközségi elnök leányát, Kolozsvárra költözött és jólmenő ügyvédi irodát nyitott. Nem volt zsidó nemzeti beállítottságú, de zsidó közéleti téren (a hitközség, a központi iroda keretében) mégis tevékenykedett. A liberális párt egyik Erdély-részi korifeusa volt. Megalakulása után sem lépett be a Zsidó Pártba, hanem tovább tolta a liberálisok szekerét. Feleségével együtt a deportálásban pusztult el, egyetlen fia, dr. Klein Bandi jelenleg is Kolozsváron él.

Dr. Klein Maxi
az erdélyi ortodoxia élharcosa

Berczeller Andor. Előbb a nagybányai Phönix vegyi-gyár, majd pedig a dési Trasszia cementgyár főmérnöke volt. A német pontosság és szigorú nevelési elvek embere. Felesége és kisebbik fia elpusztult, másik, szintén mérnök fiával — Fedorral — Désen él.

Steuer Antal. A désaknai sóbányák főmérnöke volt. Sem neki,

sem két szép szál fiának nem használt a keresztvíz — az egész család elveszett a deportálásban.

Schönberger Dávid Alőrből költözött be Désre a századforduló kezdetén, és megszervezte a kolozsvári Mezőgazdasági Bank dési fiókját, melynek igazgatója volt elhalálozása napjáig.

Talmudi és világi tudományokban egyaránt igen nagy jártassággal rendelkezett, vallásos és a dési zsidó közélet tevékeny tagjai közé tartozott. Egyetlen fia Schönberger Nándor, egyedül tért vissza Auschwitzból, ma Cfáton él.

Jakab Antal. Zsibóról költözött Désre a 30-as években, és ő lépett Schönberger Dávid helyébe, a Mezőgazdasági Bank igazgatói posztjába. Gyermektelen, szimpatikus és közkedvelt tagja volt a dési zsidó társadalomnak. Feleségével együtt Auschwitzban pusztult el.

A névsor egyáltalán nem teljes. Nem is törekedhettünk arra, hogy mindenkit megemlítsünk, mindenkiről írjunk. Hol van annyi tinta, hol van annyi papír, amely le tudná írni mindazokat, akik megérdemelnék, hogy felsoroljuk őket? És hol van az az elektronikus agy, amely mindenkire hiánytalanul emlékszik?

A város tekintélyes zsidó kereskedő- és iparos-társadalmáról egyébként is következő fejezetünkben szólunk.

Meg kell emlékezzünk a désieken kívül a Dés-környéki falvakban élt zsidó személyiségekről is, akik minden vonatkozásban a zsidó közösségi élet kiemelkedő alakjai voltak. Természetesen itt is igen hiányos lesz a felsorolás, mert nem állanak kellő adatok rendelkezésünkre.

Klein Jakab és Albert nevű egyetlen fia, közgazdász, Szinyjén rendelkeztek nagykiterjedésű birtokkal, utóbbi a dési cionista élet alapító tagjai közé tartozott és Palesztinában, Cur-Sálomban telket vásárolt. A köztekintélynek örvendő család egyetlen tagja, Edit jött vissza Auschwitzból, aki ma Csehszlovákiában él.

Klein Samu, a Dés és Szamosújvár között fekvő Néma falu nagy földbirtokosa, akinek két fia vészelte át a pusztulás korszakát. Béla az idősebbik, aki Beced mosávban folytatja a földgazdálkodást és dr. Klein Maxi ortopéd sebész, aki néhány éves izráeli tevékenysége után Ausztráliába vándorolt.

Jeremiás Májer Hersch kapjoni földbirtokos feleségével és két fiával, valamint azok családjával együtt Auschwitzban pusztult el. Ugy ő, mint *Ignác* (nagyilondai kereskedő) és *Ábi* (dési drogista)

fiai tevékeny szerepet vittek a cionista életben.

A két világháború között látogatást tett az akkori Palesztinában, valamint telket vásárolt Cur-Sálomban, de alijjázni már nem volt lehetősége.

Legkisebb fia, *Mendu* a munkaszolgálatban pusztult el.

Dél-Erdélyben és Bukaresten élő gyermekei maradtak életben, valamint *Janka* lánya, aki Izráelben halt meg néhány évvel ezelőtt.

Egyik unokája, *Rados Jehuda* a felszabadító háborúban halt hősi halált a jeruzsálemi óvárosban. A hatnapos háború után exhumálták és a Hár-Házejtimen temették el katonai pompával.

Schmidt Béla kackói földbirtokosnak szintén csak egyetlen fia, Feri maradt életben, aki Marosvásárhelyen él.

Erzmann Jenő és *Fixler Samu* désaknai, *Guttmann Jakab* és *Benci* alőri, *Mendelsohn József* és *Mihály* alparéti, *Léb Júda* erdővásárhelyi, mindannyian volt malomtulajdonosok. Előbbi kettő még a deportálás előtt meghalt, utóbbiak pedig a deportálásban pusztultak el.

Mendelsohn Józsefnek egyetlen fia, dr. Mendelsohn László orvos él Natanján; Mendelsohn Mihálynak egyetlen fia, Leibi, Haifán lakik; Léb Júdának pedig két leánya maradt életben, Háni és Vera, mindketten Amerikában élnek.

Schwartz Menyhért és *Fülöp Izsák* tekintélyes désaknai kereskedők kiterjedt családjaiból is csak Fülöp Izsák egyetlen fia, Emil maradt életben, aki ezidőszerint a dési hitközség elnöki tisztét tölti be.

Rosenzweig Vilmos, Rosmann Lipót és *Rotschild Sándor* — bár mindhárman utóbb már Désen éltek — Somkeréken, Nagynyiresen, Nagyiklódon és Céckén szeszgyárakkal rendelkeztek. Mindhárman a vármegye zsidó és cionista közéletének oszlopos tagjai voltak és mindenkor tekintélyes összegeket adományoztak zsidó filantropikus célokra és cionista alapokra.

Rosmann Lipót és Rothschild Sándor visszatértek Auschwitzból. Rosmann Lipót a felszabadulás után halt meg Marosvásárhelyen, Rotschild Sándor pedig alijjázása után néhány évvel húnyt el Bné-Brákban. Előbbinek két fia — Jenő és Mose — és Seindi leánya Amerikában, utóbbinak pedig egyetlen nevelt leánya, Aliz él Désen.

Meg kell emlékezzünk

a tekintélyes pecsétszegi *Deutsch* családról, melynek családfője, Menáchem, jelentette meg a „Mevi Cemách" című talmudikus írását. E fejezetben erről már külön beszámoltunk;

az ugyancsak pecsétszegi, nagykiterjedésű *Schön* családról, mely-

nek egyik leszármazottja, *Schön Dezső,* a Tel-Avivban megjelenő *Uj Kelet* felelős szerkesztője;

a kodori *Weisz Ignácról,* akinek bölcsességéről és nagy talmudisztikus jártasságáról legendák keringtek;

Farkas Lipót felsőkosályi körjegyzőről, aki a deportálás előtt húnyt el falujában, egyetlen fia pedig, dr. Farkas Elek, családjával együtt Auschwitzban pusztult el;

Klein Samu szásznyiresi fűszerkereskedőről, akinek egyetlen fia, Chájim, Désen él.

GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI ÉLET

A dési zsidók gazdasági és politikai élete többé-kevésbé hű tükörképe a magyarországi zsidóság e téren betöltött szerepének. A magyar modern ipar és kereskedelem alapítása és fejlesztése terén szerzett érdemeiért — mint tudjuk — több magyar zsidót nemesi rangra emeltek.

A kereskedelmi és ipari élet felvirágoztatása Désen szorosan összekapcsolódik a zsidók letelepedésével. Az álmos életü községből, ahol a környékbeli parasztok és a helyi kisiparosok között jóformán cserekereskedelem folyt, a tizenkilencedik század második felében pezsgőéletü kereskedelmi központ lesz.

Tekintettel arra, hogy sikerült megszerezni a vármegyei levéltárból és Szolnok-Doboka vármegye monografiájából a hivatalos népszámlálási adatokat az egész vármegye zsidó lélekszámáról községenként, közöljük az 1857-es, az 1886-os és az 1891-es évi összeírás eredményeit. Ezek az évek az emancipáció kezdeteinek, valamint az egyenjogusítás megvalósításának békebeli, bőséggel teli esztendei. A vármegye zsidósága szüntelenül gyarapodik és a főképpen románok lakta megyében szinte surlódás mentesen él együtt a román és a zsidó lakosság, a román földműves és a falusi zsidó szatócs. A későbbi évekből sokkal hiányosabbak az adataink. 1920-ból csak a nagyobb községek zsidó lakosságáról számolhatunk be, ezzel szemben abban az évben az összlakosság számát viszonyíthatjuk a zsidók számához. Eszerint 1920-ban a vármegye összlakosságából (237.831 személy) 12.506 volt zsidó, vagyis valamivel több mint 5 százalék, Désen (12.500 lakosból) 3224 zsidó, Szamosujváron (6561-ből) 1041, Magyarlápos (2374) 804, Bethlen (3.088) — 666, Retteg (2.299) — 562, Ilonda (1.148) — 284, Ispánmező (1.437) — 198, Csákigorbó (1194) — 79. A zsidók főként városokban éltek a megye területén, ezért néhány városban a számarányuk eléri a 30 százalékot.

Az 1930. évi adataink szintén hiányosak, ugyanígy az 1944-ből és a deportálás után, az 1946-ból származó adatok, amelyeket a Zsidó Demo-

krata Népközösség állított össze. Nem a mi feladatunk kiértékelni tudós módra a számokat — a mi hivatásunk írásba foglalni és megörökíteni a dési zsidó hitközség történetét, a lehetőségeinkhez mérten a legrészletesebben.

A dési zsidóság lélekszáma a közölt adatok szerint az egyes esztendőkben így alakult: 1857 — 122 lélek, 1886 — 133, 1891 — 1114, 1920 — 3224, 1930 — 3360, 1941 — 16,353 lakosból 3719 zsidó, 1944 — 4318. A Zs.D.N. (Gruparea Democratica Evreiasca) adatai szerint 1946 július 1-én 513 zsidó lélek volt Désen, ennek mintegy negyedét a vidékről behuzódottak képezték.

SZOLNOK-DOBOKA MEGYE VIRILISTÁI

Az adatok hiánya erősen hézagossá teszi beszámolónkat a dési zsidó közösség életének gazdasági és politikai vonatkozásairól is. A fenti száraz számadatokon és az emlékezetünkben elraktározottakon kivül a rendelkezésünkre álló forrásmunkák a korabeli lapokban megjelent hirek, hirdetések, valamint a Szolnok-Doboka vármegye 1922-ben kiadott monográfiája. Ez utóbbi felsorolja például a vármegye virilistáit, vagyis a legtöbb adót fizető polgárait az 1889—1900-as évekből. A virilisták előjogokkal rendelkeztek, így például nem választás révén, hanem adófizetés alapján kerültek be a helyi képviselőtestületbe. Nem tudjuk, hogy a lent felsorolt virilisták közül kik kerültek be a helyi tanácsokba, mint városi vagy megyei képviselők. Mindenesetre, az adóba fizetett összegek nagyságáról fogalmat alkothatunk, ha tudjuk, hogy a dési nagytemplom óriási telkéért 5.000 forintot fizettek az évszázad elején.

Tischler Mór nagyiklódi földbirtokos 2062 forint adót fizetett. A Magyar Zsidó Lexikon tanusága szerint 1910. július 17-én magyar nemességet kapott, mint nagyvállalkozó: nagyiklódi Tischler Mór. Vele kezdődik a vármegye zsidó virilistáinak felsorolása.

1.	Tischler Mór, Nagyiklód — földbirtokos	2.062	forint
2.	Jakobi Dávid, Szamosujvár — földbirtokos	1.817	„
3.	Hirsch Kálmán, Somkerék — földbirtokos	1.817	„
4.	Feldmann B. Jakab, Szamosujvár — szeszgyáros	1,201	„
5.	Weinstein Jakab, Nagyilonda — földbirtokos	622	„
6.	Eizikovits Jakab, Szamosujvár — kereskedő	558	„
7.	Rottenberg Áron, Dés — kereskedő	518	„

8.	Schmidt Béla, Kackó — földbirtokos	518	forint
9.	Rottenberg Mór, Oroszmező — haszonbérlő	510	„
10.	Binder Adolf, Dés — háztulajdonos	508	„
11.	Dr. Vajda Lipot, Dés — ügyvéd	449	„
12.	Jeremiás Hersch, Kapjon — haszonbérlő	447	„
13.	Fesztinger Sámuel, Dés — kereskedő	447	„
14.	Bernát János, Dés — kereskedő	420	„
15.	Kallus Zsigmond, Dés — kereskedő	416	„
16.	Rosenberg Zsigmond, Dés — földbirtokos	408	„
17.	Nuszbecher Márkusz, Somkerék — földbirtokos	378	„
18.	Schmidt Izsák, Kecsed — haszonbérlő	369	„
19.	Lusztig József, Nagyiklód — kereskedő	363	„
20.	Löwinger Gidalje, Retteg — kereskedő	330	„
21.	Fülöp Baruch, Konkolyfalva — földbirtokos	326	„
22.	Legmann Simon, Vajdaháza — földbirtokos	312	„
23.	Bernád Simon, Dés — nagyiparos	307	„
24.	Klein Jakab, Szinye — földbirtokos	297	„
25.	Groszmann Bernát, Bethlen — kereskedő	292	„
26.	Kappel Nóé, Szentegyed — földbirtokos	290	„
27.	Weisz Leopold, Szamosujvár — kereskedő	282	„
28.	Fenyvesi Jakab, Szamosujvár — kereskedő	260	„
29.	Dr. Brüll Vilmos, Dés — orvos	260	„
30.	Lőb Mózes, Noszoly — földbirtokos	259	„
31.	Nasch Mór, Girolt — földbirtokos	258	„
32.	Ábrahám József, Szelecske — földbirtokos	255	„
33.	Jakobi Hirsch, Páncélcseh — földbirtokos	255	„

ZSIDÓ IPAR ÉS KERESKEDELEM DÉSEN

A Budapesten héber betűkkel nyomott, de nem jiddis, hanem német nyelvű Allgemeine Jiddische Zeitung 1890 január 15-i 126. számában (94. oldal) hirdetés jelent meg, amely bejelentette, hogy a Stein testvérek húsáru gyárat létesítenek Désen, ráv Mose Paneth főrabbi felügyelete alatt.

Szolnok-Doboka vármegye monográfiája (144. oldal) beszámol arról, hogy Bernáth János, Gábre János és Jakab Károly 1898-ban nagy tégla- és cserépgyárat alapítottak Désen.

Hirsch M. Lajos iklódi földbirtokos, aki 1864-ben telepedett le és 1865-től az első hitközségi elnök volt Désen, 1865-ben nagy szeszgyárat létesít.

Egymásután alapítják a kisebb-nagyobb iparüzemeket, gyárakat Désen. 1903-ban Lieber és Feuerstein létesítenek egy nagy szappangyárat, amelyet a háború után Schnabel Jakab és fiai cég vesz át. 1905-ben hozza létre a dési petróleumfinomitót Friedmann Izsák, Lehrmann Tóbiás, Henoch Weisz és Steinberger Móse. A háború itt is változásokat idézett elő és a háború után Friedmann Izsák és veje, dr. Weinberger Manó lett a két társtulajdonos. 1909-ben Fesztinger és Weinberger megalapítja a Henger- és Gőzmalmot. Ez később GIKERT-érdekeltséggé válik, amelynek igazgatói dr. Ágai Andor és Szécsi Jenő. 1912-ben Hancz Jakab és társai „Moha" nevű szvetter és kötöttáru gyárat létesítenek, amely a háború után Majrovits Ede tulajdonába megy át.

Közvetlenül az első világháború kitörését megelőző években (ki gondolt akkoriban háborúra, a boldog békebeli világban, amikor Désen, Erdélyben, az egész Osztrák-Magyar monarchiában a bútrok és házak úgy készültek, hogy egy örökkévalóságig kitartanak és embernek-zsidónak egyaránt szilárdnak tűnt a világa) újabb és újabb üzemek és gyárak létesülnek. Rum- és likörgyár — alapította Schwartz Béla és Paneth Bezalel, kefe- és cirokáru-gyár — létesítették a Katz-testvérek, szikvíz-gyár — Weinberger Áron.

A háború alatt Klärmann Ernő és Teszler Jermije létesítenek likörárugyárat és Legmann Berl szikvízgyárat.

Az első világháborút követő évtizedben, az 1929-ben kezdődő katasztrófális gazdasági válságig alapított kis és nagyobb üzemek közül felsorolunk néhányat, amelyeket még nem takart be véglegesen a felejtés pora.

Feuerstein Kálmán Ilosván létesített „Fagusz" néven fa- és szénkitermelő üzemet. Altmann Bernát és Heilbrun Ferenc gyertyaáru gyárat, Mendelsohn Samu papírzacskó feldolgozó üzemet alapít. Singer Jakab szalmakalap gyárat létesít, Spitzer Hermann szikvízgyárat, Grünfeld Jenő seprűgyárat, Lehrmann Tobiás szalámigyárat és Kovács Károly plasztikárugyárat alapít.

Az ország legnagyobb hat sörgyárának dési lerakatai mind zsidóké. A nagyváradi Dreher Hagenmacher dési megbizottja Majrovits Jakab és fia, Jehuda; a kolozsvári „URSUS" lerakata özv. Singer Sámuelnéé, a tordai Cel Vilmos lerakata Wiegner Samué; a brassói Cell testvérek lerakata Majrovits Miksáé; a vásárhelyi Bürger Albert lerakata Rottenberg Móré; a besztercei Brecher testvérek dési lekarata pedig Lázár Józsefé.

A dési deszka- és cserépáru raktárosok is mind zsidók: özv. Neudorfer Jenőné, özv. Hochstadt Judáné, Elefánt Izráel, Káhán Salamon, Tevjovits Sándor és Friedmann-testvérek.

A helyzetet illusztrálandó, bemutatjuk a dési piactér egy részét a

szomszédos utcákkal, ahol alig akadt néhány nemzsidó üzlet és szombatonként lehunyt redőnyök vigyáztak a szombati csendre és pihenésre. Csupán a patikák képeztek kivételt a harmincas évekig, mert zsidó patikusok nem kaptak Désen önálló működési engedélyt. Meg kell itt említenünk a Krämer patika esetét, amelynek Rottenberg Elek gyógyszerész volt a vezetője évtizedeken át. Az 1935. évi *Dési Uj Kor* hirdetése a cionistákhoz szól, mert a Krämer patikában KKL persely volt. Ez a kék-fehér doboz nem található minden dési zsidó házban vagy üzletben, keresztény patikában pedig éppenséggel tüntetésszámba megy. Krämer gyógyszerész zsidóbarátsága közismert volt — ő javasolta például 1944-ben a gettónak a Kodor utcában való elhelyezését, emberibb körülmények között, mint amit a Bungur-erdő fái és a szabad ég nyujtottak.

A bankérdekeltségek egy része Désen szintén a zsidóké volt és ugyanígy volt néhány zsidó bankigazgató.

A Közgazdasági Bank és Takarék Pénztárnak Auspitz Ábrahám volt az igazgatója, a Polgári Banknak dr. Havas Jenő és Hochstadt Béla. A Gazdasági, Ipari és Kereskedelmi R. T. (GIKERT) banknak dr. Ágai Andor volt az igazgatója, a Mezőgazdasági Bank dési fiókjának pedig Schönberger Dávid, majd Jakab Antal.

A dési Kishitel Bank (Joint) alapító tagjai: Friedmann Izsák (ő volt a bank első elnöke), Rosenthal Ignátz, Hirsch Dávid, Friedmann Mór, Weinberger Samu, Stern Géza, dr. Weinberger Manó, Katz Mihály, Rosenthal Mihály, Rosenzweig Jakab, Rosenzweig Vilmos, Rosenzweig M. Jehuda, Rosenzweig Cheszkel, Ordentlich Ferenc, Merza Menyhért (örmény kereskedő), és Basch Lajos.

A Kishitel Bank 1929-ben alakult, 1.000.000 lejes alaptőkével, amit a Joint nyujtott kamatmentes kölcsön formájában. A bank részvényeket bocsájtott ki és az 1930-as években már több mint 600 tagja volt.

A bank elnökei közül az első Friedmann Izsák, a második Friedmann Mór, a harmadik Rosenthal Ignátz volt. Igazgatói közül az első Barna Kálmán, a második Hirsch Márton, a harmadik Riegler Sámuel.

Az 1930. évi népszámlálás közölt adatai szerint Szamos megyében összesen 8449 zsidó volt — komoly visszaesés az 1920 évi 12.506 zsidó lélekhez viszonyítva. Ennek egyrészt a pontatlan összeirás, másrészt a gazdasági válsággal összefüggő kivándorlás az oka és a magyarázata. Dé-

Dés városa az első világháború

SECHTER SAMU
kocsma

SINGER FERENC
fűszerkereskedés

BENCION WOLF
vendéglő

ROTTENBERG MÓR
kocsma

LEFKOVITS GÉZA
sóáruda

SCHŐNBLUM JENŐ
fűszerkereskedés

HERSKOVITS M.
bodega

ADELSTEIN NÁNDOR
papírkereskedés

BERNÁT TESTVÉREK
bőrkereskedés

STŐSSZEL DÁVID
bodega

PANETH BECALEL
borkereskedés

KATZ MIHÁLY
fűszerkereskedés

SÁMUEL JENŐ
bádogos

SPITZER HERMAN
szikvízgyáros

DICKER IGNÁC
bádogos

HEIMANN IZRÁEL
bodega

ALBERT LÁZÁR
fűszerkereskedés

PANETH GÉZA
vaskereskedés

MÁTYÁS & STEIMETZ
bőrkereskedés

KLEIN JENŐ
rövidárukereskedés

STEINBERGER N.
órás

SALAMON MIHÁLY
cipészet

ZILBERSTEIN
köszörűs

ROSENZWEIG BENJÁMIN
divatárukereskedés

SINGER EMIL
fűszerkereskedés

WEINSTEIN JENŐ
kocsma

ROSENZWEIG MÓR
festékárukereskedés

GOLDSTEIN JAKAB
nyomda

SCHWIMMER JENŐ
üvegkereskedés

FENYŐ BÉLA
divatárukereskedés

ROSENZWEIG JAKAB
fűszerkereskedés

(A szaggatott vonal keresztény üzlet helyét jelzi)

előtt, a magyar impérium alatt

HIRSCH & VÁGÓ
textilkereskedés

ROSENZWEIG EDE
divatárukereskedés

SZÁNDER IZSÓ
textilkereskedés

ROSENWASSER I.
textilkereskedés

BISZTRITZ JAKABNÉ
órás és ékszerész

SCHŐNBERGER NÁNDOR
rövidárukereskedés

GOLDENBERG ADOLF
vendéglő

MÁJER NÁTÁN
kocsma

SCHIEBER EMÁNUEL
órás és ékszerész

LEBOVITS ZSUZSA
kalapszalon

JÓNÁSZ KÁROLYNÉ
papírkereskedés

FRANCK ZSIGMOND
divatárukereskedés

SALAMON JAKAB
cipőkereskedés

BIRÓ JÓZSEF
textilkereskedés

WOLF ADOLF
divatárukereskedés

HEIMOVITS FERENC
órás és ékszerész

ROSENTHAL IGNÁTZ
szabóság

HIRSCH MÉTA
cipőkereskedés

BERGER FERENCZ
fűszerkereskedés

Özv. STŐSSELNÉ
cukorkaüzlet

WEINSTEIN JENŐNÉ
kézimunkaüzlet

WEISZ MIKLÓS
villamossági üzlet

FÜLŐP-TESTVÉREK
textilkereskedés

ZUCKERMANN RELLI
női fodrászat

HIRSCH BLANKA
dohányáruda

SÁMUEL HERMAN
szabóság

IZRÁEL MANÓ
vendéglő

SINGER ZOLTÁN
posztókereskedés

ROZENSTEIN IZIDOR
illatszertár

GRÜNBAUM REGINA
divatárukereskedés

POLOVER JAKAB
szabóság

BERGER ADOLF
játékárukereskedés

GRÜN CH. BARUCH
menetjegyiroda

GOTTLIEB JÓZSEF
textilkereskedés

SALAMON JENŐ
cipészet

KRÉMER MENDEL
mészárszék

SCHWARTZ BERNÁD
fűszerkereskedés

NÓÉ IZIDOR
vaskereskedés

WEINBERGER JÓNÁSZ
lisztkereskedés

BRETLER DÁVID
textilkereskedés

MÁTYÁS IGNÁTZ
bőrkereskedés

BIENER GÉZA
bádogos

JAKAB LEOPOLD
cipészet

ŐSZTREICHER SAMU
pékség

SZÁNDER NÁTHÁN
textilkereskedés

GELB-TESTVÉREK
terménykereskedés

JEREMIÁS ZOLTÁN
drogéria

SINGER JAKAB
rövidárukereskedés

SCHNÁBEL BÉLA
szappanüzlet

FEIG-TESTVÉREK
divatárukereskedés

ROSENWASSER FÁBIÁN
textilkereskedés

Dés városa a két világháború

ZEIF SALAMON
divatárukereskedés

GROSZ JAKAB
szalmakalap üzlet

EIDINGER FERENC
vaskereskedés

WIRZBERGER IZSÁK
üvegkereskedés

KAPPEL ÁBRAHÁM
szalmakalap üzlet

KLEIN JÉKLI
kézimunka üzlet

HOROVITZ JAKAB
kocsmáros

WEINBERGER SAMU
tojásraktár

HOCHSTADT JUDÁNÉ
deszkaraktár

HIRSCH MANÓ
fűszerkereskedés

LÁZÁR IDA
fűszerkereskedés

LÁZÁR FARKAS
szeszesitalok

TEVJOVITS SÁNDOR
deszkaraktár

KÁHÁN SALAMON
deszkaraktár

Özv. NEUDERFERNÉ
deszkaraktár

Özv. SINGERNÉ
sörraktár

ZELMANOVITS LAJOS
bádogos

BENCION HERSCH
vendéglős

SCHWARTZ & PANET
likörgyáros

WIEGNER SAMU
sörraktár

JULIUSZ ZALMAN
fűszerkereskedés

GRÜNBAUM OSZKÁR
cipészet

KLEIN DÁVID
vendéglős

RUBIN HERMANN
nőiszabóság

között, a román impérium alatt

sen nem csökkent, de nem is nagyon gyarapodott a zsidók száma. 15.311 lakos közül 3360 zsidó lakost írtak össze Désen, 800 családot. Érdekes látni e 800 család megoszlását foglalkozási ágak szerint.

kereskedők	185	nyugdijasok	44
kisiparosok	161	napszámosok	88
nagyiparosok	7	földbirtokosok	8
ügyvédek	12	bankárok	4
orvosok	11	keresk. utazók	13
mérnökök	6	fiákeresek	10
gyógyszerészek	5	fuvarosok	12
magántisztviselők	39	hitk. alkalmazottak	33
állami tisztviselők	5	különböző fogl.	32
tanítók	7	szociális esetek	100
melamedek	18	Összesen	800

A deportálást megelőző időről pontos képet nyujt a birtokunkban lévő gettólista, azonban abból is hiányzanak a munkaszolgálatot teljesítő férfiak. A gettólista a születési éven és helyen kivül a foglalkozást is feltünteti és kiváló anyagot nyujt a majdan eljövendő kutatónak, aki egy keleteurópai kisváros zsidóságának társadalmi keresztmetszetét akarja tanulmányozni. A gettólistában 3266 név van feltüntetve. Ha ezekhez hozzáadjuk a munkaszolgálatra bevonult dési zsidó férfiak számát körülbelül 4.500-ra tehető a dési zsidó lakosok száma, akiknek több mint 90%-át kipusztították a náci fenevadak.

A POLITIKAI ÉLET

Politikai téren a zsidók tevékenysége Désen — és Magyarországon általában — sokkal később kezdődött és jóval kisebb méretű volt, mint gazdasági téren. Jelentősége is eltörpül a zsidók gazdasági müködése mellett. A zsidók egyenjogusítása tulajdonképpen csak a századforduló idején vált valósággá és természetes volt, hogy a zsidó törekvések a demokrata gondolatot szolgálják. Désen a pezsgő gazdasági élettől eltérően a politikai tevékenység az ismert talmudi citátum „diná d'málchutá diná" szellemében nyilvánul meg és jóformán nem lehet politikai életről beszélni. A dési zsidó tömegek a választások alkalmával mindig arra a pártra szavaztak, amely éppen uralmon volt.

Az első világháború előtt a zsidók egyöntetüen magyaroknak vallották magukat és nagyrészének szent meggyőződése volt, hogy csupán temploma

és vallása különbözik a magyarokétól. Kevés ország zsidósága azonosult annyira a gazdanéppel, mint a magyar zsidók, noha nagy számuk komoly gátat vert az asszimiláció terjedésének. De idővel Désen is tért hódított a magyar szó, a zsidók mózes-vallású magyarnak vallották magukat az összeírási iveken. Ez pontosan megfelelt a magyar állam politikai célkitüzéseinek, mert a zsidók önmüködően a magyarok számarányát növelték a kisebbségiekkel — a románokkal, tótokkal stb. — szemben.

ZSIDÓK AZ ELSŐ VILÁGHÁBORUBAN

Dés zsidó lakosságának sokrétű tevékenységét kutatva, adatok, kútfők, dokumentumok után járva a szerkesztő kezébe került a Magyar Hadviselt Zsidók Aranyalbuma, a magyar zsidók részvételéről az első világháborúban. Nem találtunk adatokat arra vonatkozóan, hogy a dési zsidók közül kik szolgáltak a világháború előtt az osztrák-magyar hadseregben. Az akkori monarchia területén a XIX. század második felében csak elvétve akadt néhány tucatnyi zsidó tiszt. Különben is az első világháború előtt közel négy évtizedig béke honolt Ferenc József birodalmában.

Az első világháború idején gyökeresen megváltozott a helyzet és a zsidók kifejezetten számarányukon felül (nem tudjuk, erre büszkének kell lenni, vagy szégyelni kell?) vettek részt az első nagy világmészárlásban. És nem vallottak szégyent a harctéren sem, — mint ahogy az élet más területein is becsülettel megállták a helyüket a dési zsidók.

Az Aranyalbum felsorolja a hadbavonult dési zsidókat és a hősi halált haltakat, de kétséges, hogy mindenkit felsorol-e hiánytalanul, lévén szó egy nem-hivatalos, hanem magánvállalkozásban összeállított kiadványról. Sokan nem voltak hajlandók áldozni az Aranyalbumra, egyéni, társadalmi, politikai vagy egyszerüen anyagi megfontolások miatt.

Még így is szemünkbe ötlik, hogy a kevesek, akiknek háborús tevékenységét vagy képét is közli az Aranyalbum, milyen magas kitüntetésben részesültek, hányan sebesültek meg vagy haltak hősi halált. A kapott kitüntetések a dési zsidók helytállását tanúsítják. Károly csapatkeresztet (Kcsk) csak azok kaptak, akik több mint 120 napig voltak harcialakulatban a harctéren. A kitüntetések között találunk Koronás Vas Érdemkeresztet a vitézségi érem szalagján (Vas ék. a vit. é. sz.), Kormányzói dicsérő elismerés Koronás Bronz vagy Ezüst Érdemérmét (Br. vagy Ez. Sign. L.), Sebesültek Érmét (seb. é.), Háborús Emlékérmét (heé), Hadiérmét (hé), I. osztályú Ezüst Vitézségi érmet (O_1), II. osztályú Ezüst Vitézségi Érmet (O_2), Bronz Vitézségi Érmet (O_b). (Az Aranyalbum levonataiban előfor-

Dés izraelita hadviseltjei

Dr. Hirsch Gyula
n. Farkas Sándor
Doppelt József
Hirsch Hermann Wilem
Gelm Márton
Hirsch Samu
Horovitz József
Zelmanovits Lajos
Iczkovics Farkas Mózes
Glück Márton
Gloser Jakab Simon
Biener Bernát
Izsák Miksa
n. Diamantstein Márton
Stein Miklós
Dr. Bär Manó
Albert Lázár
Guttmann Benedek
Schnábel Ábrahám Izsák
Diamantstein Ignác
Hirsch Manó
Hirsch Ernő
n. Havas Zéig Márton
Silberstein Béni
Surány Jenő
Feig Ignác
Frank Béla
Dr. Havas Jenő
Rubin A. Hermann
Kahan Salamon
Wolf Adolf
Wolf Adolfné önk. ápolónő
Rosenthal Ignác
Mátyás Ignác
Wolf Leó
Rosenwasser Jenő
Klein Sámuel
Rottenberg Mihály
Deutsch Sámuel
Reichenstein Hermann
Legman Mendel
Lauber Náthán
Jeremiás Zoltán
Schönblum Jenő
Eidinger Ferenc
Biró József
Salamon Simon
Singer Jakab
Harnik Simon
Dr. Schwimmer Jenő
Markovits Chájim Icig Izr.
Gelb József
Fesztinger Mihály
Rozenfeld Dávid
Bär Márton
Sporn Jakab
Farkas Manó
Mátyás Ferenc Efraim
Lebovits Samu
Österreicher József
Österreicher Sándor
Dub Ábrahám
Lázár József
Fürst Mihály
Ábrahám József
Gelb Izrael
Katz Mihály
n. Rottenberg Mór
Schwarz «Bär» Béla
Schwarz Benjámin
Altmann Bernát
Berger Nándor
Bindiger Ábrahám
Back Dezső
Bockhaut Hermann
Blau Bernát
Buchs Vilmos
Egri Simon
Héger Mendel
Fürst Hermann
Pfeiffer Simon
n. Farkas József
Fischer Icig Leib
Friedmann Miklós
Goldenberg Adolf
Goldstein József
Izsák Dávid
Izsák László
Izrael Jakab
Juszkovits Ignác

Wolf Márk H. R.
Wolf Jakab
Kleinmann Andor
Koppel Ábrahám
Léb Adolf
Léb Móric
Léb Ignác
Mátyás Lajos
Mandel Sándor
Moskovits Márton
Moskovits Ábrahám
Ordentlich Elek
Polover Jakab
Roth Adolf
Rotschild Sámuel
Salamon Dávid
Sámuel Ármin
Sporer Jakab
Stern Géza
Stern Gyula
Stroh Lázár
Dr. Weinberger Manó
Weichselbaum Dávid
Walter Sámuel
Simon Dávid
Blatt M.
Merkler Jenő
Guttmann József
Ábrahám Mihály
Hirsch Sámuel
Mózes Juda
Rosenberg Jakab
Pollák Dávid
Grünfeld Mendel

Fischer Izidor
Simon Bernát
Sámuel Samu
Moskovits Izrael
Wiesel Lázár
Markovits Mór
Grünbaum Farkas
Baruch József
Ferenc Mózes
Hirsch Hermann
Klein Samu
Spielberg Ábrahám
Davidovits Henrik Mihály
Hirsch Sámuel
Ábrahám Izsák
Wachs Móric
Izsák Lázár
Rothmann Adolf
Rosenfeld Mihály
Edrich Simon
Béni Samu
Katz Rubin József
Stern Lázár
Wolf Gidáli
Bernáth Salamon
Klein Lázár
Hirsch Samu
Glauber Móric
Feuerstein Salamon
Ábrahám Izsák
Zammel Ábrahám
Salamon Ábrahám
Reichenstein Jakab
Ferber Dávid

Hősi halottak:

Moskovits Samu
Moskovits Henrik
Teitelbaum Adolf
Wiegner József
Dr. Biró Zoltán Lipót
Dr. Schwimmer Henrik
Barna Andor

Österreicher Jenő
Grossmann Henrik
Goldstein Izidor
Goldstein Edrich
Mátyás Mihály
Engel Salamon
Harnik István

DÉS

Albert Lázár

Dr. Bär Manó

Biró József

Deutsch Sámuel

n. Diamantstein M.

Doppelt József

Eidinger Ferenc

n. Farkas Sándor

Fürst Mihály

Gelb József

Gelb Márton

Glück Márton

Guttmann Benedek

Harnik Simon

Dr. Havas Jenő

Hirsch Ernő

Dr. Hirsch Gyula

Hirsch Hermann

Hirsch Samu

Izsák Miksa

Jeremiás Zoltán

Káhán Salamon

Katz Mihály

n. Groszmann Hen.

Klein Sámuel

DÉS

Lauber Náthán

Lebovits Samu

Österreicher József

Reichenstein Herm.

Rosenthal Ignác

Rosenwasser Jenő

Rottenberg Mihály

n. Rottenberg Mór

Schnabel Adolf

Schönblum Jenő

Schwarcz Benjámin

Stein Miklós

n. Wiegner József

Feig Ignác

Dub Ábrahám

DÉS

DUB ÁBRAHÁM, Dés, bőrkereskedő. Bevonult 1914 júliusban a 85. gy. e.-hez. Leszerelt 1918 novemberben. Orosz harctéren volt arcvonalban és hadifogságban töltött négy évet. Károly cs. k. ig. a. 1912—13. emlékkereszt. Rendf.: tizedes.

BARNA KÁLMÁN, Beszterce, főtisztviselő. Bevonult 1916 márciusban a 32. h. gy. e.-hez. Leszerelt 1918 okt. Fivére hősi halála folytán ezredszolgálatot teljesített. Rendf.: e. é, ö. tizedes.

Testvére: **BARNA ANDOR,** Dés, vármegyei tisztviselő bevonult 1914-ben a 63. gy. e.-hez. Három ízben megsebesült az olasz harctéren és 1917-ben az olasz harctéren *hősi halált halt.* Előzőleg 3-szor megsebesült. Kitüntetve: O_2, *Ob*, Károly cs. k. Rendf.: e. é. ö. szakaszvezető.

WOLF ADOLFNÉ, sz. **HARNIK PAULA, Dés.** A dési vöröskereszt kórházban teljesített 1914-től 1917-ig önk. ápolónői szolgálatot. Önfeláldozó és odaadó munkájáért a *vöröskereszt ezüst jelvényét a hadiékítményekkel* kapta.

SCHLESINGER IGNÁC, Beszterce, bádogos. Bevonult 1916 januárban a 62. gy. e.-hez. Leszerelt 1918 októberben. Orosz, olasz és montenegrói harctéren volt csatár és áth. a bécsi repülőezredhez. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: tizedes. Fivére:

SCHLESINGER BERNÁT, Dés. Bevonult 1914 nov. a 63. gy. e.-hez és sebesülése után önként jelentkezett az olasz harctérre, ahol 1916 elején *hősi halált halt.* Rendf.: tizedes, sógora:

HERSKOVITS BERNÁT. Bevonult 1914-ben a 10. h. gy. e.-hez és 1915-ben az orosz harctéren *hősi halált halt.* Mindkettő eltemetve tömegsírban. Rendf.: gyalogos.

DÉS

ALBERT LÁZÁR, Dés, kereskedő. Bevonult 1914 augusztusban a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. 31-én. Orosz és olasz harctéren volt csatár és hadoszt. távirász. Megsebesült. Kitüntetve: O_2, Károly cs. k., Vas é. k. a v. é. sz. *Ob* ig. a. Rendf.: szakaszvezető.

DR. BAER MANÓ, Dés, orvos. Bevonult 1914 aug.-ban a 30. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 dec. 4-én. Szerb, albán és montenegrói harctéren teljesített csapatszolgálatot. Áth. a Zita helyőrségi kórházhoz. Kitüntetve: Br. Signum L. kardokkal, II. o. vörös k. tisztijelvény hadiékítménnyel, Károly cs. k. ig. a. Rangja: t. főorvos.

BIRÓ JÓZSEF, Dés, divatárukereskedő. Bevonult 1914 aug. havában a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov. 1-én. Orosz, szerb és olasz harctéren teljesített csapaszolgálatot. Rendf.: I. o. számv. őrmester. Károly cs. k. igazolás alatt.

DR. BIRÓ ZOLTÁN LIPÓT, 23. vadász zlj.-beli hadaprj. őrmester. 1914 november 28-án a szerb harctéren Valjevonál *hősi halált halt.*

DEUTSCH SÁMUEL, Dés, rézöntő. Bevonult 1915 márciusban az 51. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Mint fegyverjavító szakmunkás teljesített szolgálatot. Rendf.: gyalogos.

DIAMANTSTEIN IGNÁC, Dés, fakereskedő. Bevonult 1915 aug. havában a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz harctéren volt csatár. Kitüntetve: Károly cs. k. ig. alatt. Rendf.: őrvezető.

néhai DIAMANTSTEIN MÁRTON, Dés. Bevonult 1914-ben a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz és olasz harctéren volt mint csapattiszt (századparancsnok). Két ízben megsebesült. Kitüntetve: O_2, *Ob*, Károly cs. k. Rangja: t. hadn.

DOPPELT JÓZSEF, Dés, ecetgyáros. Bevonult 1915 október 15-én a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 decemberben. Román és szerb harctéren volt mint csatár. Megsebesült. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: szakavezető.

Testvére: **DOPPELT IGNÁC,** kereskedő. Bevonult 1914 aug. 1-én a 32. h. gy.-e.-hez. 1915 márciusban Przemyslnél hadifogságba esett és a mai napig nem tért haza. Rendf.: tizedes.

EIDINGER FERENC, Dés, vaskereskedő. Bevonult 1915 márciusban a 41. gy. e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Áthelyezve a 63. gy.-e.-hez. Orosz és román

harctéren volt mint csatár. Áthelyezve a 310. távb. osztályhoz. Károly cs. k. ig. alatt. Rendf.: tizedes.

néhai FARKAS SÁNDOR, Dés, banktisztviselő. Bevonult 1914-ben a 24. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz és olasz harctéren volt mint csapattiszt és századparancsnok. Három ízben megsebesült. Kitüntetve: *Ez. és Br. Sign. L. kardokkal, Br. Sign. L. a kardokkal másodszor,* O_1, *Ob.* Rangja: hadnagy.

FEIG IGNÁC, Dés ruhakereskedő. Bevonult 1917-ben a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz hadtápvonalban teljesített fegyveres őrszolgálatot. Rendf.: gyalogos.

FRANK BÉLA, Dés, kereskedő. Bevonult 1916 januárban a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Fegyvernélküli őrszolgálatot teljesített. Rendf.: e. é. ő. gyalogos.

FESZTINGER MIHÁLY, Dés, hitközségi alkalmazott. Bevonult 1915-ben a 63. gy. e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz és szerb harctéren építőosztagnál teljesített szolgálatot. Rendf.: gyalogos.

FÜRST MIHÁLY, Dés, női szabó. Bevonult 1914 aug. a 23 vadász zlj.-hoz Leszerelt 1918 okt. végén. Áthelyezve a 22. eg. ü. osztaghoz. Kórházi élelm. osztagnál teljesített szolgálatot. Rendf.: szakaszvezető.

GELB JÓZSEF, Dés, lisztkereskedő. Bevonult 1915-ben a 62. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Román hadtápvonalban teljesített őrszolgálatot. Rendf.: gyalogos.

GELB MÁRTON, Dés, gabonakereskedő. Bevonult 1915 októberben a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Olasz harctéren mint csatár teljesített csapatszolgálatot és tüdőbajt kapott. Mint 90%-os hadirokkant szerelt le. Károly cs. k. ig. alatt. Rendf.: gyalogos.

GLÜCK MÁRTON, Dés, vendéglős. Bevonult 1914 aug. 9-én a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz harctéren volt mint csatár és mint 50%-os hadirokkant szerelt le. Károly cs. ker. ig. a. Rendf.: gyalogos.

GOLTZ LEÓ, Dés, terménykereskedő. Bevonult 1915 augusztusban a 11. hegyi tüzérezredhez. Leszerelt 1918 okt. végén. Olasz és szerb harctéren volt mint csatár. Kitüntetve: O_2, *Ob,* Károly cs. k. Rendf.: tüzér.

GUTTMANN BENEDEK, Dés, malomtulajdonos. Bevonult 1915 májusban a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1919 áprilisban. Orosz harctéren volt mint csatár. Kitüntetve: *Ob,* Károly cs. k. Rendf.: zászlós.

HARNIK SIMON, Dés, banktisztviselő. Bevonult önként 1914 októberben a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov. végén. Orosz harctéren volt, mint csapattiszt. Károly cs. k. ig. a. Rangja: főhadnagy.

Fivére: **HARNIK ISTVÁN** önként jelentkezett a komáromi vártüzérekhez és *hősi halált halt.*

DR. HAVAS JENŐ, Dés, ügyvéd, Bevonult 1915 jan. 15-én a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov. 1-én. Román hadszíntéren a főparancsnoksághoz volt beosztva. Dicsérő okiratot kapott. Rangja: zászlós.

HIRSCH ERNŐ, Dés, fatermelő. Bevonult 1914 aug. 1-én a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz és román harctéren teljesített csapatszolgálatot és három ízben megsebesült. Kitüntetve: O_2, *Ob,* Vas érdemkereszt a v. é. sz., Károly cs. k. Rendf.: őrmester.

DR. HIRSCH GYULA, Dés, orvos. Bevonult 1914 aug. 1-én a 25. vadász zlj.-hoz. Leszerelt 1918 okt. végén. Olasz harctéren a mozgó járványkórháznál, a 112. sz. járványvonaton és mint a 64. gy.-e. zlj. orvosfőnök teljesített szolgálatot. Kitüntetve: Koronás arany érdemkereszt, Kor. arany érdemker. a v. é. sz., Károly cs. k. ig. a. Rangja: főorvos.

HIRSCH HERMANN (HILEL), Dés, ügynökségtul. Orosz és olasz harctéren teljesített szolgálatot mint csatár. Bevonult 1915 májusban a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Megsebesült. *Ob* és Károly cs. k. ig. a. Rendf.: tizedes.

HIRSCH MANÓ, Dés, fakereskedő. Bevonult 1917-ben a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Csapatnál teljesített szolgálatot. Rendf.: gyalogos.

HIRSCH SÁMUEL (SAMU), Dés, fatermelő. Bevonult 1915-ben a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1919 nov.-ben. Olasz harctéren volt szakaszparancsnok és hadifogságba esett, ahol 26 hónapot töltött. Kitüntetve: O_2 és Károly cs. k. ig. a. Rangja: zászlós.

HOROVITZ JÓZSEF, Dés, utazó. Bevonult 1914 októberben a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz harctéren volt mint csatár. Hadifogságba esett, ahol 47 hónapot töltött. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: gyalogos.

IZSÁK MIKSA, Dés, kereskedő. Bevonult 1914 okt.-ben a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. 31-én. Orosz, román és olasz harctéren volt mint csatár-aknavető és megsebesült. 75%-os hadirokkant. Kitüntetve: O_1, *Ob,* Károly cs. k. ig. a. Rendf.: őrmester

JEREMIÁS ZOLTÁN, Dés, drogériatul., gyógyszerész. Bevonult 1916 márciusban a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Olasz harctéren csapatnál teljesített egészségügyi szolgálatot. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: hadapródj. őrmester.

KÁHÁN SALAMON, Dés, fakereskedő. Bevonult 1915 szept.-ben a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz és olasz harctéren volt mint csatár. *Ob* és Károly cs. k. ig. a. Rendf.: gyalogos.

KATZ MIHÁLY, Dés, magánzó. Bevonult 1914 aug.-ban a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Román hadtápvonalban teljesített szolgálatot. Áth. a csendőrséghez. Népf. gyalogos.

GROSZMANN HENRIK, őrmester, a harctéren szerzett betegségben 1918 novemberben Désen *hősi halált halt.* Kitüntetve: O_2, Kor. ezüst érdemker. a v. é. sz. Rendf.: őrmester.

KLEIN SÁMUEL, Dés, asztalosmester. Bevonult 1915-ben a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Csapatnál és törzsosztálynál teljesített segédszolgálatot. Rendf.: gyalogos.

LAUBER NÁTHÁN, Dés, főpincér. Bevonult 1914 aug.-ban a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz és szerb harctéren teljesített arcvonalban egészségügyi szolgálatot. Az 1918-as román betörésnél a ma-

gyar megsebesült katonákat bekötözte és ezért a román uralom alatt bebörtönözték. Rendfokozata: tizedes.

LÁZÁR JÓZSEF, Dés, bor- és sörnagykereskedő. Bevonult 1917-ben a 26. vadász zlj.-hoz. Leszerelt 1918 okt. végén. Fegyveres őrszolgálatot teljesített, majd áth. a katonai rendőrséghez. Rendf.: gyalogos.

LEBOVITS SAMU, Dés, kereskedő. Bevonult 1915 május 15. az 1. honv. tüzérosztályhoz. Leszerelt 1919 nov. végén. Orosz és olasz harctéren volt csapatnál és olasz hadifogságban töltött 11 hónapot. Kitüntetve: O_1, O_2, *Ob* O_2 másodizben ig. a., Károly cs. k. Rendf.: tűzmester.

LEGMANN MENDEL, Dés, kereskedő. Bevonult 1917-ben a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Csapatnál teljesített szolgálat után, betegség folytán, elbocsáttatott. Rendf.: népfelkelő gyalogos.

MOSKOVITS SAMU, Dés. Bevonult 1915-ben a 32. h. gy.-e.-nez és 1917-ben a harctéren szerzett betegsége folytán *hősi halált halt.*

MOSKOVITS HENRIK, Dés. Bevonult 1914-ben a 63. gy.-e.-hez és az orosz harctéren Stryjnél *hősi halált halt.* Eltemetve ugyanott. Rendf.: szakaszvezető.

ÖSZTREICHER JÓZSEF, Dés, pékmester. Bevonult 1915-ben a 12. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1919 jan. 1-én. Orosz és olasz harctéren volt mint csatár, megsebesült és hadifogságba esett, ahol 22 hónapot töltött. Kitüntetve: O_2, Károly cs. k., Seb. érem ig. a. Rendf.: gyalogos.

ÖSZTREICHER SÁNDOR JÓZSEF, Dés. Bevonult 1914 aug.-ban az 5. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz harctéren volt, mint csatár és megsebesült. Orosz hadifogságba esett, ahol két évet töltött. Rendfokozata: tizedes.

Testvére: **ÖSZTREICHER JENŐ,** Beszterce, 1914-ben önként jelentkezett a 63. gy.-e.-hez és az orosz harctéren *hősi halált halt.* Eltemetve tömegsírban. Rendf.: gyalogos.

REICHENSTEIN HERMANN, Dés, bádogos. Bevonult 1914 aug.-ban a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Mint szakmunkás hadiüzemben teljesített szolgálatot. Rendf.: gyalogos.

ROSENFELD DÁVID, Dés, szentegyleti alkalmazott. Bevonult 1915-ben a vasúti ezredhez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz, olasz és román hadtápterületen teljesített szolgálatot vasúti építőszázadnál. Rendf.: utász.

ROSENTHAL IGNÁC, Dés, szabómester. Bevonult 1911-ben a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz harctéren teljesített arcvonalszolgálatot és megsebesült. Kitüntetve: M. H. e. é. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: őrvezető.

ROSENWASSER JENŐ, Dés, keresk. ügynökség. Bevonult 1916-ban a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov. végén. Olasz és francia harctéren teljesített arcvonalszolgálatot. Áth. a 23. vadász zlj. és az 51. gy.-e.-hez. *Ob* és Károly cs. k. ig. a. Rangja: zászlós.

DEITELBAUM ADOLF, Sajóudvarhely (Szolnok-Doboka vármegye) *hősi halált halt.*

ROTTENBERG MIHÁLY, Dés, volt bányaigazgató. Bevonult 1915-ben a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz harctéren teljesített arcvonalszolgálatot és áth. a műszaki munkásosztaghoz. Rendf.: hadapródj.

Néhai **ROTTENBERG MÓR,** Dés. Bevonult 1916-ban a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov.-ben. Román hadtápvonalban teljesített csapatszolgálatot. Rendfokozata: e. é. önk. gyalogos.

RUBIN HERMAN, Dés, magántisztviselő. Bevonult 1915 márc.-ban a 21. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 dec.-ben. Orosz harctéren teljesített csapatszolgálatot. Áth. a 310. h. gy.-e.-hez. Rendf.: I. o. számv. altiszt.

SCHNÁBEL ÁBRAHÁM IZSÁK (ADOLF), Dés, kereskedő. Bevonult 1914 aug.-ban a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz harctéren nyakcsigolyalövést kapott és mint 60 százalékos hadirokkant szerelt le. Károly cs. k. és Seb. érem igazolás alatt. Rendf.: tizedes.

SCHÖNBLUM JENŐ, Dés, kereskedő. Bevonult 1914 aug.-ban a 85. gy.-e.-hez. Leszerelt 1920 szept.-ben. Orosz harctéren volt csatár és orosz hadifogságban töltött öt évet. Károly cs. k. ig. a. Rendf.: gyalogos.

SCHWARTZ BENJÁMIN, Dés, kereskedő. Bevonult 1916-ban a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Gazd. hiv.-ban teljesített szolgálatot. Rendf.: szakaszvezető.

DR. SCHWIMMER JENŐ, Dés, ügyvéd. Bevonult 1914 aug.-ban a 21. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 nov.-ben. Orosz harctéren volt csapattiszt és két ízben megsebesült. Hadirokkant. Kitüntetve: Károly cs. k., Seb. érem. Rangja: szkv. főhadnagy.

DR. SCHWIMMER HENRIK 32. h. gy.-e.-beli hadnagy 1916 jún. 5-én Gruzyatinnál az orsz harctéren *hősi halált halt.* Ugyanott tömegsírban eltemetve.

SURÁNYI JENŐ, Dés, szállító. Bevonult 1915 dec. 15-én a 32 h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt végén. Ker. parancsnokságnál irodai szolgálatot teljesített és dicséről oklevelet kapott. Rendf. I. oszt. számv. altiszt.

n. **HAVAS (ZÉLIG) MÁRTON,** Dés. Bev. 1915 dec. 15-én a 32. h. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt végén. Román hadtápvonalban teljesített katonai szolgálatot és ott szerzett tüdőbaj folytán *meghalt* 1930-ban. Eltemetve Désen. Rendf.: gyalogos.

STEIN MIKLÓS, Dés, kereskedő. Bevonult 1914 szept. a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Orosz, olasz és francia harctéren mint csapattiszt (századparancsnok) teljesített arcvonalszolgálatot. Kitüntetve: *Ez. S. L. kardokkal,* O_1, O_2 *pánttal, Ob két pánttal, Károly cs. k., I. o. néme vaskereszt igazolás alatt.* Rangja: t. főhadnagy.

WIEGNER JÓZSEF, Dés. Érettségi után 18 éves korában önként bevonult 1914-ben a 32. h. gy.-e.-hez. Súlyos sebbel hadifogságba esett és 1917 aug. 5-én *hősi halált halt.* Halála után O_1-el kitüntetve. Rangja: t. hadnagy.

ZELMANOVITS LAJOS, Dés, bádogos. Bevonult 1914 aug. 1. a 63. gy.-e.-hez. Leszerelt 1918 okt. végén. Áth. a 82. gy.-e.-hez. Orosz harctéren csapatszolgálatot teljesített. K. cs. k. ig. a Rendf.: gyalogos.

duló rövidítések h.gy.e. — honvéd gyalogezred, n.f. — népfölkelő, e.é.ö. — egyéves önkéntes, e.e. — emléklappal ellátott, ig.a. — igazolás alatt.)

A Magyar Hadviselt Zsidók Aranyalbumát Hegedüs Márton szerkesztette és 1941-ben jelent meg Budapesten. Érthető, hogy a szerkesztők vezérfonala a magyar zsidó harcosokat illetően az volt, hogy „magyar hősiességgel harcoltak és zsidó hűséggel meghaltak . . .” Az Aranyalbum tanusága szerint a dési zsidók közül 158 vett részt és élte túl az első világháborút és 14 halt hősi halált.

AZ IMPÉRIUMVÁLTOZÁS UTÁN

Az első világháború utáni változott viszonyok, gyökeres változások — impérium-változás, feltörekvő szocialista mozgalmak és főképpen a zsidó nemzeti gondolat térhódítása — lassan életrehívják a dési zsidó tömegekben is a politikai öntudatot. Az első időkben a zsidóság nem igen avatkozott be a nagy pártok politikai munkájába. De még a Zsidó Párt megalakulása előtt, az 1920 utáni években, voltak egyes zsidók a városban, akiket a nagy pártok korteseiként tartottak nyilván.

Ezek közé tartozott elsősorban Weinberger Samu, aki következetesen a Nemzeti Paraszt Párt (Partidul National Taranesc), vagyis Maniu Gyula pártjának a szekerét tolta. A választások alkalmával igyekezett a dési zsidókat befolyásolni, hogy erre a pártra adják szavazataikat. Nagyon jó kapcsolatokat tartott fenn a párt dési reprezentánsaival, dr. Miksa szenátorral, dr. Valeriu Coroiu polgármesterrel stb.

Ordentlich Ferenc ugyanezt a szerepet töltötte be a liberálisoknál (Partidul Liberal), amely a nagybefolyásu Bratianuék pártja volt. A dési zsidó választók inkább az előbbire adták szavazataikat, talán mert haladóbb szelleműnek hitték a nagytőkések pártjánál, a liberális pártnál.

Mindkét párt dési zsidó korifeusa hosszú időkön át töltötte be a dési zsidó hitközségi elnöki tisztet és így ez a két legnagyobb román párt rajtuk keresztül igyekezett megszerezni a zsidó szavazatokat.

A Magyar Pártnak voltak ugyan zsidó tagjai Erdélyben, akik egyénenként léptek a pártba, és Désen is voltak olyan zsidók, akik szívvel-lélekkel magyaroknak vallották magukat, de nem tudunk olyanokról, akik a Magyar Párt tagjai lettek volna Désen. Egyes zsidó városi tisztviselők nem voltak hajlandók a hűség-eskűt sem letenni a román-rezsimnek és akadtak magyarul beszélő, magyarul gondolkodó és magyarul érző dési zsidók is — amíg a keserves valóság fel nem rázta őket.

Az 1927-es választások alkalmával kötöttek először egyezséget zsidó szervezetek a liberális vagy a nemzeti parasztpárttal.

A szocialista pártnak is volt egy dési zsidó kortese, Stern Géza cipész személyében, ő azonban meggyőződésből folytatta politikai tevékenységét több-kevesebb — inkább kevesebb, mint több — sikerrel. Volt ugyan még egy szocialista kortes, Ábrahám Géza, de ő sem hajtott sok vizet a szocialista párt malmára.

Miután a Zsidó Párt országos viszonylatban megalakult, annak dési helytartója dr. Weinberger Manó lett. Nagyon aktiv és agilis volt minden választás előtt, néhányszor jelölték is a Zsidó Párt listáján eléggé posszibilis helyen, de nem sikerült a parlamentbe jutnia.

Az előzőleg említett nagy pártok dési zsidó korifeusai a Zsidó Párt megalakulása után is kitartottak régi pártjaik mellett, de a dési zsidók több mint kilencven százaléka mindig a Zsidó Párt zászlója köré tömörült.

A bécsi döntéssel Magyarországnak ítélt Észak-Erdélyben és így Désen is a különböző zsidó törvények által üldözött zsidók politikai tevékenysége a nullára redukálódott.

SZOLNOK-DOBOKA VÁRMEGYE ZSIDÓ LAKOSSÁGÁNAK LÉLEKSZÁMA KÖZSÉGENKÉNT

Sor-szám	*Helység*	*1857*	*1886*	*1891*	*1930*	*1944 május*	*1946 július*
1	Alőr	222	183	169	146	153	17
2	Alparét	5	—	63	45	26	6
3	Ambrus	—	4	10	—	—	—
4	Apanagyfalu	39	32	38	39	40	5
5	Aranymező	11	45	53	55	60	17
6	Aranyosszentmiklós	1	2	18	—	—	—
7	Aszó	8	8	7	—	—	—
8	Árokalja	—	—	20	—	—	—
9	Árpástó	—	19	20	—	—	—
10	Bába	3	25	51	—	—	—
11	Bacza	6	2	11	—	—	—
12	Bálványosváralja	—	—	25	—	—	—
13	Bátony	2	2	32	—	23	4
14	Berencze	—	30	23	—	—	—
15	Bezdéd	—	3	15	—	—	—
16	Blenkemező	27	34	43	40	39	5
17	Bóérfalva	—	22	25	—	—	—
18	Bogáta (Magyar)	9	6	8	—	—	—

Sor-szám	Helység	1857	1886	1891	1930	1944 május	1946 július
19	Bogáta (Román)	27	27	29	28	25	1
20	Boncnyires	—	5	13	—	—	—
21	Bórkut	9	7	6	—	—	—
22	Boroszló	5	2	4	—	—	—
23	Borszó (nagy)	—	10	12	—	—	—
24	Borszás	28	12	18	—	—	—
25	Bőd	43	34	68	69	56	7
26	Bödön	6	12	12	12	10	—
27	Brebfalva	—	4	6	—	—	—
28	Bethlen	177	281	285	671	944	51
29	Brete	—	16	18	—	—	—
30	Budafalva	—	14	30	—	—	—
31	Buny	—	35	36	—	—	—
32	Bujdos	—	8	9	—	—	—
33	Búza	8	10	25	—	—	—
34	Búzamező	13	10	9	—	—	—
35	Csaba	—	—	4	—	—	—
36	Csaba-Ujfalu	8	10	12	—	—	—
37	Csatány	—	5	17	15	11	—
38	Csáka	16	18	21	—	—	—
39	Csákigorbó	5	10	31	108	—	—
40	Császári	8	6	5	—	—	—
41	Csernek	—	—	12	—	—	—
42	Csernefalva	—	—	46	—	—	—
43	Csicsógyörgyfalva	112	123	141	110	—	—
44	Csicsóhagymás	6	9	12	—	—	—
45	Csicsókeresztúr	13	20	22	41	49	6
46	Csicsómihályfalva	10	13	15	—	—	—
47	Csicsópólyán	11	15	20	—	—	—
48	Csicsóújfalu	—	—	13	—	—	—
49	Csobánka (Alsó)	13	14	15	—	—	—
50	Csobánka (Felső)	—	—	13	—	—	—
51	Csokas	—	—	37	—	—	—
52	Csokmány	—	—	29	—	—	—
53	Csömény	—	—	8	—	—	—
54	Czege	4	22	14	—	—	—
55	Czegő (Szász)	22	18	14	—	—	—
56	Czentye	10	6	4	—	—	—

Sor-szám	*Helység*	*1857*	*1886*	*1891*	*1930*	*1944 május*	*1946 július*
57	Czoptelke	—	—	15	—	—	—
58	Dánpatak	10	9	14	—	—	—
59	Debreczen (Kis)	4	7	12	—	—	—
60	Debrek (Kis)	17	3	9	—	—	—
61	Debrek (Nagy)	—	7	5	—	—	—
62	Decse (Magyar)	43	40	39	—	—	—
63	DEÉS	122	133	1114	3360	4318	513
64	Désakna	6	30	42	35	29	5
65	Dellő-Apáti	4	3	5	—	—	—
66	Dengeleg	16	18	10	—	—	—
67	Derzse (Magyar)	—	—	15	—	—	—
68	Devecser	—	—	4	—	—	—
69	Diószpatak	—	6	6	—	—	—
70	Disznópataka	19	5	7	—	—	—
71	Doboka (Nagy)	55	22	21	—	—	—
72	Doboka (Kicsi)	6	9	11	—	—	—
73	Dobrócsina	9	12	16	—	—	—
74	Domokos	58	31	50	94	—	—
75	Dögmező	23	28	41	35	30	2
76	Drágavilma	—	14	12	—	—	—
77	Drágosfalva	—	6	9	—	—	—
78	Emberfő	11	30	36	—	—	—
79	Encs	—	13	14	—	—	—
80	Egres	—	—	5	—	—	—
81	Egres-Puszta	20	36	44	—	—	—
82	Erdővásárhely	11	6	9	—	—	—
83	Esztény	27	9	10	—	—	—
84	Felak	8	13	23	—	—	—
85	Feketelak	—	13	11	—	—	—
86	Fodorháza	30	26	7	—	—	—
87	Fónácz	—	10	8	—	—	—
88	Frinkfalva	—	—	2	—	—	—
89	Füge	3	7	11	—	—	—
90	Füred	—	—	8	—	—	—
91	Füzes	15	19	25	—	—	—
92	Füzes-Szentpéter	26	20	22	—	—	—
93	Gáncs	9	10	8	—	—	—
94	Girolt	9	10	8	—	—	—

Sor-szám	Helység	1857	1886	1891	1930	1944 május	1946 július
95	Gombás	8	11	20	—	—	—
96	Galgó	26	30	72	121	183	15
97	Gözz	15	10	15	—	—	—
98	Guga	—	2	—	—	—	—
99	Gyékényes (Alsó)	—	—	4	—	—	—
100	Gyékényes (Felső)	—	11	10	—	—	—
101	Gyertyános	—	5	8	—	—	—
102	Gyulaszeg	—	9	17	—	—	—
103	Gyurkapataka	—	2	6	—	—	—
104	Hagymás	67	16	18	—	—	—
105	Haragos	—	—	6	—	—	—
106	Hegyköz	—	5	9	—	—	—
107	Hesdát	—	6	—	—	—	—
108	Hollómező	23	15	11	—	—	—
109	Horgospataka	—	10	21	—	—	—
110	Hosszúmező	—	9	13	—	—	—
111	Hosszúrév	—	—	18	—	—	—
112	Ilonda (Nagy)	59	40	88	308	516	39
113	Ilondapataka	—	11	11	—	—	—
114	Ilosva (Alsó)	70	28	29	34	29	3
115	Ilosva (Felső)	—	40	48	41	33	2
116	Igricze	—	6	7	—	—	—
117	Iklód (Nagy)	222	191	183	176	—	—
118	Iklód (Kis)	—	4	6	—	—	—
119	Ispánmező	118	180	195	201	210	19
120	Jenő (Kis)	—	7	6	—	—	—
121	Kabalapataka	1	6	5	—	—	—
122	Kaczkó	95	200	201	185	124	9
123	Kaján (Kis)	16	29	61	—	—	—
124	Kaján (Nagy)	4	5	8	—	—	—
125	Kálna	18	10	8	—	—	—
126	Kalocsa	—	—	38	—	—	—
127	Kaplyon		8	4	—	—	—
128	Kapor	—	5	5	—	—	—
129	Kápolna	2	8	12	—	—	—
130	Kápolnokmonostor	—	242	313	—	—	—
131	Karufalva	—	9	8	—	—	—
132	Kecsed	27	26	60	—	—	—

Sor-szám	Helység	1857	1886	1891	1930	1944 május	1946 július
133	Kecsed-Szilvás	—	20	11	—	—	—
134	Kecskeháta	—	—	9	—	—	—
135	Kecskés	—	14	—	—	—	—
136	Kékes	—	12	17	—	—	—
137	Keménye	—	6	6	—	—	—
138	Kendilona	10	11	15	—	—	—
139	Kentelka	8	7	23	—	—	—
140	Kerlés	7	10	17	—	—	—
141	Keresztes (Kis)	13	23	36	—	—	—
142	Keresztes (Nagy)	8	17	17	—	—	—
143	Kérő	—	11	17	—	—	—
144	Kétely	—	3	5	—	—	—
145	Kiss-Hegy	—	—	7	—	—	—
146	Kiss-Mező	—	10	8	—	—	—
147	Kiss-Szék	—	15	10	—	—	—
148	Klicz	—	14	17	—	—	—
149	Kocs	27	18	39	—	—	—
150	Kodor	8	4	5	—	—	—
151	Komlós-Ujfalu	6	—	—	—	—	—
152	Konkolyfalva	5	19	14	—	—	—
153	Kornislaka	—	10	8	—	—	—
154	Kosály (Alsó)	7	27	63	61	62	5
155	Kosály (Felső)	5	19	15	20	17	1
156	Kosztófalva	7	13	7	—	—	—
157	Kovás-Kápolnok	—	87	89	—	—	—
158	Kozárvár	101	118	110	84	89	7
159	Köblös (Magyar)	5	36	41	—	—	—
160	Ködmönös	—	6	22	—	—	—
161	Kőfarka	25	35	46	—	—	—
162	Kőpataka	—	4	6	—	—	—
163	Kő-Frinkfalva	—	6	8	—	—	—
164	Körtélyes (Felső)	5	9	12	—	—	—
165	Körtélyes (Kiss)	—	—	5	—	—	—
166	Kötelesmező	—	9	6	—	—	—
167	Kötke	—	—	2	—	—	—
168	Középfalva	68	52	73	—	—	—
169	Közfalu	—	4	3	—	—	—
170	Kucsulát	—	9	16	—	—	—

Sor-szám	Helység	1857	1886	1891	1930	1944 május	1946 július
171	Kudu	22	29	32	—	—	—
172	Kapsafalva	5	4	7	—	—	—
173	Lábfalva	6	5	10	—	—	—
174	Lachaz	—	4	9	—	—	—
175	Lápos (Magyar)	138	540	425	689	—	—
176	Lápos (Oláh)	20	23	33	—	—	—
177	Láposdebrek	—	5	12	—	—	—
178	Láposbánya	—	7	—	—	—	—
179	Lemény	—	36	38	61	—	—
180	Letka	—	14	40	—	—	—
181	Libáton	—	—	8	—	—	—
182	Lonkafalva	16	—	10	—	—	—
183	Lózna (Nagy)	30	66	80	60	—	—
184	Lózna (Kiss)	29	12	18	27	—	—
185	Lózsard	7	6	22	—	—	—
186	Macskamező	33	18	31	—	—	—
187	Magosmart	—	10	9	—	—	—
188	Málon	29	32	24	—	—	—
189	Mánya	20	16	20	—	—	—
190	Mányik	9	9	14	—	—	—
191	Maró	4	8	—	—	—	—
192	Máté	2	6	26	—	—	—
193	Melegföldvár	22	25	17	—	—	—
194	Mihályháza	—	29	23	—	—	—
195	Mikola	2	18	—	—	—	—
196	Mikeháza	32	20	28	—	—	—
197	Móhály	—	—	3	—	—	—
198	Monostorszeg	10	26	42	—	—	—
199	Móricz	—	3	6	—	—	—
200	Nagyhegy	—	11	11	—	—	—
201	Nagymező	—	5	3	—	—	—
202	Négerfalva	54	49	78	—	—	—
203	Néma	14	5	7	—	—	—
204	Noszoly	11	6	17	—	—	—
205	Nyárfás	—	—	22	—	—	—
206	Nyires (Szász)	5	22	6	—	—	—
207	Nyires (Kiss)	—	25	28	—	—	—
208	Nyires (Oláh)	—	4	3	—	—	—

Sor-szám	*Helység*	*1857*	*1886*	*1891*	*1930*	*1944 május*	*1946 július*
209	Omlásalja	13	10	14	—	—	—
210	Onok	0	6	10	—	—	—
211	Orbó (Felső)	—	—	4	—	—	—
212	Ormány	7	7	9	—	—	—
213	Oroszfalu (Alsó)	24	25	22	—	—	—
214	Oroszfalu (Felső)	13	7	8	—	—	—
215	Oroszmező	28	32	50	—	—	—
216	Őr (Fel)	31	39	47	45	41	3
217	Őrdöngős-Füzes	—	28	38	—	—	—
218	Ős (Szászúj)	4	17	15	—	—	—
219	Pusztaújfalu	—	3	10	—	—	—
220	Paptelke	11	10	12	—	—	—
221	Patakafalva	102	130	184	—	—	—
222	Péntek (Oláh)	—	—	7	—	—	—
223	Pestes	3	6	3	—	—	—
224	Pecsétszeg	31	33	42	91	—	—
225	Petőrét	17	3	9	—	—	—
226	Poklostelke	16	19	11	—	—	—
227	Pontinasza	—	2	6	—	—	—
228	Pujon	12	9	12	—	—	—
229	Purkurecz	—	10	18	—	—	—
230	Páncélcseh	83	85	96	—	—	—
231	Rákosfalva	—	5	—	—	—	—
232	Révkápolnok	—	16	18	—	—	—
233	Récekeresztúr	47	—	7	—	—	—
234	Révkolostor	5	16	13	—	—	—
235	Révkörtélyes	—	17	22	—	—	—
236	Rogoz	—	5	12	—	—	—
237	Rohi	29	9	14	—	—	—
238	Rózsapatak	—	26	33	—	—	—
239	Retteg	187	280	343	473	—	—
240	Sajgó	—	6	3	—	—	—
241	Sajókeresztúr	41	39	30	—	—	—
242	Sajómagyaros	107	138	134	—	—	—
243	Sajószentandrás	36	18	20	—	—	—
244	Sajóudvarhely	68	40	70	—	—	—
245	Salamon	—	3	6	—	—	—
246	Sárvár	29	15	11	—	—	—

Sor-szám	Helység	1857	1886	1891	1930	1944 május	1946 július
247	Sásza	—	5	8	—	—	—
248	Semezsnye	88	18	77	65	—	—
249	Solymos	—	—	3	—	—	—
250	Somkerék	85	84	95	131	125	10
251	Somkut (Kiss)	—	12	19	—	—	—
252	Sósmező	—	64	146	—	—	—
253	Szalona	—	—	3	—	—	—
254	Szakatura	—	21	25	—	—	—
255	Szarvaskend	16	11	14	—	—	—
256	Szamosújvár	53	208	227	1037	913	113
257	Szekercs	—	4	6	—	—	—
258	Szelecske	33	14	16	—	—	—
259	Szelincze	2	—	2	—	—	—
260	Szentbenedek	6	34	5	—	—	—
261	Szentmargita	18	32	54	—	—	—
262	Szentegyed	13	10	10	—	—	—
263	Szentgotthárd	8	11	9	—	—	—
264	Szentjakab	6	10	24	—	—	—
265	Szentmárton	—	24	21	—	—	—
266	Szeszárma	33	30	34	—	—	—
267	Szék	8	18	86	50	—	—
268	Széplak	23	5	4	—	—	—
269	Szilágytő	4	2	7	—	—	—
270	Szinye	27	17	22	—	—	—
271	Szita	6	6	9	—	—	—
272	Szótelke	4	14	14	—	—	—
273	Szóváros	9	8	13	—	—	—
274	Szőcs (Felső)	14	25	32	—	—	—
275	Szőcs (Alsó)	16	44	74	—	—	—
276	Sztojka	6	8	2	—	—	—
277	Szurduk	13	38	47	—	—	—
278	Szurduk-Kápolnok	—	36	26	—	—	—
279	Szűkkerék	—	7	2	—	—	—
280	Tálosfalva	5	7	3	—	—	—
281	Toplica	3	5	2	—	—	—
282	Tordavilma	—	14	8	—	—	—
283	Tormapataka	7	14	12	—	—	—
284	Tótszállás	10	22	4	—	—	—

Sor-szám	*Helység*	*1857*	*1886*	*1891*	*1930*	*1944 május*	*1946 július*
285	Tótfalu	7	4	5	—	—	—
286	Tök	—	5	8	—	—	—
287	Tök (Felső)	9	9	12	—	—	—
288	Tőkepataka	—	4	7	—	—	—
289	Tőkés	—	14	25	—	—	—
290	Tötök	13	30	29	—	—	—
291	Ujfalu	—	54	36	—	—	—
292	Unőmező	4	14	9	—	—	—
293	Vajdaháza	18	3	5	—	—	—
294	Vásárhely (Oláh)	3	9	8	—	—	—
295	Vasasszentmiklós	9	9	15	—	—	—
296	Veczk	5	6	1	—	—	—
297	Veresegyháza	3	14	4	—	—	—
298	Vicze	14	23	13	—	—	—
299	Virágos-Berek	22	30	27	—	—	—
300	Vízszilvás	10	9	15	—	—	—
301	Völcs	—	12	10	—	—	—
302	Zálha	6	33	37	—	—	—
303	Záprocz	7	16	22	—	—	—
304	Zsugásztra	—	2	9	—	—	—
		4664	7037	9579	6924	8125	865

A CIONISTA SZERVEZETEK MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE A DEPORTÁLÁSIG

1918 október 27-én kolozsvári székhellyel megalakult a Zsidó Nemzeti Szövetség Erdélyrészi Központja és annak kolozsvári helyicsoportja.

A Központ programjának legsürgősebb célkitűzései közé, az egyes vidéki helyicsoportok megalakítását tűzte ki. Földrajzi fekvésénél fogva Dés volt az első és Kolozsvárhoz legközelebb eső, zsidó tömegekkel rendelkező város.

Két nappal később a Központtól távirat érkezett Désre, hogy hívják egybe népgyűlésre Dés zsidó lakosságát.

Dr. Harsányi Jenő, Rosenzweig Méir Jehuda és Meirovits Leopold aláírásával hatalmas plakátok és röpcédulák százai hirdették, hogy 1918 október 30-án este 7 órakor nagy népgyűlés lesz a zsidó felekezeti elemi iskola nagytermében.

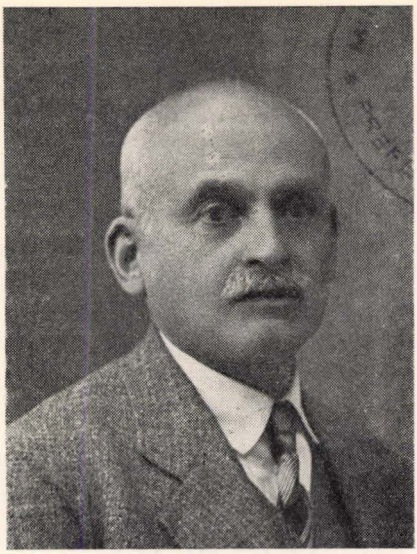
1918 október 30-án este 7 órára a dési és környékbeli zsidóság apraja-nagyja zsúfolásig megtöltötte a dési zsidó iskola összes termeit. A népgyűlésen a kolozsvári központ részéről dr. Krémer Ármin és Székely Béla jelent meg.

A népgyűlés Meirovits Leopold rövid, héber nyelven elmondott megnyitójával veszi kezdetét. Üdvözli az egybegyűlteket és a kolozsvári központ illusztris képviselőit, úgyszintén a katonai parancsnokság magasrangú tiszti küldöttségét.

Ezt követően dr. Krémer Ármin, majd pedig Székely Béla tartja meg magas színvonalú beszédét. Előadásaikban mindketten a cionizmus célkitűzéseit és annak magasztos eszméjét ismertetik.

A hallgatóság óriási lelkesedéssel és szünni nem akaró tapsviharral adja tetszésnyilvánítását az elhangzott beszédek felett, melynek pozitív hatásaként a népgyűlés azonnal közgyűléssé alakul át és egyhangúlag kimondják az Erdélyrészi Zsidó Nemzeti Szövetség dési helyicsoportjának a megalakulását.

A közgyűlés levezetésével dr.

Dux Mór
a dési Zs.N.Sz. első elnöke

Dr. Ágai Andor
a dési Zs. N. Sz. diszelnöke

Harsányi Jenőt bízzák meg, aki nyomban elfoglalja helyét és háromtagú jelölő-bizottságot küld ki a megválasztandó vezetőség névsorának összeállítása végett, mely célból a közgyűlést tíz percre felfüggeszti.

A közgyűlés újramegnyitása után a jelölő-bizottság benyújtja javaslatát a megválasztandó vezetőségre, amelyet a közgyűlés egyhangúlag elfogad.

Ezek szerint, a közgyűlés egy évi időtartamra, a Zs.N.Sz. dési helyicsoportjának élére az alábbi vezetőséget választotta meg:

Díszelnök: *Dr. Ágai Andor*
Elnök: *Dux Mór* földbirtokos;
Társelnök: *Dr. Harsányi Jenő;*
Főtitkár: *Dr. Székely Áronné.*

Az újonnan megválasztott vezetőség — Dux Mórral és dr. Harsányi Jenővel az élen — néhány nap múlva a legnagyobb elánnal megkezdi a helyicsoport tagjainak beszervezését, majd egy kis szobából álló helyiséget bérel a Czakó Zsigmond utca 9 szám alatt, ahol a helyicsoport irodáját rendezik be.

Dux Mór, a dési Zs.N.Sz. első elnöke hamar felismerte a gáluti zsidó sors kilátástalanságát és azon kevesek közé tartozott, akik idejében a cionista megvalósítás útjára léptek. Felszámolta mikeházai nagy kiterjedésü földbirtokát és szeszgyárát és már 1926-ban feleségével együtt Palesztinába vándorolt. Náchlát Jicchákon telepedett le,

A Désen kiadott „Chájim Chádásim", az első erdélyi héber nyelvű folyóirat indító számának lapfeje

ahol minden vagyonát narancsosokba fektette. A sors kifürkészhetetlen akarata volt, hogy a háború alatt 1941-ben Désre látogattak és amikor Magyarország Angliával hadbalépett, dacára palesztinai állampolgárságuknak, nem volt módjukban idejében visszautazni. A dési zsidók sorsára jutott és feleségével együtt Auschwitzban pusztult el.

1919 őszén a helyicsoport *Uj Élet* címmel havi folyóiratot indít, melynek szerkesztő bizttságában dr. Harsányi Jenő, Majrovits Méir Jehuda, dr. Hárnik Mór és Klein Albert vett részt.

A folyóiratnak, amint azt az itt közölt képen láthatjuk, négyoldalas héber nyelven írt melléklete is volt *Chájim Chádásim* címmel.

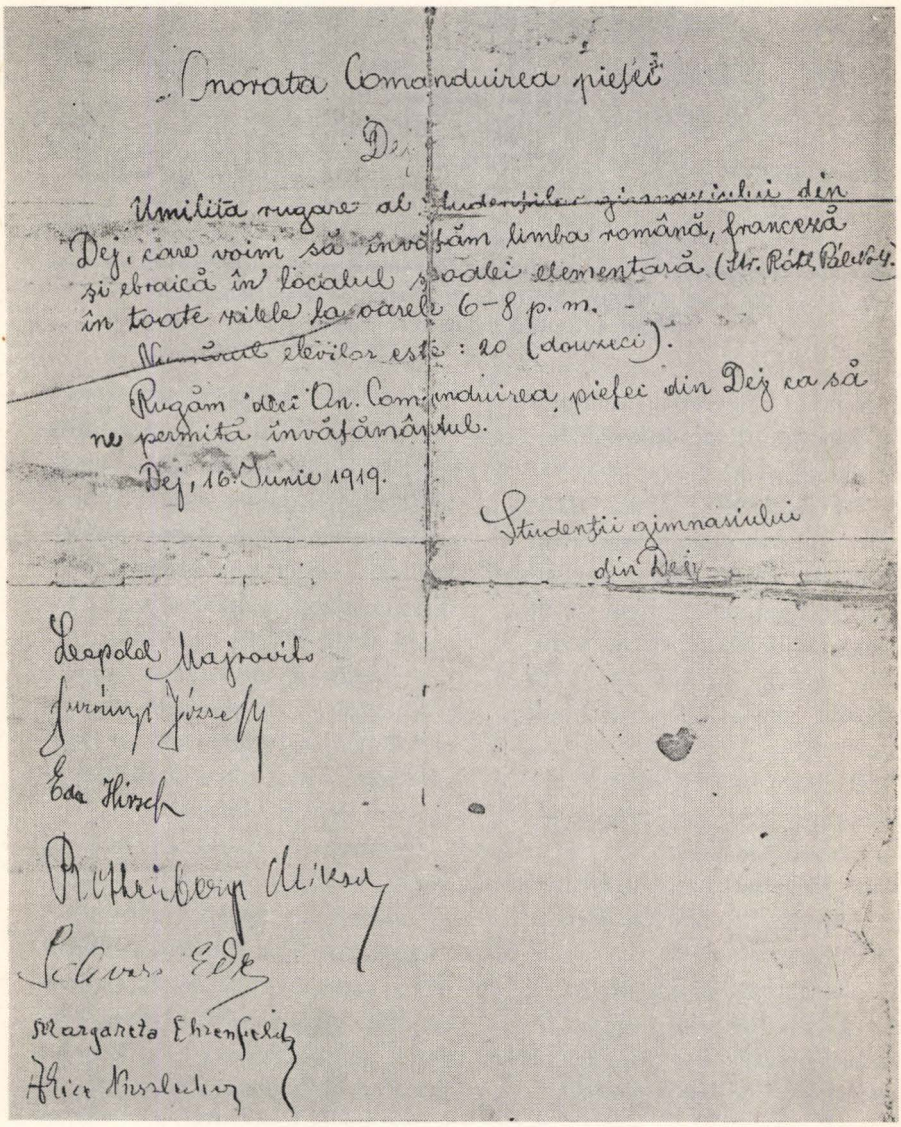
Ez volt egyébként az első folyóirat Erdélyben, amely héber nyelven napvilágot látott.

Az 1919. év közepe táján a helyicsoport beadvánnyal fordul a hitközséghez, melyben arra kéri a vezetőséget, hogy az égisze alatt működő zsidó elemi iskola egyik tantermét, minden nap, az esti órákban bocsássa a csoport rendelkezésére, héber nyelvkurzus beindítása céljából, a héber nyelvet tanulni akaró ifjúság számára.

A hitközség anticionista vezetősége azzal az indokolással utasítja el a kérést, hogy ilyen kurzus megrendezésére a katonai parancsnokság engedélye szükséges.

Meirovits Leopold és Surányi József, a kurzus szervezői — akik ez időtájt a magyar református gimnázium 8. osztályának növendékei voltak — cselhez folyamodva, több diáktársukkal együtt kérvényt nyújtanak be a helyi katonai parancsnoksághoz.

Az itt látható, román nyelven megszövegezett eredeti kérvényben arra kérik a katonai parancsnokságot, hogy engedélyezze cca. 20 zsidó diák részére román, fran-

Onorata Comandurea plieşei

Dej

Umilită rugare ai studenţilor gimnaziului din Dej, care voim să învăţăm limba română, franceză şi ebraică în localul şcoalei elementare (Str. Rákóczi Ferenc 4.) în toate zilele la oarele 6–8 p. m. -

Numărul elevilor este: 20 (douăzeci).

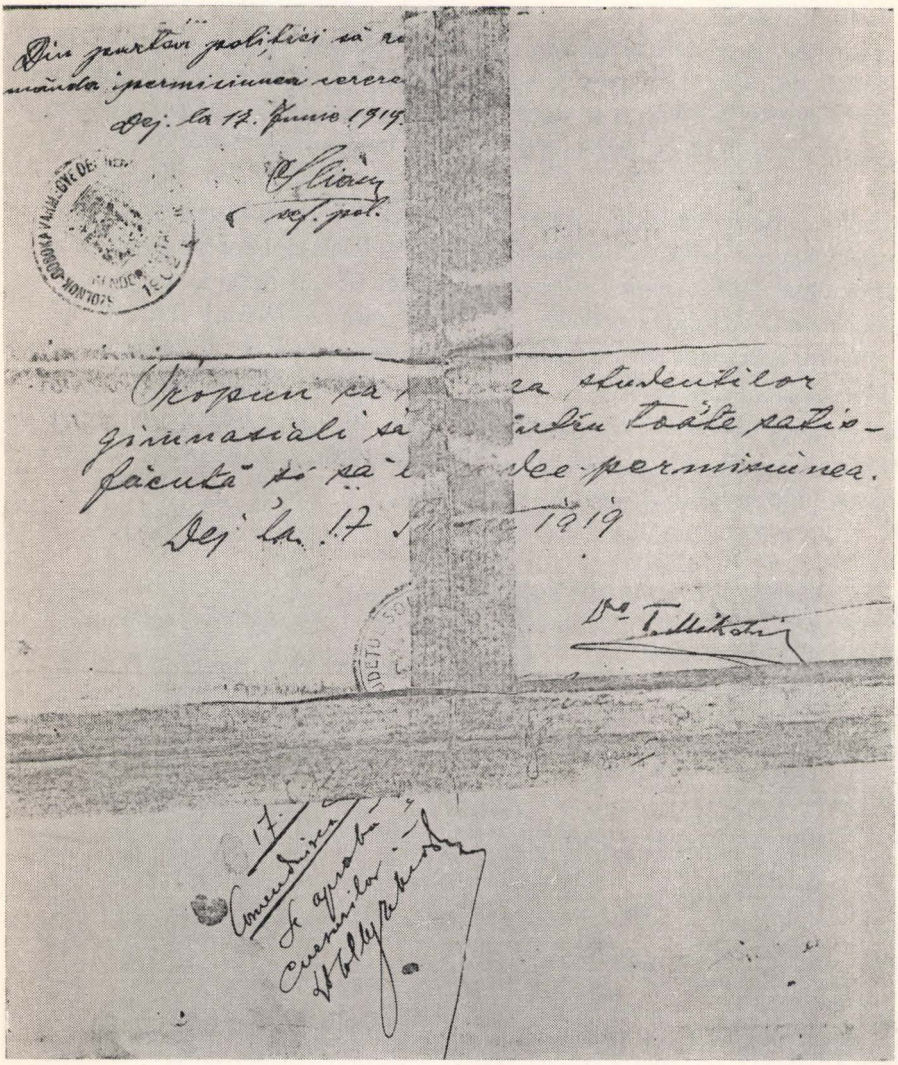
Rugăm deci On. Comandurea plieşei din Dej ca să ne permită învăţământul.

Dej, 16. Iunie 1919.

Studenţii gimnaziului din Dej

Leopold Majorits
Jurányi József
Éda Hirsch
Rothberger Alexa
L. Gross Edit
Margareta Ehrenfeld
Alice Kisslinger

A román katonai parancsnoksághoz benyújtott kérvény héber nyelvkurzus engedélyezésére

A rendőrség és a vármegyei prefektus véleményezése, valamint a katonai parancsnokság engedélye a héber nyelvkurzus beindítására

cia és héber nyelvkurzus beindítását Désen, a Roth Pál utca 4 szám alatt lévő zsidó felekezeti elemi iskola egyik termében, minden nap d.u. 6–8 óra között.

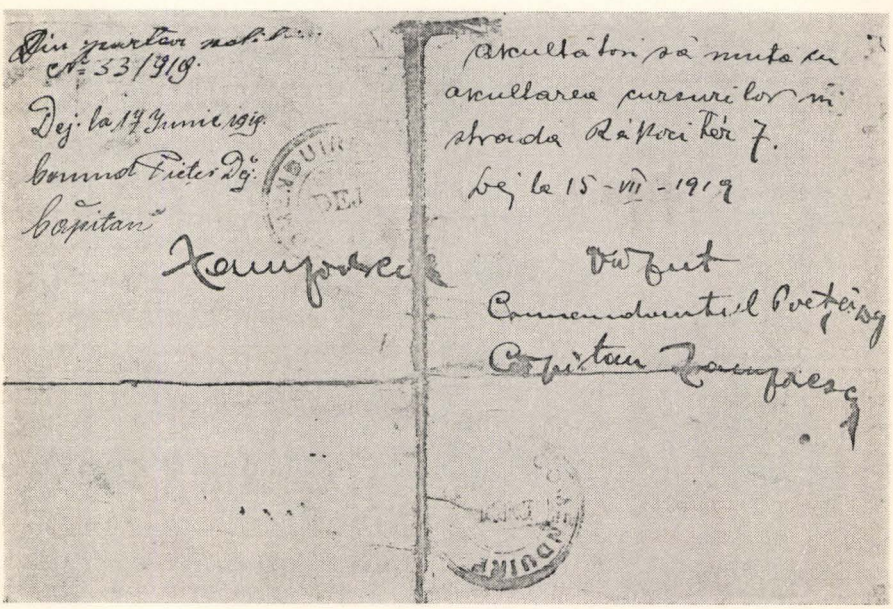
Amint azt az eredeti okmányokon láthatjuk, a katonai parancsnokság véleményezés végett a vármegyei prefektushoz és a rendőrséghez tette át a kérvényt.

Miután a fenti hatóságok pozitív véleményezést adtak, a katonai parancsnokság 1919. június 17-én engedélyezte a kurzus beindítását. Itt közöljük a katonai parancsnokság hivatalos engedélyét is.

A hivatalos engedély bemutatása dacára, a hitközség vezetősége — most már a főrabbi sugalmazására — megtagadja az iskola egyik termének bérbeadását.

A zsidó diákok ekkor kérésükkel a magyar református gimnázium igazgatójához fordulnak, aki minden további nélkül igéretet tesz nekik, hogy amennyiben a katonai parancsnokság a helyiséget illetően módosítja a kiadott engedélyt, úgy készségesen és díjmentesen rendelkezésükre bocsátja a református leánygimnázium egyik tantermét az esti órákra.

A szintén leközölt eredeti okmányon, amelyet a katonai parancsnokság 1919 július 15-én adott ki, engedélyezi a kurzus megtartását a Rákóczi tér 7 szám alatt.

A katonai parancsnokság módosított engedélye

Ilyen előzmények után veszi kezdetét a *héber* nyelvkurzus, 1919 augusztus hó 1-én, előbb húsz, majd néhány hét múlva már több, mint száz növendékkel, Meirovits Leopold, Surányi József és Goldenberg Jenő énektanár vezetése alatt, a református leánygimnázium tantermeiben.

A héber tanfolyam résztvevői 1919 augusztus 24-én nagyszabású cionista koncertet rendeznek a vármegyeház dísztermében.

Ez volt az első cionista kulturrendezvény Désen, amely egy kisebbfajta cionista konferenciának is beillett.

A terem zsúfolásig megtelt az egész vármegyéből összesereglett hatalmas zsidó tömegekkel. Nagyon soknak még állóhely sem jutott a teremben és a vármegyeház udvarán hallgatták végig az előadást.

Művészeket a kolozsvári „Hákinor" küldött erre a nevezetes koncertre, közöttük Boskovics Mórt, Halmos Ilonkát, Friedmann Ignácot és az Adler-testvéreket. A Zsidó Nemzeti Szövetség központját dr. Marton Ernő, az *Uj Kelet* főszerkesztője képviselte.

Dr. Harsányi Jenő, a Zs.N.Sz. helyicsoportja ügyvezető elnökének megnyitó szavai után, dr. Marton Ernő lépett a pódiumra és egy órán át tartó, magasnívójú, gyönyörűen felépített beszédében ismertette a cionizmus célkitűzéseit, amit a hallgatóság szünni nem akaró tapsorkánnal honorált.

A koncert, a dési helyicsoport énekkarának előadásában, a Hatikva eléneklésével vette kezdetét, Goldenberg Jenő vezénylete alatt. Ekkor hangzottak el első ízben Désen, a vármegyeház dísztermében a Hatikva akkordjai, amit a nagyszámú hallgatóság könnybelábadt szemekkel, megilletődve és szigorú vigyázz-állásban hallgatott végig.

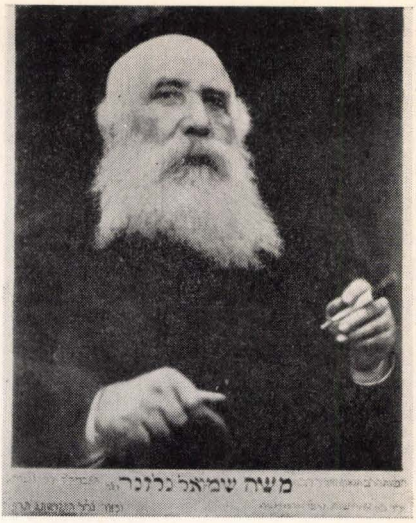
A koncert után a helyicsoport vezetősége bankettet rendezett a prominens vendégek tiszteletére a dési „Nagyfa" vendéglőben, melyen azonban, a helyiség kis befogadóképessége miatt, csak a külön erre a célra kibocsátott meghívókkal rendelkezők jelenhettek meg. A tömeg a „Nagyfa" tágas udvarán tömörülve, a terem nyitott ablakain keresztül asszisztálta végig a bankettet.

A különböző felszólalások és pohárköszöntők elhangzása után, itt hallott először a dési publikum egy zengzetes héberséggel, preciz kiejtéssel és filozófikus elmélyüléssel, héber nyelven megtartott beszédet a cionista eszme gondolatáról, Édelstein Jehuda héber tanár és író szájából, aki néhány évvel később Palesztinába alijjázott. A kitűnően sikerült bankett, igen emelkedett hangulatban, a hajnali órákban ért véget.

1920 január 30-ára a cionista helyicsoport nagyszabású mítinget hirdet meg a Prefektura díszter-

Édelstein Jehuda
héber tanár és író

Glazner Móse kolozsvári főrabbi

mében. A míting vezérszónokául Glazner Mose kolozsvári főrabbit sikerült a helyicsoportnak megnyerni. A chászid körök emiatt magukon kívül voltak.

Január 30-ika vasárnapra esett, így tehát a szombat délelőtti istentiszteleten a főrabbi egy „dróset" mondott a nagytemplomban, melyben valósággal átok alá helyezte mindazokat, akik ezen a mítingen meg fognak jelenni.

Vasárnap a délutáni órákban futott be a kolozsvári főrabbi vonata a dési vasútállomás peronjára, ahol a cionista helyicsoport népes küldöttsége fogadta.

A vasútállomástól a Prefekturáig vezető hosszú útszakasz mindkét oldala chászidokkal és jesivabócherekkel volt tele. Szándékuk felől már az előző napokban különböző fantasztikus hírek keringtek. Olyan hangok is voltak, hogy kövekkel fogják megdobálni a főrabbit, a legmélyebb megvetésüknek fognak különböző módon és formákban kifejezést adni és a Prefektura előtt, a míting egész ideje alatt tüntetni fognak ellene.

A cionista helyicsoport vezetősége idejében a rendőrséghez fordult és a hallottak alapján, rendőrségi karhatalom kivezénylését kérte, hogy elejét vegye az esetleges rendbontásnak.

A vasútállomáson és onnan a Prefekturáig vezető útszakasz mindkét oldalán, gumibotokkal felszerelt több tucat rendőr vegyült a chászid tömegek közé.

Nem tudni, de feltehető, hogy ennek a preventív intézkedésnek volt köszönhető, hogy amikor az

ősz, szakállas főrabbit szállító kocsi keresztül haladt a több, mint egy kilométeres útszakaszon, a cionista ifjúság „jöchi" kiáltása mellett, a chászid tömegek földbegyökerezett lábakkal, némán és — tiszteletteljes főhajtással köszöntötték a főrabbit és kiséretét.

A Prefektura dísztermét és erkélyeit már jóval a míting megkezdése előtt, zsúfolásig megtöltötte a város és a környező falvak zsidó társadalma. Glazner főrabbi kívánsága volt, hogy a férfiak a földszinti nagyteremben, a nők pedig az erkélyeken helyezkedjenek el. Ennek a kívánságnak a rendezőség készségesen tett eleget.

Pontosan a meghirdetett időben, este 7 órakor nyitotta meg Dux Mór elnök a mítinget, meleg szavakkal üdvözölve az agg főrabbit és a míting igen szép számban megjelent hallgatóságát.

Méltóságteljes meghajlással, ivrit nyelven kezdte meg Glazner Móse főrabbi előadását, hálás köszönetét fejezve ki a meleg és szivélyes fogadtatásért, melyben Dés város zsidósága őt részesítette, majd beszédét jiddis nyelvre fordítva, eképpen folytatta:

„Mint rabbinak, templomban kellene szónokolnom, de minthogy ebben bizonyos körök — amelyeket még sötétség vesz körül és nem tudják kellőképpen értékelni népünk eme történelmi jelentőségű időszakát — megakadályoztak, emelt fővel jelentem ki, hogy hagyományaink szerint mindazon hely, ahol zsidók egy szent ügy céljából gyülekeznek, templommá válik!"

„Az Uristen is megmondotta, hogy mindazon helyen, ahol nevemet fogjátok említeni, eljövök hozzátok és megáldalak. Éppen ezért, szónoklatomat a hagyományos „sechechjánu" bráchával kezdem meg!"

A terem hallgatósága helyéről felállva mondotta a főrabbi után:

ברוך אתה אדוני אלהינו מלך העולם, שהחיינו, וקימנו, והגיענו לזמן הזה.

A főrabbinak egy órán át tartó, magas színvonalú és valósággal lenyűgöző beszéde extázisba ejtette a hallgatóságot.

Ezután Majrovits Méir Jehuda, rövid héber nyelvű beszédében, előbb a főrabbihoz fordulva, hálásan megköszöni a cionista helyicsoport nevében a gyönyörű előadást, majd jiddis nyelven meleghangú felhívást intéz a hallgatósághoz és azon keresztül a város és a vidék egész zsidó társadalmához, hogy tömörüljenek a zsidó nemzeti gondolat zászlaja alá és legyenek a cionista eszme hű hordozói, amit halhatatlan nagy vezérünk, *dr. Herzl Tivadar* álmodott és hirdetett meg: az *Erec Jiszráelbe* való visszatérést! A míting a Hatikva elénekléséve ért véget.

Glazner Móse kolozsvári főrabbi dési szereplése nagy lendületet

ad a cionista helyicsoport további munkájának.

1920 április 7-én a dési ort. hitközség tisztújító közgyűlést tart. A cionista helyicsoport és egyben a hitközség tagjai szervezetten és teljes számban vonulnak fel erre a közgyűlésre, megvalósítani igyekezvén dr. Herzl Tivadarnak a Baselben megtartott III. cionista kongresszuson elhangzott utasítását: *„Erobert die Gemeinden!"*

A hitközség ezen közgyűlésének lefolyásáról és a cionistáknak azon aratott részleges győzelméről, III. fejezetünkben már részletesen beszámoltunk.

1920 november 2. és 25. között sor került az első országos cionista konferenciára. A Kolozsváron megtartott nagyszabású konferencián 146 belföldi és négy külföldi delegátus vett részt. Szolnok-Doboka vármegye községeinek cionista helyicsoportjait tizenegy delegátus képviselte: Dr. Harsányi Jenő, dr. Hárnik Mór, Rosenzweig Lipót, Klein Jakab (Dés); Adler Samu, Bergfeld Adolf (Retteg); Karl Mihály, Márk Mór (Magyarlápos); Braun Sándor (Szamosújvár); Fried Mihály (Bethlen); dr. Markovits Mihály (Nagyilonda).

Az ötven év előtti konferencia jegyzőkönyvéből, amely Weissburg Etus archivájában van, közöljük az eredeti névjegyzék fakszimilé-

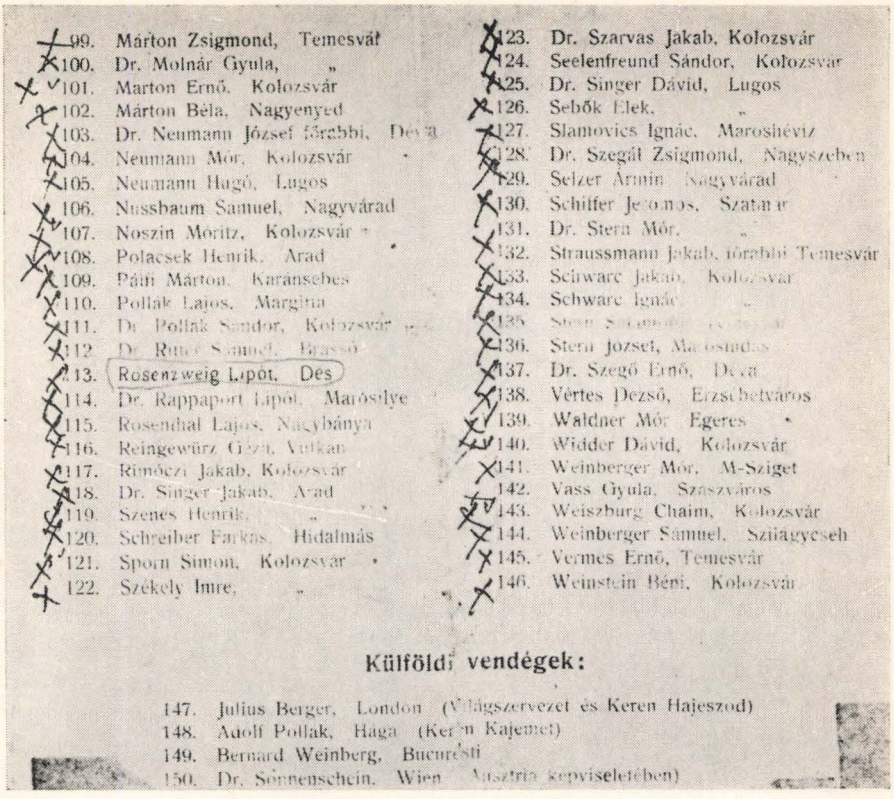
A dési cionisták saját tulajdonukat képező székháza

Az első országos cionista konferencián,

Kolozsvárt (5681. kiszlev 11—14. 1920 nov. 22—25.) megjelent

delegátusok névjegyzéke.

1. Altmann Sámuel, Nagyvárad
2. Adler Samu, Retteg
3. Boskovics József, Kolozsvár
4. Baumzweig Ibrahim, Kolozsvár
5. Blond Manó, Marosujvár
6. Dr. Bretter Rudolf, Marosvásárhely
7. Dr. Blank Illés, M.-sziget
8. Berkovics Bernát, Nagyvárad
9. Benyovics Mór, Nagyenyed
10. Dr. Blumenfeld Dezső, Nagysomkut
11. Bergfeld Adolf, Retteg
12. Braun Sándor, Szamosujvár
13. Benedikt Lajos, Szinérváralja
14. Bergner Mór, Kolozsvár
15. Czibener Manó, Beszterce
16. Dr. Deutsch Mór, Lugos
17. Fisikovics Dezső, Balázsfalva
18. [illegible] Jakuba, Dés
19. Dr. Eisler Mátyás (előbbi, Kolozsvár
20. Dr. Elias Mór, Nagyszeben
21. Dr. Engelberg József, Marosvásárhely
22. Eckstein Emánuel, M.-sziget
23. Epstein Samu, Nagyvárad
24. Ehrenreich Pál, Nagykároly
25. Dr. Erdélyi Emil, Segesvár
26. Fried Mihály, Bethlen
27. Feuerwerker Ábrahám, Facsád
28. Friedmann Mór, Kolozsvár
29. Friedmann Adolf, Kolozsvár
30. Feuerstein Kálmán, Kolozsvár
31. Frenkel Emanuel, Kolozsvár
32. Frenkel Mór, Kolozsvár
33. Farkas Vilmos, Nagyenyed
34. Fischer Ede, M.-sziget
35. Dr. Fried Ábris, M.-sziget
36. Fuchs Izsák, Nagybánya
37. Friedmann Sie, Nagyszeben
38. Fixel Vilmos, Szászrégen
39. Dr. Fischer Ivadar, Kolozsvár
40. Farkas Károly, Szatmár
41. Frigyes Lajos, Temesvár
42. Dr. Fischer József, Kolozsvár
43. Ferenc Mendel, Kolozsvár
44. Glasner Mose (előbbi, Kolozsvár
45. Goldman Izrael, Kolozsvár
46. Gottlieb Géza, Gyulafehérvár
47. Grünfeld Ansel, Kolozsvár
48. Goldstein Mór, Medgyes
49. Dr. Goldstein Ármin, Nagysomkut
50. Gerson Mátyás, Nagyszeben
51. Gottesmann Vilmos, Székelyudvarhely
52. Gottlieb Herman, Szatmár
53. Grosz Figyes, Kolozsvár
54. Grünfeld Majer, Kolozsvár
55. Dr. Harnik Mór, Dés
56. Dr. Harsányi Jenő, Dés
57. Havas Mór, Fogaras
58. Hirsch Jakab, Nagybánya
59. Dr. Halász Pál, Kolozsvár
60. Hamburg József, Kolozsvár
61. Hoffmann Jenő, Zsibó
62. Izsák Ignác, Marosujvár
63. Jakab Sámuel, Nagybánya
64. Janovitz Géza, Kolozsvár
65. Kovács Áron, Marosludas
66. Klein Farkas, Apahida
67. Klein Jakab, Bánffyhunyad
68. Klein Jakab, Dés
69. Klein Henrik, Hátszeg
70. Dr. Kohn Hillel, Kolozsvár
71. Kepecs Samu, „
72. Kárl Mihály, Magyarlapos
73. Kepecs Jenő, Nagysomkut
74. Klein Mór, Nagyvárad
75. Klein Vilmos, Szatmár
76. Dr. Klein Vilmos, Teke
77. Klein Mózes, Zsibó
78. Kasztriner Samu, Temesvár
79. Krausz Mór, Kolozsvár
80. Dr. Krémer Ármin, „
81. Lehr Áron, Borgóprund
82. Löwi Lipót, Hátszeg
83. Léb Ödön, Kolozsvár
84. Löwi Mór rabbi, Kolozsvár
85. Ladányi Dezső, Lippa
86. Lichtenstein Hillel, Mocs
87. Leichter Marton, M.-Sziget
88. Lukács Leitner Zoltán, Nagyvárad
89. Lauber Herman, Szászrégen
90. Löwe Béla, Tövis
91. Mózes Ábrahám, Belényes
92. Moreno Manó, Gyulafehérvár
93. Moskovics Dávid, Naszód
94. Márk Mór, Magyarlapos
95. Mittelmann Jakab, Nagyvárad
96. Dr. Markovics Mihály, Nagyilonda
97. Markovics Elek, Szatmár
98. Mandel Simon, Szinérváralja

99. Márton Zsigmond, Temesvár
100. Dr. Molnár Gyula, „
101. Márton Ernő, Kolozsvár
102. Márton Béla, Nagyenyed
103. Dr. Neumann József (korábbi, Déva)
104. Neumann Mór, Kolozsvár
105. Neumann Hugó, Lugos
106. Nussbaum Samuel, Nagyvárad
107. Noszin Móritz, Kolozsvár
108. Polacsek Henrik, Arad
109. Páin Márton, Karánsebes
110. Pollák Lajos, Margitta
111. Dr. Pollák Sándor, Kolozsvár
112. Dr. Ritter Samuel, Brassó
113. Rosenzweig Lipót, Dés
114. Dr. Rappaport Lipót, Marosilye
115. Rosenthal Lajos, Nagybánya
116. Reingewürz Géza, Vulkán
117. Rimóczi Jakab, Kolozsvár
118. Dr. Singer Jakab, Arad
119. Szenes Henrik, „
120. Schreiber Farkas, Hidalmás
121. Sporn Simon, Kolozsvár
122. Székely Imre, „
123. Dr. Szarvas Jakab, Kolozsvár
124. Seelenfreund Sándor, Kolozsvár
125. Dr. Singer Dávid, Lugos
126. Sebők Elek, „
127. Slamovics Ignác, Marosvíz
128. Dr. Szegál Zsigmond, Nagyszeben
129. Selzer Armin, Nagyvárad
130. Schiffer Jeromos, Szatmár
131. Dr. Stern Mór, „
132. Straussmann Jakab, (korábbi, Temesvár)
133. Schwarc Jakab, Kolozsvár
134. Schwarc Ignác, „
135. [illegible]
136. Stern József, Marosludas
137. Dr. Szegő Ernő, Déva
138. Vértes Dezső, Erzsébetváros
139. Waldner Mór, Egeres
140. Widder Dávid, Kolozsvár
141. Weinberger Mór, M-Sziget
142. Vass Gyula, Szászváros
143. Weiszburg Chaim, Kolozsvár
144. Weinberger Sámuel, Szilágycseh
145. Vermes Ernő, Temesvár
146. Weinstein Béni, Kolozsvár

Külföldi vendégek:

147. Julius Berger, London (Világszervezet és Keren Hajeszod)
148. Adolf Pollak, Haga (Keren Kajemet)
149. Bernard Weinberg, Bucuresti
150. Dr. Sonnenschein, Wien (Ausztria képviseletében)

Az első országos cionista konferencia delegátusainak névjegyzéke

ját az összes delegátusok neveivel.

A Zs.N.Sz. helyicsoportja nagyszabású gyűjtési akciót bonyolít le, mely gyönyörű eredménnyel zárul. A befolyt összeghez a dr. Ágai Andor és Dux Mór igazgatása alatt álló Gazdasági, Ipari és Kereskedelmi Bank egy hosszúlejáratú kölcsönt nyújt, melynek segítségével még abban az évben megvásárolja Désen, a Crisan utca 1. szám alatt lévő ingatlant.

Ebben a hét szobából álló és hatalmas udvarral rendelkező gyönyörű épületben rendezi be a helyicsoport székházát. Elmondhatjuk, hogy ezidőtájt egész Erdély területén az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség dési helyicsoportja volt az egyetlen, amely ilyen gyönyörű és saját tulajdonát képező székházzal rendelkezett.

A dési cionista helyicsoportnak esedékessé vált tisztújító közgyűlését 1921 tavaszán már az új székházban tartják meg, házavató ünnepséggel egybekapcsolva. Ezen a közgyűlésen új vezetőség kerül a

Rosenzweig Jehuda
a Zs.N.Sz. dési helyicsoportjának elnöke (1921)

Sternberg Sarolta
a héber óvoda adminisztrátora és K.K.L. biztos

helyicsoport élére, melynek elnökéül a fiatal és dinamikus Rosenzweig Méir Jehudát választják meg.

A közgyűlés az új elnök javaslatára elhatározza egy héber óvoda létesítését, a helyicsoport új székházában. E célból egy bizottságot választanak.

Az óvoda-bizottság közvetlenül a közgyűlés utáni napokban megkezdi munkáját, elkészítteti az óvoda korszerű berendezését és egy megfelelő óvónőt alkalmaz.

1921 szeptember 1-én a héber óvoda megnyitja kapuit az új cionista székház szépen berendezett két termében. Az óvoda első óvónőjének a magyarláposi származású Mátyás Sosánnát szerződtetik, aki nemrég fejezte be Kolozsváron a héber óvónői tanfolyam első kurzusát.

Az Uj Kelet 1921 szeptember 3-i számában, az első oldalon számol be az első, Erdélyben megnyílt héber óvodáról, melyben méltatja a dési cionista helyicsoport úttörő kezdeményezését.

Az óvoda irányítását és annak adminisztratív vezetését az áldott emlékű Sarolta néni veszi át, aki abban az időben a K.K.L.-biztosi tisztséget is betölti.

Az óvoda megnyitása előtt, a szigorúan ortodox és chászid körök ezt az alkalmat is felhasználják féktelen anticionista agitációjukra. A főrabbi szombati drósejában,

Damok Anna
a héber óvoda gondozónője

amit Ros Chódes Elul áldása alkalmából a nagytemplomban tartott meg, óva inti a zsidó szülőket, hogy gyermekeiket a héber óvodába beirassák, ahol *smádolni* fogják őket. Ennek a beszédnek a hatása alatt, az első időkben valóban csak a cionista és a felvilágosultabb szülők iratják be kisdedeiket a héber óvodába. A chászid és a szigorúan ortodox szülők gyermekeiket továbbra is a magyar és a román óvodába küldik, ahol minden reggel a „Mode áni" helyett a „Miatyánkat" és a „Tatăl Nostru"-t kell végigasszisztálniok.

Nem emlékezhetünk meg a héber óvodáról anélkül, hogy ne szólnánk néhány szót Damok Annáról, az óvodás gyermekek generációinak szeretett Anna nénijéről. Ritka hűséggel és odaadással látta el évtizedeken át a héber óvoda gondozónői tisztségét. Igazi emberi szív dobogott benne és kevés dési felnőtt cionista tanult meg olyan jól héberül beszélni, mint a református vallású Anna néni, aki minden reggel együtt mondotta a „Modé áni"-t a gyermekekkel és minden délben velük együtt énekelte a Hátikvát.

BARISSZIA

1921 tavaszán, a kolozsvári központtal működő Hitáchdut Barisszia, Giszkalai János író és költő kiséretében, Désre küldi le a Hitáchdut ros-risonját, Nószin Mórt, és megalakítják a dési Barisszíát. Ez volt az első cionista ifjúsági szervezet zászlóbontása Dés városában, melynek élén mindvégig Barna Kálmán ros-rison, Hochstadt Dezső ros-séni és Noé Nándor ros-selisi állott.

Egy évvel később megalakul a dési Barisszia testvér-csoportja, a Barisszia-Nordau. Ebbe az alakulatba kizárólag munkás-ifjúságot vesznek fel, melynek élére Berkovits Béla ros-rison, Frits Jenő ros-séni és Rozmann Emil ros-selisi kerülnek.

1924 végén alijjázik Désről a

Barisszia négy tagja: Rosenthal Lázár, Hirsch Béla, Léwi Imre és Noé Andor.

Itt a helye, hogy lerójuk kegyeletünket dr. Weissburg Chájim emlékének, akinek tizedik halálozási évfordulójáról az idén emlékeztek meg az erdélyi Aviva-Barisszia volt tagjai. Dr. Weissburg Chájim érdemeinek méltatása nagyobb és illőbb keretre vár, mint ez a szerény Szamos-menti városka Emlékkönyve. Ellenben szükségét érezzük annak, hogy e néhány szóval is, a dési Barisszia Izráelben élő volt tagjai nevében megörökítsük az erdélyi cionista élet megteremtőjének és a Barisszia életrehívójának elévülhetetlen érdemeit.

Az erdélyi cionista vezér itt alussza örök álmát a Náchlát Jicchák-i temetőben, abban a földben, amelyért élt, alkotott, harcolt és — életét áldozta.

Legyen emléke áldott!

Dr. Weissburg Chájim az erdélyi cionizmus megalapítója

AVIVA

1923-ban, a dési származású Székely Béla író és újságíró, aki az erdélyrészi Aviva cionista ifjúsági leányegyesületnek volt a megalapítója, megalakítja Désen is az

Barna Kálmán ros-rison

Hochstadt Dezső ros-seni

Noé Nándor ros-selisi

A DÉSI BARISSZIA TABLÓJA (1921—1926)

Balról jobbra:

I. sor: **Friedmann Pali, Singer Pinku, Noé Andor, Hochstadt Dezső, Nagy István, Schwimmer Zsiga, Reichenstein Miklós**

II. sor: **Schwartz Laci, Surányi Zoltán, Noé Nándor, Barna Kálmán, Feig Henrik, Berger Ferenc, Albert Herman**

III. sor: **Izráel Oszkár, Diamantstein Lajcsi, dr. Harsányi Jenő, Dux Mór, dr. Bär Emánuel, Singer Jenő, Berkovits Béla**

IV. sor: **Rosenzweig M. Jehuda, Rosenzweig Cheszkel, Paneth Bubi, Lampel Zoltán, Glück Arnold, Lévi Imre**

A DÉSI AVIVA TABLÓJA (1924—1926)

Balról jobbra:

I. sor: **Sternberg Sarolta, Hegyesi Fráda, Lebovics Szidi, Májer Fáncsi, Dávidovits Bella, Stern Mariska**

II. sor: **Rosenfeld Jolán, Kaufmann Helén, Weisz Sarolta, Hirsch Bertus, Singer Babi, Hancz Frida**

III. sor: **Hirsch Gertrud, Holczer Lenke, Hancz Laura, Léb Juci, Dávidovits Erzsi, Hirsch Mariska**

IV. sor: **Schwimmer Helén, Székely Bözsi, Hirsch Elza, Gottlieb Mariska, Surányi Elza, Schwimmer Annus**

Avivát, melynek élére Hegyesi Frida ros-risoná, Singer Babi ros-snijá és Hirsch Elza ros-selisit lettek megválasztva.

A túloldali cikk-lenyomat tanúsága szerint, 1925 nyarán volt az első erdélyrészi héber vizsga a dési Avivánál. Őhlbaum Etus, az erdélyi Aviva központjának vezetője a *Noár*-ban, az *Uj Kelet* ifjúsági havi folyóiratának 1925 július havi számában számol be a vizsga lefolyásáról és annak óriási jelentőségéről.

1924-ben a Barisszia, mely időközben fúzionált az Avivával, Hitáchdut Aviva-Barisszia néven, utánpótlás céljából megalakítja Désen a Kis-Barissziát és a Kis-Avivát. A Kis-Barisszia élére Singer Jenőt és Mózes Hilut, a Kis-Aviva élére pedig Appel Szerént delegálják.

Ezidőtájt a dési cionista ifjúság színe-java az Aviva-Barissziába, ezeknek testvér- és alcsoportjaiba tömörült.

Élénk tevékenységet fejtenek ki a cionista alapok munkájában és azoknak minden akciójában. Műkedvelő gárdái rendszeres előadásokat tartanak a vármegyei színházban, mely előadásokkal a megye nagyobb községeibe — Szamosújvárra, Magyarláposra, Bethlenbe, Rettegre — és a távolabbi városokba, Besztercére és Nagybányára is ellátogatnak.

Híresek és igen látogatottak az Aviva-Barisszia műsorral és tánccal egybekötött gyakori rendezvényei. Külön eseményszámba mennek a minden évben purim, szimchát-tóra és chanuka ünnepek alkalmából, a vármegyeháza dísztermében megrendezett nagyszabású báljaik.

Ezen rendezvények és bálok tiszta jövedelme teljes egészében a Keren Kájjemet Löjiszráél bevételeit gyarapították.

A 209. oldalon közölt képeslapot a Bázelben megtartott XVI. Cionista Kongresszusról küldték a dési Aviva-Barissziának, a kongresszuson résztvevő erdélyrészi barissziánusok 1929-ben. A képeslap aláírói ismert személyiségek : dr.

Herzl—Bialik-ünnepély Dejen. A deji helyicsoport az összes ifjusági szervezetekkel karöltve, folyó hó 21én Herzl—Bialik-emlékünnepélyt rendezett. Az emlékbeszédet Klein Armand tartotta. Bär Wililam nagyon ügyesen adott elő aktuális szavalatot. Az ifjusági szervezetek tagjai az „Egy nép álma" cimü verses játékot adták elő sikeresen. A főszerepeket: Lázár Tibor, Szörényi Miki, Holländr Laci és Grossmann Jenő játszották. Röhr K'él mule rachamim-ja után az ünnepély a Hatikva és Techezakna hangjai mellett ért véget.

Kasztner Rezső Dejen. Vasárnap este a Zsidó Társaskörben az Aviva-Barisszia-estélyt rendezett, melynek keretében Kasztner Rezső igen nivós és élvezetes előadást artott.

Hirsch Simon látogatása Dejen. Körutja folyamán a KKL főtitkára Dejre is ellátogatot, ahol az ifjusági szervezeteknek és a WIZO-nak tartott értékes felvilágositó előadásokat, majd a helyicsoport vezetőségével folytatott eredményes megbeszélést.

Az Uj Kelet tudósítása a dési cionista életről

CLUJ 5685 AB 1. II. ÉVF. 7. SZÁM 1925 JULIUS HÓ

AZ UJ KELET IFJUSÁGI HAVI FOLYÓIRATA

A Hitachdut Aviva és Barisszia minden párton felül áll!

Héber vizsgán a dési Avivánál

A legszebb Aviva-álom beteljesülése volt. 40 Aviva leány, szent lelkesedéssel, büszke öntudattal áll ki héber vizsgára. Ugyanazzal a lázas, gyerekes izgalommal, mintha osztályvizsgát kellene tenniök, észrevehető szivszorongással várják, vajjon megtudnak-e felelni majd a feltett kérdésekre. Hosszu hónapok buzgó, kitartó munkájának eredményéről kell számot adniok önként, saját elhatározásukból és csupán benső kényszernek engedve akarják átkiáltani többi Aviva testvéreinknek, hogy ime, igaz akarattal milyen meseszerü szép eredményt lehet felmutatni a mi csodálatosan zengzetes nyelvünk elsajátításában.

Feszült csendben, áhitatos rajongással várja a kérdést mindenki és a bátor, hibátlan feleletek bámulatba ejtik a résztvevőket, a nagyszámban megjelent érdeklődőket. Csak ugy ömlik ajkukról a folyékony héber szó. Tiszta kiejtéssel előadott mesék, történetek, költemény, legenda következnek egymásután, mintha soh'sem is beszéltek volna máskép a mi Aviváink, csak ezen a szent ős-uj nyelven. Mégis uj, csengő muzsikaszó, halk zene volt egyszerre az átszellemült hallgatók füleinek, az ismerős, de rég nem hallott héber szó. Zsongó melódiák visszhangja a léleknek. Nem volt még ilyen felemelően szép, ennyi benső tartalommal elitett ünnepsége az Avivának! És nem is lesz addig, amig a lelkes példán felbuzdulva, valamennyi testvércsoportunk összes tagjai nem fognak számot adni, ugy mint a dési csoport, hogy méltók ők már az Aviva névre, beszélnek már mindannyian héberül. Meg kell indulnia a nemes versengésnek, mely lehetővé teszi a mi, ma még szédületesen magasba vivő álmunk teljes valóraválását: *a legközelebbi Jom-Hahitachdutunk héber nyelven való megtartását.*

Ne maradjon alapszabályainkban puszta, értelemnélküli kitétel: „Az Aviva hivatalos nyelve a héber", — „minden Aviva csoport héberül tanul", — „minden Aviva héberül beszél" stb. nagyhangu szavak, üres szavak, de csodálatosan szépek, ha tartalommal telitjük meg, ha valóra váltjuk őket.

— אם תרצנה אינה אגדה — ha akarjátok nem mese! — beszédes bizonyitéka ennek dési testvéreink nagyszerü eredményeket elénk táró héber vizsgája.

Amit az egyik csoport megvalósithat, megvalósithatja a másik is, megvalósithatja valamennyi. Meg kell mutatnunk Erdély zsidóságának, akik szeretettel támogatják a mi munkánkat, ha megjelenünk házaikban, — ujabb és ujabb bizonyitékát kell adnunk munkánk értékének azokkal a vezető egyéniségekkel szemben, akik megértő segédkezett és utmutatást adnak nekünk, hogy őszinte a dolgozniakarásunk, hogy képesek vagyunk átérezni az eszme nagyságát, melynek zászlója alá siettük, hogy méltók vagyunk a munkára, amelyet reánk biznak, méltók vagyunk részt kérni és résztvenni a zsidó ügyért folytatott magasztos munkában, mert magunkat is zsidókká neveljük, egész zsidókká a saját nyelvünk, a saját kulturánk megismerésével.

Az Aviva ma már hatalmas szervezet, komoly, szigoru szabályzatokkal, *fegyelemmel.* — A földből nönek ki ujabb és ujabb testvércsapatok, a tábor napról-napra nő, de csatát nyerni csak fegyelmezett hadsereggel lehet. — Tudnia kell minden régi és nap-nap után hozzánk szegődő testvércsoportnak, a mi alapszabályunk nem maradhat papiron irott malaszt, *az Aviva hivatalos nyelve a héber!*

עברי דבר עבריות!
פרוד לשונות — פרוד לבבות!
שפה אחת — נפש אחת!

Egy fénysugár támadt a kis teremben a dési hébervizsgán, fénysugár, amely ragyogó glóriaként övezi be az Aviva nevet, ha minden egyes testvércsoport meg nem torpanó szilárd elhatározással és szent akarattal lát hozzá nyelvünk tanulásához, legközelebbi nagy tanácskozásunkat a mi nyelvünkön folytathatjuk le. Herzl emlékét gyászoltuk az elmult napokban, Herzl szavait intézem hozzátok:

Ha akarjátok nem mese!

Öhlbaum Etus

Hegyesi Fráda
ros-risoná

Singer Babi
ros-snijá

Hirsch Elza
ros-slisit

Désről alijjázott Barissziánusok Tel-Avivban: Rosenthal Lázár, Hirsch Béla, Lévi Imre és Noé Andor

A dési Kis-Barisszia (1925).

Balról jobbra: I. sor: **Noé Géza, Hirsch Andor, Dux Bandi.** II. sor: **Weinberger Lázár, Hirsch Dezső, Singer Zoltán.** III. sor: **Hirsch Dudi, Klein Armand és Izsák Feri**

Hegyesi Fráda és Bernstein Dezső az Aviva-Barisszia egyik műkedvelő előadásában (1928)

A KIS-AVIVA és a KIS-BARISSZIA CSOPORTKÉPE (1928)

Balról jobbra, álló sor: **Hirsch Ibi, Grünfeld Jenő, Schermann Chuncsi, Izsák Feri, Appel Szerén** (ros-risoná), **Hirsch Dezső, Klein Irén.** — Fekvők: **Noé Géza és Weinberger Lázár, a dési Hákoách kék-fehér dresszében**

AZ IFJU BARISSZIA (1926)

Balról jobbra:

I. sor: **Hirsch Dezső, Singer Zoltán, Singer Jenő** (ros-rison), **Dux Bandi, Noé Noách, Izsák Feri, Hirsch Andor**

II. sor: **Noé Géza, Hirsch Dudi, Mózes Hilu** (ros-rison), **Klein Armand és Farkas Gyula**

Klein Irén, Hirsch Edit és Léb Sári egy purimi jelmezes bálon (1930)

UJ KELET

Cionista élet Déjen. A Zsidó Nemzeti Szövetség Helyicsoportjának kulturelőadás sorozatában, f. hó 4-én Dávidovits Erzsike, Ch. N. Bialikról tartott előadást. A verseket szavalták: Singer Piri és Lázár Tibor. — F. hó 11-én a Zeirat Mizrachi adott programot. Hirsch Rachel, Jehuda Halevy életét és müveit ismertette. A verseket Izsák Gizi szavalta. — A rendszeresitett kulturelőadások minden ,vasárnap d. u. 5 órakor a csoport nagytermében tartatnak meg, 1 leies belépődij mellett, mely összeg a KKL javára lesz forditva. — A deji Brith Trumpeldor, Adar 11-én, a Helyicsoport nagytermében, Josef Trumpeldor emlékére gyászünnepélyt rendezett. — Klein Armand elnök, nivós és értékes bevezető beszéde után Fesztinger Sándor, Josef Trumpeldor életrajzát ismertette. Fülöp Emil a El Mule Rachamim-ot énekelte el, majd Weinberger Lázár szavalta el a „Tel Chájban meghalt egy ember..." című költeményt. Ezután a Trumpeldor tagjai a gyászindulót énekelték el. A kitünően megrendezett ünnepély a Hatikvah eléneklésével ért véget.

Az Uj Kelet beszámolója a pezsgő dési cionista életről

Klein Irén, Léb Sári, Appel Szerén és Hirsch Edit, az Aviva-Barisszia egy működvelő előadásán (1931)

Képeslap a bázeli XVI. Cionista Kongresszusról

Weissburg Chájim, Giszkalay János, Tihanyi Dezső, Péterfi Endre, Rozenfeld Sándor, Hirsch Simon és Láng Friedrich.

Az Aviva-Barisszia egyeduralma a dési cionista ifjúsági életben, az 1930-as évekig tartott. Egy évtizedes működésének más vonatkozásban is igen szép aspektusa volt. Az együtt eltöltött hosszú évek folyamán ugyanis szerelmi kapcsolatok alakultak ki az Aviva-Barisszia tagjai között, amelyek többnyire házassággal végződtek. Többek között:

Barna Kálmán, a Barisszia ros-risonja, feleségül vette Hegyesi Frádát, az Aviva ros-risonáját, 1930-ban.

Hochstadt Dezső, a Barisszia ros-sénije, feleségül vette Singer Babit, az Aviva ros-sniáját, 1931-ben.

Noé Nándor, a Barisszia ros-selisije, feleségül vette Léb Jucit, az Aviva későbbi ros-selisitját, 1930-ban.

WIZO

1927-ben alakul meg a WIZO, a cionista asszonyok egyesülete Désen, melynek élére Weinberger Aliz és Bär Magda kerülnek.

Weinberger Aliz, a WIZO dési elnöknője

Bär Magda, a WIZO dési elnöknője

A két agilis cionista asszony szívvel és lélekkel fog a munkához és rövid idő alatt egy cca. 100 tagot számláló csoporttal kapcsolódnak be az erdélyrészi cionista asszonyok munkájába és a dési cionista élet vérkeringésébe.

Sorozatos kultúrelőadásokat, tea- és fagylaltestélyeket rendeznek, melyekre előadókként egymásután hívják meg az erdélyrészi WIZO központjának kimagasló személyiségeit.

E két művelt, tehetséges és szónoki készséggel is megáldott asszony tevékenysége rányomta bélyegét a város cionista életének minden megnyilvánulására. Igen előnyös formában befolyásolták férjük közéleti és cionista tevékenységét is. Mindkét asszony férje: dr. Bär Emánuel orvos és dr. Weinberger Manó ügyvéd, különböző időkben a dési cionista helyicsoport elnöke volt.

1927-ben, a Keren Hájeszod jeruzsálemi főirodájának megbízásából, Wilensky és Levánon delegátusok érkeznek Romániába és a Keren Hájeszod-akció lebonyolítása céljából Désre is ellátogatnak.

A helyicsoport, Rosenzweig M. Jehuda elnökkel az élen, mozgósította az összes erőket és a nem mindennapi vendégek tiszteletére a vármegyeház dísztermét a város zsidó társadalmának színe-java töltötte meg. Az illusztris vendégek mély és maradandó hatást

gyakoroltak a jelenlévőkre. Ez volt az első Keren Hájeszod míting Désen.

Másnap délután a cionista helyicsoport és az ifjúsági szervezetek vezetői az Emke-kávéházban találkoztak az ereci delegátusokkal, akik az üdvözlő beszédek meghallgatása után, az ereci helyzetről tartottak informatív előadást.

A Wilensky-Levánon delegátuspár által lebonyolított K.H.-akcióban Dés cionista társadalma méltó módon vette ki részét.

ZS. N. SZ.

1928 nyarán, a Zs.N.Sz. dési helyicsoportja rendkívüli közgyűlést hív egybe, melyen Rosenzweig Méir Jehuda elnök drámai szavakkal ecseteli és mutat rá a helyicsoport zilált anyagi helyzetére, mellyel képtelen megbirkózni. Bejelenti az elnöki tisztségről való lemondását és kéri a közgyűlést, hogy olyan vezetőséget válasszon a helyicsoport élére, amely képes lesz az anyagi csőd előtt álló helyicsoportot megmenteni. Ugyanis még az új székház megvásárlásából fennálló és esedékessé vált adósságok, valamint a héber óvoda évenként deficittel záruló mérlege, katasztrófális anyagi helyzetbe sodorta a helyicsoportot.

A közgyűlés, miután megadta a felmentvényt a lelépő vezetőségnek, tisztújítást tart, melyen egyhangúlag dr. Ágai Andornét választják meg a helyicsoport új elnökének.

Dr. Ágai Andorné a Zs.N.Sz. helyicsoportjának elnöknője (1928)

Az újonnan megválasztott elnöknő, Weinberger Ernő személyében, egy igen talpraesett titkárt kap maga mellé.

A legnagyobb elánnal fognak hozzá a helyicsoport szanálásához. Az új elnöknő, személyes kapcsolatait felhasználva, előbb férjénél eszközli ki, hogy az igazgatása alatt álló bankban fennálló tartozásának törlesztésére a helyicsoport néhány éves haladékot kapjon.

Ezután egymaga bonyolít le egy gyűjtőakciót, majd pedig a szanálási-akció egy nagyszabású

chanuka-estély megrendezésével fejeződik be.

Mindezen akciók bevételeiből sikerült az új vezetőségnek a helyicsoport összes adósságait rövid néhány hónap alatt teljesen rendezni és a financiális ügyeket rendes kerékvágásba hozni.

BETÁR

A revizionista cionizmus és a Betár néven ismert ifjúsági cso-

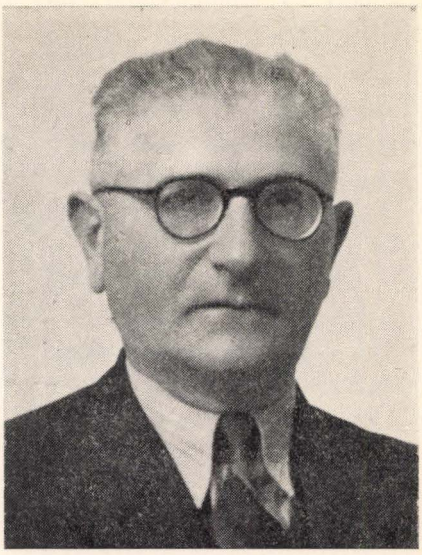
szerda, 1920. december 19.

HIREK

Az Uj Kelet az egyetemes erdélyi és bánság zsidóság napilapja.
Főszerkesztő: Dr. Marton Ernő.
Felelős szerkesztő: Jámbor Ferenc.
az Uj Kelet cikkeinek utánnyomását csak a forrás megjelölésével engedjük meg.

— A Zs. N. Sz. dési tagozatának chanukaünnepélye. Fényes keretek között tartotta meg a dési cionista társadalom ez évi chanukaestélyét a Nagyfa-vendéglő termeiben, amelyet ez alkalommal zsufolásig töltött meg Dés város zsidó közönsége. Az Aviva és Barisszia tagjai által szolgáltatott müsort Rosenzweig M. Jehuda vezette be nagyhatásu ünnepi beszéddel. Stern Marcsa és Apel Szerén sikerült szavalatai után Léb Sárika román, Klein Irénke pedig cigánytáncokkal szerepelt. Hirsch Edit nagysikerü énekszámait és Klein Armand szellemes kupléit lelkes tapsvihar fogadta. Müsor után tea, majd tánc következett, mely a reggeli órákban emelkedett hangulatban ért véget, tekintélyes jövedelmet hozva a Keren Kajemetnek is.

Az Uj Kelet beszámolója a helyicsoport chanuka-estélyéről

Feuerstein Kálmán az erdélyi Betár mozgalom megszervezője

portjának megalakítása egész Erdély területén, Feuerstein Kálmán nevéhez fűződik.

Szamosújváron született 1895-ben, ahonnan 12 éves korában került Kolozsvárra. Itt 1915 körül megalakítja a Zsidó Ifjúsági Kört és amikor 1918-ban a felvidéki falvak zsidósága pogrom-veszélybe kerül, az elsők között jelentkezik a zsidó légióba, amely a veszélyeztetett falvak segítségére siet.

A forradalom leverése után, már a Kolozsváron megindult zsidó nemzeti mozgalom élharcosai között találjuk. Életre hívja a revizionista cionisták erdélyrészi alakulatait, majd sorra alakítja meg a Betár ifjúsági csoportjait.

1930 körül Feuerstein Kálmán családjával Désre költözik, ahol első tényekedése a Betár dési csoportjának a megalakítása volt.

Ezidőtájt az Aviva-Barisszia dési csoportjai már bomlásnak indultak, más cionista ifjúsági szervezetek még nem alakultak meg és így tág tere volt a dési cionista ifjúságot teljes egészében a Betár zászlaja mögé csoportosítani.

Rendkívüli szervezőképességével és szívósságával, Feuerstein Kálmán a dési Betár csoportot Erdély legnagyobb — több mint száz tagot számláló — csoportjává fejlesztette és Dés lett a Betár erdélyrészi központja is.

Feuerstein Kálmánnak sikerült megnyernie egy dési kirándulásra Avigdor Háméiri Feuerstein, ereci nagy költőnket. Ebből az alkalomból konferenciára gyűlnek össze Désen az erdélyi Betár-csoportok delegátusai.

A kétnapos konferencia befejezése után, a dési vármegyeháza nagy dísztermében, zászlóavatással egybekötött nagyszabású estélyt rendeznek.

Az estély vezérszónoka Avigdor Háméiri, aki egy órán át tartó gyönyörű előadásával ragadtatta el hallgatóságát.

Ezután kezdetét veszi a zászlóavatási ünnepség. Egymásután vonulnak a pódiumra a különböző Betár-csoportok delegátusai, akik magasra emelve a pódiumon elhelyezett két hatalmas, oroszlá-

Csoportkép a dési Betárról

Ávigdor Háméiri
a világhírű héber költő és író

nokkal kihímzett, aranyszegélyes kék-fehér zászlót és a Betár-induló akkordjai mellett nyújtják át a két zászló-anyának, Ágai Stefinek és Ábrahám Olgának.

Ezt a rendkívülien sikerült gyönyörű estélyt, illusztris vendégével együtt, örökre emlékezetébe véste Dés cionista társadalma.

A zsidó nemzeti érzelmektől túlfűtött Brith Trumpeldor (Betár) egyszeriben meghódította a dési zsidó ifjúságot. A szervezet élettartama mégis rövid volt. Időközben Jabotinsky kilépett a cionista szervezetből és megalakította a N.Z.O.-t (Neue Zionistische Organization) bécsi székhellyel. Amikor a dolgok odáig fajultak, hogy a revizionista mozgalom bojkottot hirdetett a nemzeti alapok (Keren Kájjemet és Keren Hajeszod) ellen a Klein Armand vezetése alatt működő dési Brith Trumpeldor ellenszegült a központi határozatnak és ennek következményeképpen, a szervezet 1934-ben feloszlott.

BOJKOTT!..

Visszatérek tehát oda, ahol az egyes erdélyi Bétár csoportok szembe helyezkednek a központ bojkott határozatával. Ugy tudom, hogy ez kizárólagosan Erdélyben van. Ez pedig azt bizonyitja, hogy az erdélyi revizionista cionistáknak más a mentalitásuk, más felfogás uralkodik közöttük a politikai harci modor és politikai harci eszközök tekintetében. Mérsékeltebbek és nyugodtabbak. És ugylátszik megérezték azt is, hogy egy ilyszerü bojkott elvi elhatározásától, annak a gyakorlatba való átültetéséig egy igen nehéz ut van az igazi cionista számára. Az erdélyi revizionisták tehát kivételt képeznek. Éppen ezért helytelenitem, hogy Erdély számára is Bucuresti irányit és diktál, holott sokkal üdvösebb volna, amit a mult eléggé bizonyit, ha Petrosaniba visszaállitanák az Erdélyrészi Revizionista Központot Dr. Ábrahám Józsefné vezetése alatt, vagy, ha ő semmiképpen nem hajlandó azt elvállalni, ugy van más város, ahol a Bétár szervezet élén egy megfelelő, erre alkalmas cionista személyiség áll. Ennek keresztülvitele pedig prominens érdeke minden erdélyi Bétár csoportnak, mert bennünket, erdélyieket egy bizonyos törvényszerüség, tradiciókon épült belső kapocs köt össze a cionizmussal és a revizionista törekvések megvalósitását nem az Alapok bojkottjával, hanem szelidebb utakon kell keresnünk. Mert, ha a revizionisták engedni fognak agresszivitásukból, ugy bizonyára az ellenpárt merevsége is hajlithatóbb lesz és akkor megtaláltuk azokat az attributumokat, amelyek a harmónikus és áldásos együttmüködéshez vezetnek.

Klein Armand
a deji helyicsoport titkára.

Kivonat az Uj Kor 1934 június 8-i cikkéből a nemzeti alapok bojkottálásáról

1931 decemberében tartja meg a Zs.N.Sz. dési helyicsoportja az esedékessé vált tisztújító közgyűlését. A közgyűlés sajnálattal veszi tudomásul dr. Ágai Andorné megválását az elnöki tisztségtől, aki a következő szavakkal adja át helyét az új elnöknek: „A mór megtette kötelességét, a mór mehet."

A közgyűlés a helyicsoport új elnökévé dr. Bär Emánuel orvost választotta meg. Az újonnan megválasztott elnök ifjú korától kezdve élharcosa a cionista eszmének.

Dr. Bär Emánuel az Állami Betegsegélyző megyei főorvosa volt. Magasrangú kinevezését annak köszönhette, hogy még a magyar éra alatt, Naszódon román nyelvű gimnáziumot végzett. Állami állása dacára vállalta ezt az exponált cionista megbizatást és elnöksége alatt a Zsidó Nemzeti Szövetség dési helyicsoportja jelentékeny eredményeket ért el. Elnöki működése alatt a helyicsoport titkári tisztségét mindvégig Klein Armand töltötte be.

Megemlítendő az erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség helyicsoportjának nagy tiltakozó akciója, amelyet a palesztinai bevándorlási törvény ellen szervezett. Az angol királyhoz küldött tiltakozó távirat fakszimiléjét a 225. oldalon közöljük.

Ugyancsak mély sajnálattal veszi tudomásul a közgyűlés Sternberg Sarolta lemondását K.K.L.-biztosi tisztségéről, amit a héber óvoda vezetésével járó nagyfokú elfoglaltságával indokol meg.

Dr. Bär Emánuel a Zs.N.Sz. dési helyicsoportjának elnöke (1931)

A közgyűlés egyhangúlag Keren Kájjemet-biztosnak Singer Zoltánt, Keren Hájeszod-biztosnak pedig dr. Weinberger Manót választja meg.

Ugyanakkor kimondja a közgyűlés, hogy Sternberg Sarolta nevét, a K.K.L. érdekében több mint egy évtizeden át kifejtett fáradságos és eredményes munkája elismerése gyanánt, a K.K.L. jeruzsálemi aranykönyvébe vezetteti be, mely célból felhívja a közgyűlés a város cionista ifjúságát, ezen akció mielőbbi lebonyolítására.

Singer Zoltán új lendületet ad

a Keren Kájjemet munkának. Fanatizmusával magával ragadja a vezetőket és különböző kezdeményezései útmutatóként szolgálnak a többi erdélyi helyicsoportnak is.

Abban az időben a cionizmus ideológiai része is élénken foglalkoztatta a dési cionistákat. Jellemző az a naiv, egységre való törekvés, amely a dési cionisták minden megnyilvánulásából kicsendül. Majrovits Méir Jehuda az egyik ilyen ideológus. Később közölt cikke érdekesen mutat rá felfogásának irányára.

Az 1936-os évben — többek között — Singer Zoltán egy új akciót vezetett be, az úgynevezett „önkontingentálási akciót".

Megjegyezzük, hogy az erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség hivatalos lapjának, az *Uj Kor*-nak ikerlapja, három egymásutáni évben (1935–36–37), dési cionisták szerkesztésében, minden év ros-hásánájára, Désen jelent meg.

(Keren Ávrahám) — Ezen élénk és mozgalmas cionista éveket együtt éltem át Singer

Sternberg Sarolta diplomája a K.K.L. jeruzsálemi aranykönyvéből

Zoltánnal. Ezért kérésemre az Emlékkönyv idevonatkozó anyagát — közvetlenül nyomdába adása előtt — átnézés céljából rendelkezésemre bocsátotta. Nem hinném, hogy valaki is meggyanusít majd „személyi kultusz művelésével", amikor kiegészítem az írottakat néhány mozzanattal. Ugy tűnik, Singer Csima, talán szerénységből, talán mert magántermészetűnek ítélte, kihagyta ezeket. Véleményem szerint azonban közérdeklődésre tarthatnak számot.

Nem véletlen, hogy az akkori Keren Kájjemet-biztos, Singer Zoltán, házassági ajándékként a Palesztinába való nászutat választotta. Azon nagyon kevesek között volt, akik ilymódon is kifejezést adtak Cion iránti szeretetüknek. Nászútjáról való hazatérése után, több helyen érdekes beszámolókat tartott Palesztináról.

Egyébként hozzátartozik a történelmi hűséghez, hogy Singer Zoltán volt az első és az egyetlen városunkban, aki a hatóságok ellenkezését legyőzve, gyermekeit születésük alkalmával csak héber nevükkel, héberesített családnévvel is (Juvál és Itamár-Zámroni) regisztráltatta, és a Brit-Milá alkalmából nevüket a K.K.L. jeruzsálemi aranykönyvébe vezettette be.

Még egy kis epizódot fogok megemlíteni (a sok közül), amely nem „történelmi jelentőségű", azonban jellemző a Keren Kájjemet-biztos cionista beállítottságára. Javaslatára és megalkuvást nem ismerő „rábeszélésére", a vezetőség elhatározta, hogy — dacára az épület-

Singer Zoltán és ifjú felesége Salamon Bella, mézesheteiket töltik a Szentföldön (1934)

XV. évfolyam, 37. : szám

Timişoara, 1934

UJ KOR

ZSIDÓ POLITIKAI HETILAP

Erdély, Bánát, Máramaros és Körösvidék Zsidó Nemzeti Szövetségének hivatalos lapja. MEGJELENIK MINDEN SZOMBATRA.

Ára 5 lei

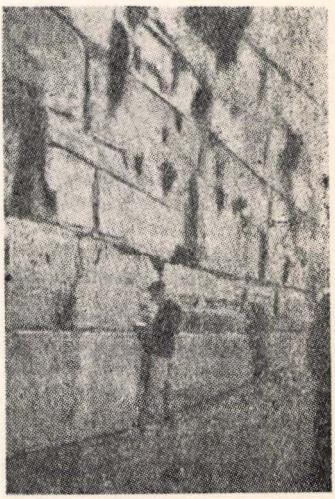
SZERKESZTŐSÉG és KIADÓHIVATAL: TIMIŞOARA, III, PIAŢA ASANEŞTII Nr. 4

9. Szombat 28.
10. Vasárnap 27.
11. Hétfő 28.
12. Kedd 29.
13. Szerda 30.
14. Csütörtök 1.
15. Péntek 2.

Az UJ KOR előfizetési ára:

egész évre — — — — — —
félévre — — — — — —
negyedévre — — — — — —
egy hónapra — — — — — —
egyes szám ára — — — —

Palesztina-beszámoló Dejen. Singer Zoltán, K. K. L.-biztos, aki nemrég tért vissza Palesztinából, folyó hó 2-án, szombaton délután „Palesztinai beszámoló"-t tartott a cionista otthonban. A mindvégig élvezetes előadást a szépszáman megjelent közönség lelkesedéssel hallgatta végig és Singer Zoltánt előadása befejeztével meleg óvációban részesitette.

A „PANASZOK FALÁNÁL"

Singer Z. ered. felv.

A HAIFAI PERZSA-KERTBEN

A háttérben:
RÁCHEL ANYÁNK SIRJA

Singer Z. ered. felv.

A temesvári Uj Korban megjelent képek Singer Zoltán palesztinai útjáról

Timişoara, 1985 Szeptember Tisri, 5696 XVII. évfolyam, 1b. szám

Cenzurat

DEJI UJ KOR

ZSIDÓ POLITIKAI HETILAP

Az UJ KOR előfizetési ára:
egész évre — — — — — — 220 Lei
félévre — — — — — — 110 „
negyedévre — — — — — — 60 „
egy hónapra — — — — — — 25 „
egyes szám ára — — — — — — 5 „

Erdély, Bánát, Máramaros és Körösvidék Zsidó Nemzeti Szövetségének hivatalos lapja. MEGJELENIK MINDEN SZOMBATRA.

Szerkesztették: SINGER ZOLTÁN és KLEIN ÁRMAND

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: TIMIŞOARA, III, PIAŢA ASANEŞTII Nr. 1

Ros-Hásánáh

Irta: Bär Magda

Ismét lepergett egy esztendő a végtelenség korongjáról és a zsidó uj év előtti napok hangulata megrázó erővel készteti megállásra a mindennapi gondjaitol üzött embert. Akarva, nem-akarva, ki többet, ki kevesebbet, ki mélyebben, ki felületesebben, gondol a szent napra de kevés olyan zsidó ember van, kinek nem fáj és nem érzi a döbbenetes nagy szót: Ros-Hasanah.

Lelkünkben nemcsak a mult eseményeire gondolunk vissza, a bánatra, szorongatottságra, bizonytalanságra és ritkán derüs pillanatokra de félve keressük a holnapot és kérdjük: mi lesz veled zsidó ember? Az anya aggodva kémleli az utat, amelyen gyermeke járni fog az életben. Összeszorul a szivünk és azt kérdjük: meddig tart még sorsunk bizonytalansága a többi népek között?

De ne váljék borongásunk elkeseredéssé és türelmetlenségünk lázongássá, nyugalmat és méltóságot kölcsönöz nekünk népünk sorsfordulatokban gazdag története. Elviseltük mi már a megaláztatás és sulyos nélkülözések korszakait is és még itt vagyunk és dolgozunk az emberi közösségben. Történeti adottságnál fogva hinni és remélni tudunk, mert ebben képződött ki erős akaraterőnk az évezredek folyamán.

Mi még a mai kilátástalannak látszó időben is bizunk abban, hogy az emberiség akarja a becsületes, békés emberi életet. Hagyományaink arra tanítanak, hogy ezekben a napokban a világ alkotója törvényt ül miden élőlény felett. Még nem késő, midenki alapjában véve jó, csak külömböző belső, vagy külső mozzanatok akadályoznak meg a jónak a gyakorlati után való realizálásában.

Az első tennivalónk: Önmagunk megismerése, keressük önmagunkat, a romlatlan kezdetet és közelebb jutunk Istenhez.

Nemcsak, mint az egyén, hanem mint a zsidó közösség tagja is számot kell vetnünk magunkkal. Senki nem élhet csak magának a nép minden fia felelős az egész nép sorsáért.

A zsidó feleség befolyásolhatja a napi gondokkal küzdő és ezért gyakran a közélettel szemben fásult férjét a testvéreinkkel és népünkkel szembeni elhanyagolt kötelezettségeire.

A zsidó anyára hárul a gyermek nevelése, az anya áll a legközelebb a gyermek lelkéhez. Ismeri örömét, bánatát. Átsegíti akadályokon. A fiz kumát és lelkét erösiti, hogy edzve, állhasson szembe az élet nehézségeivel. Így terjesztheti az anyá meleg, zsidó és emberi fényét a család körében.

Nem érti meg Ros-Hasanah intelmeit teljes egészében az, aki népének küzdöterétől távolmarad. Ma nem lehet egy zsidó anya sem közömbös, mert amikor a zsidó nép létéért küzd, minden tagja annyi megbecsülést érdemel amennyit ő a zsidó közösség javára áldoz, dolgozik egy szebb és jobb zsidó jövő érdekében.

Bär Magda, a WIZO elnöknőjének ros-hásánai cikke az Uj Korban

ROSHASANA alkalmából küldjük szeretetteljes jókívánságainkat minden rokonunknak, jó barátunknak és cionista elvtársunknak. כתיבה וחתימה טובה

Adelstein Nándor és neje

Boldog ujévet kivánunk rokonainknak és jóbarátainknak
Dr. Ágai Andor és neje

Albert Lázár és családja
Dr. Apfel Bertalan

Az Aviva-Barisszia Nösziutjának, Erdély minden Hitchabrutjának és szervezetünk valamennyi tagjának, boldog és eredményes ujévet kiván
Aviva-Barisszia Háboné

Bernáth Dezö és családja
Bernáth Samu és családja
Banca de Credit M. şi E.S.A.

Rokonainknak és ismerőseinknek boldog ujévet kivánunk
Dr. Bär Emanuel és neje

Diamandstein Ignác és családja
Dux Mór és Neje. Petach Tikva
Franck Zsigmod és neje
A. W. Friedmann New-York
Ing. Friedmann Miklós és neje
Dr. Gárdos Béla
Grossmann Miksa és családja

Boldog ujévet kivánunk szervezetünk Hánhágát Hágálijának, minden testvérszervezetünknek és összes tagjainknak
Hánoár Hácioni Kén Arlosorof

Heimovits Ferenc és családja
Hochstadt Béla és neje

Boldog ujévet kivánunk szervezetünk tagjainak és minden igaz munkás cionistának.
„Háovéd"

Izsák Simon és neje

Egyletünk tagjainak, valamint azoknak, kik munkánkban támogattak, boldog ujévet kivánunk
Izr. Nőegylet

Izrael Oszkár, dentist
Jakab Antal és neje

Dr. Jónás József

Boldog ujévet kivánunk Moacáth Hárásitunknak, testvér kènjeinknek és minden tagunknak
Kén Böné Avodá

Hánhágát Hágálilunknak, testvércsoportjainknak és somérbarátainknak, boldog ujévet kivánunk
Kén Hásomér Hácáir

Noé Nándor és neje

A Poale Mizrachi boldog ujévet kiván testvérszervezeteinek ès mindazon elvtársainak, kik „Thora- V'àvodá" ideológiát vallják maguknak.

Edmund Rosenzweig és neje
Rosenthal Ignác és családja
Rosenzweig Jakab cég
Rottenberg Elek (Farm. Krémer)
Dr. Schwimmer Jenő és neje
Schwartz Móricz és neje Ocna-Dej
Sternberg Sarolta

Mindazoknak, akik a Keren Kajemethet bármilyen formában is támogatták, boldog és gazdag uj esztendöt kivánok
Singer Zoltán K.K.L. bizton

Dr. Vámos Jenő
Ing. Weisz Miklós és neje

Cionista elvtársainknak ès üzletfeleinknek boldog ujévet kivánunk
Weinberger Manó és Neje

A W.I.Z.O. összes tagjainak boldog ujévet kivàn
W. I. Z. O.

Wolf Adolf és családja

A **»Zsidó Társas Kör** összes kedves tagjainak és hozzátartozó knak boldog ujévet kiván.

Helyicsoportunk valamennyi tagjának, az ifjusági szervezetinknek és minden igaz cionista elvtársunknak boldog ès munkás ujesztendöt kivàn
Az **E. Zs. N. Sz. Helyicsoportja**

Ujjászületés

Irta: Klein Armand

A bölcső egy ember sorsának még lepecsételt titkát őrzi mindaddig, mig a gyermek nevelésében és a már férfivá érett fiatalember szabad elhatározásában a pecsét feltörik és féltve őrzött titkai ismerttekké válnak.

A Ros-Hásánáh, egy uj esztendő hatalmas bölcsője, amely egy megindulló, ismeretlen titokkal teli életet ringat. Lepecsételt, titokörző bölcsője millié és millió ember ujrakezdődő életének, ismeretlen sorsának, bizonytalan jövőjének.

Ros-Hásánáh napján még egy jótékony, misztikus fátyol fedi az elkövetkezendő évnek, ma még bölcsőben ringó eseményeit.

Egy évnek megszámolhatatlan történése, a gondviselés által kijelölt utnak milliók által történő kitaposása, ugyanannyi sorsnak jobbra, vagy rosszabbra fordulása, öröm és bánat élet és halál fogják szétzuzni az év titkát őrző óriáspecsétet, mignem elérkezünk egy uj Ros-Hásánához, létünk egy uj állomásához, sorsunk egy uj határkövéhez, amely előit ismét lezárul az acélsorompó és egy pillanatra megállásra kényszeriti a vadul száguldó életet.

Ebben a minden évben megismétlődő röpke pillanatban, amelyben egy sokmilliós nép hatalmas gépezete, egy év megfeszitett munkája után pihenőt tart, a maga félelmességében is fenséges imának lágy melódiáját lopja be minden zsidó szivébe az áhitat lenge szellője. היום הרת עולם

„Ma van napja a világ ujjászületésének"

היום יעמיד במשפט כל יצורי עולמים

„Ma van a nap, amikor törvényt ül az Ur összes teremtményei fölött."

Ez az a nap, a Jom Hádin, amikor egy éven követett tetteink, tudatos és öntudatlan cselekedeteink fölött, egy éven át folytatott életmódunk fölött biralatot mondanak, itéletet hirdetnek.

És, mert a visszaemlékezésben egyikünk sem tudja magát a tökéletesség fokára emelni, egyikünk sem tudja egyéves multját folttalannak tekinteni, ajtatos imával fordulunk a Teremtőhöz és a lelkek mélyéről felszakadó könyörgések bünbocsánatért esdekelnek.

אראת שפתינו יערב לפניך
אל רם ונשא

„Vajha tetszésre találna Nálad ajkunk rezzenése, Magas és Magasztos Örökkévaló." „És fogadnád kegyességgel a mi hódolatunkat, a mi könyörgésünket."

Megértést és megbocsátást, erőt és kitartást fogunk nyerni mindazok, kik a jövőbe vetett igazi hittel, megalkuvást nem ismerő lelkesedéssel, szivünk minden dobbanásával és lelkünk minden átérzésével uj életet, uj munkát akarunk kezdeni népünk és országunk, Erec Jiszráél érdekében.

Tükörkép Dej 5695. évi Keren Kayemeth munkájáról

Irta: Singer Zoltán, K. K. L. biztos

A Keren Kajemeth jelentősége kezd a köztudatba átmenni. A gondolat lassankint kereszttül törte a zsidóság nemtörődömségét és közönyét és kezdik megszokni a világtörténelemben páratlanul álló honszerzésnek eme módját. Az a nagy Prosperity, amely az országban meginduit, valamint a jeruzsálemi központ nagymennyiségű földvásárlásainak nyomán, mind közelebb és közeleeb érzik magukhoz a valóságot és egyre többen kapcsolódnak bele a nemes munkába. A munka nyomán pedig ősi romokon uj élet terem, amely reménységgel tölti meg a csüggedő szíveket és tartalmat visz az évezredek óta bolyongó népünk életébe.

Városunk zsidósága is átérezte a Zsidó Nemzeti Alap történelmi elhivatottságát és adakozási készségével méltó módon adta bizonyitékát az ősi földhöz való ragaszkodásának. Mondhatnám azt hogy azon kevesek kivételével, akik kategórikusan visszautasitották alapunk támogatását, városunk zsidósága ebben az évben erején felül adakozott, egy igen előkelő poziciót biztositva magának Erdély cionista életében.

Örvendek, hogy ezen ujévi kiadványon keresztül módomban van közelebbi hozni Dej város zsidó közönségét a Keren Kajemeth munka fotgalmához, megismertetni azt a lelkes és fáradhatatlan ifjuságot, amely a munka oroszlán részét végzi és módomban van végül pontosan kimutatni, hogy ki, mennyivel járul hozzá Erecz Jisrael földjének megváltásához.

Az elmult év, vagyis 5694-ben városunk K.K.L. bevételei 23,845 leit tettek ki, mig 5695. év bevétele 132%-al emelkedett, vagyis 54.38 leit tesz ki. Ezen örvendetes emelkedésben nagy része van a helyi ifjusági szervezeteknek, amelyek a befolyt összeget a következő százalékarányban gyüjtötték össze:

Aviva-Barisszia-Hábohne: 35.5%. Ez volt az első cionista ifjusági szervezet, amely megteremtette a tulajdonképeni cionizmust városunkban. A régi gárda tagjai azonban, kik valamikor a minta Aviva-Barissziát képezték Erdélyben, cserben hagyták a szervezetet. Az ujjászervezett hitchábrut tagjai élükön Klein Armanddal, aminti a számok is bizonyitják, az egyesület patinás nevéhez méltó munkát végeztek.

Mizrachi—Hapoale—Hadati 20.6% Az év elején a szervezetben a szétesés jelei mutatkoztak. Több mizrachista jeleny akik a K.K.L. munkát agilisan végezték, (amiért Jeruzsálemből diplomát is kaptak) ismeretlen okokból inaktivak lettek. Ez utóbbi körülmény akadályozta meg a mizrachi szervezetet a K.K.L. munka előretörésében. Néhány igen agilis tagnak (Feuerstein Ári, Blatt Juda, Ordentlich Lázár, Weinberger József és Edelstein Sulem) nehéz és fáradságos munkájával sikerült a szervezet belső helyzetét konszolidálni és egyben a tavalyi kontingenst megtartani, Az utóbbi időben megalakitották a Hapoale Hadatit, amely szervezet intenziven belekapcsolódott a K.K.L. munkába, aminek a legutóbbi hónap kimutatása szerint, megis van az eredménye.

BNE — AVODA: 17.2%. Wolberg Károly erős kézzel irányitja a szervezet K.K.L. munkáját. Az év folyamán a Bné Avoda több tagja chachsárázni ment, amely körülmény némileg hatással van a szervezet K.K.L. munkájára.

Somer—Hácáir: 10.3%. Flatal korukná fogva nem igen alkalmasak Keren Kajemeth munkára. Néhány tagja (Salamon Béla, Dávidovits Lázár és Schön Jeleld Bubi) kik már más szervezetben is részt vettek, igyekeznek szorgalmazni a Keren Kayemet munkát.

Noár Hácioni: 5.2%. Nem rég alakult meg, Gotliebb Mendel és Fülöp Ernő vezetésével. Akarat, erős lendület van a munkájukban. A Noár Hácionitól, még igen szép eredményeket várok.

Wizo: 4.4%. Jelentéktelen eredmény, különösen akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a legutóbbi Wizo konferencia határozatilag kimondta, hogy a szervezet minden egyes csoportja az illető helység K.K.L. bevételeinek 50%-át köteles felhozni. A legutóbbi akcióba két Wizo hölgy Hochstadt Dezsőné és Singer Ferenczné) aktiv módon bekapcsolódtak és az általuk elért eredmény bizonyitja, hogy ha a 70-tagot számláló helyi Wizó több gondot forditana a K.K.L. munkára, az előbb emlitett konferenci i határozatnak feltétlenül meg tudnának felelni.

Háovéd: 2.5%. Ezen szervezet, mely kizárólag 25-től 40 évig terjedő iparosokat foglal magában és amely kizárólagosan galuti munkára van berendezve, megalakulása óta a K.K.L. munkában jelentős eredményeket ért el.

Helyicsoport: 0.87%. Miután csak a legutóbb erdélyrészi cionista konferencia állitott fel külön kontigenst a helyicsoportok részére, az ez évre felhozott összeg semmiesetre sem áll arányban a helyicsoport tagjainak fejlesitő képességeivel.

Brith Trumpeldor: 0.33%. Rövid életü alakulat volt. Ma már csak egy két nagyhangu, de annál kevesebb cionista munkát végző flatalember cionista ellenes magatartása emlékeztet a szervezet létezésére.

Remélem, hogy az Ujév beálltával a fentnevezett ifjusági szervezetek ujult erővel fognak neklfogni a Keren Kajemeth munkának.

„IMI" zseb persely verseny: Az év folyamán a K.K.L. Kuratóriuma utasitására, városunkban is egy „IMI" zseb persely-versenyt bonyolitottunk le. A verseny szép eredménnyel zárult. A versenyben résztvevő legereeményesebb persely tulajdonosa Klein Armand, az Aviva-Barisszia vezető tagja volt aki erdélyi viszonylatban a 4-ik helyre került.

Kék-fehér persely verseny: Ezen verseny, a persely bevételek fokozására célozta és egyben nemes versengést jelentett a persely-ürítők között. A bevételeket e téren sikerült 100%-al felemelni. A helyi K.K.L. bizottság Blatt Judát a helyi mizrachi vezető tagját deklarálta a verseny győztesének. Az egész Erdély en folyt verseny végleges eredményét a jelen sorok megirása alkalmával még nem ismerem, remélem azonban, hogy az elért eredmény folytán, a Kuratórium a kitüzött d jat városunknak fogja odaitélni.

A vidék beszervezése: A helyi K. K. L. bizottság iniciativájára elhatároztuk, hogy a városunkhoz közeleső helységeket megszervezzük a Keren Kajemeth munkára. Első utunk az elmult hetekben Trg. Lápusra vezetett. Ezen helység a K. K. L. céljaira már hossu évek óta semmit sem produkált. Házszára járva sikerült meg szervezn ünk Trg. Lápus zsidóságát. A K. K. L. biztosi tisztséget Pólák Lázár elvtársunk vállalta, kinek személye biztos garancia arra, hogy Lápos zsidósága eleget fog tenni a K. K. L. el szembeni kötelezettségének. A vidék további beszervezésével egyelőre persely hiány miatt, sajnos fel kellet függesszük és csupán néhány kisebb helység t látozhattunk meg.

Önkontingentálási akció: Ugyancsak a helyi K. K. L. bizottság iniciativájára, egy előbbi konferenciai határozatnak megfelelően, végigjátogattuk városunk zsidó orvosait, ügyvédeit, kereskedőit és iparosait és felkértük Őket, hogy a mi den hónapban kiüritésre kerülő Kék-Fehér persely eredménye gyanánt egy tetszésszerinti fix összegre kötelezzék magukat. Városunk zsidóságának legnagyobb része bebizonyitotta ezen akció alkalmával is, hogy a K. K. L. el szemben kötelességteljesités magaslatán áll, szemben azzal a néhány egyénnel akik min ennemü adakozást, a célra való tekintet nélkül mar eleve visszautasitanak.

Azok, akinek a Keren Kajemeth Kuratóriuma a munka elismerése jeléül diplomákkal tüntetett ki: **Feuerstein Áron, Hochstadt Gyula, Klein Armand, Márk Miklós, Blat Juda és Weinberger Kelbom Chane.**

Nem tejtkezhetem el külön is megemlékezni Hochstadt Béla, Jeremiás Zoltán és Klein Armand elvtársaimról, akik mindenemmü Keren Kajemeth munkában odaadással és lelkesedéssel állottak mellettem és segitettek hozzá, hogy ezen beszámolót kedvel, megelégedéssel és a belső megnyugvás érzetével állithattam össze.

Ki mennyivel járult hozzá a Keren Kayemeth bevételeihez 5695. évben.

Zsidó Társas Kör	1.200
Adelstein Nádor	1.165
Singer Zoltán	1.153
Dr. Weinberger Manó	1.115
Dr. Ágai Andor	1.080
Jeremiás Zoltán	1.075
Rosenzweig Cheszk	1.027
Dr. Bár Emánuel	990
Rottenberg Elek	660
Rosenzweig Jakab	620
Hochstadt Béla	495
Klein Armand	48
Sámuel Endre	470
Wolf Adolf	462
Salamon Adolf	445
Ing. Weisz Miklós	420
Sternberger Sarolta	410
Rosenzweig Wilmos	410
Noé Nándor	405
Bernáth Dezső	404
Fülöp Testvérek	395
Legmann Mendel	325
Rosenthal Ignátz	310
Dr. Applel Bernáth	305
Franck Zsigmond	295
Rosenzweig M. Jehuda	295
Klein Albert	285
Dr. Jonás Jozsef	280
Tevjovits Sándor	270
Öszlacher Sándor	260
Felg Henrick	260
Bernáth Samu	258
Dr. Gárdos Béla	255
Mozes Hillus	254
Joint Bank	248
Schnábel Béla	243
Fark s Jozsef	220
Weinberger Jozsef	216
Fenyő Béla	215
Gelb Cheszkel	212
Singer Ferencz	210
Grossmann Miksa	208
Lázár Ida	208
Rosmann Lipot	205
Rosenberg Jozsef	204
Weisz Sámuel	204
Berger Adolf	204
Árvagondozo	203
Dr Schwimmer Jenő	200
Ohlbaum Jozsef	200
Albert Lázár	200
Jakab Antal	195
Káhán Salamon	190
Sajovits Ferenczné	190
Schönberger Nándor	188
Lázár Tibor	185
Ing. Friedman Miklós	180
Bernáth Acsi	18
Back Dezső	180
Izsák Samu	170
Fehér Bence	175
Meirovits Miksa	165
Barma Kálmánné	164
Rosenzweig Mór	162
Somér Hácáir	160
Özv. Szekely Áronné	160
Schönfeld Benő	160
Albert Bernáth	160
Fürst Hermann	160
Hochstadt Dezső	160
Weinberger Ernő	160
Dr. Brüll Vilmos	160
Diamantstein Dezső	160
Stein Miklósné	150
Hirsch Sándor	150
Schönberger Lipot	148
Salamon Áron	144
Rosenzweig Benjamin	143
Israel Oszkár	142
Ing. Neufeld Jenő	140
Özv. Dávidovitsne	139
Biró Jozsef	138
Özv. Sctösselné	137
Wohlberg Károly	135
Stein és Hochstadt	128
Márk Menya	125
Friedman Izsák	125
Riegler Sámuel	125
Dr. Schwimmer Zsiga	125
Berger Muci	125
Doppelt Jozsef	125
Schaf Margith	120
Bné Avodah	120
Hirsch Samu	119
Ordentlich Lázár	115
Polover Jakab	115
Mátyás Ignátz	114
Mendelsohn Jozsef	112
Özv. Sámuelné	111
Özv. Salamon Fülöpné	110
Özv. Sándor Hermanné	108
Zélig Samu	108
Áron Testvérek	105
Hirsch Manó	105
Hirsch Emánuel	104
Hersch Béla	103
Weinberger Samu	100
Rottenberg Mihály	100
Meirovits Lipot	98
Rosenthal Mihály	97
Özv. Nagy Zsigmondné	95
Steiner Lipot	93
Mátyás Szidi	93
Káhán Jenő	93
Goldstein Jakab	90
Altmann Bernáth	88
Zuckermandel Lipot	87
Juliusz Zálmen	85
Deutsch Béla	84
Hirsch Elek	82
Dr. Kiss Jozsef	80
Meirovits Cheszkel	80
Lázár Jozsef	78
Rosmann Beri	74
Weinberger Samu	73
Weisz Sarolta	70
Singer Alexandru	62
Sándor Testvérek	62
Özv. Hirtenfeldne	62
Telnovits Ferenczné	62
Özv. Diamantsteinné	60
Özv. Singer Sámuelné	60
Salamon Jakab	60
Friedmann Mór	60
Majer Áron	60
Schnábel Adolf	60
Schnábel Jakab	57
Wlegner Samu	56
Ábrahám Géza	55
Jakab Mendel	45
Franck Béla	44
Salamon Dávid	42
Izsák Benő	40
Klein Mihály	40
Hirsch Sarolta	40
Rubbin Herman	38
Izrael Izidor	36
Gloser Juda	35
Noszin Herman	34
Schvarz Jumi	33
Stern Géza	32
Rosenzweig Zoli	32
Rosenberg Laura	32
Dr. Rosenberg Jozsef	31
Rosenvasser Jenő	31
Gotlieb Mozes	30
Ábrahám Samu	30
Hochstadt Géza	30
Dr. Hirsch Gyula	30
Nemes Lázár	28
Simon Márton	28
Salamon Béla	27
Lázár Leopold	26
Nemes Zoltán	25
Özv. Surányiné	24
Dr. Havas Jenőné	23
Dr. Lebovits Mór	20
Szécsi Andor	20
Mailek Dora	20
Noé Géza	20
Herschkovits A.	20
Léb Moritz	20
Izsák Testvérek	20
Izsák Géza	20
Klein Samu	20
Klein Dávid	20
Klein Mihály	20
Goldenberg Adolf	20
Goldenberg Béla	20
Özv. Farkasné	20
Getliebb Herman	20

Dej, 1936 szeptember hó 15 *Tisri 5697* *II. évfolyam — 1. szám*

DEJI ÚJ KOR

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség deji helyi csoportjának hivatalos lapja
Megjelenik minden újévben

Szerkeszti:
SINGER ZOLTÁN
és
KLEIN ARMAND

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Dej, Str. Crișan No. 1

„Minden nép annyi kék eget érdemel a feje fölé, mint amennyi fekete föld van a lába alatt!" Bialik

A SZERVEZETT CIONISTÁKHOZ!

„Ha Izrael népe megváltja Erec Jiszraelt, akkor Erec Jiszrael megváltja Izrael népét!" Ussiskin

Cionista Elvtársunk!

Városunk alant felsorolt zsidó kereskedő, iparosai ügyvédei és orvosai kötelezték magukat, hogy a kék-fehér persely útján, az alább kitüntetett összegekkel, havonta rendszeresen fognak Erec Jiszrael földjének megváltásához hozzájárulni.

Cionista Testvérünk!

Minden önérzetes és lelkiismeretes cionistának kötelessége azokat a zsidó kereskedőket, iparosokat, ügyvédeket és orvosokat támogatni, akik segítenek bennünket az országépítés szent munkájában.

K. K. I. bizottság, Dej

	lei		lei		lei		lei		lei		lei		lei
L. EGNER	150	„CORSO"	31	IOSIFATIE MATIAS	31	Kol Nándor	100		31		62		31
	31	„UNIVERSUL" DEJ	31		50		31		31		31	Farcas Feuerstein	31
BIRO	31	L. ALBERT	31		50	M. u. Dr. B. GARCOV	31	IGNATZ FEIG	31		31		31
	100		31		31		100		31		40		31
ASZOK JAKAB	31		60	JAKOB SINGER	31		31	L. KAHAN	31	CASA ORAMELOR	31	REPREZENTANȚA	31
	62		50	Dr. KIS JOSIF	62		50		31	BANCA DE CREDIT	31		31
	31		31	Ing. Singer Zoltán	100		31		31	Jacob Sajmon	31		31
JULIUS DEJ Magyar Cipőáruház	31		31	Eduard Majovszky	31	SAPUNERIE	31	FERDINAND SCHÖNBERGER DEJ	50		100	EUGEN KAHAN	31
	31		31		31	VIH. SAMUILA SINGER	31		31		31		31
Dr. „OPOL"	31		31		31		31	„TRANSILVANIA"	31		31		31
Dr Eugen Schwimmer advocat	50	Ing. Friedman Miklos	31	Salamon Adolf	31	Zuckermandel Lipot	31	Lázár Ida	31	Izrael Osekar	31	Ing. Neufeld Eugen	31
Soldenberg Béla	31	David Rozsi	31	Polover Iacob	31	Abrahám Sándor	31	Mark Mor	31	Mozes Béla	31	Fürst Herma	31

Hogy dolgoztunk 5696-ban Erec Jiszráel földjének megváltásáért

Az év elején mintegy hét cionista ifjúsági szervezete, körülbelül száz lelkes és odaadó munkatársa volt Nemzeti Alapunknak. Ezen munkatársak legjobbjai az év folyamán alijáztak, majd az időközben Palesztinában beállott átmeneti krizis ritkitotta meg a még itthonmaradottak sorait. Hovatovább mind kevesebb és kevesebb ifjú munkatársa lett Alapunknak, mignem azon vettük észre magunkat, hogy ifjuságunk szégyenteljes nemtörödömséggel viseltik az ügyek iránt. — Tény az, hogy a helyzet ilyetén való kialakulásához, nem utolsó sorban helyi csoportunk rendezetlen pénzügyi viszonyai is hozzájárultak. És, ma már szomorúan kell konstatálnom, hogy városunk minden K. K. L. munkáját felnőtt cionisták végzik.

Ez alkalommal hangsúlyoznom kell, hogy a fennebb vázolt helyzet dacára is, sikerült a tavalyi eredményt 24 százalékkal növelni, amit nagy részben a Vizónak a K. K. L.-munkába való aktiv belekapcsolódása, valamint az újonnan megalakult Joung Vizó agilitásának köszönhetünk. Ez utóbbi igen értékes anyagból tevődik össze és ténylegesen reájuk vár a feladat, hogy Nemzeti Alapunk bevételeit a jelenlegi nivóján fenntartsák, sőt, a lehetőségek szerint, növeljék is.

Nem mulaszthatom el az alkalmat, hogy Dej város cionista tá sadalmának s mindazoknak, akik erkölcsi és anyagi támogatásban részesitették Alapunkat, köszönetet mondjak és kivánom mindnek, hogy erőben és egészségben megérjék Erec Jiszráel teljes felépülését.

Megkülönböztetett szeretettel küldöm jókivánataimat: Adelstein Nándorné, Meirovits Lipótné, Hochstadt Dezsőné, Singer Ferencné, Klein Armand, Hochstadt Béla, Jeremiás Zoltán és Mózes Béla munkatársaimnak, akik minden alkalommal hűséges segitőtársaim voltak és munkálkodásukkal nagymértékben járúltak hozzá az itt kimutatott eredmény eléréséhez:

SINGER ZOLTÁN

BEVÉTEL 5695 ben (12 hónap):

Persely	Lei 18 581 —
Sefer Hajeled	„ 1.170.—
Akciók	„ 19.230.—
Bélyegek	„ 762.—
Templom-adomány	„ 5 651.—
Dunam	„ 2.077.—
Olajfa	„ 6.961.—
Összesen	Lei 54.438 —

BEVÉTEL 5696-ban (11 hónap):

Persely	Lei 33 835.—
Sefer Hajeled	„ 1.200 —
Akciók	„ 18.485.—
Bélyeg	„ 786 —
Templom-adomány	„ 1.220 —
Esküvői gyüjtés	„ 3.410.—
Rendezvények	„ 1.195.—
Összesen	Lei 60 131.—

Ki mennyit adott ez évben Erec Jiszráel földjének megváltására:

Singer Zoltán	2260	Davidovits Viktorné	240	Deuts Miksa	100
Rottenberg Elek	1860	Hánoár Hácioni	235	Ing. Katz Miklós	100
Nóé Nándor	1630	Östreicher Sándor	320	Ferenci Mózes	95
Dr. Weinberger Manó	1630	Rósenzweig Mór	210	Salamon Áron	94
Zsidó Társas Kör	1300	Jónász Elemér	204	Dr. Schwimmer Zsiga	92
Adelstein Nándor	1270	Wizó Young W. I. Z. O.	200	Dr. Brüll Vilmos	91
Jeremiás Zoltán	1214	Lázár Ida	195	Goldenberg Adolf	90
Dr. Bär Emánuel	1024	Gelb Cheszkel	195	Özv. Rosenthal Mihályné	85
Rosenzweig Cheszkel	780	Schönberger Lipót	189	Goldstein Jakab	85
Hochstadt Béla	752	Frank Zsigmond	189	Dr. Kiss József	81
Dr. Schwimmer Jenő	662	Grossmann Miksa	180	Berger Ferenc	81
Fratii Fülöp	631	Bernáth Dezső	175	Alberth Bernáth	80
Klein Albert	621	Dr. Vámos Jenő	172	Mózes Béla	80
Bernáth Samu	600	Stein és Hochstadt	171	Fehér Bence	80
Schönberger Ferdinánd	600	Rubin Herman	170	Gloser Juda	80
Rosmann Lipót	577	Scherf Margit	160	Özv. Salamon Fülöpné	80
Dr. Appfel Bertalan	575	Fürst Herman	160	Weinberger Iosif	80
Rosenzweig Jakab	572	Bach Dezső	160	Reichenstein Miklós	75
Rosenthál Ignác	561	Hárnik Sámsonné	160	Márk Mór	75
Klein Armand	560	Ordentlich Elek	159	Stern László	75
Tevjovits Sándor	520	Salamon Jaszi	155	Liebermann Adolf	73
Legmann Mendel	519	Ing. Weisz Miklós	150	Rozenzweig Jónász	72
Feig Henrich	510	Joung Wizó	148	Feuerstein Áron	72
Dr. Jónás József	507	Dr. Hircsh Gyula	140	Juliusz Zátmen	71
Dr. Gárdos Béla	485	Weinberger Samuné	134	Friedmann Henrich	70
Wolf Adolf	480	Ing. Neufeld Jenő	130	Polover Jakab	70
Weisz és Eidinger	471	Heinovits Ferenc	127	Mendelsohn Samu	70
Rósenberg József	450	Sajovits Ferenc	123	Lázár Iosif	65
Singer Ferenc	416	Weissmann Miklós	122	Wiegner Samu	65
Dux Móric	400	Kén Hásomér Hácáio	121	Hirsh Samu	65
Albert Lázár	400	Diamantstein Ignác	120	Özv. Hirtenfeldné	65
Zukkermandel Lipót	399	Káhán Salamon	120	Mátyás Ignác	65
Steinné (Dávid) Rózsi	391	Salamon Paula	112	Deutsch Béla	64
Ábrahám Géza	390	Szécsi Andor	110	Biró Iosif	62
Dr. Ágai Andor	385	Dr. Rosenberg Iosif	110	Mózes Hilus	62
Sternberg Sarolta	372	Hirsch Emánuel	109	Lebovits Mose	60
Majrovits Miksa	371	Fülöp J.	108	Hersch Béla	60
Káhán Jenő	341	Özv. Davidovits Bernáthné	105	H. Hácioni	60
Salamon Adolf	340	Izsák Simon	105	B. Avóda	60
Albert Hermann	340	Áron Mór	102	Friedmann Mór	60
Joint Bank	329	Goldenberg Béla	101	Schnábel Adolf	59
Izrael Oszkár	310	Östreicher Cili	100	Nemes Zoltán	55
Rosenzweig Vilmos	310	Helyicsoport	100	Özv. Stösszel H.-né	55
Schnábel Béla	302	Nőegylet	100	Jakab Mendel	55
Özv. Székely Áronné	300	Aviva-Barisszia	100	Steiner Lipót	55
Hirsch Manó	291	Friedlender Kata	100	Dr. Havas Jenő	50
Fenyő Béla	282	Zelig B.	100	Dr. Klein Miksa	50
Farkas József	279	Weinberger Lázár	100	Dr Lebovits Mór	50
Singer Alexandru	268	Rosman Beri	100	A. V. Friedmann	50
Riegler Sámuel	265	Ábrahám Samu	100	Háovéd	50
Jakab Antal	265	Grosinger Andor	100	Jakab Mihály	50
Berger Adolf	262	Schwarz Menyhért	100	Rosenwasser Jenő	50
Weinberger Ernő	260	Dr. Berger Iosif	100	Mizrachi	50
K. Weisz Szeréna	257	Ziche Nándor	100	Rosenzweig M. Jehuda	50
Mendelsohn Josif	100	50			
Lövinger Ignátz	100	49			
Léb Móric	95	45			
Moskovits Márkusz	94	42			
Dux Vilmos	92	40			
Nóé Misi	91	40			
Majrovits Eduárd	90	40			
Izsák Benőné	85	40			
Bernáth Jenő	85	40			
Waldmann Siku	81	40			
Schönfeld Benő	81	40			
Dr. Sámuel Endre	80	40			
Rosenfeld Simon	80	35			
Gottlieb Mózes	80	35			
Schwartz Benjámin	80	35			
Sándor Samu	80	35			
Davidovits Lázár	80	30			
Náthán Herman	75	30			
Klein Buba	75	30			
Rosenzweig Zoli	75	30			
Salamon Béla	73	30			
Hirsch Joli	72	30			
Özv. Hirsch Alexné	72	30			
Lázár Leopold	71	30			
Rottenberg Mihály	70	30			
Stern Géza	70	28			
Sándor Móritz	70	28			
Schwartz Móritz	65	25			
Izsák Lázárné	65	25			
Katz Mihály	65	25			
Doppelt Iosif	65	25			
Markovits Márton	65	25			
Zélig Iosif	64	25			
Mandel Margit	62	23			
Hirsch Elek	62	23			
Róth Elek	60	21			
Izrael Vilmos	60	20			
Dr. Engelberg Oszkár	60	20			
Herschkovits Márton	60	20			
Grünfeld Géza	60	20			
Gottlieb Herman	59	20			
Friedmann Miklós	55	20			
Dubb Adolf	55	20			
Adelstein Márton	55	20			
Berkovits Hermann	50	20			
Dux Bandi	50	20			
Nemes Lázár	50	20			
Weiss Ferenc	50	20			
Özv. Sámuelné	50	20			
Hochstadt Géza	50	20			
Sámuel Hermann	50	20			
Grossmann Ferenc	50	20			
Weixelbaum Mose	50	20			

Fülöp Emil	20
Braver Márkusz	20
Herschkovits Ferenc	20
Klein Ernő	20
Mátyás Szidi	20
Márk Mór	20
Nóé Géza	20
Mátyás Szerén	20
Ludvig Móse	20
Goldstein Mendel	15
Blatt Juda	15
Dubb Háni	15
Farkas Izsák	15
Simon Márton	10
Sándor Dávid	10
Naumann Leopold	10
Mátyás Géza	10
Klein jichak	10
Singer Mór	10
Goldstein Mendel	10
Herschkovits Ádi	10
Notta Zamoren	10
Rosenzweig Lázár	10
Suleu Edelstein	10
Kleinmann Etel	10
Hochstadt Gyula	10
Notta Jenő	10
Hirsch Dávid	10
Özv. Klermanné	10
Berkovis Mór	10
Biener Béla	10
Ingber Sámu	10
Özv. Herskovitsné	10
Judovits Oli	10
Klein Dávid	9
Klein Lázár	5
Ludvig Slomó	5
Salamon Dávid	5
Hirsch Sarolta	5
Özv. Horovitzné	5
Berkovits N.	5

Majrovits Méir-Jehuda:

Szovjet antiszemitizmus

Vannak, akik tiltakoznak az ellen az állítás ellen, amelyet ez a cim „Szovjet-antiszemitizmus" magában rejt. Azt mondják, hogy ilyesmi nincs. És ezt a megállapitást azzal indokolják, hogy a mai Oroszország már progressziv beállitottságánál fogva sem lehet antiszemita. Mennyiben van igazuk? — Ha megvizsgáljuk a zsidó nép történelmének a következő korszakait: az antiochiusi, a kereszteshadjáratbeli és a spanyol inkvizicióbeli korokat, megállapithatjuk, hogy a zsidóságnak ezen ellenségei sohasem akarták elismerni, hogy gyülölet vezérelné őket, hanem arra hivatkoztak, hogy ők az egyedül üdvözitő világnézetet hozzák, de a zsidók makacságból vagy elvakultságból nem akarnak részesülni eme világnézet áldásaiban. Tehát minden hatalmi eszközzel, vérrel, pallóssal kell azt rájuk kényszeriteni.

A zsidó nép szempontjából Szovjetoroszországnak népünkkel szembeni magatartása semmivel sem kevésbbé antiszemita, mint volt az antiochusi uralom vagy a spanyolinkvizició hatalom magatartása. Az a spanyol zsidó, aki Torquemada katolikus világszemléletének behódolt, fényes anyagi és társadalmi helyzetbe jutott. Hasonlóképen az az orosz zsidó, aki Sztálin világnézetét elfogadja, a szovjet területén kitünően elhelyezkedhetik. Aki pedig dacolt Torquemada világszemléleti rendszerével, az „eretnek"-ként, „pogány lázadó"-ként a máglyák lángjainak martalékává vált, úgyanúgy, mint az a zsidó, ki merészelt ma Oroszországban, hogy zsidó legyen, hogy az ősi zsidó kultúrával foglalkozzék, hogy a héber nyelvet kultiválja, a zsidó nép jövőjét megalapozó Erec Jiszrael felépitésének érdekében egy lépést tegyen, az — „ellenforradalmár", az a szovjet börtönrendszerével, Szovjet-Szibériával ismerkedik meg.

Az új évben új földet

a hontalan zsidó népnek, mert a megváltott zsidó föld a szenvedő zsidó népet fogja megváltani!

Ugyanakkor, amikor a Szovjet a nacionalista érdekek javára mindent megtesz, a világ zsidóságának legértékesebb részét, a három és félmilliónyi orosz zsidóságot erőszakkal elzsidótlanitja és elnemzetietleniti, hogy azt mielőbb az orosz néptengerbe beleolvassza. Nem engedélyezi, hogy a zsidó ifjuság a zsidólakta területeken telepedjék le, hanem szétszórja a hatalmas kiterjedésü orosz területeken. Mig az orosz nép történelmének tanitása kezdettől fogva meg van engedve az összes iskolákban, a jiddis iskolákban a zsidó nép történelmének csak 1750-től kezdődő korszaka tanitható. Ennek az intézkedésnek az a célja, hogy az orosz zsidóság teljesen elvesztitsen minden hagyományi kapcsolatot az antik, valamint a modern zsidósággal, hogy asszimilációja minél gyorsabb lefolyásu legyen. És ez kétszeresen fájdalmas: elsősorban, mert az orosz zsidóság a lángelmék, a gáónok, a tudósok, az Áchád Háámok, a Bialikok, Szokolovok-nak végtelen sorát nyujtotta a zsidóságnak és mindez elvész számunkra; másodsorban pedig, — az országba olvad, amit már Nordau is fájlal. Ha a zsidók — irta Nordau — a müvelt francia és angol nemzetekbe olvadnak bele, abbba még bele lehet törődni, de hogy a muzsikok primitiv népében tünedezzenek el, az felette sajnálatos lenne.

*

Biro-Bidzsán. — A cionizmusra akart a Szovjet végzetes csapást mérni. — Előbb a gyönyörü krimi félszigetre gondoltak. Ott fognak zsidó köztársaságot létesiteni, hogy a cionizmusnak ártsanak. De végtére mégis csak sajnálták a zsidóktól azt a szép országrészt. Biro-Bidzsán lett belőle. Ez a tartomány, szinte a földgömb tulsó oldalán, a várható oroszjapán leszámolásnak, a sárga és fehér fajok élethalálharcának legekszponáltabb területén fekszik, távol minden zsidó és minden modern kulturától, egészségtelen klimáju és félvad törzsek portyázási területe.

*

A Zsidó Nemzeti Otthon

sohasem valósulhatott volna meg a Karen Kajemet üttörő munkája nélkül.

Az elmult napokban egész Szovjet-Oroszország területén a „zsidó terroristák"-ról, a szovjet-államrendszer „zsidó ellenségei"-ről: Zinovjev, Kamenevről és a többiről volt szó.

Zinovjevéknek most már voltaképen mindegy, hogy antiszemita indokok közreműködtek-e kivégzésük körül vagy nem, de a törvényszéken belül és kivül, a tárgyalás körül, a bent figyelő hallgatóság és kint ólálkodó tömeg között egyre felhangzó „jevrej", világosan mutatta, miről van itt szó. Az antiszemitizmus nem irható ki a „Jevszekcia" puszta határozathozatala alapján. Az mélyebben fekszik: a nép lelkének legmélyén. És egy közismert mondás variálásaképp mondhatjuk, hogy: vakard meg a progressziv bolseviki Sztalint és kibuvik az antiszemita tatár. Nem véletlen az, hogy számüzetésben él a *zsidó* Trockij és hogy a tizennat kivégzett közül tizennégy volt *zsidó*. Habár az orosz bolsevizmus a maga politikai doktrinájában nemzetközi, lényegében mégis csak *orosz-népiség* itatja át és ahhoz szorosan tartozik a zsidógyülölet. Hiába bizonyitják a szovjet emberei, hogy már ideológiájuknál fogva *sem lehetnek* antiszemiták, az, ami Oroszországban történik, épp úgy tör Jiszrael elpusztitására, mint az egykori spanyolinkvizició. Ott is, itt is a renegát zsidó egyedek boldogulhatnak, de a néporganizmus elpusztul. Szovjetoroszországban eddig a zsidó egyént még kiméltek, de most már azokat is kikezdik. A Szovjet asszimilációs politikájának alapelve ugyanaz, mint a polgári országoké: a zsidók olvadjanak be a népbe, de annak csakis legalsóbb, elnyomott rétegébe, de a képességeik révén nekik kijáró vezetőszerepet ne követeljék meg maguknak. Ennél az oknál fogva ölték meg Hitlerék Rathenaut és számüzték Sztalinék Trockijt és végezték ki Zinovjevéket. Sztalin személyében Trockijjal szemben ugyanaz a muzsik ágál, mint aki pogromozott Ukrajnában.

*

Ime, utópia azt hinni, hogy a marxi doktrinák megoldják a zsidókérdést. Gálut az gálut akkor is, ha vörösszinü.

*

Sokat birt már ki Jiszrael. Népünk a jelen korban is életerősnek bizonyult. Reménünk kell, hogy a szovjet-gálut területén élő zsidóság is előbb-utóbb megtalálja azt a formát és azokat az életfeltételeket, melyek fennmaradását biztositják.

Palesztinai film Dejen

A Keren Hajeszod erdélyrészi direktóriuma arról értesitette deji csoportját, hogy ez év október havában egyidejülelg a Keren Hajeszod kampány beinditásával, bemutatja városunkban is az oly nagy sikerekkel futott „IGÉRET FÖLDJE" cimü, héberül beszélő hangos filmjét. — A film minden valószinüség szerint a „Select" Mozgóban fog bemutatásra kerülni.

Dej város zsidóságának tiltakozó memoranduma az angol kormányhoz

An Seine Durchlauchte Majestät EDWARD den VIII. Der Hoheit König von Grossbritanien aus Gottes Gnaden

Die Gesammtheit der Juden unseres Komitates — Someș — in Rumänien, vertreten durch die unterfertigten Körperschaften, wenden sich untertänigst an Seine DURCHLAUHTE MAJESTÄT, und übermitteln d.n einstimmigen

Protest

der am 6. September 1936. in der Stadt — DEJ - getagten Volksversammlung, gegen eine bevorstehende zeitweilige Einstellung der jüdischen Einwanderug nach Palästina.

Auf die Volkswersammlung wirkte konsternierend das Versprechen, das der High Comissionär Ihres Gouvernements Sir Arthur Wauchope, den arabischen Führern getan hat, dass die engliche Regierung in Kürze die zeitweilige Einstellung der jüdischen Einwanderung verkünden werde, falls die arabischen Unruhen geschlichtet werden.

Wir wenden uns an SEINE DURCHLAUCHTE MAJESTÄT, diese bevorstehende himmelschreiende Ungerechtigkeit zu verhüten, da eine derartige Verfügung Ihrer Regierung, den arabischen Terroristen nur neuen Mut geben würde, zu dauernden Wiederholungen, Unruhen zu stiften.

Wir bitten und erwarten, dass die Mandatarmacht Ihr Versprechen das Sie den Vertretern des Judentumes gegeben hat, erfüllen möge — um mitzuhelfen — bei der Errichtung unseres jüdischen National-Heimes in Palestina.

Wir geben vollster Zuversicherheit Ausdruck und bleiben Seiner DURCHLAUCHTEN MAJESTÄT mit dem Gefühle untertänigster

Dej, am 6. September 1936. HOCHSCHÄTZUNG: Unterschriften der Körperschaften

Tipografia „Aurora" A. Todoran Gherla, Piața Unirii 22

CENZURAT

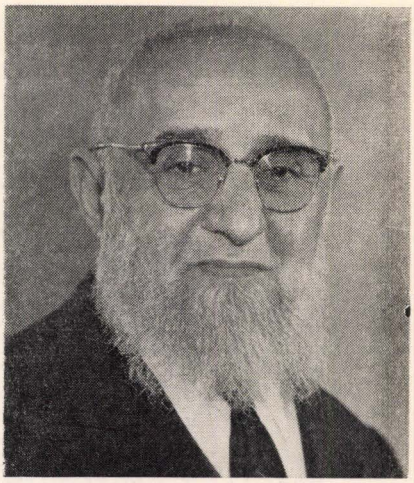
tel szemben lakó főügyész esetleges érzelmeire — a Zs.N.Sz. székházának ajtóit és ablakait kívül is kék-fehér színre fessék. Az ügy pikantériájához tartozik, hogy egy szép napon Singer Zoltánt a szamosújvári állomáson a rendőrség letartóztatta. Kiderült, hogy bicskájával levágott egy darabot a szamosújvári állomás egyik oszlopából, mert az éppen olyan kék színre volt festve, amilyen kéket ő elképzelt a Zs.N.Sz. székházára.

A kalandot pénzbüntetéssel úszta meg.

Erre az időre esik a Keren Kájjemet munkának a vidéki beszervezése is. Nem egy ízben K.K.L.-perselyekkel megrakott teherautókon járták végig a környező helységeket és házról házra járva helyezték el a filléreket egybegyűjtő, de igen nagy nevelőhatású perselyeket.

HÁPOÉL HÁMIZRÁCHI

1931 őszén S. Z. Sárágái, a Hápoél Hámizráchi világszervezetének elnöke, a Szochnut küldetésében, romániai körútja alkalmával Dés városát is meglátogatja. A helyicsoport nagyszabású mítinget rendez az Emke-kávéház nagytermében. Majrovits Méir Jehuda héber nyelven tartott megnyitója után, S. Z. Sárágái tartja meg nagyszabású előadását jiddis nyelven, beszámol az országépítés munkájáról, végül pedig meleghangú felhívást intéz a dési vallásos zsidó ifjúsághoz, hogy tömörüljenek a Mizráchi vallásos cionista szervezet zászlaja alá.

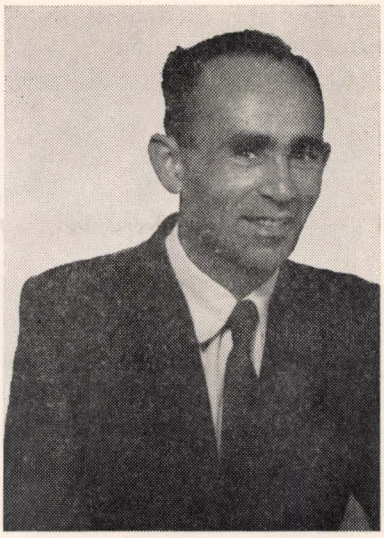
S. Z. Sárágái
a Hápoél Hámizrachi
világszervezetének elnöke

A felhívásnak hamar praktikus eredménye mutatkozott. Néhány nappal később Singer József és Hochstadt Vilu kezdeményezésére egybehívott nagygyűlés keretében megalakul a Hápoél Hámizráchi dési ifjúsági csoportja, melynek élére egyhangúlag a csoport megalakítóit választják meg.

A kimondottan vallásos és többnyire a jesivák padjaiból kikerült ifjúság bekapcsolódása a mozgalomba, erős lendületet ad a dési cionista életnek. Aktívan részt vesznek a cionista alapok munkájában, héber nyelvkurzust indíta-

Singer József,
a dési Hápoél Hámizráchi
megalakítója (1931)

Hirsch Jachus
a Ceiré Mizráchi első elnöke

A Ceiré és Ceirot Mizráchi csoportképe (1932)

Hirsch Ruchcsi
a Ceirot Mizráchi
első elnöknője

Salamon Irén
a Ceirot Mizrachi társelnöknője

A Ceirot Mizráchi csoportképe (1933)

A Ceiré Mizráchi későbbi vezetősége

nak, melynek előadója Majrovits Méir Jehuda, az erdélyrészi vallásos cionista mozgalom Erdély-szerte ismert nagy ideológusa.

CEIRÉ ÉS CEIROT MIZRÁCHI

Egy évvel később, 1932 őszén megalakulnak a Mizráchi-ifjúság fiú- és leány-csoportjai, a Ceiré és Ceirot Mizráchi is, amelynek élére Hirsch Jachus, Salamon Irén és Hirsch Ruchcsi kerülnek.

BNÉ-AKIBA

1934-ben alakul meg a Mizráchi Bné-Akiba ifjúsági csoportja, melynek élére Bieber Márkuszt és Édelstein Sulemot választják meg.

Ezidőtájt a dési cionista ifjúságot a Mizráchi ifjúsági csoportjai dominálják.

Intenziven vesznek részt a cionista alapok és különböző akciók munkájában. Héber kurzust tar-

Édelstein Sulem a Bné-Akiba elnöke (1934)

tanak fenn és ugyanakkor a hetenkénti rendszeres talmud-tanulásról sem feledkeznek meg. Tagjai rendszeresen vesznek részt a helyi-csoport székházában berendezett imaház péntekesti és szombati istentiszteletein. Ők végzik az előimádkozást és a tóra-felolvasásokat is. A tóra elé járulók minden snóderolása csak a K.K.L. javára történhet. Szombat délutánonként a rendes „périk"-tanulások után, magasnívójú cionista szónoklatok hangzanak el, melyek előadóiként helyi és más városbeli cionista vezető személyiségeket hívnak meg.

A Mizráchi ifjúsági szervezetei ekkor már megkezdik a cionizmus

megvalósításának periódusát. Tagjai egymás után indulnak a Mizráchi által az ország különböző részein létesített háchsárá telepeire és megkezdik a chaluci utat.

1933-ban elsőnek alijjázik Singer József, majd őt követik egymásután: Hirsch Jachus, Salamon Irén, Hirsch Ruchcsi, Izsák Gizi és mások.

Markovits Márton a Hápoél Hádáti elnöke (1935)

HÁPOÉL HÁDÁTI

1935 körül alakult meg az ugyancsak a Mizráchi kebelében működő Hápoél Hádáti, melynek élére Markovits Márton nyomdászt választják meg.

A Hápoél Hádáti tagjai kizárólag szombattartó iparosok lehettek. Ők vezették be a dési Poálé Cedek, a zsidó iparosok templomában, hogy a szombat és ünnepnapokon a tóra elé hívottaknak az

A Bné-Akiba csoportképe (1935)

első áldást, a „mi sebérách"-ot kötelezőleg a K.K.L. javára csinálják.

TORA UMLACHA ACMAI

1937-ben az erdélyrészi Mizráchinak egy tekintélyes része kivált az anyaszervezetből és életre hívták az úgynevezett Tóra Umláchá Ácmái erdélyrészi szervezetét. Az 1938. évben tartották meg első konferenciájukat Kolozsváron, ahol kimondották, hogy a szervezet központját a dési csoport fogja képezni és annak élére Meirovits Chezkelt választották meg.

Meirovits Chezkél Dés város szülöttje, aki úgy vallási, mint világi tudományokban komoly felkészültséggel, kitűnő szervező és szónoki képességgel rendelkezett.

Az új alakulatnak ezidőtájt jól megszervezett csoportjai voltak már Désen, Kolozsváron, Szatmáron és Aradon. Az új zászlóbontást a Cionista Világszervezet elismerte, és eltérően az általános Mizráchi szervezettől — mely nem volt tagja a Hisztadrutnak —, az új alakulat a Hisztadrutnak is rendes tagja lett.

1938-ban *Hazatérés* címmel havi folyóiratot szerkesztenek és adnak ki Désen, magyar és ivrit nyelven. A folyóirat főszerkesztője Meirovits Chezkel, felelős szerkesztője pedig Markovits Márton volt. Utóbbinak dési nyomdájában készült a lap önköltségi áron.

Meirovits Chezkel
a Tora Umlacha Acmai elnöke
(1937)

1940-ben, a bécsi döntés következtében, a Tóra Umláchá Ácmái központját, annak folyóiratával együtt, Aradra teszik át.

HÁSOMÉR HÁCÁIR

1933-ban bontott zászlót Désen a Hásomér Hácáir baloldali cionista ifjúsági szervezet. Braun Éli, a kolozsvári központ kiküldöttje volt az ifjúsági csoport megalapítója, melynek elnökéül Sámuel Bandit választották meg. (Jelenleg dr. Árdi Menáchem, a Szochnut magasrangu tisztviselője.)

Az új alakulat elnöke kitűnő szervezőképességről tesz tanúságot és hamar maga köré csoportosítja

Sámuel Bandi
a Hásomér Hácáir elnöke (1933)

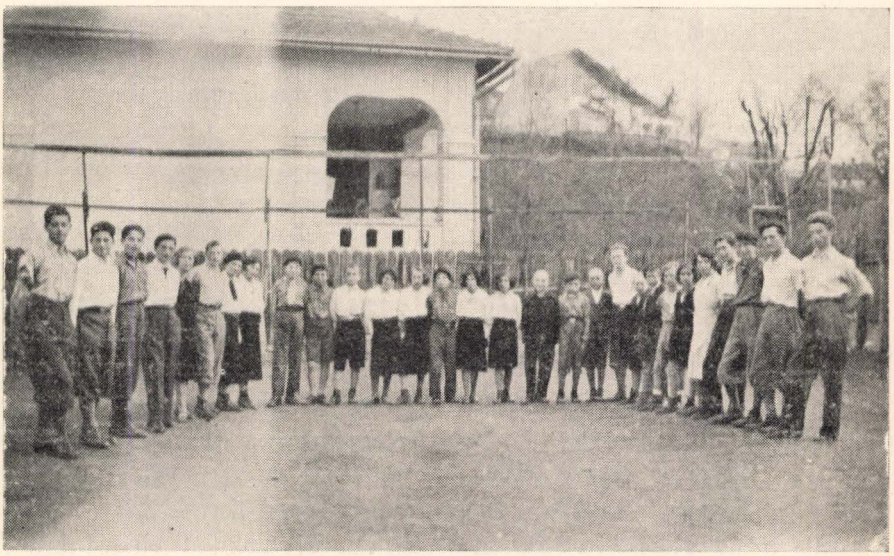
Dés város ifjúságának egy tekintélyes részét, amely annakidején más világmegváltó eszmék keresésében tévelygett.

BNÉ ÁVODÁ

Egy évvel később a Hásomér Hácáir megalakítja testvér-csoportját, a Bné Ávodát, amelynek tagjai főképpen ifjúmunkásokból rekrutálódnak.

Ez a csoport, melynek élére Wohlberg Jákov és Schönfeld Ezriel kerülnek, már megalakulása pillanatában ideálját a chaluciut megvalósításában látja. Egymásután küldi tagjait a szervezet Marosvásárhelyen és Roznovon lévő háchsárá-telepeire.

A Hásomér Hácáir és Bné Ávo-

A Hásomér Hácáir csoportképe a cionista szervezet székházának udvarán (1933)

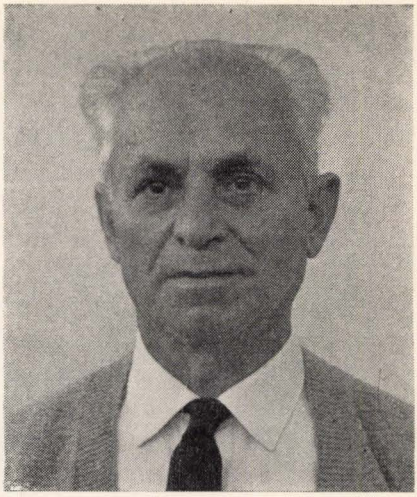

A Bné Ávodá csoportképe (1934)

A dési Bné Ávodá cháchsárázó tagjai a roznovi telepen (1935)

Jeremiás Zoltán és Wolf Adolf
a Hásomér Hácáir ideológusai és mecenásai

A Hásomér Hácáir és a Bné Ávodá egy csoportja alijjázás előtt

dá dési csoportjainak nagy mecénásai Wolf Adolf divatárukereskedő és Jeremiás Zoltán drogista, akik egyben a párt ideológusai voltak.

A Hásomér Hácáir és Bné Ávodá dési cionista ifjúsági szervezet elsőnek alijjázott tagjai: Sámuel Bandi, Hirsch Jenő, Schermann Slomo, Goldstein Hersi és Weiszberger Muki voltak.

HÁNOÁR HÁCIONI

1935-ben alakult csak meg az Erdélyben egyébként domináló Klál-cionista párt ifjúsági csoportja Désen.

A csoport megalakítója és elnöke Gottlieb Mendi volt. Ezekben az időkben fénykorukat élték Désen a minden színt és árnyalatot képviselő cionista pártok ifjúsági csoportjai. A cionista helyicsoport székházának termei kicsiknek bizonyultak a tömegek befogadására. A Hánoár Hácioni, hogy zavartalanul tudja nagy létszámú szervezetének összejöveteleit megtartani, a dési Kakashegy utcában bérelt ki egy kétszobás otthont. Ezekben a szobákban tartották meg naponta gyűléseiket és kultúrelőadásaikat. Esténként hangos volt az utca a héber dalok melódiáitól.

HÁOVÉD HÁCIONI

1936-ban alakult meg, ugyan-

Gottlieb Mendi
a Hánoár Hácioni megalakítója
és elnöke (1935)

csak a Klál Cionista Szervezethez tartozó Háovéd Hácioni testvércsoportja, Fülöp Ernő elnöklete alatt.

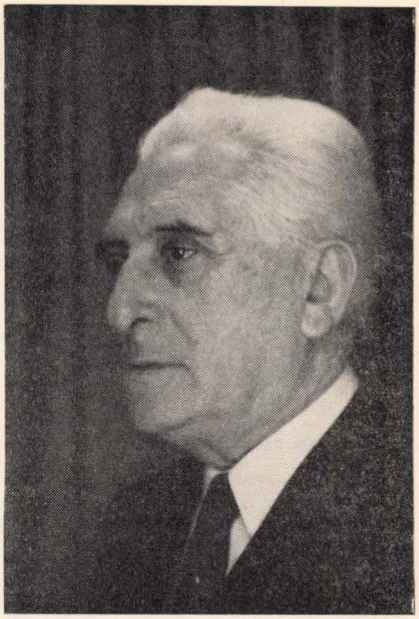
Ez a csoport a középosztályhoz tartozó munkásokat és iparosokat vette be tagjai közé és ugyancsak a Kakashegyen lévő otthonban tartották összejöveteleiket.

DROR-HÁBONIM

1934-ben alakult meg Désen, mint az Aviva-Barisszia előbb Hábirjon, majd később Dror-Hábonimmá átalakult ifjúsági csoportja. A csoport megalakítója a kolozsvári Rosenfeld Viola volt, későbbi vezetői pedig Fehér Laci és Singer Efra voltak. Élénk tevé-

Fehér Laci
a Dror Hábonim dési vezetője

Dr. Weinberger Manó
a Zs. N. Sz. dési helyicsoportjának elnöke (1936)

kenységet fejtettek ki a cionista munka minden vonalán.

Tagjai többnyire polgári családok leány- és fiúgyermekeiből rekrutálódtak. A nyári vakációkat minden évben az erdélyrészi szervezetnek Hátszegen és Tihucán lévő nyári táborozásán töltötték.

1941-ben Fehér Lacit a budapesti hánhágához rendelték központi munkára.

ZS. N. SZ.

1936 nyarán a Zsidó Nemzeti Szövetség helyicsoportjának tisztújító közgyűlésén új vezetőséget választanak, mely alkalommal dr. Weinberger Manó kerül a helyicsoport élére.

Az új elnök, aki azelőtt hosszú évekig a helyicsoport Keren Hájeszod-biztosi tisztségét töltötte be, Besztercéről került Désre, ahol már ifjúkorában a besztercei Ivria, az első erdélyi cionista ifjúsági szervezet vezető tagja volt.

A közgyűlés Singer Zoltánt, saját kérésére, felmenti a K.K.L.-biztosi tisztsége alól, amelyet hat éven át töltött be és helyébe egyhangúlag Klein Armandot választják meg.

A dr. Weinberger Manó elnökké választása folytán megüresedett Keren Hájeszod-biztosi tisztségre,

a közgyűlés Singer Zoltánt választja meg.

MAKKÁBI

1936 nyarán tartja meg alakuló közgyűlését a Makkábi világszervezet dési csoportja, a Zs.N.Sz. helyicsoportjának székházában.

Az egyesület élére öt tagból álló elnökséget választanak, melynek tagjai dr. Weinberger Manó, a helyicsoport elnöke, Hochstadt Béla, Jeremiás Zoltán, Singer Zoltán és Heimovits Ferenc lettek.

A Makkábi futballcsapatának intézőségével Heimovits Ferenc dési órás és ékszerészt bízza meg a közgyűlés, aki nagy lendülettel fog hozzá a Makkábi felnőtt, ifjúsági és törpe csapatainak megszervezéséhez.

Heimovits Ferenc, ez az izigvérig futballrajongó, a Makkábi mindhárom csapatának első kék-fehér trikó-felszerelését saját pénzéből vásárolja meg és ajándékozza csapatainak.

A megalakulás híre nagy örömöt vált ki a cionista ifjúság körében. A helyicsoport vezetősége az újonnan megalakult cionista sportszervezetet úgy anyagi, mint erkölcsi támogatásáról biztosítja.

Ebből az alakulatból került ki később a „Hákoách" futball-csapat, amelyet a kolozsvári „Hágibor" volt játékosaival erősítettek meg. A kék-fehér dresszes „Hákoách" igen figyelemreméltó sporteredményeket ért el.

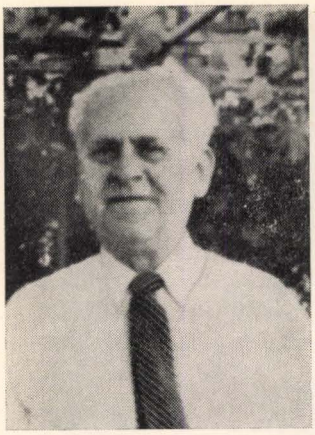
Heimovits Ferenc
a Makkabi futballcsapat intézője

ZS. N. SZ.

1937-ben a Zs.N.Sz. helyicsoportja — dr. Weinberger Manó elnök lemondása folytán — ismét tisztújító közgyűlést hív egybe.

Ezen a közgyűlésen a helyicsoport élére három tagból álló, elnöki jogokkal felruházott végrehajtóbizottságot választanak, melynek tagjai: Singer Zoltán, Klein Armand és Weinberger Ernő.

A cionista szervezet működését és főleg az alapok munkáját megzavarta egy, a hatóságok által té-

Rosenthal Ignátz
a Zs. N. Sz. elnöke

Hochstadt Béla
a Zs. N. Sz. társelnöke

Jeremiás Zoltán
a Zs. N. Sz. társelnöke

vesen értelmezett rendelkezés, melynek következtében a gyűjtési akció hónapokon át stagnált.

Az 1938. év elején megtartott közgyűlésen, a háromtagú végrehajtóbizottság Rosenthal Ignácnak adta át a helyicsoport elnökségét. Az új elnök mellé két társelnököt választottak: Hochstadt Béla és Jeremiás Zoltán (Ábi) személyében.

Ugyancsak a közgyűlésen Riegler Sámuelt, a Kishitelbank igazgatóját Keren Hájeszod-biztossá, Hochstadt Gézát pedig Keren Kájjemet-biztossá választották.

Ros-hásáná alkalmából a cionisták rendszerint az *Uj Kor* útján szokták üdvözölni rokonaikat és barátaikat. Ezt az akciót a Keren Kájjemet-biztos bonyolította le. Dés város cionistái ebben is meghatóan nagy áldozatkészséggel vették ki részüket és ezen a közvetett úton is gyarapították az alapok bevételeit.

Ezekben az időkben kerül hatalomra Romániában a Cuza–Goga kormány. Kezdetét veszik a különböző zsidó-ellenes intézkedések és antiszemita kilengések. Országszerte dúlnak a zsidó-veréssel egybekötött diáktüntetések és templom-gyújtogatások.

Désre ezeknek a kilengéseknek csak a híre érkezik meg. A Goga–Cuza kormány dési prefektusa, dr. Puscas József, liberális gondolkozású ügyvéd, a kabinetjébe hivatja a hitközség és a helyicsoport vezetőségét és ünnepélyes igéretet tesz nekik, hogy amíg ő lesz a vármegye prefektusa, a dési zsidóságnak a haja szála sem fog meggörbülni. *„Nyugodtan folytathatják a dési zsidó intézmények és*

XIX. évf. Jom-Kipuri szám

Timisoara, 1937 szeptember 15.-40. Tisri 5698

UJ KOR

ZSIDÓ POLITIKAI HETILAP

Mindennap gondolj adományoddal a KEREN KAYEMETHRE

Ardeal, Banat, Maramureş, és Crişana Zsidó Nemzet Szövetségének hivatalos lapja
Megjelenik minden szombatra

Kiadja:
A Keren Kayemeth déli bizottsága

Szerkesztőség:
III. Piaţa Plevnei 3. Telefon 22-89
Kiadóhivatal:
I. Strada Mocioni 8. Telefon 15-44

A konkluzió

Irta: Klein Armand

Ma már pontosan tudjuk, hogy a történelmi jelentőségü, zürichi cionista kongresszus nem hozott konkrét határozatot a Királyi Bizottság felosztási javaslatának kérdésében. Elvi jelentőségü döntést hozott csupán, amely azonban sem igen, sem nem feltételezésére nem jogosit. Ezzel pedig átmentette a cionista egységet azon a krizisen, amely éppen a döntést megelőző feszültség következtében felemészteni készült a világszervezet kereteit. Ez a kompromisszumos határozat bizonyitja a legjobban, hogy a párterdekeken, egyéni elképzeléseken és ambiciókon felülemelkedve, a kongresszus delegátusait mindvégig a történelmi felelőség érzete hatotta át.

A politika izzó kohójából tehát végeredményben olyan megoldást kelt életre, amely a világ zsidóságára, de Angliára is megnyugtatólag hatott.

Nem mindennapi erdekesseget kolcsonzott ennek a kongresszusnak az a hatalmas elvi összecsapás sem, amely Weizmann és Ussischkin között robbant ki. Ők ketten testesitik meg ugyanis azt a két tábort, amelyek nyomasztó atmoszférában, órákon, sőt napokon keresztül vivták meg az „igen" és „nem" heroikus küzdelmét.

Hatalmas, történelmi pártviadal folyt le az évtizedes fegyvertársak között: Weizmann és Ussischkin között; egymás ellen — ugyanazon célért.

Nem helytálló egyáltalán egyeseknek azon állitása, mintha Weizmann lesiklott volna arról az utról, amelyen szerintünk a Herzl-i cionizmus vezet.

Az angolok Homo-Regius-a bár kétségtelenül megértő a brit érdekekkel szemben is, egy pillanatra sem feledkezett meg zsidó voltáról és népével szembeni kötelességéről. Jóhiszeműségét negyvenéves cionista multján kivül tiszta jelleme és ma már nyiltan hangoztatott politikai felfogása garantálja. Az egész világhoz, tehát Angliához is szólott, amikor bátran kinyilatkoztatta, hogy a Peel javaslat elfogadhatatlan.

A felosztás kérdésében elfoglalt elvi álláspontját viszont szinte érthetővé teszik bizonyos körülmények, amelyeknek senki, semmi figyelmet nem szentelt, amelyek azonban tudat alatt, végzetesen befolyásolhatják az emberi akaratot.

Csak el kell gondolnunk, hogy ez az ember évtizedek óta áll a vártán, több, kevesebb energiával küzd Erecz Jiszrael megteremtéséért, küzd azért, hogy szerte a világon nyomorgó zsidó tömegek sorsán jobbrafordulását elősegitse és évtizedek multán is csak egy töredékét a zsidó népnek tudja a háta mögött, mig a másik és talán nagyobbik része nemtörődömséggel, a legbosszantóbb közönnyel viseltetik az országépitéssel szemben. Holott a mozgalom az egész nép mozgalma kellene legyen.

Nem akarok apológiát irni Weizmann mellett, hiszen személyének történelmi jelentősége jóval meghaladja ezen cikk kereteit, de talán senkinek sem jutott az eszébe, hogy magának a felosztási tervnek a gondolata magában hordja mély tragikumát annak a hihetetlen körülménynek, hogy a zidó mártirok vérétől áztatott földért, évezredes reménységünkért, Erecz Jiszraelért a zsidó nép csak egy töredéke harcol.

A megoldást keresés lázas óráiban a Királyi Bizottság tagjainak agyában talán keresztülvillanhatott a gondolat: egy néptöredéknek elég lehet egy országtöredék is. És szinte bizonyossággal lehet állitani, hogy ez a gondolat öntudatlanul élt a „Jasagerek" táborában is. Mert teljesen elképzelhetetlen, hogy egy egységesen fellépő tizenhét milliós néppel szemben, harc és véráldozat nélkül, bárkinek az agyában is országfelosztási terv születhetett volna meg. Még akkor sem, ha ez a nép földrajzilag nem is egységes. Még akkor sem, ha ez a nép a történelemben valóban egyedülálló eszközökkel akarja ősei földjét ismét hazájává tenni.

A Balfour-deklaráció megszületése óta alkalmunk lett volna Erec Jiszraelt teljes egésszében zsidó országgá fejleszteni. Voltak konjukturális évek, amikor játszi könnyedséggel lehetett volna olyan tranzakciókat keresztül vinni, amelyek ma szinte legyűrhetetlen akadályokat jelentenek. Hiányzott azonban belőlünk az államépités iránti érzék. Az az érzék, amely minden népnek az élethez való jogát fejezi ki.

Nélkülöző, éhes és vándorlásban kimerült tömegek hiába akartak országot épiteni. Nem volt, aki az épitéshez szükséges szerszámokat odaadja a kezükbe. A gáluti jólétben élő még a viszonylagos jólétben élő zsidóságnak is elegendő volt az elméleti Paleszfina is, amelyet mint egy mesében élő álomországot akartak ismerni. Egy álmot, amelynek a realitáshoz semmi köze nincs.

Ennek a hiánynak, a realitáshoz való érzék hiányának most bontakozott ki teljes valójában a reakciója. Magunkban és elsősorban magunkban kell keressük tehát azokat az okokat, amelyek a felosztási tervhez vezettek. Csak másodsorban okozhatjuk azokat, akik ki akarták használni népi egységünk hiányát és saját nemzeti politikájuk érdekében cselekedve, profitálni akartak gyengeségünkből. A történelmi tanulság ebből az, hogy reá kell végre ébrednünk arra, hogy Erec Jiszrael felépitését nem bizhatjuk idegen államokra, nem bizhatjuk más népekre. Az ország felépitése kizárólagosan a mi feladatunk.

Erecz Jiszraelt illetőleg közelebb kell hozni a zsidó tömegeket a valósághoz és tudatukba kell vésni, hogy az évezredek óta immár csak mint imába foglalt óhaj, ma már élő valósággá válhatik. Csak akarni kell. Csak akarni kell lerombolni és tudni kell megsemmisiteni azokat a korhadt elvi korlátokat, amelyek elválasztják egymástól a zsidó tömegeket.

Állandóan szemünk előtt kell tartanunk, hogy annak idején, amidőn elüztek bennünket az országból, a büneinkért üztek el onnan; az egymást megérteni nem akarás, a széthuzás és egyenetlenkedés büneért. Ugyanazokért a vétkekért, amelyek miatt ma nem tudjuk a valódi erőt képviselő egységet megteremteni.

Ezekben a szent napokban magunkba kell szállnunk, mindnyájan bünbánatot kell tanusitanunk, fohászkodnunk kell a Mindenhatóhoz és elhatároznunk, hogy adakozni, áldozni fogunk Erec Jiszraelért.

„Tsuvá, tfiláh ucdákáh máávrini et roá hágzéráh.

Bünbánat, fohászkodás és adakozás megváltoztatják a rossz határozatot.

Kik mennyivel

járultak hozzá 5697-ben Erec Jiszrael földjének megváltásához

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy városunk Keren kajemet bevétele ez évben a tavalyi eredményhez viszonyítva, lényegesen megcsappant. Ennek oka egyrészt az a körülmény, hogy időközben az ifjusági szervezetek tagjai elszéledtek, a rendőrt munkatársak pedig egyáltalán nem tanusitottak érdeklődést a praktikus K. K. L. munka iránt. Másrészt viszont hozzájárult ezen statisztikához egy gyüjtési tilamonnak a helyi hatóságok által történt téves értelmezése is. Ennek következtében ugyanis a K. K. L. munka városunkban teljes három hónapig szünetelt.

Remélem, hogy az uj évben kevesebb akadállyal fog kellemi megkuzdeni és a Zsidó Állam gondolata uj munkatársakkal és uj adakozókkal fogja táborunkat gazdagitani. K. a.

Singer Zoltán	1070
Rottenberg Elek	1560
Dr. Weinberger Manó	1520
Adelstein Nándor	1450
Zsidó Társas Kör	1400
Rottenberg Elek	1550
Riegler Samuila	927
Nóé Nándor	915
Jeremiás Zoltán	909
Dr. Ágai Andorné	810
Dr. Schvimmer Jenő	775
Klein Armand	755
Israel Oscar	740
Bernádt Testvérek	680
Dr. Jónás József	677
Dr. Apfel Bertalan	655
Jónás Elemér	652
Dr. Hirsch Gyula	570
Izr. Jót. Nőegylet	556
Dr. Gárdos Béla	546
Hochstadt Béla	526
Rosenzweig Cheszkel	519
Wolf Adolf	518
Dr. Bär Emánuel	517
W. I. Z. O.	504
Dr. Ágai Andor	500
Klein Albert	449
Legmann Béla	438
Hochstadt Dezsőné	424
Salamon Adolf	403
Reich László	400
Zuckermandel Lipót	394
Rosenthál Ignátz	387
Grossmann Miksa	370
Weisz & Eidinger	348
Tevjovits Sándor	340
Márk Cheszkel	310
Sternberger Sarolta	310
Adrian Samuila	300
Weiszmann Miklós	290
Rosenzweig Jakab	290
Rosmann Lipót	277
Rosenzweig Vilmos	250
Singer Jakab	245
Ing. Friedmann Miklós	240
Singer Mór	201
Meirovits Nuszi	200
Hirsch Hillel	200
Joint Bank	200
Dávid Rozsi	198
Albert Hermann	190
Albert Lázár	188
Lázár Ida	182
Kahán Salamon	181
Bernád Dezső	175
Schnábel Béla	171
Dr. Lázár Lajos	168
Áron Mór	160
Majrovits Miksa	155
Majrovits Ede	150
Feig Henrik	140
Fenyő Béla	118
Wiegner Samu	550
Dr. Vámos Jenő	129
Berger Adolf	128
Berkovits Hermanné	126
Kahán Jenő	119
Scherf Margit	115
Weinberger Ernő	114
Mátyás Ignátz	105
Kleinmann Andor	100
Industria de Petrol	100
Hárnik Simonné	100
Rottenberg Mihály	100
Nemes Zoltán	100
Weisz Ferenc	100
Mihály Ernő	100
Legmann Izrael	100
Berger Ferenc	91
Mendelssohn József	90
Ludvig Móse	90
Weinberger Lázár	90
Goldenberg Béla	89
Schönberger Lipót	89
Salamon Jakab	82
Özv. Dávidovitsné	80
Weinberger Samuné	89
Schnábel Adolf	80
Rosenzweig Mór	75
Heinovits Ferenc	75
Back Dezső	70
Farkas Dezső	70
Biró József	70
Sajovits Ferenc	70
Dr. Brüll Vilmos	70
Mózes Béla	70
Ábrahám Géza	65
K. Weisz Szeréna	62
Fülöp Izsák	62
Dávidovits Viktor	60
Gottlieb Hermann	60
Glóser Juda	60
Ösztreicher Sándor	60
Hochstadt Géza	60
Szécsi Andor	55
Joung Wizo	54
Reichenstein Miklós	54
Salamon Jaszi	53
Schwartz Checza	52
Kaufmann Mihály	52
Jakab Bandiné	50
Barna Kálmánné	50
Franck Béla	50
Schwartz Benjámin	50
Róth Ernő	50
Klein Ödön	50
Özv. Hirsch Sándorné	50
Ing. Weisz Miklós	50
Diamandtstein Tuli	50
Diamantstein Dezső	50
Dávidovits Erzsi	50
Gelb Márton	50
Rosmann Béla	50
Mandel Margit	45
Farkas József	44
Dr. Kis József	43
Hirsch Samu	40
Éger Szuri	40
Hirtenfeld Manyi	40
Judovits Olly	40
Fehér Bencze	40
Rosenzweig Jajna	40
Hersch Béla	40
Stern Laczi	35
Özv. Stösselné	35
Hirsch Emánuel	30
Mátyás Szidi	30
Dr. Biró László	30
Rosmann Hermann	30
Dr. Rosenberg József	30
Berkovits Hermann	30
Schwartz Béla	25
Rosenfeld Samu	25
Pollák Rózsi	25
Hirsch Manó	25
Izrael Izidor	20
Salamon Fülöpné	20
Szóbel Hermann	20
Friedmann Mór	20
Franck Zsigmond	20
Rottemberg Lili	20
Hollander Boris	20
Dux Vilmos	20
Nemes Béla	20
Salamon Béla	20
Özv. Sámuelné	20
Klein Ferenc	20
Rosenstein Izidor	20
Mihály N.	20
Bernád Jenő	20
Kóhn Bözsi	20
Fülöp Samu	20
Lámpel H.	20
Klein Dávid	18
Gelb Fáni	18
Stern Géza	18
Salamon Áron	18
Altmann Bernát	15
Gelb Cheszkel	15
Izsák Jenőné	10
Feuerstein Ári	10
Deutsch Sámuel	60
Rubin Hermann	10
Goldstein Jákab	10
Lázár József	10
Jakab Mendel	10
Klein Jenő	10
Horovitz József	10
Zélig József	10
Hirsch Joli	10
Parfumeria Royal	10
Löb Mór	10
Lebovits Móse	10
Márk Mór	10
Rosenfeld Simon	5
Markovits Márton	5
Friedmann Henrik	5

Kik mennyit jegyeztek 5697.- évben a Keren Hajeszod alapra

Nehéz körülmények között vettem át a Keren Hajeszod irányitását. Az ügyek teljesen elhanyagolt állapotban voltak olyannyira, hogy Dej volt az egyetlen város, ahol a Keren Kajemet bevételei meghaladták a Keren Hajeszod bevételeit. Magam is nem várt akadályokba ütköztem, mindazon által sikerült egy viszonylagosan kielégitő eredményt elérnem ugy, hogy az ez évi bevétel meghaladja az utóbbi két év összbevételét.

E helyen is felkérem az igen tisztelt Keren Hajeszod jegyzőket, hogy az év végének közeledtére való tekintettel, hátraléakaikat kiegyenliteni szivesked-jenek.

Abban a biztos reményben zárom ezen sorokat, hogy a jövő évben egy eredményesebb Keren Hajeszod akcióról fogok beszámolhatni. s. z.

Singer Zoltán	5000.—
Dr. Weinbezger Manó	2500.—
Klein Albert	2000.—
Nóé Andor	2000.—
Zsidó Társas Kör	2000.—
Adelstein Nándor	1500.—
Rosenzweig Cheszkel	1500.—
Dr. Ágai Andor	1200.—
Hochstadt Béla	1200.—
Bernád Samuné	1200.—
Helyicsoport	1200.—
Dr. Bär Emánuel	1200.—
Rosenzweig M. Jehuda	1200.—
Jeremiás Zoltán	1200.—
Ing. Friedmann Miklós	1000.—
Feig Henrik	1000.—
Dr. Schvimmer Jenő	1000.—
Eidinger Ferencz	1000.—
Grosszmann Miksa	1000.—
Bernád Dezsőné	1000.—
W. I. Z. O.	1000.—
Rosmann Lipótné	1000.—
Riegler Samuila	1000.—
Albert Zvi	800.—
Wolf Adolf	800.—
Klein Armand	700.—
Rosenberg József	600.—
Hochstadt Dezsőné	600.—
Reich László	500.—

INGYEN nem,

de olcsóbban mintbárhol fogja beszerezhetni: szövet, szőrme és konfekció szükségletét

Jun. SINGER ZOLTÁN

posztóüzletében, amely

szeptember 20.-án

nyilik meg a Medgyesi féle palotában.

Dus választék! Előnyös részletfizetés!

Riegler Sámuel
Keren Hajeszod-biztos (1938)

Hochstadt Géza
K. K. L. biztos (1938)

cionista szervezetek áldásos működésüket — mondotta dr. Puscas József —, *mert őrködni fogok minden és mindenki felett!*"

Dr. Puscas József be is tartotta igéretét. Vaskézzel irányította a rend fenntartását a városban és az egész vármegye területén és a dési zsidóknak valóban a hajuk szála sem görbült meg. Nem hiába nevezték akkortájt Dés városát „kis Jeruzsálemnek"... !

Az összes cionista szervezetek hatványozott erővel folytatták munkájukat és a cionista alapok bevételei ezidőtájt rekordot értek el.

Egy kétéves, aránylag csendes, de igen nyomott hangulatú periódus után következik be a bécsi döntés, mely Dés városát, egész Somes vármegyével együtt, Magyarországhoz csatolja. 1940 őszén vonulnak be a „dicsőséges magyar honvédseregek" Désre. Somes megyéből ismét Szolnok-Dokoba vármegye, Dej-ből pedig Dés városa lett.

A magyar hatóságok eleinte nem gördítenek akadályokat a cionista helyicsoport és ifjúsági szervezeteinek működése elé. A cionista munka tovább folyik minden vonalon, de Temesvár helyett Budapest központi irányítása mellett.

1941 őszén tartja meg a Zs.N.Sz. helyicsoportja utolsó tisztújító közgyűlését, melyen a helyicsoport el-

Anul XX No. 1 — Ros-Hasana — Timişoara, la 26 Sept. 1938 — 1. Tisri 5699

UJ KOR

Revista săptămânală sionistă — EPOCA NOUĂ — Revista săptămânală sionistă

Organul Organizaţiei Sioniste din Ardeal şi Banat
Apare pe fiecare Sâmbătă

Redactor responsabil:
ALEXANDRU RŐSENFELD

Redacţia şi Administraţia: III., Piaţa Plevnei 3.
Telefon No. 34-89

Utibeszámoló a szamosmenti cionizmusról

Hirsch Simon

Dej: A cionista ifjuság erőssége és sokfélesége jellemzi Dej cionista életét és az, hogy rendszeres és szép helyiesoportélete van. Dr. Bär Emanuel elnök erős közzel tartja az összes cionista pártokból, képviselőjéből és cionista frakciókból összetevődő helyiesoportválasztmányt. A helyiesoportnak 165 fizető tagja van, saját háza és abban saját otthona minden frakciónak. Ha megemlitjük, hogy 410 sékelt adtak el a kis Dejen, eléggé jellemeztük a helyiesoport erősségét. A Wizo Dr. Weinbergerné és Dr. Bärné vezetésével komoly tényezője a cionista életnek és a sokféle rétegződésü zsidó nők egybefogó szerve, kik közül többen voltak kint az Erecben és még nagyobb lelkesedéssel és munkakészséggel jöttek haza.

Dej azon helyek közé tartozik, hol a KKL ebben az évben szép tempóval emelkedett és a városok sorrendjében a tizenharmadik helyről a tizedik helyre került. Singer Zoltán régi harcosa a Keren Kayemetinek, a szó legszorosabb értelmében harcol Erec Jiszráel földjének megváltásáért. Most egy harcot inditott be a helyiesoport a KKL-snodernek a templomba való bevezetésére. A KH-t Dr. Weinbergerné vezeti. Az ifjuság vezetői komoly nevelési munkát végeznek. A Barisszia Klein Armand vezetésével, aki egyben a helyiesoport titkára is, szép kulturmunkát végez. Az Erec Jiszráeli Haovedet vezetői, Jeremiás és Sámuel széleskörü propagandát fejtenek ki csoportjaik érdekében. A Mizrachi-csoport naprólnapra növekszik.

A deji csoport mintául szolgálhat rendszeres és széleskörü munkásságával egész Erdély cionista társadalma előtt és elvtársaink, akiket felsoroltunk és akiket kihagytunk érdeme ez Dr. Bär elnökkel az élen, hogy ez igy van és példa lehet, hogy lehet igy mindenütt, csak dolgozni kell és forródni a cionista élet minden fázisával.

Gherla: A helyiesoport élén Dr. Vajda Jenő áll, aki komolyan foglalkozik minden problémával és igyekszik minden irányban eredményt elérni a cionista mozgalomban. Hiányzik az ő aktivitása mellett az aktiv helyiesoport többi tagjainak munkássága. Igéret van egy élő helyiesoport munkásságára, amelyben az összes cionista erők dolgoznak. A Keren Kayemeth több mint egy évtizedes munkatársa Herskovits Benjámin álmainak és terveinek megvalósitása előtt áll és megkapta a certifikátot Erec Jiszraelbe. Igazi cionista öröm, amikor igazi régi cionisták mennek az országot épiteni és együttörvendve az egész város cionista társadalma, hogy egy cionista megy ki Palesztinába, aki több mint egy évtizede jelentette Gherlán Erec Jiszráelt és dolgozott lankadatlanul az épülő országért. Vele együtt ez évben Gherláról 13 ember alijahzott. Utóda Salamon Sándor lett, akinek müködése elé érdeklődéssel tekintünk.

A KH vezetője Schwarz Sándor, aki maga inkasszálja a KH-t és igy is nagyon nehezen fizetgetnek a sulyos gazdasági válsággal küzdő zsidók.

Életerős Wizo van, amely minden cionista munkában résztvesz és a perselyürités is ők végzik. Elnöknő Goldstein Adolfné.

Az ifjuság most kezd tért hóditani Gherlán és kezd müködésbe jönni. De sulyos hibát követnek el, hogy egyik a másik terhére alakul és nem uj elemek bevonásával szervezkedik például most a Céire Cion, hanem a Mizrachi és a Noar Hacioni terhére, ezen szervezetek elemeiből. Ez demoralizáló a fiatal ifjuságra, hogy máról-holnapra egyik szervezetből a másikba lépjen át, a helyiesoport feladata megrendszabályozni az ilyen szervezkedést.

Egy jól látogatott meetingen és egy intern megbeszélésen komoly impresszióm az, hogy a gherlai cionista élet felfelé ivelése előtt áll.

Beclean. A revizionista ideológia gyökerezett be a beclean vezető cionisták körébe és ez a cionista munkának és az alapok munkájának ottan sokat ártott. Ninosen rendszeres KKL-munka, a perselyeket évek óta nem üritették. A KH most nem régen vezette le az akcióját. A Wizo Hirsch Mártonnével az élén komoly munkás faktora a beclean cionista életnek és vállalták, hogy a KKL-munkát is végezni fogják. A revizionista csoport kijelentette, hogy jóindulatu támogatásban fogja részesiteni a Wizot KKL és más tevékenységében, amellett, hogy ő dolgozni fog meggyőződésének megfelelően a revizionista ideológia érdekében.

Most kezdett tért hóditani Becleanban az Agudah és egy hachsarattelepe is van. Hogy mennyire Hachsarah-telep egy taliszszövődében dolgozó pár fiatal ember, nem az én hivatásom eldönteni. Egyet azonban megállapithatunk, hogy az Agudah által az idén mesterségesen felhajtott chaluc-inflációsulyosan árt a cionista mozgalomnak. Sajnos, az Agudah kezd erősen megerősödni Erdélyben és tekintve, hogy Romániában és Lengyelországban van főképpen megszervezve, sok certifikátot kapnak. Többet mint a Mizrachi. Ezáltal előáll az a helyzet, hogy a köztudatban főképpen a vallásos zsidóság körében bevésődik a köztudatba, hogy ahhoz, hogy valaki kimenjen Erec Jiszraelbe, nem kell cionistának lenni, sőt az Agudah, amely anticionista beállitottságu főképpen Erdélyben több certificátot tud nyujtani, mint a Mizrachi, amely komoly, erős tényezője az erdélyi cionista életnek.

Ezt a ferde helyzetet nem szabad hagynunk és mindaddig, mig az „Agudah" rá fog jönni arra, hogy Cionért dolgozni kell, nekünk harcolni kell ellenük Erec Jiszrael érdekében.

Roshasana alkalmából küldjük szeretelteljes jókívánságainkat minden rokonunknak, jóbarátunknak és cionista elvtársunknak

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség központi vezetősége Ros-hassana alkalmából szivélyes jókívánságait küldi munkatársainak, elvbarátainak és az egész erdélyi zsidóságnak és kívánja, hogy az uj év mindegyikünk közös munkássága révén meghozza a zsidó nép célkitűzéseinek megvalósítását, melyhez a cionizmus erőfeszítései hozzák közel.

ROSHASANA ÜNNEPÉN

törhetetlen hitet kívánunk minden testvérünknek jobb és szebb jövőt. A zsidó nép e sorsdöntő idején őrizzük meg népünk egységét, hogy nehéz és válságos életünket átmenthessük egy jobb jövőbe. Ősz Izrael földje a mi biztonságunk, dolgozzunk tovább erős akarattal és kitartással annak megvalósításért.

Zsidó testvéri üdvözlettel

Keren Kayemeth Leisrael
országos kuratóriuma.

A Keren Hayesod erdélyi országos kuratóriuma Ros-hassana alkalmából szivélyesen üdvözli munkatársait és barátait és

BOLDOG UJESZTENDŐT

kíván.

ALBA-IULIA

Aviva-Barisszia
Frafi Abrahám

Gál Miklós

Grünberger Jenő
Grünfeld Testvérek

Dr. Halász Lászlo

Hermann Izsó
Herskovits Miksa
Hartenbaum Dávid
Hollander Zoltán
Dr. Izrael Lipót
József Manó
Kohn Adolf
Kohn Jenő
Dr. Krausz Mór
Mendel és Weisz
Meisner József
Magazin Tricotaj Goldstein R.
Pasternac Lupu
Rosenfeld Ákos
Ifj. Seidenfeld Simon
Treitel Izidor
Wieder Éva, Magazin Trikotaje
Weisz Hermann

ARAD

Benedek János

BISTRITA

Abraham Dezső és családja
Hirsch Lázár és családja
Nussbächer Hermann és családja
Ohlbaum Márton és családja
Pistiner Ephraim és családja

Wizo Helyicsoport

Zlment Samu és családja

DÉS

Zsidó Nemzeti Szövetség Hcs.
WIZO-csoport
Rosenthal Ignác a Helyicsoport elnöke
Zsidó Társaskör
Zsidó Nőegylet
Hochstadt Géza, K. K. L. biztos
Jun. Singer Zoltán
Dr. Bär Emánuel és neje
Nóé Nándor, Record cérnagyár
Parfumeria „Royal" I. Rosenstein
Berkovits Herman és neje
Industria de Petrol
Nasch Béla és neje
Dr. Vámos Jenő, ügyvéd
Dr. Ágai Andor és családja
Surányi Zoltán gyógyszerész
Dr. Weinberger Manó és családja
Adelstein Nándor és neje
Albert Lázár és családja
Bernád Dezső és neje
Pax Márk és neje Tel-Aviv
Fratii Fülöp
Ing. Friedmann Miklós és neje
Dr. Gárdos Béla
Grossmann Miksa és családja
Hirsch Ernő és neje
Hirsch Samu és neje
Jakab Antal és neje
Jeremiás Zoltán gyógyszerész és családja
Dr. Jónás József és neje
Káhán Salamon és neje
Oscar Izrael és neje
Klein Albert és neje
Legman Béla és neje
Riegler Sámuel és neje
Rosenberg József és családja
Rosmann Béla és neje
Rosmann Lipót és családja
Rottenberg Elek
Salamon Jakab és családja
Schönblum Eugen és családja
Dr. Schwimmer Jenő
Singer Ferenc és neje
Steiuné (Dávid Rózsa)
Sternberger Sarolta
Tevjovits Sándor és neje
Weisz és Eldinger
Wolf Adolf és családja
Dr. Appfel Bertalan
Aron Jakab és családja
Back Dezső és neje
Berger Adolf és neje
Berger Ferenc és neje
Berger Nándor és családja
Deutsch Béla és neje
Diamantstein Dezső és neje
Diamantstein Tult és neje
Farkas Dezső és neje
Farkas Jónás és neje
Feig Henrik és neje
Glück Márton és neje
Goldberg Béla és családja
Gottlieb Hermann
Hirsch Dávid
Hochstadt Béla és neje
Ingber Samu és neje
Klein Dávid és neje
Klein Jenő
Markovits Bernát
Mátyás Ignác és neje
Metrovits Eduárd és neje
Mendelsohn Samu
Reichenstein Miklós és neje
Rosenzweig Lázár és Szimchi
Rosenzweig Mór és neje
Rosenzweig Cheszkel és neje
Rosenzweig Vilmos és neje
Rosmann Hermann és neje
Schmibel Béla és neje
Schönberger Ferdinand és neje
Schwartz Mór és neje Ocna-Dejului
Weinberger Ernő ügyvéd
Ing. Weisz Miklós és neje
Zélig Francisc Izsák
Zuckermandel Lipót és neje

DUMBRAVENI.

Ing. Antal Jakab helyicsoport elnök
Chevra Kadisa
Vértes Dezső gyógyszerész és családja
Vértes Endre KKL és KH biztos
Vértes Ferenc sékel biztos

FAGARAS

Ferdinand Hirschhorn
Josua Löwy rabbi

HATEG.

Boldog és eredményekben gazdag uj esztendőt kiván minden cionistának és jóbarátnak az A. B. Hahonim hateg i chaluctelepe.

Abrahám Aladár
Berger Izidor és családja
Grün család
Zuckermandel Sámuel és családja

LUGOJ

Hósi küzdelmeinkben erecl testvérinknek valamint az összes erdélyi elvbarátainknak boldog uj esztendőt kiván
a lugoji Cionista Egyesület.
Deutsch Béla
Klein Richard —
Dr. Kirschner Arnold
Neumann Hugó

A WIZO országos vezetőségének és minden Wizo-testvérünknek boldog uj esztendőt kíván
a Wizo lugoji csoportja.

ORADEA

Barátainknak, hittestvéreinknek és sorstársainknak boldog és megnyugodott zsidó újesztendőt kíván Hanoar-Hacloni, Kibbuc-Hachsara Oradea.

Dr. Markovits Ignác és neje

Oradeai Wizo-csoportja

Csillag Zoltánné

ORASTIE

Junger Dezső és családja
Junger Rózsi
Junger Samu és családja
Rubinstein Albert és neje

ORSOVA

Bloch Sándor
Löwenkopf Kálmán és neje
Reichar Jenő

Reicher Márkusz és neje

Salamon Ilie és neje
Vas Andor főállatorvos és neje

ODORHEIU

Deutsch Kálmán és családja
Feuerstein Miksa és családja
Fischer Béla és családja
~~Hirsch, Salamond, Bernath~~ tefelek
Gold Izidor és családja
Gottesmann Vilmos és családja
Gottesmann László és családja
Guttmann Sámuel és családja
Guttmann Zsigmond és családja
Dr. Guttmann Dezső
Hirsch Hermann
Hirsch Jenő és családja
Dr. Hirsch Lajos és családja
Jakobovits Jenő és családja
Klein Hermann és családja
Sámson Andor
Sámson József
Szőllősi Dezső és családja
Schwächter Jenő és családja

SATUMARE

Cionista Helyicsoport, Wizo, Mizrachi, Barisszia-Habonim, Hanoár Hácioni, Hanoár Hámizrachi.
Dr. Jordán Viktor és családja
Kugler Zsigmond, az Agricola Fonciera Biz. R. T. vezértitkára és családja
Dr. Rosenfeld Andor és családja
Dr. Zinger Sándor és neje
Klein Armand, a körzeti iroda vezetője
Dr. Schwarcz Lajos és neje
Guth Lajos és családja
Rosenberg Sámuel
Wohl Miklós és családja
Weisz László és családja
Salamon Armin és családja
Agricola Fonciera S. A. satumarei vezérügynöksége
Medicbemia gyógyáruraktár
Rosenfeld Márton és családja
Dr. Braun Béla és neje
Özv. László Béláné és családja
Vadnay cukrászda
Heimovics Mór és családja
Industria si Comert de Dopuri Societate Anonima Romana Satumare
Kaufmann D. al Fiul
„Barzel" vasüzlet
Berkovits Artur és családja
Ing. Beros Zoltán
Borgida Sándor és családja
Dellmann Endre
Özv. Friedmann Jenőné
Gerendás Jenő
Dr. Goldstein Fülöp
Gonda, „Astra" cég
Dr. Gross Sándor
Havas Miklós
Dr. Heilbraun Miklós és családja
Herez és Fia
Kalocsai László
Klein Lajos
Klein Sándor és neje
Markovits Zsigmond
Ordentlich Viktor
Parfumeria „Savoy", Markovits Miklós
Roóz Zoltán
Royal-Hotel (vis-a-vis Gára)
Dr. Sámuel Endre
Sámuel Ignác és családja
Schiffer Erző létesítése
Steinmetz Baruch elektroszakiizlet
Schwartz Zoltán és családja
Weisz Gyula és családja
Zinger Mihály

SIBIU.

Cionista testvéreinek boldog uj esztendőt kíván Grünberger József és neje.

SIGHET

Aviva-Barisszia-Hábonim
Cosmetica „MEDY"
Feldmann Nándor és neje
Dr. Fried Abrahám és neje
Fruchter Zsigmond
Fuchs József
Glück Náchum
Goidl Izidor és neje
Hánoár Hácioni
Hilman Lipót és családja
Klein Simon és családja
Dr. Krausz Ferenc
Dr. Peri Gizella
Káhán Kálmán
Stern Nándor
Stern Móric
Schwarz Casa de Ciocolata
Szmuk Ignác és családja
Sámson S. C.
Dr. Várnai Imre
Dr. Weisz Oszkár
Weisz Sándor
WIZO
Zucker Willy

TOPLITA.

Liquornik Fülöp és felesége összes jóismerőseinek, barátainak és elvtársainak boldog uj évet kíván.

A toplitai Wizo-csoport a Wizo-központnak és az összes Wizo-csoportoknak boldog uj évet kíván.

TIMISOARA

ABC Hirlaptroda, Hirsch Béla
Dr. Abelsberg Alfréd és neje
Adler Ernő Val. Mezerief
Adler István és Irén
Adler Walter
Adler & Schönbach
Altschul Ernő és neje
„Atlantica" kávéházlet
Ausober Ernő és neje
Barta Lajos és családja
Baruch & Comp. S. A.
Baruch Mór és neje
Berényi Simon és családja

Berger Jenő és neje

Bergmann Pál és családja
Bergmann Viktor és családja
Berg Henrik és családja
Blau Emil és neje
Dr. Brisker Ezekiel és családja
Borgida Ödön
Borgida Pál
Borgida Sándor
Boulevard cukrászda
Brauch Brunó

Dr. Brück Pál és neje

Chilovitz Hermann és családja
Consum Alter
Csendes István papír- és könyvkereskedés
Dénes & Pollák
Dr. Deutsch Arthur és neje

Singer Zoltán
a Zs. N. Sz. helyicsoportjának
utolsó elnöke (1941)

nökének egyhangúlag Singer Zoltánt választják meg.

Az ugyancsak 1941 őszén megtartott hitközségi választásokon, a cionista helyicsoport, a Poálé Cedek kisiparos egyesülettel szövetkezve, átütő győzelmet aratott.

Két évtizeden át tartó kíméletlen harc után sikerült végre a dési cionistáknak meghódítani a hitközséget.

Két évtizednek kellett eltelnie, hogy a dési hitközség nagytemplomában engedélyezve legyen a Keren Kájjemet Löjiszráél javára való snóderolás.

1942 elején a magyar helyi hatóságok kellemetlenkedni kezdenek. Ezidőtájt csak a Cionista Szervezet budapesti központját és annak helyicsoportjait ismerik el hivatalosan. A cionista ifjúsági szervezetek csoportjai már csak fél-legalitásban működhettek.

A helyi hatóságok, bár egyes városokban és így Désen is, tolerálták ugyan működésüket, igen sok borsot törtek az orruk alá. Egyes városokban, különösképpen a Hásomér Hácáir tagjait összefogdosták és mint kommunista-gyanusakat Garanyba és Kistarcsára internálták.

1942 tavaszán már nemcsak a hadköteles zsidó ifjúságot hívják be munkaszolgálatra, hanem érkezni kezdenek a behívók idősebbek részére is. 1942 június 20-ra hívják be a bethleni hadkiegészítőhöz azt a körülbelül 75 főt kitevő, huszonkét és negyvenkét év közötti dési zsidó férfiak csoportját közöttük e sorok íróját, aki ezidőtájt a hitközség és a cionista helyicsoport elnöke volt egyszemélyben.

Ez az áldatlan helyzet súlyosan rányomja bélyegét a további cionista munkára, amelyet már csak immel-ámmal folytattak, néhány otthon felejtett ifjú és a lelkes cionista asszonyok.

1942 őszén a dési hatóságok kisajátítják a cionista helyicsoport székházát, a Zsidó Társas Kör átteszi klubját az Emke vendéglőbe és ezzel megadták a kegyelemdöfést a két és fél évtizeden át oly virágzó dési cionista életnek.

A 110/34-ES MUNKÁSSZÁZAD TÖRTÉNETE

1939-ben, amikor vitéz Bartha Károly honvédelmi miniszter rendeletére szervezni kezdték Magyarországon a zsidók számára a kisegítő munkaszolgálatot, az északerdélyi katonaköteles zsidó fiatalok, mint rendes sorkatonák teljesítettek szolgálatot a román hadseregben.

A bécsi döntés után, amikor Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták, az átmeneti időszakban a hadköteles zsidó ifjakat a honvédség kötelékébe sorozták be. Csak 1941-ben kezdték meg a zsidó honvédeket a sorkatonaság kötelékéből kirekeszteni, a mundér helyett munkás-zubbonyt, a puska helyett pedig ásót adtak a kezükbe.

Ebben az időben még emléklapos zsidó tisztek voltak a századok parancsnok-helyettesei és szakaszparancsnokai és így a bevonult munkaszolgálatosok sorsa tűrhető volt. 1941-ben a helyzet erősen rosszabbodott. A zsidó tisztek rangjukat vesztették, a zsidó munkaszolgálatosokat sárga, a kitért zsidókat pedig fehér karszalag viselésére kötelezték. Tartoztak a rangjelzés nélküli honvédeknek is tisztelegni és a keretlegényeket „oktató úr"-nak szólítani.

A századokat — akkor még csak az „anyaország" területéről — egymásután viszik Ukrajnába, ahol ellenőrzés nélkül folyt a keretlegénység és a nyilas érzelmű tisztek részéről a zsidók megzsarolása, kínzása és tervszerű elpusztítása.

1942 tavaszán jólértesült zsidó körökben rebesgetni kezdték, hogy az összes északerdélyi kiegészítőknél megkezdődött a katonaköteles koron túl lévő zsidók behívása. Az is kiszivárgott, hogy a behivandók listáját a Baross Szövetség és a kémelhárító helyi kirendeltségei állítják össze ügynökeik útján.

Szolnok-Doboka vármegyében két hadkiegészítő központ működött. Az egyik Bethlenben, a másik pedig Szamosújváron. A szamosújvári járás kivételével Dés, Retteg, Magyarlápos, Bethlen, Nagyilonda és ezeknek környékéről Bethlenben összpontosítottak körülbelül háromszáz férfit 25 és 40

év között. A behívottak nagyobbrészt — közöttük jelen sorok írója is — mind többgyermekes családapák, a vármegye zsidó lakosságának prominens tagjai voltak, a hitközségek, cionista szervezetek és más zsidó intézmények vezetői, kereskedők, iparosok és földbirtokosok. A Baross Szövetség és a kémelhárító ügynökei valóban jól dolgoztak. A katonaköteles ifjakat már előzetesen besorozták a nagybányai hadkiegészítő keretébe. Ezek voltak a szerencsésebbek, mert a nagybányai hadkiegészítő parancsnoka, a humánus és kifejezetten zsidó-barát Reviczky Antal alezredes a fiatalok nagy részét hazai szolgálatra osztotta be.

BETHLEN

1942 június 20-án reggel hét órára gyülekezett össze a Zápolya utca sarkán a Désről behívott mintegy hetven személy, jól megrakott hátizsákokkal és sokan bőröndökkel is felszerelve.

Szülők, feleségek és gyermekek zokogásától kísérve indult el nyolc órakor a két zsúfolt teherautó utasaival és a harmadik a hátizsákokkal és bőröndökkel megrakva, Bethlen irányába.

Egy órával később már a bethleni hadkiegészítő parancsnokságának udvarán sorakoztunk fel a számunkra kivezényelt keretlegénység szuronyai között. Csoportunk, a megye más részeiből jöttekkel együtt, körülbelül 300 főből állott. Pontosan tíz órakor vette kezdetét az úgynevezett sorozás. Meztelen felsőtesttel egyenként járultunk a sorozó orvos elé, aki mellett — a sorozóbizottság elnökeként — ott forgolódott a hírhedt zsidófaló Kapusi István főhadnagy, a bethleni hadkiegészítő rettegett parancsnoka is.

Nem segítettek a felmutatott különböző klinikai leletek gyomorfekélyről, tébécéről, vese- és májmegbetegedésekről és nem segített szegény Brachnak sem az előzetesen a szemeibe csepegtetett Trachoma-oldat és Szandernek sem a megfertőzött lába.

Bár a sorozó orvos mindenkit megvizsgált és talán jóindulat is volt benne, de a mellette asszisztáló főhadnagy szigorú utasításai eleve kizártak minden felmentési lehetőséget. Csak négy-öt esetben volt intranzigens a sorozó orvos és ezeket a főhadnagy tiltakozása dacára alkalmatlanoknak nyilvánította.

Délután 2 órakor, valamennyiünket négyes sorokba állítva, hátunkon a jól megtömött zsákokkal, legtöbbünknek bőrönd vagy láda a kezeiben, a tűző napsütésben gyalogszerrel útnak indítottak Somkerék irányába. Hiába kértük Szirtes őrmestert, hogy engedélyezze csomagjainkat az ott várakozó teherautókra felrakni, kategórikusan megtagadta. Elindultunk az emberi formánkból való kivetkőztetésünk keserves útján.

Egy Somkerék határában lévő elhagyott tanya volt vánszorgásunk megjelölt célja. Bár a távolság Bethlentől a tanyáig mindössze hét kilométer volt és bár néhány héttel később már napi 40—50 kilométereket gyalogoltunk, nem lehet szavakkal ecsetelni eme hét kilométeres út szörnyűségeit.

Az út, kiindulásunktól fél órára hegynek fel vezetett. Igen sokan közülünk már a hegy közepén eldobálták bőröndjeiket, vagy tartalmának egyrészét. Főképpen a súlyos konzervdobozokat dobálták el. Egymásután hullottak ki sorainkból az emberek, ájulás környékezett valamennyiünket, kulacsainkból kifogyott a víz, de nem segített semmi. A keretlegények már itt kimutatták szadista hajlamaikat és puskatusuk segítségével egyre csak hajszolták ezt az alkalmasnak talált „sereget", a végkimerülésig.

Négy órai gyaloglás után értünk fel a híres Beke-hegy csúcsára, ahol valamennyien lerogytunk. A vezető őrmester kegyesen egy félórai pihenőt engedélyezett.

A hegy csúcsáról látni lehetett a hegy aljában elterülő, részünkre kijelölt tanyát. Ez a tudat, valamint az, hogy az út további része már lefelé vezet, erőt és kitartást adott a hátralévő út megtételére.

SOMKERÉK

Este hét órakor érkeztünk meg a Somkerék határában lévő elhagyott tanyára. Két düledező színben volt kijelölve a közel háromszáz ember szállása. Elhelyezkedtünk. Mindenki a maga által elkészített fekvőhelyén telepedett le, személyenként két négyzetméter terjedelmű „szalma-ágyán". A nagy kimerültségtől enni sem volt kedvünk és még a sötétség beállta előtt — mert világítás nem volt — valamennyien mély álomba merültünk.

Másnap reggel hat órakor ébresztő. A tanyán lévő régi gémkút volt a háromszáz ember egyetlen mosdóhelye. Hét órakor felsorakoztattak mindannyiunkat a tanya udvarán és megkezdődött az emberek lajstromozása, ami késő estig húzódott el.

Konyhát csak harmadnap állítottak fel, addig mindenki a magával hozott elemózsiát fogyasztotta. Az étkezés különben sem jelentett problémát, mert somkeréki tartózkodásunk mindkét hetében naponta jöttek a látogatók a megye minden részéből, minden szépet és jót hozva szeretteiknek.

Harmadnap már kisebb csoportokat munkára osztottak be, akiket Bethlenbe és a környék más helységeibe irányítottak, különböző munkálatokhoz a keretlegények fegyveres kísérete mellett. A körzetben maradottakkal a tanyát és annak nagykiterjedésű körletét takaríttatták. Minden

nap fegyelmező gyakorlatokat végeztünk és lefekvés előtt különböző „hazafias" és más dalokat kellett megtanuljunk, például: „Kinek zsidó lány a babája...", „Kis kút, kerekes kút", stb. stb.

Nyolc nap telt el így a somkeréki tanyán és bár sorsunk további alakulásáról mit sem tudtunk, a jólértesültektől már szájról szájra járt a hír, hogy valamennyiünket az orosz frontra vezényelnek, Ukrajnába.

A nyolcadik nap reggelén sorakozót rendeltek el. Nagy sürgés-forgás közepette a keretlegények ötös sorokba állították az embereket, csoportonként ötvenet. Így tudtuk meg, hogy a bethleni sorozás után 287-en érkeztünk ki Somkerékre.

Kilenc óra körül megérkezett a bethleni hadkiegészítő parancsnoka, Kapusi István főhadnagy, egy másik, akkor még ismeretlen főhadnagy, egy zászlós és két őrmester kíséretében. Később derült ki, hogy utóbbiak fogják képezni a 110/34-es munkásszázad vezérkarát. Tóth Károly tartalékos főhadnagy, egy kolozsmegyei község tanítója volt a századparancsnok, Fodor Sándor tart. zászlós, egy Dés melletti község segédjegyzője, a századparancsnok helyettese, Szirtes József tart. őrmester, Árpástó község jegyzője lett a század írnoka és Majer Sándor tartalékos őrmester a század egészségügyi beosztottja.

A vezényszavak elhangzása után kezdetét vette az embereknek különböző csoportokba való elosztása. A kritériumok: életkor, családi állapot, foglalkozás és vagyoni helyzet.

Kapusi főhadnagy egyenként szólítja magához az összesen kilenc csoportba osztott embereket. Különböző kérdéseket tesz fel nekik, minden ok nélkül durván szidalmazva valamennyiünket, majd a tenyerek megvizsgálása után kimondja a verdiktet: „Itt maradsz, zsidó!", „Haza mész, zsidó!"

Déli 12 órakor ért véget ez a különös szelektálás. A 287-ből 73 embert küldtek haza, mint létszámon felülit. 214-en a tanyán maradtunk.

Szegény Neumann Jicchák oláhláposi saktert, aki kiszelektálása után hátrament hátizsákját összecsomagolni, mert a csomagolás közben mormolt hálaima foszlányai a fülébe jutottak, Kapusi főhadnagy azonnal visszarendelte és a bennmaradottak közé osztotta be. Amikor később többen megkérdezték tőle, miért nem tudott csendesebben imádkozni, hiszen akkor most már otthon, családja körében lehetne, mosolygó arccal, átszellemülten válaszolta mindenkinek: „Isten akarata — így tehát boldogan veletek megyek!" 1943 pészáchjának utolsó éjszakáján élve égett el a dorosicsi járványkórház csűrjében...

Még négy napot töltöttünk a somkeréki tanyán és ezalatt öt szakaszba osztották az embereket, egy-egy szakaszvezető, vagy tizedes honvédet és egy-egy kisegítő zsidó helyettest állítva az egyes szakaszok élére.

1942 július 2-án hajnalban, egy pénteki napon hagytuk el a tanyát és a somkeréki vasútállomáshoz gyalogoltunk. A rakodó pályaudvaron a szerelvény már útrakészen állott. Őt teherkocsi a munkaszolgálatosok, a „muszosok" részére, egy személykocsi a tiszteseknek és keretlegényeknek, nyolc teherkocsiban pedig a lovakat, a szekereket és az élelmiszereket helyezték el. Miután századunkat felsorakoztatták a pályaudvaron, néhány órás várakozás után a tűző napon, délután három óra körül megérkeztek a tisztesek, élükön egy magyar királyi ezredessel. Dörgő vezényszavak után végig szigorú vigyázzállásban kellett végighallgatnunk az ezredes hozzánk intézett „búcsúszavait". Nem hiányoztak belőle az antiszemita kitételek, beszédét pedig a következő szavakkal zárta: „És mert ti zsidók megbizhatatlanoknak bizonyultatok a haza védelmére, csak ásót és csákányt kaptok kezetekbe!" Majd a tisztesekhez fordult és emígyen fejezte be napiparancsát: „Önök pedig őrizzék a zsidókat a legnagyobb szigorral, szökési kísérlet esetén eresszenek azonnal golyót a fejükbe és igyekezzenek a végső győzelem után az ásókat és csákányokat, úgyszintén a lovakat jó állapotban visszahozni!"

Ilyen búcsúbeszéd meghallgatása után szálltunk a vagonokba. Torkunkat a keserűség fojtogatta és gondolatainkban örök búcsút vettünk otthon hagyott családjainktól.

Szerelvényünk a kora esti órákban indult ki a somkeréki pályaudvarról és vitte a 110/34-es munkásszázadot az akkor még számunkra ismeretlen végcélja, a megsemmisülés felé.

A vagonok padlójára roskadva, a bátrabbak igyekeztek lelket önteni a csüggedőkbe, az istenfélők pedig elővették hátizsákjukból az imakönyveket és zokogva mondatták el valamennyiünkkel az ilyenkor szokásos uti-imákat.

Vonatunk, bár Dés felé vette útját, nem futott be a dési állomásra, hanem a város határában lévő kitérőnél, kis vesztegelés után elkanyarodott Zsibó irányába. Pedig a dési pályaudvar — dacára a szombatnak — telve volt hozzátartozóinkkal, akik telefon-értesítést kaptak a bethleni zsidóktól, hogy vonatunk Dés irányába indult el. Jobb is volt ez így, mert legalább nem látták a szerelvény marhavagonjaiba bepréselt hozzátartozóik bizonyára szomorú arcát.

Egyik barátunk élelmes felesége, Ordentlich Éva taxival kirobogott a kitérőig és ott megvesztegette a mozdonyvezetőt, aki maga mellé vette a gépházba, azzal, hogy Zsibóig elviszi. Terv szerint, a szerelvény szombat estig ott fog vesztegelni.

Másnap hajnalban szerelvényünket valóban kitolták egy vakvágányra a zsibói állomás határában és ott valamennyiünknek megengedték, hogy

kiszálljunk a vagonokból, sőt a közeli Szamos vizében is megfürödhettünk.

Ordentlich Éva első útja a községbe vezetett, ahonnan telefonált Désre, hogy a szerelvényünk estig Zsibón fog vesztegelni. Nem is telt el sok idő és a nem-vallásos hozzátartozók özönleni kezdtek Zsibóra. Néhány óra leforgása után a Szamos partja már telve volt Dés és Zsibó zsidóságával, akik leadták obolusukat Tóth Károly főhadnagynak és így „engedélyeztetett", hogy sokan közülünk a szombati napot még hozzátartozóink körében tölthessük. A zsibói zsidó asszonyok minden jóval telerakták kosaraikat és meleg sóletet hoztak ki ebédre. Igy fogyasztottuk el utolsó együttes ebédünket szeretteinkkel. Az esti órákig még együtt voltunk hozzátartozóinkkal, a zsibóiak délután friss gyümölcsöt is hoztak és csoportokba verődve mincha-imát mondtunk. Miután besötétedett, parancs jött, hogy a civil lakosság rögtön hagyja el a területet, a muszosok pedig térjenek vissza vagonjaikba.

Szerelvényünk éjfélkor futott ki Zsibóról és Nagykárolyig megállás nélkül folytattuk utunkat. Ott tudtuk csak meg, hogy Ordentlich Éva tovább jött velünk, ami az arany karórájába került. Ennek ellenében a mozdonyvezető azt is elárulta neki, hogy a szerelvény Galantánál hagyja el a magyar földet Szlovákia irányába, de lelkére kötötte, hogy Nagykárolyból azonnal utazzon vissza.

Érsekújváron néhány órát vesztegelt szerelvényünk, ahol — mint minden vonatot — (valami helyi nábob hagyatékának kikötése volt) cigányzenével fogadtak. Itt magyar tábori csendőrök szálltak fel vagonjainkba, átkutatták hátizsákjainkat, majd minden megokolás nélkül mindenkitől elvették a karóráját. Szerelvényünk innen megállás nélkül folytatta útját Szlovákián át, csak Pozsonyban állt meg néhány percre vizet venni.

Lengyel területre értünk. Itt láttunk először, egyelőre csak a vagonjaink ablakán keresztül, fogoly zsidókat. Nőket, férfiakat lefogyva, lerongyolódva, hátukon és mellükön sárga csillaggal, letörten meneteltek SS-őrök között és kutyák kísérték őket. Míg vonatunk lengyel területen futott, mindvégig találkoztunk kisebb és nagyobb ilyen csoportokkal. Az egyik állomáson, ahol szerelvényünk néhány percet vesztegelt, egy ilyen csoport az állomás körül dolgozott és bennünket látva, énekelni kezdték jiddisül: „Mein stétele Belc". Mi replikáztunk: „Mein heimele Belc" és mintha vezényszóra tettük volna, mind a négy vagonból dobálni kezdtünk feléjük kenyereket és konzerveket. Akkor még mindannyian jóllakottak és fizikailag kitűnő állapotban voltunk. Csak lelkileg kezdtünk megtörni.

Szerelvényünk a legnagyobb sebességgel, megállás nélkül száguldott velünk, mintha ki tudja milyen sürgős volna utunk. Magunk mögött hagy-

tuk Krakkó, Lublin, Breszk, Pinszk és Rekhitsa állomásait, mindenütt csak néhány percet időzve.

Utunk tizedik napján lehettünk, amikor a nyílt pályán hirtelen lefékezett szerelvényünk. Egy német őrnagy állította le a vonatot és közölte, hogy néhány kilométerre onnan az orosz partizánok aláaknázták a pályát. Századparancsnokunkkal egyetemben felszólítást intézett hozzánk, hogy ki vállalkozik önként az aknák eltávolítására. Egymásra nézegettünk és akkor kiugrott vagonunkból Mátyás Babi bajtársunk, a főhadnagy elé állott, mondván, hogy ő nőtlen és nem hagy maga után árvát, tehát vállalkozik az aknák eltávolítására. A német őrnaggyal a mozdonyon a helyszínre mentek, de odaérkezésük előtt néhány perccel egy másik mozdonyon Gomel irányából két magyarországi zsidó mérnököt hoztak ki, akik az aknák eltávolítása közben — minthogy az egyik akna felrobbant — mindketten életüket vesztették. Mátyás Babira már nem volt szükség. Még egy napi utazás után futott be szerelvényünk az agyonbombázott Gomel városának pályaudvarára.

GOMEL

Fehéroroszország fővárosa teljesen romokban hevert. Itt aztán alapos munkát végeztek a náci seregek. Szerelvényünket kitolták a rakodó pályaudvarra és azonnal megkezdődött a kirakodás. Néhány órával később már felsorakozva állott a teljes század, lovaival, szekereivel és szerszámaival együtt és útnak indultunk. Déltájt érkeztünk meg új szálláshelyünkre. Nagy kiterjedésű nyaralótelep volt ez valamikor, aminek javarészét a repülők szétbombázták. Néhány tucat fabarakk volt szállásunk, bedeszkázott ablakokkal és a padlózaton szétszórt szalmával. A nap hátralévő ideje a szállás kitakarításával, mosakodással, majd az embereknek a kijelölt barakkokba való elhelyezkedésével telt el. Estére szakácsaink meleg vacsorát készítettek. Tizenöt napi száraz, hideg koszt után ez volt az első meleg étel. Vacsora után néhányan közülünk terepszemlére indultak és így még az éjjel megtudtuk, hogy nem messze tőlünk még három erdélyi zsidó munkásszázad van elhelyezve: a kolozsvári, a besztercei és a csíkszeredai, ők néhány nappal előttünk érkeztek.

Másnap reggel keretlegények kíséretében már munkára vitték századunkat. Egyik részét a szétbombázott városba, romok eltakarítására, másik részét pedig a vasúti pályaudvarra, ahol ki- és berakodási munkálatokat végeztünk. Itt találkoztunk egy anyaországi büntetett századdal, akik már három hónappal azelőtt érkeztek Gomelbe. Sárga karszalagjukon nagy fekete pontok éktelenkedtek és mint mondották, ezek a pontok jelzik,

hogy valamennyiüket különböző „bűncselekmények" elkövetése miatt osztották be ebbe a századba az anyaország minden részéből. Magyarországot nevezték anyaországnak, megkülönböztetésül a hozzácsatolt Erdélytől, Délvidéktől és Felvidéktől. Jól kiképzett tábori csendőrök felügyelete alatt vannak, enni keveset kapnak, de annál több korbácsolást, kikötéseket és már tizedelések is előfordultak. A velük való érintkezés a legszigorúbban tiltva volt, de azért azon néhány nap alatt, amíg munkahelyünk egymás szomszédságában volt, kenyeret és konzerveket osztottunk szét közöttük. Tehettük ezt annál is inkább, mert mi még mindig jóllakottak voltunk, hátizsákjaink még tömve élelemmel és ezekben a napokban a kosztunk is kifogástalan volt.

Néhány nappal később a kolozsvári, a csíki és a besztercei századok tovább indultak. Sajnos, a mi „üdülésünk" sem tartott sokáig, mert két hét után felszedelőzködtünk és 1942 július 26-án tovább indultunk keleti irányba.

Forróságtól és portól izzó árnyéktalan utakon meneteltünk napi 45–50 kilométert a végtelen ukrajnai sztyeppéken. A hátizsákokból lassanként az útszéli árokba kerültek az összes nélkülözhető és kevésbé nélkülözhető holmik, miközben a gödröktől járhatatlan, végnélküli, keserves utakon kidöglöttek a lovak és minket fogtak hámba a roskadásig tömött lőszeres szekerek elé. A keretlegények korbácsütései gyakrabban hullottak ránk, mint azelőtt a szegény párákra. Mert az ember minden baromnál többet bír ki. Csak a déli órákban kaptunk egy kis pihenőt, amikor az útszéleken roskadtunk le, de az ebéd elfogyasztása után rögtön továbbhajszoltak bennünket a késő esti órákig.

Az éjszakákat a szabad ég alatt mezőkön, vagy erdők szélén töltöttük. Ha szerencsénk volt és az esti órákban utunkba esett egy-egy község vagy város, akkor rendszerint az iskolákban helyezkedtünk el. Ilyenkor alkalmunk volt kissé megmosakodni is.

Egyik éjszaka, amikor századunk egész napos esőben való menetelés után, egy víztócsákkal teli gyümölcsöskertben tért nyugovóra, az éjfél utáni órákban valaki elordította magát, hogy „Jönnek a partizánok!" „Lőjetek!" Szegény Nemes Géza bajtársam, aki ezen az éjszakán a soros őrséget végezte — természetesen fegyver helyett ásóval a vállán —, az ordítás hallatára azonnal hasra vágta magát, éppen egy pocsolyába. A keretlegénység az egész századot riasztotta, csak én maradtam a helyemen a legmélyebb álomban. Hajnaltájt derült ki, hogy én voltam az, aki álmomban elordítottam magam. Ugylátszik, az átélt élmények hatására régi természetem, az álomban beszélés, ismét erőt vett rajtam és ezért büntetésül három éjszaka egymás után nekem kellett őrséget állni.

Következő állomásaink: Csernigov, Nezsin, Belopol. És csak mentünk egyre tovább és tovább ... esőben, forró napsütésben, egy ismeretlen cél felé, szakállasan, piszkosan. Bakancsaink már kezdték felmondani a szolgálatot és ruháink is szakadoztak. Egy forró szombati napon hajnaltól az esti órákig szünet nélkül kellett meneteljünk, ebéd és pihenő nélkül, hogy idejében beérjünk Konotop városába, ahol vételezni kellett a század részére, mert már az élelem is fogytán volt. Ez a nap volt a leghosszabb és a legkeservesebb egész utunk alatt, már ínyünkhöz tapadt a nyelvünk a szárazságtól, amikor végre a város határában leroskadhattunk az út szélén. Sábát-náchmi volt!

És századunk másnap meg is vigasztalódott, mert az élelmiszer-raktár készlete fogytán volt és így csak hétfőn lehetett vételezni. A vasárnapot pihenéssel töltöttük, fürödtünk és ruházatunkat foltozgattuk. Másnap reggel elindulásunk előtt szegény Horváth Dezső bajtársunkat, akit súlyos gyomorfekélye dacára sem mentettek fel a munkaszolgálat alól, gyomorvérzéssel a konotopi kórházba szállították be. Néhány napi menetelés után, az esti órákban egy nagyváros határához értünk. Magyar tábori csendőrök állították le a századot azzal a paranccsal, hogy reggelig ott maradunk.

STARYOSKOL

Az éjszakát csendőrök felügyelete alatt, ennek az egyébként szétrombolt városnak a szélén ásítozó romházakban töltöttük. Már-már hinni kezdtük, hogy utunk végéhez értünk és itt fognak minket munkába állítani a város takarítására. Reményeink nem váltak valóra, mert már kora hajnalban, a csendőrök vezényszavára és puskatusuk ütlegeinek közepette, gyorsan el kellett készüljünk. Ötös sorokba állítva az egész századot, a csendőrség kíséretében útnak indítottak. Így meneteltünk néhány órát a városon át, ahol szinte egyetlen ép épület nem volt látható, majd elhagyva a várost a déli órákban, a város túlsó határán két hegy között egy völgybe terelték századunkat.

Hosszú, egyes sorokba állították fel az embereket, egymástól egy méteres távolságra. Vezényszavak hangzottak el. A parancs az volt, hogy mindenki maga elé rakja hátizsákját, kiüríti annak egész tartalmát, úgyszintén összes zsebeit. A parancsokat egy csendőrfőhadnagy ordította egy tölcséren keresztül. „Ha valaki el mer dugni valamit holmijából, azt a helyszínen agyonlövik! Mindenki magasba emeli két karját és senki nem mozdul helyéről!" A csendőrök megkezdték a rovancsolást a legnagyobb szigorral. Kettesével járták a sorokat, széthányták holmijainkat és ami még valami értéket jelentett számukra, az elkoboztatott a magyar királyi tábori csendőrség javára.

És amíg a csendőrök a rovancsolást végezték, addig a csendőrfőhadnagy egyenként szólította magához az embereket. Tőlünk ötven méternyire egy domb tetején állott, csörtetve járogatott, akár egy hadvezér, kesztyűs kezében hatalmas gumicsök. Mellette asztal két székkel, melyek egyikén Fodor zászlós, századunk parancsnok-helyettese ült és előtte az asztalon századunk névjegyzéke feküdt. Az asztal közepén pedig egy nagykaliberű, félelmetes revolver volt elhelyezve.

A csendőrfőhadnagy név szerint szólította magához a fiúkat, akik futólépésben járultak eléje. Nevük, foglalkozásuk és származási helyük megkérdezése után megkezdődött a pofozás. Voltak, akik egy-két pofonnal úszták meg a kihallgatást, voltak néhányan, akikhez hozzá se nyúlt, de voltak olyanok is, akiket agyba-főbe vert a gumicsökkel. A legnagyobb verést a dési Paneth főrabbi két fia, Ch. Burach és Mendele, meg Noé Nándor kapták. A kihallgatások alkalmával tett megjegyzései azt a látszatot keltették, hogy a főhadnagy ismeri Dés városát és annak vidékét is.

Amikor rám került a sor és a Singer nevet hallotta, az első kérdése az volt, hogy nem volt-e fűszerüzletem a dési piactéren, feleségemet nem hívják-e Bellának és nem szőke-e? És ezenfelül: hol van a szemüvegem? E kérdések hallatára és ahogy jól megnéztem, mindennel tisztában voltam. Eszembe jutott, hogy Észak-Erdélynek Magyarországhoz csatolása után, 1940-ben egy szobát rekviráltak unokabátyámnál, Singer Ferencnél és nála lakott egy csendőrhadnagy. Természetesen azt válaszoltam, hogy összetéveszt unokabátyámmal, akit Ferencnek hívnak, fűszerüzlete van és szemüveget visel, feleségét pedig Bellának hívják és szőke. Ezek után anélkül, hogy egy ujjal is hozzám nyúlt volna, a következő szavakkal eresztett utamra: „Téged nem bántalak, mert rokonaid nagyon rendes zsidók voltak és ha még hazakerülsz egyszer, add át nekik Kulifai csendőrfőhadnagy üdvözletét!" Én valóban hazakerültem, el is meséltem a történetet rokonaimnak, akik később mindketten, egyetlen kislányukkal együtt, Auschwitzban pusztultak el.

A kihallgatások és ütlegelések tovább folytak, míg a városban egyszerre csak megszólalt a légiriadó. A bátor csendőrfőhadnagy csendőreivel együtt, otthagytak csapot-papot és futni kezdtek a város irányába. Mi pedig nem törődve a riadóval, fellélegezve és a fáradtságtól összetörve terültünk végig a zöld gyepen és hálával gondoltunk a szovjet hadsereg bombázóira, amelyek megmentették századunkat a további kínoktól. Néhány perc múlva hullani kezdtek a bombák a város területére, hallani lehetett a hatalmas detonációkat, füstfelhők szálltak a magasba, de századunk 213 emberének a hajaszála sem görbült meg. Isten kezét véltük látni ebben az esetben.

A riadó mintegy órát tartott és annak lefújása után a helyszínre érkeztek tiszteseink és a keretlegénység, hála Istennek a csendőrök nélkül. Parancsot adtak azonnal felszedelőzködni és sorakozót rendeltek el. Ez alkalommal nem kellett bennünket hajtani, mert percek alatt az egész század felsorakozva, útrakészen állott. Azonnal megindult a menet és csak a késő éjjeli órákban, mintegy húsz kilométerre Staryoskol városától, tértünk nyugovóra. Jóval később tudtuk csak meg, hogy valamennyi zsidó munkásszázad, amelyet az orosz frontra irányítottak, átesett ezen a torturán és a muszosok történetének megörökítői ezért nevezték el ezt a helyet a „siralom völgyének". További néhány napi menetelés után, kikerülve Kurszk városát, majd Budzsenit is elhagyva, erev Ros-Hásáná napján megérkeztünk a századunk kijelölt állomáshelyére.

MALE-BIKOVO

Néhányszáz lelket számláló kis falu a Budzseni és Osztrogov városát összekötő országút egyik félreeső szakaszán: ez Male-Bikovo.

Először a falu egyetlen iskolájának termeiben szállásoltak el bennünket, de egymás hegyén-hátán. Pár nap múlva a század nagy részét a falusi házakba költöztették át, a bennlakóknak nem a legnagyobb örömére. Ezidőtájt századunk még intakt volt, csupán egyetlen bajtársunkat hagytuk súlyos gyomorvérzéssel a konotopi kórházban. Ebből a faluból vonultunk ki naponta kisebb-nagyobb távolságokra, az országutak javítására és karbantartására. Ebben az időszakban elviselhető volt a helyzetünk. De rohamosan közeledett az őszi idény, elkezdődtek az esőzések és a kemény orosz tél küszöbén állottunk, teljesen lerongyoltan. Kérésünkre Majer őrmester kieszközölte a századparancsnoknál, hogy mindannyian írhassunk hozzátartozóinknak egy-egy tábori levelezőlapot és abban megírtuk, hogy sürgősen szükségünk van téli ruházatra. Ez erev jom-kipur napján történt. Ugyancsak Majer őrmester intervenciójára, századparancsnokunk engedélyezte az esti istentisztelet megtartását.

Kétszáztizenhárman zsúfolódtunk össze az iskola egyik termében. A hátizsákokból előkerültek a féltve őrzött imakönyvek és tálitok. Azt nem kobozták el. A keményvonású férfiarcok mögött gondolataink a pillanat törtrésze alatt megtették a visszautat a szamosmenti községek kis templomaiba, ahol most gyülekeznek fehér ruhába öltözött, lekötött fejű anyáink és asszonyaink, kézenfogva vezetve kis gyermekeinket. Elfoglalják megszokott helyeiket, de minket hiába keresnek szemeikkel. Könnyeiken át nézik üres templomüléseinket és valamennyien ránk gondolnak.

Az engesztelés napja ez. Az ítélethozatal, a megfellebbezhetetlen ítélet

napja ez. Az első ítélet már elhangzott és végrehajtatott. A rögtönzött imaszék elé lépek, hogy elparentáljam és végső búcsút mondjak századunk első halottjának. A hír csak néhány órával ezelőtt érkezett hozzánk.

— Horváth Dezső bajtársunk, századunk legidősebb tagja nincs többé... — Ennyire futja erőmből, tovább nem tudom folytatni, mert torkom összeszorul és hangom elcsuklik egy visszafojtott zokogásban. Hányan fogják őt követni?!

Paneth Ch. Burach, Ros Bét-Din, a dési főrabbi legidősebb fia lép a helyembe és folytatja alig megkezdett beszédemet. Szívbemarkoló szavai áttörik könnyeink zsilipjeit és a kis ukrajnai iskolaterem megtelik hangos férfizokogással. Magunkat siratjuk, vagy méginkább otthon hagyott szeretteinket és gyermekeinket, akiket talán többé soha nem ölelhetünk magunkhoz. A mi tehetetlenségünket, az ő kiszolgáltatottságukat siratjuk egy ellenséges világban! A fenyegető, a rémítő bizonytalanság könnyei között hallgatjuk a bűnbánás szavait. „A hetedik hónapban, annak 10-ik napján megsanyargassátok magatokat!" Megsanyargattuk magunkat és megsanyargattak bennünket...

Síri csendben hangzik fel a Kol Nidré, ráv Paneth Mendel, a dési főrabbi második fiának ajkairól. Imádkoznak a muszosok az Egek Urához, hogy ne feledkezzen meg róluk és övéikről és ne hagyja el őket nagy szorultságukban.

Éjféltájt ért véget a szomorú istentisztelet és egymás nyakába borulva kívántunk G'már Tov-ot. Azzal az érzéssel borultunk csendben fekvőhelyeinkre, hogy talán ez volt az utolsó jom-kipur est életünkben. Jaj de sokan nem csalódtak ebben a megérzésükben!

Szörnyű idők következtek ezután. Megindultak az esőzések, amelyek járhatatlanná tették az általunk karbantartott országutakat. A legnagyobb esőzések közepette kellett minden áldott-áldatlan reggel kivonuljunk az utakra és a keretlegénység hajszolása és állandó ütlegelése mellett, nekünk kellett azokat járhatóvá tennünk.

Egy bajtársunkkal ismét megfogyatkoztunk. Szukot első napján temettük el Fülöp Samut. Neki még rendes sírhant jutott. A falu keresztény temetőjében, tálitba és kitlibe öltöztetve került a Fentvaló színe elé.

Október közepe táján a tűzvonalba vezénylik századunkat. Nincs apelláta! A parancs szigorú: minden épkézláb ember reggel hat órára felsorakozik az iskola épülete előtt. Egész éjszaka toldozgattuk-foldozgattuk ruházatunkat. Akiknek még volt cserélni való értéktárgyuk, azok az orosz parasztasszonyoktól kaptak egyes ruhadarabokat.

Reggel hat órára az egész „csürhe század" felsorakozva állott az iskola épülete előtt. Ezalkalommal hiábavalónak bizonyult Majer őrmester min-

den közbenjárása, hogy legalább a betegeket mentesítse a frontra való kivonulás alól. A századparancsnok a szigorú parancsra való hivatkozással hajthatatlan maradt. Mindössze nyolcan maradtak a körzetben, akik az „elő"-nál (az ellátó osztagnál) és a „beszó"-nál (a beszerző osztagnál) teljesítettek szolgálatot. Egy órával később elindult a gyászos menet. Négy napi gyaloglás után, 1942 október 19-ének borzalmas éjszakáján a frontra érkeztünk.

NOVO-USPENKA

A civil lakosságtól kiürített kicsi falu Novo-Uspenka, valahol a nagy Don-kanyarban. Német tűzér-egységek voltak a faluba beékelve. Roskadozó csűr volt a szállásunk, éjszakánként patkányok szaladgáltak dermedt testünkön, amit reggelre sokszor vastag hólepel takart.

Innen indultunk hajnalonként futóárkot és bunkereket ásni a két vonal között. Üres teával és egy csajka férges lisztlevessel robotoltunk látástól-vakulásig és miközben csákányaink ütéseit visszaverte a kővéfagyott talaj, a golyók csak úgy süvöltöttek fejünk fölött. Éjszakánként bombák hullottak körülöttünk és ágyúlövések csapódtak be mindenüvé. Isten azonban itt még reánk tartotta védelmező pajzsát és csodával határos módon egyikünk sem sebesült meg.

Egyik éjszaka füstölni kezdett a csűr külső falának végén a felgyülemlett, elégett szénhulladék. Ezt a közelben felállított konyhánkból halmozták fel oda. Már lángolni kezdett a szénhulladék és tűz esetén nemcsak a szállásunknak szolgáló pajta égett volna le, hanem a német parancsnokság szabotázsnak tekintette volna, mondván, hogy így akartunk jelt adni az ellenségnek állásaikról. Ez esetben valamennyiünket a helyszínen agyonlőnek. Ez a tudat adott nekünk erőt és bátorságot ahhoz, hogy a fárasztó napi munka után, valamennyien minden maradék erőnket összetéve, félórai megfeszített munkával a tüzet eloltsuk.

November második felében már 20–25 fokos hidegek voltak. A megfeszített munkától és a gyatránál is gyatrább, nullával egyenlő ellátásunktól az emberek a végsőkig legyengültek.

Ez az állapot szülte azt a tragikomikummal határos esetet, amikor egy éjszaka hatalmas ordításban törtek ki a bethleni Berkovics-testvérek: „Ellopták a kenyerünket! Segítség, végünk van!" Hiába igyekeztünk csitítani őket, az ordítozást nem akarták abbahagyni. Egyikük a keretlegénység lakására ment és éjnek idején felriasztotta Szirtes őrmestert, annak segítségét kérve ellopott kenyerük felkutatására. Még csak ez hiányzott, hogy nyomorúságunk teljesebb legyen! Szirtes őrmester a keretlegénység

egyik legvérengzőbb tagja, hatalmas bunkósbottal felszerelve rontott be szállásunkra és valóságos vérfürdőt rendezett az emberek között.

A Berkovics-testvérek kenyere persze nem került elő, mert egy falatnyi kenyér se volt található az egész csűrben. Az ütlegeléseket az őrmester a hajnali órákig folytatta és néhányan közülünk reggel dagadt arccal és görnyedt háttal vonultak ki munkahelyükre.

November utolsó napjaiban, amikor már úgy nézett ki a helyzet, hogy valamennyien éhen pusztulunk, egyik éjszaka az áldott emlékű Majer őrmester jött be szállásunkra és szigorú titoktartást kérve, örömteljes arccal közölte, hogy 24 órán belül valamennyien visszamegyünk Bikovóra.

Másnap már ki se vonultunk munkahelyünkre, összeszedtük cókmókjainkat és még aznap útnak indultunk. Néhány kilométeres menetelés után vonattal folytattuk utunkat és huszonnégy órás utazás után, november 27-én Bikovóra érkeztünk. Ott tudtuk csak meg, hogy a németszármazású és a német nyelvet is tökéletesen beszélő Majer őrmester eszközölte ki a német parancsnokságnál, hogy élelem hiánya miatt, a század vonulhasson vissza téli szállására. Ezzel az intézkedésével valamennyiünket az éhhaláltól mentett meg.

Elképzelhetetlen volt az örömünk Bikovóra érve. Ott azt is megtudtuk, hogy otthonról, a távoli, elérhetetlen otthonról csomagok érkeztek, amelyek a budzseni postán fekszenek. Majdnem valamennyien postát is kaptunk szeretteinktől. Kornis szakaszvezető is visszaérkezett szabadságáról, melynek nagy részét Désen töltötte és ott hozzátartozóinktól nagy összegeket vett fel és csomagokat kapott a mi részünkre. Bőröndökkel megrakodva utazott el Désről békéscsabai otthonába azzal, hogy akik még küldeni akarnak valamit hozzátartozóiknak, azok vigyék le neki Csabára, de csak pénzt, órákat és ékszereket tud már magával vinni.

Szegény szüleink és feleségeink az egész megye területéről csak úgy özönlöttek Csabára és tömték a szakaszvezető úr zsebeit. Háború után tudtuk csak meg, hogy az átvett tárgyaknak, óráknak, ékszereknek és pénzösszegeknek csak kis részét kaptuk meg tőle, mert mint mondotta, „a határnál lebukott". A valóságban az átvett értékeknek szinte kilenctized részét már visszaindulása előtt otthon hagyta. Háború után azt is megtudtuk, hogy az értékeket eladogatta és lakást épített belőle hétgyermekes családjának. Bármily hihetetlennek hangzik, nem nehezteltünk rá és nem is jelentettük fel, mert Majer őrmester után Kornis azon kevesek közé tartozott, akik az első perctől kezdve emberségesen bántak velünk. A többiekben még ennyi emberség sem volt.

Másnap elhozták az otthonról érkezett csomagokat, de csak néhányunknak és azokat is megdézsmálták. Azt is csak a háború után tudtuk

meg, amit már akkor, Bikovón sejtettünk, hogy valamennyiünk hozzátartozói megkapták levelezőlapjainkat és mindannyian elküldték a kért és engedélyezett téli ruhaneműt. De azokat a mi és az Ukrajnában szenvedő többi muszos tízezrek csomagjaival együtt a magyar királyi honvédhadsereg katonái között osztották szét.

Ezidőtájt Bikovón, bár a hőmérő zéró alatt 25–40 fokot mutatott, az otthonról kapott kevés tárgy elcsencselése folytán helyzetünk kibírható volt és csodával határos módon, mind a 212-en megvoltunk. Havat lapátoltunk az országutakon és mert a napok rövidek voltak, a hosszú téli, fagyos éjszakákon legalább kipihenhettük napi fáradalmainkat.

Örömünk nem tartott sokáig. Néhány nap múlva jött a parancs, hogy a század minden épkézláb emberével ismét a frontra vonul ki. Nagy volt az elkeseredés az emberek között, mert időközben igen sokan lerongyolódtak és megbetegedtek, különösen a lábak voltak feltörve, s elgennyesedve a fagyási sebektől.

Majer őrmester ez alkalommal is a helyzet magaslatán állott. Ugy rendezte a dolgot, hogy csak a század fele része megy a frontra, a másik fele a körzetben marad. Természetes, hogy a bennmaradandók közé elsősorban a betegeket és a „kripliket" osztották be. Kripliknek nevezte a muszos akasztófahumor a „hibás példányokat", a sebesülteket. Nem volt nagy tülekedés, valamennyien a sorsra bíztuk magunkat. Akkor még nem tudtuk, hogy ez alkalommal a frontra vonulók legnagyobb részének ez az út a pusztulást fogja jelenteni.

A körzetben maradottak oda kellett adják a kivonulóknak, vagy kicseréljék velük bakancsaikat és meleg ruházatukat és ezt valamennyien készséggel tették meg.

December közepe táján indult el a század fele a frontra, a másik fele pedig a körzetben maradt, Tóth Károly századparancsnokkal és Máthé tizedessel együtt. Bár nem voltam beteg s kriplinek se mondható, a sorsom úgy hozta, hogy sikerült a körzetben maradnom. Munkára nem kellett kivonulni senkinek. Hogyan is vonultunk volna ki, amikor igen sokan betegen és szinte valamennyien félmeztelenül fetrengtünk, vagy lézengtünk az iskola termeiben, ahová mindannyiunkat összetereltek.

PIETI-LEPKA

A század fronton lévő részlegétől már néhány nap múlva hírek érkeztek. Egy Pieti-Lepka nevű faluban, valahol Voronyezs körül, a front közvetlen közelében összpontosítottak néhányezer munkaszolgálatost. Futóárkokat és tankcsapdákat készítettek a kővéfagyott orosz hómezőkön.

Szinte naponta érkeztek hírek a fiúkról. 80–100 kilométerre lehettek Bikovótól s századunk egyik keretlegénye tartotta a kapcsolatot Pieti-Lepka és a Bikovón maradt századparancsnok között. Ez a keretlegény, aki Fodor zászlós tisztiszolgája volt, a nagybunyi román pópa fia, Pop Traian, hetenként kétszer tette meg az utat Pieti-Lepka és Bikovó között. Általa küldték a fiúk a híreket nekünk, mi pedig vele küldtük azokat a kis élelmiszercsomagokat, amiket meg tudtunk vonni magunktól.

Egyre rosszabb és rosszabb hírek kezdtek jönni a fiúktól. S.O.S.-kiáltások, hogy helyzetük kibírhatatlan, 40–50 fokos hidegben dolgoznak és élelmezésük kétségbeejtően rossz. Ezidőtájt a szabadságra utazó honvédek és tisztesek, ahol csak zsidó munkaszolgálatosokkal találkoztak, ajánlatokat tettek különböző „tranzakciókra". Pénzt, értéktárgyakat, cigarettát, téli ruhadarabokat és konzerveket ajánlottak fel „bonok" ellenében, amit ők odahaza fognak inkasszálni hozzátartozóinktól. Természetes, hogy egyesek közülünk megragadták a kínálkozó alkalmat és különböző „üzleteket" kötöttek ezekkel az űzérkedőkkel, búsás átváltási árakat fizetve a kapott összegekért és tárgyakért. Ki gondolt akkor arra, hogy vajon miből fogják megfizetni ezeket a horribilis összegeket az akkor oly szűk anyagi körülmények között élő feleségeink, akik a mi bevonulásunkkal kenyérkereső nélkül maradtak otthon, legtöbbjük néhány apró gyermekkel.

És a magyar királyi honvédek pontosan jelentkeztek asszonyainknál és felmutatták bonjainkat, a sajátkezűleg aláírt néhánysoros kísérőleveleinkkel együtt. Ezekből a bonokból és cenzurázatlan levelekből tudták meg szeretteink azt, hogy még életben vagyunk. Mit nem követtek el tehát, hogy ezeket a bonokat honorálni tudják?! Kölcsönökért folyamodtak a tehetősebbekhez és igen sokan utolsó ékszereiket, karikagyűrűjüket adták oda a bonok felmutatóinak. Hogyan merészelték volna megtagadni ezeknek a bonoknak a kifizetését, amikor a honvédek feljelentéssel fenyegették meg őket, azzal ámítva a szerencsétleneket, hogy a bonok megtagadása férjeik agyonlövetését fogja jelenteni. Mindezt természetesen csak hazaérkezésünk után tudtuk meg azon kevesek, akiknek megadatott, hogy viszontlássuk mieinket.

Jómagamnak is alkalmam volt egy újpesti tiszthelyettessel egy „nagyszabású" üzletet kötni. Pénzt, cigarettát és különböző konzerveket adott át nekem bon ellenében. Ez a tiszthelyettes egy Bikovó melletti beszerző osztálynak volt a parancsnoka. Szegény feleségem még hazaérkezésem után is nyögte velem együtt a nagyösszegű bonok kifizetéséből eredő adósságot. Az általam felvett pénz és élelmiszer egyrészét a frontra küldtem ki néhány dési barátomnak azzal az üzenettel, hogy majd odahaza visszafizetik nekem. Ezek közül egyik sem tért vissza.

„Vagyonom" másik részéből pedig az alőri Gottesmann bajtársammal összetársulva (itt él Haifán) „bazárt" nyitottunk az iskola épületében. Az áru nagyrészét a honvédektől, a másik részét pedig a „tálcsuk"-on szereztük be és húsz százalékos haszonkulccsal adtuk tovább a muszosoknak és a falu polgári lakosságának. Az üzlet jól indult és az abból eredő jövedelmet teljes egészében a frontra küldtük ki. Ordentlich Kálmán bajtársunk kapta a megbizást tőlünk, hogy a küldött összegeket a betegek és a legjobban rászorulók között ossza szét. A fronton lévő részlegünknek ugyanis nem volt semmilyen lehetősége pénzhez, vagy más értéktárgyhoz jutni, hogy élelmiszert kapjon érte.

1943 január első napjaiban kezdtük kapni a híreket, hogy az oroszok nagy offenzivát indítottak Voronyezs környékén. Az utolsó hírt január 8-án kaptuk, az oroszok akkor áttörték a frontot és a „dicső magyar honvédség", amely ezt a frontszakaszt védte, hanyat-homlok menekült. Ettől a naptól kezdve minden további összeköttetés megszakadt a fronton lévő részlegünkkel.

Pánikhangulat és sürgés-forgás kezdődött a falu polgári lakosai között. Az országutakon hosszú sorokban vonultak vissza, előbb szervezetten, majd nagy össze-visszaságban a honvédség alakulatai. Megtudtuk, hogy a faluban székelő „elő" és „beszó" alakulatok szedelőzködnek és még az éjszaka folyamán útnak indulnak. Mi is kezdtük elveszíteni a fejünket, nem tudtuk, mitévők legyünk, mert egész nap nem láttuk a századparancsnokunkat, a lakása pedig zárva volt.

Éjféltájt rontott be hozzánk századparancsnokunk Máthé tizedessel együtt, feldúltan, kezükben revolverrel és mindketten részegen. A századparancsnok rövid beszédet intézett hozzánk: „Az oroszok Voronyezsnél áttörték a frontot, de Hitler új seregeket összpontosít Budzseni körül és rövidesen pozdorjává fogja zúzni ezt a csürhe bolsevik bandát!" Majd így folytatta: „Parancsba adom: 1) Még hajnalhasadás előtt valamennyi zsidó felverekszik, összecsomagolja battyúját és indulásra készen felsorakozik az iskola épülete előtt; 2) Harminc ember felrakja három szekerünkre a raktárban lévő teljes élelmiszer-készletünket, amit lovak hiányában a zsidók fognak vontatni, hogy az úton ne dögöljenek éhen; 3) Máthé tizedest bízom meg a parancsnoksággal, akinek azt az utasítást adom, hogy ha valamelyik zsidó szökni mer a századból, vagy nem engedelmeskedik parancsaimnak, azt a helyszínen azonnal könyörtelenül agyonlövi; 4) Századunknak a fronton lévő részlege is már útban van Bikovó irányába, de nem várjuk be itt őket, hanem Budzseninél fogunk egyesülni. Végeztem!" Ezek voltak Tóth Károly főhadnagy, a 110/34-es munkásszázad parancsnokának utolsó szavai századához, mert a főhadnagy urat többé nem

láttuk. Csak 1944 márciusában találkoztam vele ismét a kolozsvári hadbíróság épületében, ahol vizsgálati fogságát töltötte és engem a vele való szembesítésre idéztek meg.

A főhadnagy eltávozása után Máthé tizedes adta ki utasításait: Azonnal felkelni, összecsomagolni és sorakozó! Harminc ember velem jön és megrakják a szekereket!

Revolverével a kezében indította útnak a harminc embert, mi pedig magunkra csavartuk rongyainkat és felkészültünk az ismeretlen útra. Többen közülünk azon a véleményen voltak, hogy ne mozduljunk innen, hanem valamennyien szóródjunk szét és rejtőzködjünk el a falu pincéiben. A falu lakosait jól ismertük és valamennyiükkel ottlétünk egész ideje alatt jó viszonyt tartottunk fenn. Már előző nap invitáltak sokunkat, hogy maradjunk náluk, elrejtenek minket, mert csak órák, vagy napok kérdése s az orosz csapatok itt lesznek. Ha útnak indulunk, valamennyien a biztos halálba megyünk. És amíg mi azon tanácskoztunk, hogy mitévők is legyünk, már közeledtek a megrakott szekerek és Máthé tizedes már osztotta is parancsait a sorakozóra. Nem lett volna nehéz a tizedest percek alatt elintézni és a megrakott szekerekről az élelmet valamennyiünk között szétosztva, elrejtőzni a falu házaiban. De ki tudta akkor, hogy nem éppen ezzel a cselekedetünkkel hívjuk-e ki magunk ellen a végzetet? Ki tudta, hogy mennyi idő fog még eltelni, amíg az orosz csapatok megérkeznek? És ki tudja, hogy vajon az átvonuló magyar csapatok vagy német csendőrök nem fogják-e szökésünket felfedezni, mely esetben mindannyiunkat agyonlőnek?!

Nem volt időnk sokat töprengeni, mert a tizedes megadta a parancsot az indulásra. Nem volt névsorolvasás — mint ahogy azt a századparancsnok elrendelte —, nem volt itt semmi, csak mély sötétség, rettegés és halálfélelem. Száz és néhányan indultunk útnak Bikovóról 1943 január 15-ének kora hajnalán, éppen egy szombati napon. Rongyokba és szalmába burkolt lábakkal, 45 fokos hidegben, pokrócainkkal a vállainkon kezdtük meg a visszavonulás halálmarsát. Századunk fronton lévő részlegének sorsáról akkor még mit sem tudtunk. Az országúton nagy volt a torlódás. Egymást követve robogtak a csapatszállító autók, tankok, gyalogosok, puskával és puska nélkül, eszeveszetten rohantak — szerencsénkre csak egy irányban.

Néhány kilométeres menetelés után, a déli órákban már olyan nagyon zsúfolt volt az országút, hogy szekereinket képtelenek voltunk tovább vontatni. Egy átrobogó teherautó egyik szekerünkbe rohant és felfordította. Szerencsénkre egyikünknek se történt baja. Az autó sofőrje néhány szót váltott Máthé tizedessel, aki nyomban parancsot adott, hogy a felfordított

szekér tartalmát rakjuk át az autóra. Miután ez megtörtént, az autó továbbrobogott és legnagyobb örömünkre magával vitte tizedesünket is. Ezt látva, mi is valamennyien nekiestünk a másik két szekér tartalmának, megtöltöttük amúgyis üres zsákjainkat és zsebeinket, majd továbbindultunk, most már minden keretlegénység kísérete nélkül Budzseni irányába.

Alig értünk a városba, az esti órákban megszólaltak a szirénák és néhány perc múlva megjelentek a repülők és bombákat zúdítottak a városra. Hanyathomlok menekültünk mi is a rohanó tömeggel, hogy lehetőleg fedett helyre jussunk. Fél órát tartott a bombázás, majd minden elcsendesedett, csak hatalmas füstfellegek nehezedtek a városra és lángok világították be a város különböző részeit. A repülők orosz gépek voltak és a visszavonuló csapatokat bombázták. Egész alacsonyan repültek, mert semmilyen légelhárítás nem volt és szüntelenül géppuskázták is az embereket, nem törődve azzal, hogy saját fajtájukat is halomra gyilkolják.

Az éjszakát hetedmagammal Budzseni külvárosában, egy orosz családnál töltöttük. Néhány doboz konzerv ellenében szállást kaptunk és meleg vacsorával is megkínáltak. Közöttünk volt dr. Deutsch Elemér, századunk orvosa is, akit még annakidején Nagyváradról osztottak be századunkhoz.

Már az indulásnál Bikovóban abban állapodtunk meg, hogy amig csak az élet egy kis szikrája lesz bennünk, nem hagyjuk el egymást. Hatalmas optimizmusával, kitűnő humorával és állandó, törhetetlen jókedélyével a legsötétebb helyzetekben is derűt fakasztott mindenkiben. Ezen az estén is csak úgy sziporkázott belőle a jókedv, amit a házigazdától kapott orosz szivar és néhány stamperli vodka csak fokozott. Optimizmusa és az élethez való törhetetlen ragaszkodása át is segítette őt a sok viszontagságon. Hazakerült Nagyváradra, ismét családot alapított és 1956-ban egy szívroham végzett vele. Legyen emléke áldott.

Másnap reggel — bár a házigazda felajánlotta, hogy valamennyiünket elbújtat — Deutsch dr. kiadta az utasítást: „Fiúk, indulunk!" És az ő szava döntő volt.

Igy tehát „pásliztunk" tovább napokon és heteken át, hóban, fagyban a kilométerek százait és az országutakon megfagyott munkaszolgálatosok hóval belepett tetemeit hagyva magunk mögött.

Századunk egy-egy csellengő csoportjával csak néha-néha találkoztunk az országutakon, vagy esténként valamelyik falusi házban. Mert szerencsétlenségünkben az volt a szerencsénk, hogy általában a jólelkűségükről ismert orosz muzsikok nem ellenséget láttak bennünk, zsidó munkaszolgálatosokban, hanem agyonkínzott és agyonhajszolt, pusztulásra ítélt sorstársukat. Ha még volt talpalatnyi hely lakásukban és nem volt elfoglalva honvédektől, vagy Wehrmachtoktól, úgy készséggel engedték meg, hogy

ott töltsük az éjszakát. Legtöbbször néhány krumplit, vagy „borscs" levest is kaptunk vacsorára. Igen sok esetben történt meg velünk is és a sokezer csellengő munkaszolgálatossal, hogy amikor már mély álmunkat aludtuk valamelyik falusi házban, honvédek, vagy német katonák jöttek be a lakásba szállást kérni és bennünket látva, puskatussal vertek ki onnan. Nem egyszer voltunk kénytelenek szállás hiányában az egész éjszakát átmenetelni, mert a lepihenés a fagyos éjszakában biztos halálunkat jelentette volna. Igen sokan választották ezt az egyébként igen kellemes öngyilkosságot, mert a halál a legmélyebb álmukban és fájdalommentesen váltotta meg őket a gyakran kibírhatatlan szenvedésektől.

BEOGRAD

1943 február közepetáján a falusi hatóságok és a tábori csendőrök az országutakon csellengő összes munkaszolgálatosokat Beograd városába irányították azzal a paranccsal, hogy akit e város után csellengve kapnak el, rögtönítélő bíróság elé állítják. Ezidőtájt ezeken az országutakon többnyire már csak munkaszolgálatosok voltak láthatók. Ugy látszott, hogy az orosz előnyomulás valahol megtorpant. Beograd mintegy ezer kilométer távolságra esett Málé Bikovótól és ezt az ezer kilométeres útszakaszt pontosan 30 nap alatt tettük meg.

A város valósággal nyüzsgött az odairányított sokezer munkaszolgálatostól. Néhány nap alatt zsúfolásig megteltek azok a helyiségek, melyeket kiürítettek a muszosok befogadására. Az emberek borzasztó állapotban érkeztek oda. És bár egy külön épületben úgynevezett „kórház"-at rendeztek be, azonban ennek a kórháznak néhány tucat zsidó orvosán kívül semmi egyebe nem volt. A napi ételadag 100 gramm kenyér és egy csajka meleg víz volt, néhány darab répával.

Itt találkoztunk végre századunk Pieti Lepkán volt részlegének néhány emberével. Itt hallottunk először arról a tragédiáról, ami ott történt. Bár pozitívet akkortájt még nem tudtunk, később sajnos valónak bizonyultak feltevéseink. Az oda kivezényelt százöt bajtársunkból mindössze huszonheten tértek vissza, hetvennyolcnak a sorsa akkor még ismeretlen volt. Megtudtuk, hogy január 13-án kapták a parancsot a visszavonulásra, amikor már egész közelről lehetett hallani az orosz ágyúk dörgését. Éppen ebédidő volt, amikor kiadták a visszavonulási parancsot. Az ottlévők legnagyobb része úgy döntött, hogy nem mozdul a körzetből: jöjjön, aminek jönnie kell. Ott maradtak szállásukon. Kisebbik részük csoportokba verődve útnak indult. Ezekből a csoportokból is Káminkánál és Osztrogovnál legtöbbjük lemaradt. Mindössze két kisebb csoport érkezett meg Málé

Bikovóba egy nappal azután, hogy mi onnan elindultunk. Hogy mi történt a lemaradottakkal és a később Káminkában és Osztrogovban elbújtakkal, azt sose tudtuk meg, mert sajnos egyikük sem tért vissza. Mind a hetvennyolcan elpusztultak. Ki tudja, kinek a keze, ki tudja, milyen golyó végzett velük?

Tény és való, hogy a század életben maradottjainak legnagyobb része azokból verbuválódott, akik nem hittek az orosz emberiességben és tüzön-vizen keresztül „pásliztak", amíg egy csepp élet volt bennük. Csak a háború után derült ki, hogy egyedülálló ritka esetek kivételével, az oroszok semmilyen disztinkciót nem alkalmaztak a zsidó munkaszolgálatosokkal. Pedig az orosz hadvezetőség jól tudta, hogy a sárgaszalagos zsidó munkaszolgálatosokat milyen körülmények között és mi célból szállították a frontra, minden fegyverzet nélkül. „Seckó jednó!" — válaszolták az orosz tisztek, amikor a lemaradottak zsidó voltukra hivatkozva, külön elbánásért könyörögtek. „Seckó jednó!" mondották mindenre és egy kalap alá vonták őket a fogságba esett honvédekkel, sőt a német SS-ekkel is, akik pedig igazán nem önszántukból estek fogságba. Ennek a tévhitnek, ennek a nemtörődöm és gyakran zsidóbarátnak éppen nem nevezhető bánásmódnak lett az áldozata sokezer zsidó munkaszolgálatos.

Néhány napos veszteglés után Beogradban, a szintén oda koncentrált tisztesek és keretlegények egy része, akikben felébredt a lelkiismeret szava (a többiek futásukban nem álltak meg Budapestig), újból századokat verbuváltak maguknak, tetszésük szerint válogatva az ottlévő sokezer munkaszolgálatosból. A mi századunk Bikovóból elindult részlege, a Pieti Lepkából érkezett néhány bajtárssal együtt, valamivel százon felül lehetett.

Legtöbbünket az Ukrajnában jó és rossz tetteivel egyaránt nagy hírnévre szert tett Pomázi főhadnagy vett parancsnoksága alá. Már-már útnak indultunk, amikor befutott Fodor zászlós, Majer őrmester és századunk néhány keretlegénye. Azonnal kivettek minket Pomázi keze alól és maguk köré gyűjtötték századunk még ottlévő tagjait. Ujra összeállították a 110/34-es századot felére csökkent létszámmal. Rongyosak, tetvesek és kiéhezettek voltunk, de Fodor zászlós és Majer őrmester azzal biztatott valamennyiünket, hogy amint elindulunk, módjukban lesz újra vételezni és mindnyájunkat jóllaktatnak. Szegény Goldberger Hermann bajtársunk elindulásunk előtt néhány órával csajkájával oda merészelt állni, ahol honvéd kereteseknek osztották az ebédet, mire egy tizedes kiszedte a sorból, egy közeli udvarba vitte és azóta többet nem láttuk. Persze, nem azért vette ki a sorból, hogy szabadon engedje, hanem agyonlőtte. A lövéseket is hallottuk. Olcsó volt a zsidó élet.

Pár órával később, Fodor zászlós parancsnoksága alatt, Majer őr-

mester és néhány keretlegény kíséretében útnak indultunk Kiev irányába. Fodor zászlós, aki időközben megkapta a hadnaggyá való kinevezését, az úton valóban vételezett hét napra való száraz élelmet, s azt nyomban kiosztotta embereinek, mert nem is lett volna hol tárolni. Két egész kenyeret, kilónyi marmeládét, két doboz konzervet és fél kiló száraz turót kaptunk személyenként. Természetes, hogy azonnyomban nekiestünk az élelemnek és néhány nap múlva híre-hamva se volt az egésznek. Ki gondolt akkor a holnapra? Csak a mának éltünk és egyetlen rögeszménk volt, hogy bendőnket jól megtöltsük.

Fodor zászlóst, illetve most már hadnagyot, mintha teljesen kicserélték volna. Apai gondossággal őrködött emberein, igyekezett esténként elszállásolni századát. Fegyelemre és kitartásra intett valamennyiünket, hogy ne hagyjuk el magunkat és ne maradjunk le a századtól és szentül hangoztatta Majer őrmesterrel együtt, hogy ők haláig visznek bennünket. Meneteltünk tovább napokon és heteken át hóban, vízben, sárban, tetvesen és rongyosan és bár a hideg alábbhagyott, rettenetesen legyengültünk. Tomarofkán találkoztunk néhány századtársunkkal, akik a „beszó"-val indultak el Bikovóról, mint kocsisok. Itt tudtuk meg, hogy Tevjovics Sándor bajtársunk útközben a besztercei századhoz csatlakozott, ahol bátyjával találkozott és egy düledező istállóban hatalmas dorong esett rá és végzett vele. Tomarofkán hagytuk el Idel Marci láposi bajtársunkat is, aki lefagyott lábaival nem tudott tovább jönni. Soha nem került haza.

Március közepetáján érkeztünk meg egy kis faluba Kiev városa közelében. A falutól nem messze volt egy hatalmas híd, amely Kiev városába vezetett. Ezen a hídon akkortájt nem engedték át a munkaszolgálatosokat és így nagyon jól jött nekünk néhány napos pihenés, amit a faluban töltöttünk. Élelmünk már nem volt és csak a falu határán elterülő földekből szedtünk ki ottfelejtett répadarabokat. Néha-néha krumplicsomókat is találtunk. Menetelésünk közben, az út szélén elhullott döglött lovak megfagyott húsából faragtunk le darabokat, ezt magunkkal vittük és ebben a faluban most alkalmunk volt meg is főzni. A mi tragédiánkhoz tartozik az a tény is, hogy az ukrajnai lakosságot egészen más tulajdonságok jellemzik és nem téveszthetők össze az orosz parasztokkal. Az oroszok általában nagy megértést és jólelkűséget tanusítottak a zsidó munkaszolgálatosok irányában, ezzel szemben az ukránok, különösképpen a kissé csiszoltabbak, az iskoláztatás máza alatt antiszemiták, durvák és lelketlenek voltak. Ritkán fordult csak elő, hogy ukrán paraszt egy csupor vizet, vagy valami ételhulladékot adjon egy zsidónak.

Néhány napos pihenés után parancs érkezett, hogy a faluban lévő munkaszolgálatosoknak (kívülünk még volt ott néhány század) azonnal

távozniok kell. Felszedelőzködtünk tehát és útnak indultunk. A hatalmas hídon azzal az utasítással engedték tovább a századokat, hogy a legszigorúbban tilos Kiev városában vesztegelni. Nem is álltunk meg, hanem valósággal futólépésben kellett azt a 15 kilométeres utat megtegyük, amíg a tábori csendőröktől hajszolva átszeltük a várost és a késő esti órákban egy szétbombázott nyaralótelepre érkeztünk. Itt is csak azzal a feltétellel engedték meg, hogy lepihenjünk, hogy hajnalban tovább megyünk. Még hajnalhasadás előtt tovább indultunk és háromnapi megfeszített menetelés után, Zsitomir határában a hatóságok leállították gyászos seregünket. Flektífusz-gyanusak voltunk és a rólunk lehullott tetük veszélyeztették a polgári lakosság életét, ezért nem mehettünk át a városon.

KRASNO CESKA

Zsitomir elővárosában, Krasno Ceskában leállítottak minket. Valamikor az ukrajnai zsidók egyik legnagyobb települése volt, százezernél több zsidó lakott ebben a városban, ma egy lélek sincs közülük. Szögesdrót mögé kerültünk és csak egymás között érintkezhettünk, mint a leprások. A tetvek milliói nyüzsögtek csonttá aszott, mosdatlan testünkön és lerongyolt ruházatunkon, amely hónapok óta nem került le csontjainkról. Egy ukrán orvosból, egy Wehrmacht-tisztből és egy magyar főhadnagyból álló bizottság végig inspiciálta századunkat. Az orvos többünknél flektifuszt állapított meg és szigorú utasításokat adott Fodor hadnagynak. Kijelöltek részünkre egy utcát, amelynek házaiból eltávolították a civil lakosságot és legnagyobb örömünkre ezekbe a kiürített lakásokba helyeztek el mindnyájunkat. Majer őrmester később elárulta nekünk, hogy a Wehrmacht-tiszt előbb utasítást adott Fodor hadnagynak, hogy valamennyiünket vezessen egy erdőbe a város szélén, ott ásasson velünk egy hatalmas gödröt és még az éj folyamán egy SS-szakaszt odavezényeltet, hogy legépfegyverezzenek bennünket. Hogy ez a történet mennyiben felelt meg a valóságnak, vagy pedig részben, vagy egészben csak hadnagyunknak volt a meséje, az örök titok maradt számunkra. Tény, hogy néhány óra múlva az utca mindkét bejáratát elbarrikádozták és mindkét végén háromnyelvű feliratot helyeztek el, mely szerint az utcát „karantén-tábornak" nyilvánítják és onnan kimenni, vagy oda belépni agyonlövés terhe mellett tilos!

Itt, ezen a helyen adta Fodor hadnagy legpregnánsabb tanubizonyságát annak, hogy valóban ember lett és életének kockáztatása árán is — néhány keretlegényt is erre kényszerítve — velünk maradt. Szakácsainkkal konyhát állíttatott fel és kieszközölte élelem beküldését is. Sőt, néhányszáz tabletta-félét is szerzett részünkre. És valóban, a kiütéses tífusz

nem volt mese, mert egymásután kezdtünk belázasodni. Ugy látszik, a tifusz már az úton lappangott mindazokban, akiknek kevésbé volt ellenálló a szervezetük. Szörnyű betegség ez, amire ma talán van, de akkor ott egyáltalán nem volt semmi orvosság. Egyetlen dolog, ami talán átsegítette a beteget a krízisen, a jó és megfelelő táplálkozás, mert a magas láz dacára a beteg étvágya megmaradt. No de mi volt a mi végsőkig legyengült szervezetünknek az a napi eledel, amit ott kaptunk?! A semmivel volt egyenlő.

A szigorú előírások dacára a hadnagy engedélyezte, hogy néhányan, akik még nem kapták meg a tifuszt, a karanténen kívül lakjanak. Ezeknek sikerült parasztházaknál elhelyezkedni és ott jó áron tejet tudtak beszerezni. Jómagam is, akik az elsők között lázasodtam be, talán annak köszönhetem életemet, hogy Riegler Sámuel bajtársam betegségem ideje alatt naponta egy liter tejet küldött nekem. Örök hálára kötelezett vele. Szolgáljon hát némi elégtételül a ma Natanján élő bajtársam számára az a tény, hogy irántam tanusított nemes cselekedetével lehetővé tette, hogy századunk történetét megörökítsem.

A halál rövid pár nap után megkezdte aratását. A kiütéses tifusz első áldozata Fülöp Majsi volt, akinek öccsét, Samut még Málé Bikovóban temettük el. Harmadik öccse, Emil átvészelte a betegséget és hazakerült. Nap mint nap temettünk. Nem volt orvos és nem volt gyógyszer. Csak halál volt, szörnyű és kegyetlen halál.

A szerencsétlen betegek félrebeszéltek lázálmukban, úgy viselkedtek, akár az elmebetegek és különböző rögeszméket beszéltek be maguknak. Voltak, akik napokon át ugyanazt a dalt énekelték. Voltak, akik állandóan ugyanazt a költeményt szavalták. És voltak olyanok is, akik — mint a láposi Bura-testvérek — folyton-folyvást csak azt ismételgették, hogy mindkét lábuk tövestől le van vágva. Már lábbadoztak, de ha székelni kellett kimenjenek, akkor fenekükön csúszva mentek, mert hát nekik nincsen lábuk... Rosenberg Dudi például egy éjszaka ingben és alsóban rohant végig az utcán, keresztül akart törni a barrikádon azzal, hogy a menyasszonya érkezik Bethlenből és az állomásnál akarja őt megvárni. Majdnem az életébe került, mert ő már szintén túl volt a krízisen. Jómagamnak például az volt a rögeszmém — illetve úgy látszik „szimultán énhasadásba" estem —, azt hangoztattam, hogy az egyik oldalam nem énmagam vagyok. A láz általában öt-hat napig tartott, sokszor 40–41 fokra emelkedett és a hetedik napon állott be a krízis. Akit a hetedik napon még nem tettek hordágyra, az már átvészelte a betegséget és a tifuszra ugyan egész életére immunissá vált, de lassú felépülése után is tovább folytathatta szenvedései útját. Sajnos nagyon sokan, akik átvészelték ezt a szörnyű betegséget, egy életen át viselik nyomait. Április második felében jártunk és halottaink

száma hétre emelkedett. Fülöp Majsi, Berger Sándor, Lázár Menyhért, Löwber Frigyes, Rosenzweig Heszkel, Brach Burách és Schieber Manó. Riegler Samu bajtársunk fejfákat is készített számukra. Mind a heten a krasno-ceskai görögkeleti temető egyik félreeső sarkában, egymás mellett alusszák örök álmukat.

Egy nap megérkezett a parancs, hogy mielőbb likvidálni kell a karantént. Reggel valamennyiünket két lovas stráfszekérre raktak és cókmókjainkkal együtt egy zsitomiri fürdőbe vittek. Tíz hónap után ez volt az első alkalom, hogy egy modernnek mondható gőzfürdő fehér csempékkel kirakott medencéjében, forró vízben megfürödhettünk.

Ruházatunkat és összes rongyainkat, az azokon lévő millió tetűvel együtt, fertőtlenítőbe rakták. És amikor fürdés után ruháinkat ismét magunkra öltöttük, úgy éreztük, hogy ujjászülettünk. Tetveinktől megszabadulva, tiszta testtel, de lélekben továbbra is megtörten ültünk ismét fel a stráfszekerekre és útban vissza a karanténba, azon tűnődtünk, hogy vajon nem jött-e el számunkra a megváltás? Nem sok időnek kellett eltelnie, hogy elmélkedéseinkből ismét a szomorú valóságra ébredjünk. Néhány nap múlva mindazokat, akik a tifuszon már átestek, vagy még csak lábbadoztak, teherautókra rakták és elszállították egy olyan helyre, ahol új, eddig még nem alkalmazott „módszerekkel" dolgoztak az Ukrajnába kihurcolt magyar-zsidó munkaszolgálatosok elpusztításán.

DOROSICS

E név hallatára bizonyára borzongás fut végig sok volt munkaszolgálatos hátán. Az emberi fantázia gyenge ahhoz, hogy elképzelni tudja, mi volt Dorosics. Itt ment végbe a magyar-zsidó munkaszolgálatosok legszörnyűbb és legkegyetlenebb pusztítása. Ezen a helyen próbálta ki az Uristen, hogy mivé fajulhat az ember.

Dorosics valahol Zsitomir és Koroszten között fekvő kis falucska Ukrajnában. A falu végén, egy tanyán létesítették az első úgynevezett „kórház"-at zsidó munkaszolgálatosok részére. Ide terelték be azt a néhányezer munkaszolgálatost, aki nem fagyott meg, akit nem vertek agyon és nem halt éhen az Ukrajnába hurcolt hatvanezer muszosból. Az elején csak szállingóztak egyenként, később már szekerekre és teherautókra zsúfolva hozták ide az embereket. Voltak olyanok is, akiket gyalog hajszoltak ide és négykézláb mászták végig az utolsó kilométereket. Sokan megtébolyodtak az úton látott rémségektől és állandó halálfélelemtől. Itt szabadon tombolhatott a tifusz. A bentlevők legnagyobb része 40–41 fokos lázban fetrengett, eszméletüket vesztve, vagy lázálmukban beszélve.

Mi, Zsitomirból érkezettek, valamennyien azon szerencsés lábbadozók közé tartoztunk, akik már túlestek a betegségen és immunissá váltak. A tifusz azért szedte itt olyan könnyen áldozatait, mert a szállás borzalmas volt és a koszt majdnem a semmivel egyenlő. A „kórház" egy kőépületben lévő néhány szobából, négy fából épített pajtából, de főként a pajták közötti szabad térségből állott. Zsidó orvosok és ápolók látták el a szolgálatot. Minden műszer és gyógyszer nélkül, legfeljebb néhány aszpirin és kevés papír-kötszer állt rendelkezésükre. A kórház főorvosa dr. Menyász Emil kolozsvári nőgyógyász volt és dr. László János budapesti sebész nyújtott neki segédkezet. Az első napokban egyáltalán nem volt semmi koszt, később pedig, amikor már felállították a konyhát, reggelire feketét vagy teát, ebédre és vacsorára egy-egy üres levest kaptunk. A leves egyszerű meleg víz volt, amelyben néhány szál káposzta, borsó, vagy krumpli úszott. Fejenként 250 gramm volt a napi kenyéradag. Nekünk, lábbadozó betegeknek, fantasztikus étvágyunk volt. Az éhségtől félőrülten keringtünk az udvar területén és a kezünk közé kerülő minden szemetet felfaltunk. Füvet téptünk ki a földből és azt rágcsáltuk. Mosdási lehetőségek nem voltak és így ismét kezdtünk eltetvesedni. A kórház területét szögesdróttal zárták körül. A fegyelmet honvédekből álló, automata puskával felszerelt őrség tartotta fenn. Az őrök hadvezérekként feszítettek a földön fetrengő betegek között. Röhögve rugdosták a haldoklók fejét, csizmás lábukkal ráugrottak a horpadt mellekre és kidüllesztett mellel, büszke csörtetéssel vonultak el közöttünk a kopár, szomorú udvaron.

Pár nap múlva néhány századtársammal együtt sikerült bejutnunk az egyik szalmafedeles csűrbe. A kőépületbe csak a hazulról „jó bonitású" betegek kerülhettek be, akik 500 pengős kötelezvényt írtak alá. A pajtáknak is megvolt a maguk taksájuk. Ilyenformán éppen az eszméletlenül behozott, tehát a legsúlyosabb állapotban lévő betegek kerültek a szabadba. A legszomorúbb, hogy mindezt zsidó orvosok és zsidó ápolók követték el, mert a honvédek ebbe nem szóltak bele.

Az emberek tucatjával haltak meg naponta és a holttesteket a pajták oldalaihoz rakták halomra, mint a tüzifát. Amikor már kibírhatatlan volt a bűz, elföldelték őket. A tanyán kívül elterülő téren ásattak hatalmas gödröket, ahová fegyveres kísérettel vitték a hullákat, egymásra hajigálták őket, majd meszet öntöttek rájuk és elföldelték.

Nem egy ilyen „temetés" alkalmával engem is elfogott az őrség. Az egyik alkalommal megdöbbenve ismertem rá egy hullában Klein Árpi ilondai századtársunkra. Mint utóbb megtudtam, az egyik őr lőtte agyon, amikor csak úgy kedvtelésből lövöldözgetett az egyik pajta padlására. Hogy hányan lehettek ezidőtájt Dorosicsban a századunkból, sose tudtuk

megállapítani, mert a zsitomiri részlegen kívül sokan kerültek oda, akiket addig más századokba osztottak be a nagy visszavonulás rendezetlen, zavaros napjaiban. Dorosicsban pedig ahányan voltunk, annyifelé helyezkedtünk el, kinek milyen volt a szerencséje. Blatt Sándor somkeréki századtársam például a főorvos csicskása volt, Grünstein Sulem és Taub Jakab magyarláposi bajtársak pedig „ápolói" tisztségeket töltöttek be.

Ilyen körülmények között érkeztünk el 1943 április 30-ig, pészách ünnepének utolsó napjáig. Akkor történt, azon a kitörölhetetlen éjszakán, hogy az egyik pajta, amelybe nyolcszáz ember lehetett egymás hegyénhátán begyömöszölve, közöttük jómagam is, egyszerre mind a négy sarkán lángolni kezdett. Egymástól távol lévő négy ponton keletkezett a tűz, nem lehetett tehát kétséges, hogy nem öngyulladás történt, hanem az őrség gyújtotta fel a pajtát. Később az is kiderült, hogy az ajtókat kívülről bedrótozták. A lángok villámgyorsan futottak végig a száraz szalmán és a faburkolaton és pillanatok alatt szörnyű, kétségbeesett ordítozás és jajgatás verte fel az éjszaka csendjét. Az egészségesek és az eszméletnél lévő betegek égő fáklyaként menekültek az omladozó gerendákon keresztül a szabadba. Az őrség azonban készenlétben állott és géppuskatűz alá vette a menekülőket. Mindössze tíz percig tartott ez a pokol, tíz örökkévaló percig. A pajta és a benne lévő emberek legnagyobb része élve elégett és megüszkösödött tetemük reggelig hevert halmokban a leégett pajta helyén.

A menekülők nagyrészét a gépfegyvergolyók ölték meg, sokukat pedig néhány órával, vagy néhány nappal később a súlyos égési vagy lövési sebek következtében beállott halál váltott meg embertelen kínjaiktól. Csak néhányan menekültünk meg e szörnyű katasztrófából. A lángokból kimenekülve, nekem a jobblábamat lőtte át az egyik gépfegyvergolyó és a hasamon csúsztam a közeli nyitott pajtáig, ahol a vérveszteségtől eszméletemet vesztettem. Amikor reggel magamhoz tértem, meglepetten láttam, hogy a kőépület egyik szobájának padlóján fekszem és a lábsebemen vértől átázott papírkötés van. Mellettem Fülöp Emil századtársam feküdt eszméletlenül, ágyékába kapott lövéssel. Az égési sebeket szenvedettek is ott feküdtek körülöttünk jajveszékelve, rettenetes kínok között. Nagyrészükön azonban már néhány nap múlva megkönyörült a megváltó halál.

Harmadnapra Fülöp bajtársammal együtt belázasodtunk. Vérmérgezést kaptunk. Persze semmit sem lehetett tenni ellene, gyógyszer nem volt. Egy reggel Blatt Sándor „csicskás" századtársunk jött be hozzánk és egy-egy 500 pengőre kiállított bont tett elénk, hogy a terembér fejében írjuk alá, még mielőtt esetleg elpatkolnánk. Természetesen mindketten aláírtuk. Ezeket a bonokat soha nem váltottuk be, mert Blatt Sándor később orosz fogságba esett, felszabadulása után pedig azonnal alijjázott. Izráelben

pedig azért nem válthatta be a bonomat, mert alijjázásom előtt néhány nappal jeridázott.

Fülöp bajtársammal együtt mégis túléltük a vérmérgezést, lábadozni kezdtünk, bár lábra állni még nem tudtunk. Rettenetes étvágyunk volt és tehetetlenségünkben a falakat kapartuk. Egyszer egy másik „csicskás", akiben a sok szenvedés kevés emberséget hagyott, azt ajánlotta, hogy hajlandó megvásárolni a szájamban lévő arany hidat. Két „kulacs-alj" lekvárt, ugyanannyi margarint és két egész kenyeret ajánlott fel érte. Az üzletet megkötöttük. Három napig tartott, amíg Fülöp bajtársam fél olló és egy rozsdás szeg segítségével, három egészséges fogammal együtt kiverte a hidat a számból. A művelet természetesen rettenetes fájdalommal és vérveszteséggel járt. Azonban mindezt el kellett viselnem, mert az ellenérték talán mindkettőnk életét jelentette. Meg is kaptuk teljes egészében, de én sajnos nem vehettem nagy hasznát, mert felsebzett számmal és fogaim hiányában csak a lekvárnak és a margarinnak egy részét tudtam kenyér nélkül elfogyasztani.

Június közepetáján felszámolták Dorosicsot. Az életben maradottakat és a lábadozók nagy részét Vichov gyűjtőtáborba vitték. Többen a környéken táborozó munkásszázadokhoz csatlakoztak. Akkor tudtuk meg, hogy századunknak Krasnoceskán maradt részlegét a 110/14-es szatmári századhoz csatolták — dr. Bercse Gyula százados parancsnoksága alatt — és a Dorosicsban életben maradt bajtársaink közül is sokan hozzájuk csatlakoztak.

Néhány nappal később az összes betegeket, sebesülteket és a még járni nem tudókat egy közeli város kórházába szállították. Ezek között voltam én is Fülöp bajtársammal együtt. Járni csak mankók segítségével tudtunk és ezekre sikerült is szert tennünk Dorosicsban.

Ekkor már végleg elszakadtak a századot összetartó fonalak. A volt 110/34-es bethleni munkászázad még megmaradt romjait, emberi roncsait szétszórták.

KOROSTENI

Ebben az időben már az átmeneti olvadás jelei mutatkoztak és ennek volt betudható a dorosicsi kórház likvidálása is.

Budapestről, Nagybaconi Nagy Vilmos akkori honvédelmi minisztertől olyan parancsok jöttek, hogy: „Egyforma elbánásban kell részesíteni a zsidó munkaszolgálatosokat a honvédséggel!" Vagy: „Valamennyi munkaszolgálatost felhízlalni és hátországba szállítani!" Kezdtük visszakapni az életbe vetett hitünket és emberi mivoltunkat. Sajnos azonban nem min-

denütt és nem mindenki respektálta ezeket a parancsokat. Sokan voltak a honvédség kötelékében a náci, nyilas érzelmű tisztek, akik az első parancsokat követték és továbbra is minden erejüket a munkaszolgálatosok kiirtására fordították.

Ilyen vérengző zászlós volt a parancsnoka a korosteni kórháznak is, amelyet pedig felső utasításra kizárólag zsidó munkaszolgálatosok számára rendeztek be. A szolgálatot itt is zsidó orvosok látták el, de a felügyeletet szadista honvédek gyakorolták, akik állandó rettegésben tartották a betegeket. Éjszakánként sok muszost leparancsoltak a kórház udvarán lévő raktárépületbe, amelyet halottasháznak használtak és saját kezükkel fojtották meg, vagy lőtték agyon az embereket. Senki nem sejtette közülünk, mi lett a sorsuk. Egy éjjel engem és Fülöp barátomat hívott le az egyik részeg honvéd. De mert előzőleg belebotlott mankóinkba és dühében darabokra törte azokat, nem teljesíthettük parancsát. Így menekültünk meg mindketten a biztos haláltól.

Másnap éjjel fegyveres katonák vették körül a kórház épületét, felsorakoztatták a teljes őrséget és parancsnokukkal együtt, megbilincselve elszállították őket. Később tudtuk meg, hogy az egyik becsületes honvéd feljelentette a szadistákat és erre a körzeti parancsnokság közbelépett. Másnap reggel megkönnyebbülve vettük tudomásul, hogy a kórháznak új parancsnoka és őrsége van, amely emberi módon bánt a betegekkel. Olyan hírek kezdtek keringeni, hogy a közeli vichovi gyűjtőtáborból csoportokat indítanak haza. Egy szép napon megszöktem a kórházból és átgyalogoltam Vichovba. A hírek sajnos alaptalanoknak bizonyultak. Ezzel szemben pár hétel később bevagonírozták és hazaszállították a korosteni kórház összes betegeit.

Vichovban ismét összetalálkoztam sok századtársammal és legnagyobb örömömre ott találtam dr. Deutsch Elemért, századunk volt főorvosát is. Néhány hetet semmittevéssel töltöttünk Vichovban, majd az embereket beosztották különböző századokhoz.

BERDICSEV

Egy tizes csoporttal, amelyből heten századtársak voltunk, Berdicsevbe osztottak be egy budapesti munkásszázadhoz. Ez a század, bár már több, mint két éve jött át a határon, teljesen intakt maradt. A század parancsnoka, dr. Juhász Attila budapesti származású dési lakos volt. A bécsi döntés után, 1940-ben helyezték a dési pénzügyigazgatóság élére. Ez a századparancsnok azon kevesek közé tartozott, akik a magyar honvédelmi minisztérium parancsait a munkaszolgálatosokat illetően nemcsak száz százalék-

ban végrehajtotta, hanem sok esetben túl is tett rajtuk. Munkaszolgálatosai honvéd egyenruhában és honvéd koszton dolgoztak a német egységeknél. A családos muszosokat felváltva szabadságra küldte Budapestre. Valósággal atyai gondossággal őrködött emberei felett. Ilyen századparancsnok kevés volt Ukrajnában és jóságáért, emberiességéért ő is életével fizetett. A nyilasok akasztották fel Budapesten, az uralomrajutásukat követő napokban. Legyen emléke áldott.

Mindent megkísérelt, hogy életemet könnyebbé tegye és mert sebesült voltam, a kórházon keresztül próbálta meg hátországba való szállításomat. Sehogyan se sikerült. Szabadságra nem küldhetett, mert odaérkezésünk előtt parancs érkezett a szabadságolások felfüggesztésére. Ezzel szemben parancsba adta, hogy az „ejtőernyősök" dupla kosztot kapjanak és munkára se kell kivonuljanak. Az „ejtőernyősök" mi voltunk tízen, akiket odaérkezésünk pillanatától túlvilági tüneményeknek tekintettek. Az egész század odaadó gondoskodással és a legnagyobb szeretettel vett körül mindannyiunkat. Valósággal paradicsomi életünk volt.

Szeptember közepetáján a százados néhánynapos szabadságra utazott Désre. Két levelet csempésztettem vele haza, egyiket feleségemnek, a másikat pedig a dési főrabbinak. A fölöttébb veszélyes megbizatást készséggel vállalta. A főrabbinak részletesen beszámoltam századunk tragikus sorsáról. Nem kímélhettem apai érzelmeit és vérző szívvel tüntettem fel két fiát is a halottak névsorában.

A főrabbi a jom-kipur előtti napon vette kézhez levelemet, a százados személyesen adta át neki. Néhány nappal jom-kipur után a százados vissza is érkezett. A századában lévő désieknek kis csomagokat és leveleket hozott családjaiktól. Feleségem vaskos levélben számolt be nekem arról a szomorú jom-kipurról, ami a dési templomban eluralkodott. Hogy nézett ki a rabbi, amikor erev jom-kipurkor, tálitban és kitliben felment a frigyszekrény elé. Falfehér arccal nézte és látta üresen maradt üléseinket. Ő tudta, persze, csak ő tudta, hogy ezeknek javarésze ezentúl mindig üres lesz. Mert a részére küldött levélben — minden eshetőségre számítva — felsoroltam veszteségeinket, az eltűnteket, az életbenmaradottakat és a halottakat. Kit hol lőttek agyon és ki hol halt fagyhalált, ki maradt temetetlen a jéggé fagyott hómezőkön és kinek a lázas teste égett szénné Dorosicsban! Kinek hol hozott megváltást a fegyvergolyó és ki őrült meg a szenvedésektől, hogy ne tudja halála pillanatát! A dési főrabbi két fia is közöttük volt: az egyik megfagyott Kiev előtt, a másikat egy SS lőtte agyon Kievben, miután megőrült.

Hallottam, hogy a rabbi zokogva beszélt. S az összegyűlt népet elfogta a rettegés, mert ők nem tudták azt, ami a rabbi szivét égette. Számukra

csak „eltüntek" léteztek és bizonytalanság, ám a rabbit a rettenetes bizonyosság marta. Ráhanyatlott az imaállványra és nem beszélt, csak zokogott hosszú perceken át, amíg asszonyainkat is elfogta a zokogás és rémület költözött a szivükbe. Rémület az ismeretlentől, melyet most ők is örökkévalónak éreztek. A rabbi beszélt és imádkozott az Egek Urához a halottakért úgy, mintha azok még élnének. És az élők úgy érezték, mintha bennük aludt volna ki az élet lángja.

És ezen az estén, végig a Szamos mentén elterülő községek és falvak templomainak előcsarnokaiban apró lángokkal égtek a mécsesek százai — utoljára, legutoljára! És a templomokban sírtak és ríttak azokra emlékezve, a számukra még előkre, akik tavalyelőtt és azelőtt mindig mellettük voltak. És fenn az égben akkor már megpecsételtetett az új ros-hásánái ítélet: ki pusztul el közülük gázban Auschwitzban és ki meszesgödörben Németországban, kit süllyesztenek el a Balti-tenger vizében és kit lőnek agyon a lágerekben, kit akasztanak fel és kit korbácsolnak halálra, kit rugnak és taposnak agyon és kin végeznek halálos kísérleteket a német fenevadak. De minderről akkor még nem tudtak. Minket sirattak — mind a kétszáztizennégyünket, pedig a háború után közülünk jónéhányan hazatértek! Közülük, szeretteink közül, majdnem senki!

1943 jom-kipurjának reggelén századunk „ejtőernyős" csoportja, a századparancsnok engedélyével, egy mellénk adott keretlegény kíséretében elzarándokoltunk a berdicsevi temetőbe. Szomorú látvány tárult elénk. Alig néhány sírkő maradt abból a néhány ezerből ebben a nagy temetőben, amely az évszázadok folyamán a berdicsevi zsidóság temetkezési helye volt.

A berdicsevi csodarabbi egykori düledező „ohel"-jében elővettük máchzorjainkat, amit a pesti fiúk kölcsönöztek számunkra és elzokogtuk az „Ávinu Málkénu"-t és az „Uneszáné-Tokef"-et. Többre nem tellett az időnkből, mert délre a körzetbe kellett visszatérjünk.

1944 január 27-én végre századunkat is bevagonirozták és útnak indultunk Magyarország felé. Négyhetes mohácsi vesztegzár után, 1944 március 5-én hazaérkeztünk.

Századunkból ezidőtájt alig néhányan szivárogtak haza. Az életben maradottak egy része az 1943 őszén megindult újabb visszavonulás alkalmával Delatinnál önként lemaradt, másik része szintén orosz fogságba esett. Azok pedig, akik parancsnokaikkal szervezett formában az országba érkeztek, előbb Hidegségen és Szentkirályszabadján töltöttek néhány keserves hónapot, majd Kassán átadták a németeknek és onnan deportálták őket.

Nem volt elég a több mint kétéves ukrajnai pokol, néhányan még Mauthausenben és Günskirchenben kellett éhen pusztuljanak.

A 110/34-es bethleni munkásszázadunk 1942 június 20-án Ukrajnába

hurcolt kétszáztizennégy tagjából szárharminc Ukrajna poklában pusztult ei, tízen időközben haltak meg, néhányan Auschwitzban.

A hetvennégy életben maradott fele a világ különböző részein szóródott szét.

És mi, harmincheten, itt élünk Izráelben, akiknek megadatott, hogy lerombolt régi életünk romjain új életet építsünk fel ős-új hazánkban, emlékezzünk és emlékeztessünk!

Az engesztelő napokra emlékezve nyújtom át nektek e könyvet, melynek keretében, tőlem telhetően igyekeztem negyed évszázad távlatából felidézni és lejegyezni — maradandó tanuságként — századunk történetét, a mártirhalált halt százharminc bajtársunk emlékének adózva.

És amikor a jövőben, bajtársaink pusztulásának évfordulóin elmondjuk az „Unszáne-Tokef" imát, szálljunk magunkba és idézzük emlékezetünkbe az 1942. évi „Kol Nidré" esténket a mále-bikovói iskolában! Idézzük emlékezetünkbe az alább felsorolt százharminc bajtársunk emlékét is, akik többnyire a két szomorú jom-kipur között költöztek jeltelen sírjukba és ott alusszák örök álmukat Ukrajna zsidó vérrel áztatott földjében. És mi itt, Izráel földjén gyújtsunk egy mécsest érettük is!

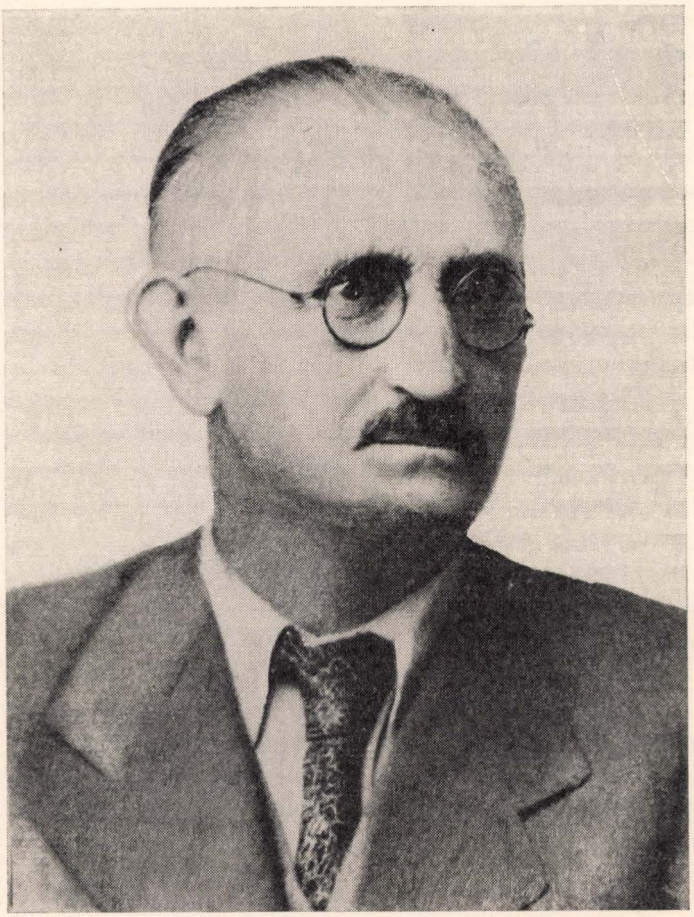
LEGYEN EMLÉKÜK ÁLDOTT! ZICHRONAM LIVRÁCHÁ!

על דעת עיני שראו את השכול
ועמסו זעקות על לבי השחוח,
על דעת רחמי שהורוני למחול,
עד באו ימים שאימו מלסלח,
נדרתי הנדר: לזכר את הכל.
לזכר – ודבר לא לשכוח.

(אברהם שלונסקי)

Albert Herman
Áppel Miklós
Ábrahám Beri
Berger Ferenc
Berger Mátyás
Berger Samu
Bernád Ácsi
Bernád Sámi
Básch Peici
Brach Burách
Bieber Márkusz
Berkovits Viktor
Berkovits Lázár
Biliczer Pinkász
Bura Béla
Biener Majsi
Deutsch Smilu
Deutsch Jenő
Doppelt Chájim
Edelheit Márton
Edelheit Meilach
Fülöp Majsi
Fülöp Samu
Fülöp Dezső
Friedmann Miklós ing.
Friedmann József
Feig Henrick
Friedlender Dávid
Fried Majsi
Fux Jenő
Farkas Mendi
Farkas Berus
Ferber Herman
Frits Tibor dr.
Goldberger Herman
Gidáli Hersch
Gidáli Herman
Goldstein Bumi
Glück Majsi
Glück Eizik
Glück Leibi
Glück Cáli
Grünstein Jichák
Grün József
Hochstadt Dezső
Hochstadt Géza
Horváth Dezső
Hendler Samu
Hendler Majsi
Herschtick Éliás
Hollender Baruch
Harfenesz Mordecháj
Halpert Pinkász
Hecht Jaszi
Hirsch Oszkár
Hirsch József
Hirsch Majsi
Hirsch Mendel
Hirsch Chájim
Hirsch Miku
Hirsch Jánkus
Ingber Samu
Ingber Juda
Izrael Zélig
Idel Marci
Izsák Jaszi
Jankolovits Samu
Joél Bernád
Jeremiás József
Jakab Hersch
József Moritz
Klein Árpád
Kain Hersch
Káhán Árje

Kohl Dezső
Korvin István ing.
Löwber Frigyes
Léb Endre
Lázár József
Lax Zanvel
Lichtenstein Móse
Lichtenstein Hilel
Lauber Simon
Lauber Majsi
Mózes Béla
Mihály Turi
Mihály Jicchák
Mihály Ferenc
Mihály Fraimi
Markovits Tobiás
Markovits Lázár
Mendelsohn Jenő
Mendelovits Samu
Mandel Mózes
Márton Ernő
Májer Jaszi
Márk Bumi
Mátyás Efrájim
Neumann Jicchák
Ordentlich Kálmán
Paneth Bernád
Paneth Mendel
Paneth Sámuel
Rosenzweig Cheszkel
Rosenthal Tibor
Rotschild Jenő
Roth Ernő
Roth Eizik
Rosenfeld Samu
Salamon Bernád
Salamon Mihály
Salamon Béla
Sándor Móritz
Stetter Lébus
Spitz Béla
Schieber Emánuel
Schwarz Móritz
Schwarcz Sanyi
Schnábel Béla
Surányi Kálmán
Tevjovits Sándor
Teszler Jenő
Tabák User
Weinstein Mendel
Wiezel Herman
Weisz Móritz
Weisz Jenő
Weitzner User
Weinberger Jenő
Zámler Leibi

MAJER SÁNDOR 1892-ben született a Szolnok-Doboka vármegyében lévő Domokos községben. A középiskola elvégzése után fogászati pályára lépett, majd fiatalon megnősült és rendelőt nyitott Domokoson. Az első világháborút mint szanitéc küzdötte végig az osztrák-magyar hadseregben, ahol hadapród-őrmesteri rangot ért el.

1942-ben a bethleni hadkiegészítőhöz hívják be és a 110/34-es munkásszázadhoz osztják be, egészségügyi altisztként. Kezdettől fogva emberi magatartást tanusított a munkaszolgálatosokkal, amiért is állandóan hadi-

lábon állott a századparancsnokkal és az egész keretlegénységgel. Magatartása miatt Tóth Károly főhadnagy századparancsnok (akit háborús bűnösként öt évi kényszermunkára ítéltek) több esetben kérte a felettes hatóságoktól leváltását.

*A kritikus időkben, amikor a századot a frontra vezényelték, német származását és német anyanyelvét arra használta fel, hogy a német katonai hatóságoknál előnyöket csikarjon ki a század részére. Minden tényked*ésével *azon volt, hogy enyhítsen a munkaszolgálatosok sanyargatott helyzetén és kontrakarirozza a századparancsnok antiszemita és embertelen intézkedéseit. Ő volt a század védőangyala és tartotta mindvégig a lelket a végsőkig elgyötört muszosokban. Ő buzdította állandó kitartásra a csüggedőket és szentül fogadta, hogy mindannyiunkat épen és egészségesen fog hazaszállítani.*

1943 telén, amikor a századot az ukrajnai Don-kanyarnál lévő frontszakaszra vezényelték, ahol az egész század már-már a végső pusztulásnak nézett elébe, a német parancsnokságnál kieszközölte a századnak a malebikovói téli szállásra való visszarendelését, ahová még intakt állapotban érkeztünk meg.

Nem rajta múlott, hogy minden jóindulata és apai gondoskodása dacára, a század kétharmad része Ukrajnában pusztult el. A megmenekültek egyedül neki köszönhették életben maradásukat.

Majer Sándor 1966-ban halt meg és Domokoson helyezték örök nyugalomra. Temetésén Grossmann Siju volt muszos tartott megható gyászbeszédet és bajtársai nevében koszorút helyezett el sírjára. A 110/34-es munkásszázad Izráelben élő tagjai, volt őrangyaluk elhalálozása alkalmából, bajtársi találkozón méltatták az elhúnyt érdemeit és tíz fát ültettek el a Keren Kájjemet jeruzsálemi erdejében, ami emlékét örökké őrizni fogja.

TARTALOM

SINGER ZOLTÁN: BEVEZETŐ 7

AVNERI (WEINSTEIN) SIMON: NÉR TÁMID 11

PROF. R. L. BRAHAM: ELŐSZÓ (angolul és magyarul) . . 13

SINGER ZOLTÁN: DÉS ÉS KÖRNYÉKE ZSIDÓSÁGÁNAK ÉLETE ÉS PUSZTULÁSA 17

KEREN ÁVRAHÁM: NÉR TÁMID 19

HEGYESI LÁZÁR: ELŐSZÓ 21

AZ ELSŐ ZSIDÓK LETELEPEDÉSE DÉS VÁROSÁBAN . . 23

A PANETH RABBI-DINASZTIA DÉSI ÁGA 30

I. Rabbi Menáchem Mendel Paneth 31

II. Rabbi Móse Paneth 33

III. Rabbi Jechezkél Paneth 36

IV. Rabbi Jákov Elimelech Paneth 37

A HITKÖZSÉG ÉS INTÉZMÉNYEI A DEPORTÁLÁSIG . . 40

A dési hitközség alapszabályainak egy 1922 évi kiadása (fakszimilé) 41

Chevra-Kadisa 43

Az 1857-ben alapított Chevra-Kadisa alapszabályainak fedőlapja (fakszimilé) 44

Az Egyenlőség cikkei a kaftán perről (fakszimilék) . . 49

A hitközség módosított alapszabályainak 1891-es kiadása (fakszimilé) 53

A hitközség felekezeti iskolája 54

A jeruzsálemi Kolél „Ahavath Cion" újévi üdvözlete . . 61

Az erdélyi ortodoxia kongresszusa Désen 76

Az Uj Kelet beszámolója az 1922 évi kongresszusról (fakszimilék) 76

Machziké Tóra 80

Talmud Tóra — Chevra Tiferet Báchurim 81

Poálé Cedek 82

Rabbi Jechezkél Paneth egy saját kezüleg írt „Megilat jachaszim"-ja (fakszimilé) 86

Rabbi Jákob Elimelech Paneth Palesztinában . . . 88

Csizmadiák temploma 90
Ros Bét-Din 91
A hitközség 1942-ben kibocsájtott felhívása (fakszimilé) . 96
A hitközség vallási tisztviselőkara 99
Sakterek és másgiáchok 101
A hitközség világi tisztviselőkara 104
Templomok és imaházak: Talmud-Tóra, Máchziké-Tóra, Bocherek Bét-Hámidrása, Reb Náftáli Horovitz, Reb Móse Fülöp, Cionisták, Rottenberg, Bélahegy, Bujdosi Hirsch, Vágóhid, Hersch-Domokos, Désakna 106
Jesivák 109
Chéderek 111
A zsidó utca jellegzetes figurái 114

A SZOCIÁLIS-KULTURÁLIS EGYESÜLETEK ÉS AZOK INTÉZMÉNYEI 119
Izraelita Jótékonycélú Nőegylet 119
Zsidó kisiparosok segélyegyesülete 124
Zsidó kishitelbank 125
Árvagondozó 127
Linát Cedek (Slajfstib) 128
Kóser katona konyha 128
Mátán Beszéter 129
Meva Szándikot 129
O. S. 129
OMZSA 129

A DÉSI ZSIDÓSÁG KULTURÁLIS ÉLETE: INTÉZMÉNYEI, KIADVÁNYAI, ALKOTÓI STB. 131
Zsidó Társas Kör 131
Dési zsidó személyiségek 136
Dr. Friedländer Náthán — Fakszimilé a „Magyar Zsidók a Milléniumon" emlékalbumból (1896) 137
Dr. Friedländer hazafias költeménye az 1848-as forradalomról az „Allgemeine Jiddische Zeitung"-ból (fakszimilé) . 138

GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI ÉLET 159
Szolnok-Doboka megye virilistái 160
Zsidó ipar és kereskedelem 161
A dési piactér és a szomszédos utcák zsidó kereskedői és iparosai 164
A politikai élet 168
A dési zsidók az első világháborúban 169
A Magyar Hadviselt Zsidók Aranyalbuma a hadbavonult dési zsidókról 170
Az impérium változás után 177
Szolnok-Doboka vármegye zsidó lakosságának lélekszáma községenként 1857 — 1886 — 1891 — 1930 — 1944 — 1946 178

A CIONISTA SZERVEZETEK MEGALAKULÁSA ÉS MÜKÖDÉSE A DEPORTÁLÁSIG 187
A Zs. N. Sz. dési helyicsoportjának megalakulása . . . 187
A „Chájim Chádásim" első erdélyi hébernyelvű folyóirat indítószámának lapfeje (fakszimilé) 189
A dési hébernyelvű kurzus eredeti kérvénye és az illetékes hatóságok jóváhagyása 1919-ből (fakszimilék) . . 190
Glázner Móse kolozsvári főrabbi Désen (1920) . . . 194
Az első országos cionista konferencia delegátusainak névjegyzéke (fakszimilé) 197
Az első erdélyi héber óvoda megnyitása Désen (1921) . . 199
Barisszia 200
Aviva 201
„Héber vizsgán a dési Avivánál" — Az Uj Kelet ifjúsági havi folyóiratából, a Noárból (fakszimilé) 205
WIZO 209
A Zs. N. Sz. helyicsoportjának tisztújító közgyűlése (1928) . 211
Betár 212
A Zs. N. Sz. helyicsoportjának tisztújító közgyűlése (1931) 215
Keren Ávrahám kiegészítései 216
Kivonatok a temesvári Uj Kor hetilapból (1934) . . . 218
Kivonatok a dési Uj Kor-ból (1935) 219
Kivonatok a dési Uj Kor-ból (1936) 223
Hápoél Hámizráchi 226
Ceiré és Ceirot Mizráchi 229
Bné-Akiba 229
Hápoél Hádáti 230
Tora Umlachá Acmai 231
Hásomér Hácáir 231
Bné Ávodá 232
Hánoár Hácioni 235
Háovéd Hácioni 235
Dror Hábonim 235
A Zs. N. Sz. helyicsoportjának tisztújító közgyűlése (1936) . 236
Makkábi 237
A Zs. N. Sz. helyi csoportjának tisztújító közgyűlése (1937) 237
Kivonatok a dési Uj Kor-ból (1937) 239
Kivonatok a temesvári Uj Kor-ból (1938) 242
A Zs. N. Sz. helyicsoportjának utolsó tisztújító közgyűlése (1941) 244
A 110/34-ES MUNKÁSSZÁZAD TÖRTÉNETE 245
Bethlen 246
Somkerék 247
Gomel 251
Staryoskol 253
Male-Bikovo 255
Novo-Uspenka 257

Pieti-Lepka 259
Beograd 264
Krasnoceska 267
Dorosics 269
Korosteni 272
Berdicsev 273
JIZKOR 276
A század halottainak névsora 277
Májer Sándor, a század jótevője 279